

**VEDÂ HACCI YILINDA MEYDANA GELEN
OLAYLARLA İLGİLİ RİVÂYETLERİN
DEĞERLENDİRMESİ**

**2023
YÜKSEK LİSANS TEZİ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ**

Medyen ZAHİD

**Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Kemel FETTUH**

**VEDÂ HACCI YILINDA MEYDANA GELEN OLAYLARLA İLGİLİ
RİVÂYETLERİN DEĞERLENDİRMESİ**

Medyen ZAHİD

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Kemel FETTUH

T.C.

Karabük Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında

Yüksek Lisans Tezi

Olarak Hazırlanmıştır

KARABÜK

Ağustos 2023

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	5
DOĞRULUK BEYANI	6
ÖNSÖZ	7
ÖZ.....	9
ABSTRACT.....	11
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	12
ARCHIVE RECORD INFORMATION	13
KISALTMALAR	14
ARAŞTIRMANIN KONUSU	15
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	16
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	16
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR	17
ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR.....	18
BİRİNCİ BÖLÜM	22
VEDA HACCI YILI'NDA MEYDANA GELEN ÖNEMLİ OLAYLAR.....	22
1.1. Çalışmayla İlgili Kavramlar	22
1.1.1. Şer'î Hüküm	23
1.1.2. Ahkâm Hadisleri	24
1.2. VEDÂ HACCI	28
1.2.1. Vedâ Haccı Yılı ve İsimlendirmeni Gerekçesi.....	28
1.2.2. Vedâ Haccı Yılı'nın Önemi	29
1.3. Vedâ Haccı Yılı İçerisinde Gelen Heyetler.....	30
1.4. Yalancı Peygamber'in Ortaya Çıkması.....	35

1.5.	Vedâ Haccı Yılı İçerisinde Gönderilen Seriyyeler ve Elçiler.....	38
1.5.1.	Seriyyeler	38
1.5.2.	Cerîr b. Abdullah Zülhalesa Seriyyesi.....	38
1.5.3.	Ali b. Ebi Tâlib Yemen Seriyyesi.....	39
1.5.4.	Elçiler	41
1.5.5.	Muâz b. Cebel İle Ebû Mûsâ el-Eş'arî Yemen'e Gönderilmesi.....	41
1.6.	Vedâ Haccı Yılı İçerisinde İnen Âyetler	43
1.7.	Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Vedâ Haccı Yılında Verdiği Hutbeler	45
1.7.1.	Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Arafat'taki Hutbesi.....	46
1.7.2.	Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Mina'da Hutbesi	49
1.7.3.	Vedâ Haccındaki Hutbelerden Çıkan Hükümler	51
1.8.	Gâdir-i Hum Hadisesiyle İlgili Rivâyetler.....	54
İKİNCİ BÖLÜM.....		58
İBADET VE DİĞER AHKÂMLARLA İLGİLİ RİVÂYETLER.....		58
2.1.	Nifas ve Hayızlı Kadının Hac İbadeti.....	58
2.1.1.	Nifas ve Hayızlı Kadının İhrama Girmesiyle İlgili Hadisler	59
2.1.2.	Hadisleri Değerlendirilmesi ve Hadislerden Çıkan Sonuçlar	60
2.2.	Vedâ Tavafından Önce Hayız Olanın Kadının İbadeti.....	60
2.2.1.	Hadisleri Değerlendirilmesi ve Hadislerden Çıkan Sonuçlar	61
2.3.	İhramdan Önce Gusül Abdesti.....	61
2.3.1.	Hadisleri Değerlendirilmesi ve Hadislerden Çıkan Sonuçlar	62
2.4.	Namazla İlgili Olan Hadisler	62
2.4.1.	Küsûf Namazı.....	62
2.4.2.	Küsûf Namazının Meşruiyetiyle İlgili Hadisleri	64
2.4.3.	Hadislerin Değerlendirilmesi ve Çıkan Sonuçlar	64
2.4.4.	Küsûf Namazının Kılınışıyla İlgili Hadisler	65
2.4.5.	Hadisleri Değerlendirilmesi ve Çıkan Sonuçlar.....	66
2.4.6.	Küsûf Namazında Kıraat ve Hutbe.....	67
2.4.7.	Hadisleri Değerlendirilmesi ve Çıkan Sonuçlar.....	68
2.5.	Cenaze Namazı.....	69
2.5.1.	Çocuklar Kılınan Cenaze Namazıyla İlgili Hadisler	69
2.5.2.	Hadisleri Değerlendirme ve Çıkan Sonuçlar.....	71
2.5.3.	İhramlı Ölen Kişin Cenaze İşlemleri	73

2.5.4.	Hadisleri Değerlendirme ve Çıkan Sonuçlar.....	74
2.5.5.	Hacdayken Namaz İbadeti.....	74
2.5.6.	Mekke’de Namaz	75
2.5.7.	Hadisleri Değerlendirme ve Çıkan Sonuçlar.....	77
2.6.	İ’tikâf	78
2.6.1.	İ’tikâfla İlgili Hadisler	79
2.6.2.	Hadisleri Değerlendirme ve Çıkan Sonuçlar.....	79
2.7.	Ten’im Umresi	80
2.7.1.	Hadisleri Değerlendirme ve Çıkan Sonuçlar.....	81
2.8.	Vasiyet İle İlgili Hadisler	83
2.8.1.	Hadisleri Değerlendirme ve Çıkan Sonuçlar.....	84
2.9.	Hedy (Kurbanlık)	85
2.9.1.	Hadisleri Değerlendirme ve Çıkan Sonuçlar.....	88
2.10.	Halk ve Taksir.....	90
2.10.1.	Hadisleri Değerlendirme ve Çıkan Sonuçlar.....	92
2.11.	Zemzem Suyundan İçmesi	93
2.11.1.	Hadisleri Değerlendirme ve Çıkan Sonuçlar.....	94
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM		96
HACLA İLGİLİ RİVÂYETLER		96
3.1.	Haccın Farz Kılınışı.....	96
3.2.	Vedâ Haccı	96
3.3.	Medine’den Çıkış Günü	96
3.4.	Mikât Yerleri	97
3.4.1.	Mikât Yerleriyle İlgili Hadisler	98
3.4.2.	Hadisleri Değerlendirme ve Çıkan Sonuçlar.....	99
3.5.	İhram ve İhramın Yasakları.....	100
3.5.1.	İhram ve İhramın Yasaklarıyla İlgili Hadisler	100
3.5.2.	Hadisleri Değerlendirme ve Çıkan Sonuçlar.....	103
3.6.	Telbiye	106
3.6.1.	Hadisleri Değerlendirme ve Çıkan Sonuçlar.....	108
3.7.	Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Yaptığı Haccın Türü	109
3.7.1.	İfrad Haccıyla İlgili Rivâyetleri.....	109
3.7.2.	Hadisleri Değerlendirme ve Çıkan Sonuçlar.....	110

3.7.3. Temettu Haccıyla İlgili Rivâyetleri	110
3.7.5. Kıran Haccıyla İlgili Rivâyetleri	112
3.7.6. Hadisleri Değerlendirme ve Çıkan Sonuçlar.....	115
3.8. Tavaf	116
3.8.1. Kudüm Tavafı	117
3.8.2. Hadisleri Değerlendirme ve Çıkan Sonuçlar.....	119
3.8.2. İfade (Sader) Tavafı.....	120
3.8.3. Hadisleri Değerlendirme ve Çıkan Sonuçlar.....	122
3.8.4. Vedâ Tavafı	123
3.8.5. Hadisleri Değerlendirme ve Çıkan Sonuçlar.....	124
3.9. Safa ve Merve Arasında Sa'y	124
3.9.1. Hadisleri Değerlendirme ve Çıkan Sonuçlar.....	127
3.10. Terviye Günü	128
3.10.1. Hadisleri Değerlendirme ve Çıkan Sonuçlar.....	130
3.11. Arafat Vakfesi.....	131
3.11.1. Hadisleri Değerlendirme ve Çıkan Sonuçlar.....	135
3.12. Remy-i Cimar ve Günleri	137
3.12.1. Hadislerden Çıkan Sonuçlar	142
3.13. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Vedâ Haccında (Lâ Harace/Lâbe'se) Sakıncası Yoktur Cevabı Verdiği Sorular	143
3.13.1. Hadisleri Değerlendirme ve Çıkan Sonuçlar.....	146
SONUÇ	148
ARAŞTIRMADA YER ALAN HADİSLERİN İSTATİSTİKSEL TABLOSU .	151
KAYNAKÇA	163
ÖZGEÇMİŞ	171

TEZ ONAY SAYFASI

Medyen ZAHİD tarafından hazırlanan “VEDÂ HACCI YILINDA MEYDANA GELEN OLAYLARLA İLGİLİ RİVÂYETLERİN DEĞERLENDİRMESİ” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Dr. Öğr. Üyesi Kemel FETTUH

Tez Danışmanı, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi Kemel FETTUH (KBÜ)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Muhammed SİDDİK (KBÜ)

Üye : Doç. Dr. Mehmet ONUR (MKÜ)

KBÜ Lisansütü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans Tezi derecesini onamıştır.

Doç. Dr. Zeynep ÖZCAN

Lisansütü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığıma, araştırmamı yaparken hangi tür alıntuların intihal sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksınız tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlâkî hukukî tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Medyen ZAHİD

İmza :

ÖNSÖZ

Müslümanlar, İslâm dini'nin ilk teşri kaynağı olarak Kur'an'ı Kerim'i kabul etmektedir. Bu kitap İslam peygamberi Hz. Muhammed'e indirilmiştir. Müslümanlar, Kuran-ı Kerim'in daha iyi anlaşılabilmesinde Hz. Muhammed'in söz ve davranışlarını bir rehber kabul etmektedir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) yaşantısıyla ve ahlakıyla Kur'an'ı tatbik etmiştir. Hz. Peygamber'in sözleri hadis, davranışları ise sünnet olarak adlandırılmakta olup sünnet ve hadisler, İslâm teşrinde ikinci kaynak olarak kabul edilmektedir. Sahâbeler Hz. Peygamber (s.a.v.) hayattayken dahi O'nun sözlerini ezberlemiş ve bazen de yazılı olarak kaydetmiştir. Böylece Kur'an'da geçen namaz, zekât ve hac gibi hükümlerin tatbiki ve nasıl uygulanması gerektiği Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünnetiyle ve hadisleriyle açığa kavuşturulmuştur.

Hz. Peygamber (s.a.v.), risâlet görevi boyunca kendisine vahyedilen Kur'an'ın ilk uygulayıcısı ve öğreticisi olmuştur. O'nun peygamberlik görevi Mekke ve Medine dönemi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Mekke döneminde daha çok tevhit ve ahiret inancıyla ilgili hükümler indirilmiştir. Medine'ye hicret edildikten sonra ise ibadet, muâmelât, ahlak ve devlet hukukuyla ilgili hükümler üzerinde durulmuştur. İslâm dini'nin hükümleri Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yaşamının sonlarına doğru yerleşmeye başlamış ve hac ibadeti farz kılındıktan sonrada ilk ve son kez hac ibadetini yapmıştır. Hicrî 10. yılda meydana gelen bu hac, Müslümanların arasında "Vedâ Haccı" diye adlanmış, Hicrî 10. yıla da "Vedâ Haccı Yılı" denilmiştir.

Bu tez çalışması üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde konuyla ilgili teorik çerçeve çizilmiş ve ilgili kavranlar izah edilmiştir. Yine bu bölümde Vedâ Haccı Yılı içerisinde Medine'ye gelen heyetler, o yılda yaşanan gazveler, seriyler, ortaya çıkan yalancı peygamber, Vedâ Hutbesi ve Gadîr-i Hum hadisesi ele alınmıştır. Çalışmamızın ikinci bölümünde ise taharet ve namaz ile ilgili vârid olan hadislere yer verilmiştir. Aslında namaz ile ilgili hükümler Mekke döneminin sonlarına doğru indirilmesine rağmen teferruatıyla ilgili bazı değişiklikler ve yeni hükümler bu yılda varid olmuştur. İlk olarak taharet ile ilgili hadisler nakledilmiş ardında sahîhayn dışında kalan hadislerin sıhhat durumları belirtilmiş daha sonra hadislerin açıklamalarına ve onlardan çıkan fikhî

hükümlere değinilmiştir. Bölümün devamında namazla ilgili rivâyetler ele alınmıştır. Burada başta kûsûf namazı, cenaze namazı ve hac ibadeti boyunca yapılan namaz ibadetiyle ilgili rivâyetler ele alınmıştır. Ardından İtikaf, vasiyet ve Ten'îm umresi gibi ilgili rivâyetler incelenmiştir. Çalışmamızın üçüncü bölümünde ise genel olarak Vedâ Haccıyla ilgili önemli olduğu düşünölen konular yer verilmiştir. Sonuç bölümünde ise; Vedâ Haccı Yılı'nda vârid olan hadislerle ilgili genel bilgi verilmiş ve hadislerin sıhhat durumu istatistiksel verilerle de desteklenerek açıklanmıştır.

Bu çalışma boyunca bana rehberlik eden kıymetli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Kemel FETTUH'a, Dr. Öğr. Üyesi Muhammed SİDDİK'a, Doç. Dr. Mehmet ONUR'a, Dr. Öğr. Üyesi Yakup KOÇAYIĞIT'e, hayatım boyunca her zaman yanımda olan ve dualarımı hiç eksik etmeyen sevgili annem ve babama teşekkürü borç bilirim.

Medyen ZAHİD

ÖZ

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ömrü boyunca çeşitli ve önemli olaylar meydana gelmiştir. Bu önemli olaylardan biri de Hicrî 10. yılda meydana gelen ve çalışmamıza konu edindiğimiz Vedâ Haccı'dır. Vedâ Haccının yapıldığı yılda meydana gelen olaylar Kütüb-i Sitte'de yer alan hadisler ışığında ele alınmıştır. Hadis kaynakları dışındaki siyer, meğâzî ve tabakât vb, kitaplarında varid olan rivayetler yeri geldikçe ele alınmıştır. Araştırmanın ilk bölümünde genel olarak konuyla ilgili kavram ve terimler açıklanmış olup, Hicrî 10. Yılın, Vedâ Haccı Yılı olarak isimlendirilmesinin gerekçesine değinilmiştir. Ardından o yıl içerisinde gerçekleşen olaylarla ilgili kısaca bilgiler vermiştir. Bu yıl içerisinde Medine'ye gelen heyetler, yapılan gazveler, gönderilen seriyeler, yalancı peygamber ve Gadîr-i Hum olayları ile Vedâ hutbesine yer verilmiştir.

Araştırmamızın geriye kalan bölümlerinde ise taharet, namaz, hac ve diğer konularla ilgili bu yıl içerisinde vârid olan hadisler ayrı ayrı başlıklar altında ele alınmıştır. Bu bölümlerde ilk olarak konuyla ilgili bilgi vermiş daha sonra çalışmamızda incelediğimiz hadislerin Kütüb-i Sitte'de geçtiği yerlere işaret edilmiştir. Sahîhain dışında kalan hadislerin sıhhat durumları hakkında bilgi verilerek, muhadislerin görüşlerine de değinilmiştir. Hadislerin sıhhat durumlarını belirttikten sonra hadisler arasında terâruz gibi gözükten durumlar var ise bunlar belirtilmiştir. Ayrıca hadislerden çıkan fıkhi hükümler ve sonuçlarına da kısaca yer verilmiştir.

Sonuç bölümünde ise Vedâ Haccı Yılında vârid olan olaylar hakkında genel olarak bilgi verilmiş, çalışmada incelenen hadislerin sıhhat durumu ortaya konulmuş ve çalışmada yer alan hadislerin istatistiksel tablosu yapılarak araştırma özetlenmeye çalışılmıştır. "Vedâ Haccı Yılında Meydana Gelen Olaylarla İlgili Rivâyetlerin Değerlendirmesi" konusunun ele aldığı bu çalışmada hicrî 10. yılda vârid olmuş rivâyetler ve şer'î hükümlerle ilgili hadisler incelenmiştir. Araştırma sonunda bu yılda meydana gelen Kûsûf Namazı, Vedâ Haccı ve cenaze namazı gibi olaylar bağılı olarak vârid olduğu tespit edilen 144 hadise ulaşılmıştır. Bu hadislerin 101 tanesi Sahîhyn'da yer almak olup, 43 hadis ise diğer hadis kaynaklarında yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Vedâ Haccı; Vedâ Hutbesi; Şer'î Hükümler; Kûsûf Namazı; Cenaze Namazı; Hadis Tahlili.

ABSTRACT

Various and important events took place during the lifetime of the Prophet (PBUH). One of these important events was the Farewell Pilgrimage, which took place in the 10th Hijri year, for that important event the study named by “The Events that Occurred in the of Farewell Pilgrimage; an Evaluation of Al-Riwayat Therein” as traditions of hadith scholars of naming the year as its most important event. all events and related narratives that occurred during the year of Farewell Pilgrimage will be studied in the light of the Hadiths resources; especially in Al-Kutub al-Sitta, and other Hadith sources as (Siyar, Megazi and Tabakat etc.).

This study consisted of three chapters and conclusion, the first chapter defined the terms lexicon, terminology and concepts of Farewell Pilgrimage year, and important events occurred in mentioned year; such as the delegations coming to Madinah, the Ghazwas, Seriyahs, the false prophets (Claimants of the prophecy) the sermon of Farewell Hajj, and the sermons of Ghadir-i Khum. in the second chapter the researcher studied the topics related to worshipping which was mentioned in the tenth year of the Hijra (year of Farewell Pilgrimage) such as purity (TAHARAH) and prayers. while in the third chapter the researcher discussed the narratives and events that occurred in the Farewell Pilgrimage. in the conclusion, the researcher presented the important results and recommendations that he reached, and the statistical tables related to the sources and status of Hadiths.

As the result of this study; the researcher studied 144 hadiths that were evidence of events and Sharii provisions that took place in the 10th year of Hijri, 101 of these hadiths are narrated in Al- Sahihayn while 43 hadiths are narrated in other hadith sources.

Keywords: Farewell Pilgrimage, Farewell Sermon, Sherry Decrees, Kusuf Prayer, Funeral Prayer, Hadith Analysis.

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Vedâ Haccı Yılında Meydana Gelen Olaylarla İlgili Rivâyetlerin Değerlendirmesi
Tezin Yazarı	Medyen ZAHİD
Tezin Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi. Kemel FETTUH
Tezin derecesi	Yüksek Lisan Tezi
Tezin Tarihi	25/08/2023
Tezin Alanı	Hadis
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	171
Anahtar Kelimeler	Vedâ Haccı, Vedâ Hutbesi, Şer'î Hükümler, Küsûf Namazı, Cenaze Namazı, Hadis Tahlili.

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the thesis	The Events that Occurred in the of Farewell Pilgrimage; an Evaluation of Al-Riwayat Therein
Author of the Thesis	Medyen ZAHĪD
Advisor of the Thesis	Assist. Prof. Dr. Kemel FETTUH
Status of the Thesis	Master Thesis
Date of the Thesis	25/08/2023
Field of the Thesis	Hadith
Place of the Thesis	UNIKA/IGP
Total Page Number	171
Keywords	Farewell Pilgrimage, Farewell Sermon, Sharia Provisions, Kususuf Prayer, Funeral Prayer, Hadith Analysis.

KISALTMALAR

- b.** : Bin, İbn.
Bk. : Bakınız.
b.y. : Basım Yeri Yok.
çev. : Çeviren.
H.z. : Hazreti.
No. : Numara.
nşr. : Neşreden.
ö. : Ölüm tarihi.
r.a. : Radıyallâhu anh/anhâ/anhüm.
s.a.v. : Sallahâhü Aleyhi ve sellem.
TDV. : Türkiye Diyanet Vakfı.
thk. : Tahkik.
trc. : Tercüme eden.
ts. : Tarihsiz.
y.y. : Yayıncı yok.

(ر.ض): رَضِيَ اللهُ عَنْهُ/عَنْهَا/عَنْهُمْ/عَنْهُمَا.

(ع.س): عَلَيْهِ/عَلَيْهِمُ السَّلَام.

(ص.س): صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Hız. Peygamber'in (s.a.v.) 23 yılı aşkın risâlet dönemi boyunca, Müslümanların hayatlarını etkileyecek birçok önemli olay meydana gelmiştir. Bu olayların sonuçlarına binaen birçok şer'î hükümler de ortaya çıkmıştır. Bu önemli olaylardan birisi de Hicrî 10. yılın Zilhicce ayında meydana gelen Vedâ Haccı'dır.

Hız. Peygamber'in (s.a.v.) Mekke'nin fethi ve Arap yarımadasında kontrolü tamamen sağlamasının ardından bölgede bulunan Arap kabileler ona biat etmek için Medine'ye akın etmişlerdir. Hicrî 10. yılın ilk aylarında da aynı şekilde bu kabileler gelmeye devam etmiştir. Hız. Peygamber (s.a.v.) İslâm'ı kabul eden kabilelere zekât memurlarını, kabul etmeyenlere ise davetçiler göndermiştir. Her ne kadar Hicrî 10. yıl Vedâ Haccı olarak tanınsa da bu yıl içerisinde en az bu olay kadar önemli başka olaylarda gerçekleşmiştir. Bu olaylardan birisi Hız. Peygamber'in (s.a.v.) oğlu İbrahim'in vefat etmesi ve aynı gün içerisinde güneşin tutulmasıdır. Bu olay üzerine Müslümanlar ilk defa Kûsûf namazı kılmıştır.

Araştırma Hicrî 10. yılda vârid olan hadisleri öncelikle Kütüb-i Sitte bağlamında ele almaktadır. Ancak Kütüb-i Sitte'de yer almayan meşhur olaylarla ilgili rivâyetler, Kütüb-i Sitte dışındaki diğer hadis kaynaklarıyla siyer ve magâzi kitapları ışığında incelenmiştir. Aynı zamanda bu yıl içerisinde vârid olan olaylarla ilgili nâzil olan âyetler var ise onlarda belirtilmiştir. Rivâyetlerin Vedâ Haccı Yılında vârid olduğunu araştırmak için yine siyer, mağâzi, tabakât ve tarih kitaplarından yararlanılmıştır. Bu rivâyetleri belirttikten sonra eğer konuyla ilgili Kütüb-i Sitte'de vârid olan hadisler var ise onlara işaret edilmiş ve Sahîhayn dışında kalan hadislerin sıhhat durumları hakkında da bilgi verilerek konuyla ilgili genel bir tablo oluşturulmuştur.

Rivâyetlerin sıhhat durumları belirtildikten sonra hadisler arasında zahiren çelişki varsa hadislerde bulunan gârip kelimeler ve bu hadislerle ilgili şarihilerin görüşleri belirtilmiştir. Bunu ardından hadislerden çıkan fıkhi hükümlere değinilmiş ve mezheplerin görüşlerinin açıklandığı yerlerde ise aslî kaynaklara müracaat edilmiştir. Genel olarak sadece Hanife ve Şâfiî mezheplerinin görüşleri aktarılmıştır.

Çalışmamızın sonuç kısmında Vedâ Haccı Yılında vârid olduğu tespit edilen hadislerin sayısı ve sıhhat durumları hakkında bilgi verilmiş ve bu hadislerin istatistiksel olarak tablosuna yer verilmiştir.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu tezde Vedâ Haccı Yılında vârid olan rivâyetlerle ilgili hadisler, siyer, meğâzî, tabakât, tarih ve hadis kaynakları ışığında incelenmiştir. Böylece pek çok kaynaktan yararlanılarak İslam tarihinin bir dönemi ile ilgili rivayetlerin detaylı bir izahı sunulmuştur. Çalışmada konuyla ilgili hadisleri aktarılmasının yanı sıra hadislerin sıhhat durumlarının da değerlendirilmesi çalışmanın ikinci önemidir. Böylece hadis araştırmacılarının bu dönemde varid olan hadislerin güçlü ve zayıf yanlarını bütünlük içinde görebilecekleri akademik bir kaynak oluşturulmuştur. Çalışmanın üçüncü önemli tarafı ise hadis alanında daha önce yapılmamış olan hadisleri vürüd yılına göre bir araya toplanmasıdır. Bu özelliği ile bu tez çalışması, hadislerin yıllara göre toplanmasını mümkün kılacak bir çalışmanın bir aşamasını gerçekleştirmektedir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmaya öncelikle Vedâ Haccı Yılı'nda vârid olup ve Kütüb-i Sitte'de yer alan hadislerin tespitiyle başlanmıştır. Kütüb-i Sitte'ye bakıldıktan sonra ise ilk önce siyer, tabakât, meğâzî ve tarih kaynaklarına müracaat edilmiş ve Vedâ Haccı Yılı'nda gerçekleşen olaylar incelenip bu yıl içerisinde vârid olan hadisler tespit edilmiştir. Bu yıl içerisinde gelen heyetlerin tespiti konusunda öncelikle siyer, tabakât ve tarih kitaplarından yararlanılmış ve bu heyetlerle ilgili hadis kaynaklarında geçen rivayetler tespit edilmiştir.

Hadisler aktarılırken hac dışındaki konularda Buhârî'de (ö. 256/870) yer alan rivâyetlere öncelik verilmiştir. Ancak bir konuyla ilgili Buhârî'de yer alan hadislerden daha detaylı bilgi veren başka bir hadis var ise o hadis tercih edilmiştir. Hac ibadeti bölümündeki hadislerde Câbir b. Abdillâh (ö. 78/697) hadisi tercih edilmiş ve bu hadis alt başlıklara ayrılarak açıklanmıştır. Câbir hadisi konuyla alakalı diğer tarihlerden gelen hadislerle de desteklenmiştir. Buhâdî ve Müslim'in sahihlerindeki rivayetler sıhhat değerlendirmelerinin dışında tutulmuştur. Çünkü bu kitapların sıhhati konusunda ümmetin kabulü bulunmaktadır. Sahîhayn'de geçen hadisler dışında kalan hadislerin sıhhat durumları hakkında bilgi verilerek muhadislerin genel görüşlerine yer verilmiştir. Daha sonra hadislerden çıkan sonuçlar ve hükümler hakkında şârihlerin görüşleri bildirilmiştir. Ardından genel olarak ibadet ve şer'î hükümler konusunda Hanefî ve Şafîî

mezheplerinin fıkhi görüşleri, mezheplerin aslî kaynaklarına bakılarak kısaca aktarılmıştır.

Çalışmanın sonucunda Vedâ Haccı Yılı'nda vârid olduğu tespit edilen hadislerin sıhhat durumu özetlenmiş ve istatistiksel tablosuna yer verilmiştir.

Araştırmamızda sahâbe, râvi, yazar ve bölge isimlerinin yazımında Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi referans alınmıştır.

Araştırmamızda siyer, meğâzî, tabakât ve tarih alanında temel kaynak olarak İbn Hişâm'in (ö. 218/833) *es-Sîretu'n-Nebeviye*, Vâkıdî'nin (ö. 207/823) *Kitâbü'l-Meğâzî*, İbn Sa'd'ın (ö. 230/845) *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, Taberî'nin (ö. 310/923) *Târîhu't Taberî-Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk* ve İbn Kesîr'in (ö. 774/1373) *El-Bidâye Ve'n-Nihâye*, isimli eserlerinden faydalanılmıştır.

Hadis alanında ise temel kaynaklar olarak başta Kütüb-i Sitte olmak üzere Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *el-Müsned*, eserinden istifâde edilmiştir. Hadisleri sıhhatini değerlendirme noktasında ise İbn Hacer'in (ö. 852/1449) *Tehzibu't-Tehzib ve ed-Diraye fi tahrici ehadişi'l-Hidaye* adlı eseri referans alınmıştır.

Hadislerin şerhi konusunda temel kaynak olarak İbn Hacer'in *Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sâhîhi'l-Buhârî*, Nevevî'nin (ö. 676/1277) *el-Minhâc fî şerhi Şahîhi Müslim b. el-Haccâc* ve İbn Dakîk el-İd'in (ö. 702/1302) *İhkâmü'l-ahkâm şerhu Umdeti'l-ahkâm* adlı eseri referans alınmıştır.

Fıkhi hükümler konusunda Hanefî fıkıh kaynaklarından Serahsî'nin (ö. 571/1176) *el-Mebsût*, Kâsânî'nin (ö. 587/1191) *Bedâiu's-Sanâî* ve Tahâvî'nin (ö. 321/933) *Şerhu me'âni'l-âsâr* adlı eserlerinden yararlanılmıştır. Şafiî fıkıh kaynaklarından ise Nevevî'nin *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb* adlı eserine başvurulmuştur.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR

Vedâ Haccı Yılı Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hayatının sonuna doğru denk geldiğinden hac ibadeti içerisinde birkaç olay hariç, rivâyetleri tespit etme konusunda hadisçiler ve tarihçiler arasında pek çok ihtilaf bulunmamaktadır. Ancak hadislerin şerhi

ve açıklanması konusunda bazı şahsi yorumlar olmuştur. Bu çalışmamızın kapsamı ise Vedâ Haccı yılında vârid olan rivâyetleri incelemektir.

ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

Temel İslam Bilimleri alanında Veda Haccıyla ilgili aşağıda isimleri zikredilen bazı çalışmalar yapılmıştır. Bunu yanında Vedâ Hubesiyle ilgili muhtelif çalışmalar mevcuttur.

A. Konuyla ilgili kitaplar ve tezler:

1. Muhammed Zekeriye Kandehlevî'nin (ö. 1394/1974) "*Haccetü'l-vedâ' ve cüz'ü 'umrâti'n-nebî şallallâhu 'aleyhi ve sellem,*"¹ adlı eseri Vedâ Haccıyla ilgili çağdaş eserlerin başında gelir. Eser 399 sayfadan oluşmakta ve 2016 yılı Dâru'l-Kalem tarafından basılmıştır. Eserde önsözden sonra Vedâ Haccı tanıtılmış ardından Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yaptığı hacc baştan sonuna kadar rivâyetler ışığında ele alınmış, aynı zamanda hac ahkâmıyla ilgili fihhi görüşlere de yer verilmiştir. Bunu yanında müellif Vedâ Haccı'nı tamamladıktan sonra Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yaptığı bütün Umreleri de ele almıştır. Görüldüğü üzere bu çalışma Hicrî 10. yılda gerçekleşen Vedâ Haccını ve Hz. Peygamber'in yaptığı Umreleri ele almış olup, Vedâ Haccı yılında vârid olan bütün rivâyetler değinmemiştir.
2. Mukadder Ârif Yüksel'in "*Siyer, Hadis ve Tefsir Bağlamında Haccın Ahkâmı ve Menâsiki,*"² adlı eseri 187 sayfadan oluşur. Bu eser 2019 yılında TDV tarafından basılmıştır. Eser genel olarak siyer, hadis ve tefsir bağlamında hac ibadetini incelemiştir. Eserin en önemli yanı Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yaptığı hac ile günümüzdeki yapılan hac ibadetini mukayese etmesidir. Bu eserde yazar her ne kadar hac ibadetini kapsamlı bir şekilde ele almış olsada Vedâ Haccına kısaca değinmiş ve Vedâ Haccı yıl içerisinde gerçekleşen olaylar yer vermemiştir.

¹ Muhammed Zekeriyyâ Kandehlevî, *Haccetü'l-vedâ' ve cüz'ü 'umrâti'n-nebî şallallâhu 'aleyhi ve sellem* (Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1437).

² Mukadder Ârif Yüksel, *Siyer, Hadis ve Tefsir Bağlamında Haccın Ahkâmı ve Menâsiki* (Ankara: TDV Yayınları, 2019).

3. Rıfat Oral'ın "*Peygamberimizle 27 gün (Veda haccı)*,"³ adlı eseri 192 sayfadan oluşur. Bu eser Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları tarafından 2018 yılında basılmıştır. Bu eserde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Vedâ Haccı kronolojik sıraya göre günlük halinde anlatılmıştır. Bu araştırmada Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yapılmış olduğu Vedâ Haccı yolculuğu sırasında vârid olan rivâyetleri ele almış olup, yılın diğer geriye kalan süresi içerisinde vârid olan rivâyetleri incelememektedir.
4. Rady b. Hamdân el-Gaziye'nin "*Madâmin et-terbeviye mustanbata min Haccetü'l- Vedâ*,"⁴ adlı tezi beş bölümden oluşmaktadır. Genel olarak çalışma Vedâ Haccı'nın eğitimsel ve insani yönlerini incelemiştir. Bu çalışma 2012 yılında Ümmü'l-Kurra Üniversitesi Eğitim Fakültesinde yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır.
5. Ömer Çataldaş'ın "*Vedâ Hutbesi'nin Kur'ânî Temelleri*,"⁵ adlı araştırması iki bölümden oluşmakta olup, Vedâ hutbesiyle ilgili müfessirlerin yorumlarını referans alarak tefsir kaynaklarında bu hutbeyi nasıl yorumlandıklarını ele almaktadır. Bu çalışma, 2022 yılında Harran Üniversitesinde Tefsir Ana Bilim Dalı'nda 146 sayfadan oluşan basılmamış bir yüksek lisans tezidir. Araştırmacı bu çalışmada Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Vedâ Haccında verdiği Vedâ Hutbesi'ni tefsir ilmi açısından incelemiştir.
6. Betül Fıdantek'in "*Hz. Muhammed'in Hitabetinin Mantık Bilimi Üzerine Tahlilî Bir Çalışma*," adlı araştırması 2020 yılında Dicle Üniversitesinde yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır.⁶
7. Fatma Akbulut'un "*Hadis İlminin Gelişimi Açısından Vedâ Hutbesi'nde Yer Alan "Rubbe Mübellağ" Rivayetinin Tahric, Tahkik ve Değerlendirilmesi (Kütüb-i Tis'a Çerçevesinde)*," adlı çalışması 2012 yılında Marmara Üniversitesinde

³ Rıfat Oral, *Peygamberimizle 27 gün (Veda Haccı)* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007).

⁴ Rady b. Hamdân el-Gaziye, *Madâmin et-Terbeviye Mustanbata min Haccetü'l- Vedâ* (Mekke-i Mükerreme: Ümmü'l-Kurra Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi/Master's Thesis, 2012).

⁵ Ömer Çataldaş, *Vedâ Hutbesi'nin Kur'ânî Temelleri* (Harran: Harran Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi/Master's Thesis, 2022).

⁶ Betül Fıdantek, *Hz. Muhammed'in Hitabetinin Mantık Bilimi Üzerine Tahlilî Bir Çalışma* (Dicle Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi/Master's Thesis, 2020).

yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır.⁷ Bu çalışma Vedâ hutbesi'inde geçen "Rubbe Mübellağ" sözünün hadis rivâyetlerine etkisini konu edinmiştir.

8. Murat Gökala'nın "İlk Dönem Hadis ve İslâm Tarihi Kaynaklarına göre Vedâ Hutbesi Rivâyetlerinin Tetkiki," adlı araştırması 2001 yılında Ankara Üniversitesinde yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır.⁸ Bu Vedâ hutbesiyle ilgili vârid olan rivâyetleri incelemekte olup, Vedâ Haccı yılıyla ilgili vârid olan diğer rivâyetler değinmemektedir.
9. Fehd b. Abdullah b. Raşid el-Muhammedî'nin "Hukûku'l-insan fi Hutbeül Vedâ," adlı tezi 2011 yılında Medine-i Münevvere Üniversitesinde yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır.⁹ Bu tez Vedâ hutbesinde geçen insan haklarıyla ilgili bölümleri incelemiş ve konuyu hukuki açıdan ele almıştır.
10. Fehd b. Abdülaziz el-Dâyîl'in "Hutbetü'l-Vedâ dirase mukarene bi i'lanî hukûku'l-İnsan," adlı çalışması 2008 yılında İmam Muhammed b. Suud Üniversitesinde yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır.¹⁰ Bu çalışmada önceki tezde olduğu gibi Vedâ hutbesini hadis ilmi açısından değilde hukuki açıdan değerlendirmiştir.

B. Konuyla ilgili makaleler:

1. Adnan Adıgüzel'in *Vedâ Hutbesi'ndeki Temel Prensipler ve Kur'ânî Temelleri*," adlı bu makalesi 2016 yılında Diyanet İlimî Dergi tarafından yayınlanmıştır.¹¹ 26 sayfadan oluşan bu makale Hz. Peygamber'in (s.a.v.), Vedâ Hutbesin yaptığı konuşmasında yer alan ana konuları başlıklar hâlinde incelenmiştir.
2. H. Ahmet Özdemir'in, "Son Peygamber'in (s.a.v.) Son Mesajı Olarak Vedâ Hutbesi," adlı makalesi 2005 yılında Dinbilimleri Akademik Araştırma

⁷ Fatma Akbulut, *Hadis İlminin Gelişimi Açısından Vedâ Hutbesi'nde Yer Alan "Rubbe Mübellağ" Rivâyetinin Tahrir, Tahkik ve Değerlendirilmesi (Kütüb-i Tis'a Çerçevesinde)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi/Master's Thesis, 2012).

⁸ Murat Gökala, *İlk Dönem Hadis ve İslâm Tarihi Kaynaklarına göre Vedâ Hutbesi Rivâyetlerinin Tetkiki* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi/Master's Thesis, 2001).

⁹ Fehd b. Abdullah b. Raşid, *Hukûku'l-İnsan fi Hutbeül Vedâ* (Medine: Medine-i Münevvere Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi/Master's Thesis, 2011).

¹⁰ Fehd b. Abdülaziz el-Dâyîl, *Hutbetül Vedâ Dirase Mukarene bil İlanın Hukûku'l-İnsan* (Riyad: İmam Muhammed b. Suud Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi/Master's Thesis, 2008).

¹¹ Adnan Adıgüzel, "Vedâ Hutbesi'ndeki Temel Prensipler ve Kur'ânî Temelleri", *Diyanet İlmî Dergi* 52/3 (01 Eylül 2016), 81-106.

Dergisinde yayınlanmıştır.¹² 18 sayfadan oluşan bu araştırma Vedâ Hutbesi'ni başlıksız olarak maddeler halinde incelemiş ve hutbeden çıkarılan faydalara değinmiştir.

3. Feridun Tekin'in, "*Vedâ Hutbesinde Sosyal Hizmetlere Yönelik Bazı Tespitler*," adlı bu makalesi 2021 yılında Umde Dini Tetkikler Dergisinde yayınlanmıştır.¹³ 39 sayfadan oluşan bu araştırma, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Vedâ hutbesinde yer alan hususları sosyal hizmet açısından ele alıp değerlendirmiştir.

Bu Çalışmalara bakıldığında hepsi Hicrî 10. yılın sadece Vedâ Haccı sürecini veya o hac içerisinde gerçekleşen Vedâ Hutbesi'ni farklı yönleriyle konu edinmişlerdir. Bu tezde ise sadece Vedâ Haccı veya Vedâ Hutbesi değil, Vedâ Haccı Yılında meydana gelen bütün rivâyetler değerlendirilerek hadis ilmi açısından inceleyip değerlendirilecektir.

¹² H. Ahmet Özdemir, "Son Peygamber'in (S.A.V.) Son Mesajı Olarak Vedâ Hutbesi", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5/4 (01 Ağustos 2005), 95-112.

¹³ Feridun Tekin, "Vedâ Hutbesinde Sosyal Hizmetlere Yönelik Bazı Tespitler", *UMDE Dini Tetkikler Dergisi* 4/2 (31 Aralık 2021), 220-258.

BİRİNCİ BÖLÜM

VEDA HACCI YILI'NDA MEYDANA GELEN ÖNEMLİ OLAYLAR

Bu bölümde çalışmanın teorik çerçevesi çizilmeye çalışılacaktır. Veda Haccı ve Veda Haccı Yılı ile ilişkili kavramlar açıklanarak çalışmanın ilerleyen bölümlerine kavramsal bir zemin oluşturulacaktır.

1.1. Çalışmayla İlgili Kavramlar

Tarih, sözlükteki manası zamanı belirlemektir.¹⁴ Arapçada erreha/verraha şeklinde geçen fiilden türeyen târîh(te'rih) anlamına gelmektedir. Terim olarak ise tarih, aya göre vakit tayin etmek ve bir olayın meydana geldiği günü ve yılı, bunların rakamla yazılışını, bir şeyin oluş zamanını ve olaylar dizisini tespit etmek anlamlarına gelmektedir.¹⁵ Bu olayları konu alan bilim dalına da tarih denmektedir.¹⁶

Hadis ilmi açısından tarih biliminin önemine bakıldığında hadis metinlerine atılan tarihlerin olayların gerçekleşme zamanını belirtmesi bakımından önemli olduğu görülmektedir. Bu bakımdan muhaddislerin, eserlerine “التواريخ لموالييد الرواة” (*Tarih ve Vefeyât*), (معرفة تواريخ المتنون) (*Metinlerin tarihi*) gibi bölümler eklemiştir. Tarih ve vefeyât bölümünde de râvilerin doğum, vefat, durumların belirtmek için bu yöntemi kullanmışlardır. Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778), bu durumu şu şekilde açıklamaktadır: “Râviler yalanı kullanmaya başlayınca biz de onlar karşı tarihi kullanmaya başladık.” Aynı şekilde Hassân b. Yezîd'de: “çok yalancılara karşı tarih kadar başka bir şeyden yardım almadık. Râviye hangi sene doğdu? diye sorarız. Doğum tarihini söylediği zaman doğru veya yalan söylediğini anlarız,”¹⁷ diye açıklamıştır. Metinlerin tarihleri nâsîh ve mensûhun bilinmesinde de fayda sağlamaktadır. Bu konuda âlimler evâil (ilk

¹⁴ Muhammed b. Abdurrahman Sehâvî, *el-İ'lan bi't-Tevbîh li-men Zemme't-Târîh*, thk. Franz Rosenthal, çev. Salih Ahmed el-Ali (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, ts.), 16.

¹⁵ Mustafa Fayda, “Tarih”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 2011), 40/36.

¹⁶ Adnan Demircan, *Tarih ve Tarihçi* (İstanbul: Beyan Yay, 2017), 15.

¹⁷ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân Suyuti, *Tedribü'r-Râvi fi Şerhi Takrîbi'n-Nevâvî*, thk. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâryâbî (Beirut: Makâlâtü'l-Kevserî, 1415), 2/866-867.

olarak gerçekleşenler) hakkında kitaplar yazmışlardır. Nitekim İbn Ebû Şeybe (ö. 235/849), *el-Musannef*'inde evâle özel bir bâb tahsis etmiştir.¹⁸

Tarih kelimesi Hicaz arapçasına Hz. Ömer (ö. 23/644) döneminde hicrî takvim kullanılmaya başlanması ile birlikte girmiş ve Avâne b. Hakem'in (ö. 147/761?) eserine "*Kitâbü't-Tâhîh*" vermesinden itibaren de yayın biçiminde kullanılmaya başlanmıştır.¹⁹

Hicrî takvim başlangıç meselesi ise rivâyetlere göre Hz. Ömer döneminde Hz. Peygamber'in(s.a.v.) Medine hicretini takvimin başlangıcı olarak kabul etmesiyle başlamıştır. Araplar daha önce takvimin başlangıcını yaşadıkları büyük hadiselerle göre tayin edip takvim başlangıcını da ona göre ayarlıyorlar idi. Nitekim Hz. Ömer dönemine kadar Araplar takvimi Fil Hadisesi'ne göre tayin etmişlerdir. Müslümanlar Hz. Ömer dönemine gelindiğinde şimdiki kullandıkları Hicrî takvim kullanmaya başlamışlardır.²⁰ Hicrî takvim Sâmi takvimlerinde olduğu gibi aya göre düzenlenmiştir.²¹

1.1.1. Şer'î Hüküm

Şer, sözlükte "İnsanların ya da hayvanların su içtiği, açıkta olan ve kesilmeyen akarsu; bu suya giden yol, bunu yanında beyan etmek, izhar, mezhep ve yol" mânalarına gelmektedir.²² Terim olarak ise şer'î ve şer'î-at vazetmek ve Allah'ın kulları için vazetmiş olduğu namaz, oruç ve hac gibi dinî ve dünyevî ahkâmın mecmuasıdır.²³ Bir diğer tarifte ise "*bireysel ve toplumsal hayatı düzenleyici din esaslı kurallar*" veya "*bu nitelikte kural koymak*"²⁴ anlamında kullanılmaktadır. Hüküm, sözlükte menetmek,

¹⁸ Suyuti, *Tedribü'r-Râvî fi Şerhi Takrîbi'n-Nevâvî*, 2/930-931.

¹⁹ Ebû'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'küb İshâk b. Muhammed b. İshâk en-Nedîm İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, thk. İbrahim Ramazan (Beyrut: Dârü'l-Maârif, 1417), 1/120; Fayda, "Tarih", 40/40/30.

²⁰ Ebû Amr Halîfe b. Hayyât b. Halîfe el-Uşfurî Halîfe b. Hayyât, *Târîhu Halîfe b. Hayyât*, thk. Süheyl Zekkâr (Beyrut: Dârü'l Fikr, 1414), 24.

²¹ Fayda, "Tarih", 40/30.

²² Muhammed b. Mükerrrem Ali el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: Dâr Sâdır, 1414), 8/175; Alî b. Muhammed b. Alîes-Seyyid eş-Şerîf Cürçânî, *et-Ta'rifât* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1403), 126.

²³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 8/175; Abdulvahhâb Hallâf, *İslâm Teşrîi Tarihi*, çev. Talât Koçyiğit (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1970), 5.

²⁴ Talip Türcan, "Şeriat", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/571.

karar vermek hâkimiyet ve yargı anlamlarında kullanılmaktadır.²⁵ Şer'î hüküm ise: Allah'ın mükelleflerin fiillerine yönelik hitabıdır.²⁶ Şer'î hükümler Teklifî ve Vaz'î hükümler diye iki gruba ayrılmaktadır. Teklifî hükümler, “şâriin mükelleften bir işi yapmasını veya yapmamasını istemesi veya onu muhayyer bırakmasıdır.” Vaz'î hükümler ise “Allah ve Rasûlünün bir şeyi başka bir şey için sebep, şart veya mani kılmasıdır.”²⁷ Tariflerden anlaşıldığı üzere Teklifî hükümler temel hüküm olup, Vaz'î hükümler ise bunların uygulanması sırasında ortaya çıkmıştır.²⁸

1.1.2. Ahkâm Hadisleri

Ahkâm, hüküm kelimesini çoğuludur. Ahkâm, daha geniş manada, belli bir konu hakkında konulmuş bulunan kuralların bütünüdür ifade etmek için kullanılır. Bu tarzdaki kullanılışından dolayı, belli bir konuya dair hükümleri toplayan eserlere ve hatta belli bir konuyla ilgilenen ilim dallarına bu isim verilmiştir. Amelî hükümlerin çıkarıldığı âyetler ve bunlardan çıkarılan hükümler “Ahkâmü'l-Kur'ân”; amelî hükümlerin kaynağı olan aynı türden hadislerle de “Ahkâm hadisleri” denilmektedir.²⁹

Hadis'in sözlük manası; “kadimin zıddı cedit(yeni) manasına gelmekte, “önceleri yokken sonradan olan, yeniden meydana gelen” şeklindedir. Nitekim “Sevbun hadîsun, Sevbun cedéiddun” demektir. Aynı kelime çağdaş Arapçada modern karşılığı olarak kullanılmaktadır. Çoğulu kıyas dışı olarak ahâdîs şeklinde gelir.³⁰ Aynı zamanda haber ve bu kelimedden türeyen bazı fiiller haber vermek ve nakletmek gibi manalarda kullanılır.³¹ Hadis âlimleri nezdinde haber, hadisle eş anlamlıdır. Her ikisi de merfû, mevkûf ve maktû rivâyetler için kullanılır; ancak hadis Hz. Peygamber'den, haber ise

²⁵ Ebü'l-Hüseyn Ahmed İbn Fâris, *Mu'cemu mekâyisi'l-luğa*, thk. Züheyr Abdülmuhsin Sultân (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1406), 1/246.

²⁶ Cürcânî, *et-Ta'rifât*, 92.

²⁷ Vehbe Zuhaylî, *Usûli'l-fikhi'l-İslâmî* (Dımeşk: Dâru'l Fikr, 1440), 1/50-51.

²⁸ Yavuz Köktaş, *Ana Hatlarıyla Ahkâm Hadisleri* (İstanbul: Ensar Yay, 2016), 22.

²⁹ Ahmet Özel, “Ahkâm”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/551.

³⁰ Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü* (Ankara: TDV Yayınları, 2018), 109.

³¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 2/131; Muhammed Murtazâ Zebîdî, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Komisyon (Küveyt: Dâru'l-Hidâye, 1422), 5/208; Talât Koçyiğit, *Hadis Usûlü* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 28.

onun dışındaki kimselerden gelen rivâyetlerdir. Nitekim bundan ötürü hadisle meşgul olan kimseye “muhaddis”, tarih ilimleri ile hemhâl olanlar için “ahbârî” tabiri kullanılır. Bununla beraber her hadis haber olarak kabul edilirken her haberin hadis olmadığı kabul edilmektedir.³²

Terim olarak hadis “

Hz. Peygamber’e nispet edilen söz, fiil ve takrirler”dir. “Bazı âlimler göre Hz. Peygamber’in(s.a.v.) fizyonomik özellikleri ile Hıra Mağarasında ibadete çekilmesi gibi peygamberlik önce davranışları da hadisin tarifine girmektedir. Bazı âlimler ise Hz. Peygamber’in(s.a.v.) huzurunda işlenen veya işlendikten sonra kendisine bildirildiğinde olumsuz bir şey demediği fiillerde hadis olarak kabul etmektedir.”³³

Hadis literatüründe fikhî hükümlere kaynaklık eden rivâyetlere “ahkâm hadisleri” adı verilmiştir. Bu hadisler ise İslâm fikhının temel taşlarını teşkil etmektedir. İlk dönem âlimleri fikhî nitelik taşıyan hadislere ahkâm hadisleri deseler de bu tür hadislere çok geç devirlerde yer verilmiştir.³⁴ Örneği Ebû Dâvûd (ö. 275/889) “*es-Sünené*”i tavsif ederken şöyle tanımlamaktadır: “*Ben, Sünn’e sadece ahkâm hadislerin aldım, zühd ve amellerin faziletleri ve diğer fezâil ile ilgili konuları işlemedim.*”³⁵ Fakat ne Ebû Dâvûd ne de aynı içerikte eser yazan bir başkası, kitabına “Ahkâm Hadisleri” ismini vermemiştir. Bu ismi ilk kullanan İbn Harrât Abdulhak İbn Abdurrahmân el-Ezdî el-İşbîlî (ö. 582/1186) olmuştur. Eserine de “*el-Ahkâmu’l-kubrâ*” ismini vermiştir. Eser ise sadece fikhî hükümler içermez. O, câmi türü bir eserdir. Yalnız fikhî hadisler içeren bu esere ilk defa Hicrî altıncı asır âlimi olan Abdulğânî el-Makdîsî (ö.600/1203) tarafından bu isim verilmiştir. Eserinin ismi ise “*Umdetu’l-Ahkâm*’dır.”³⁶

Ahkâm ve hadis kelimelerinden müteşekkil olup fikhî birtakım hükümler içeren hadisler için kullanılmaktadır. Bu tür hadislere ahkâm hadisleri denildiği gibi “fikhî hadisler” kavramı da sıkça kullanılmaktadır. Bu kavramın tanım ile ilgili olarak klasik eserlerde herhangi bir tanıma rastlanılmamaktadır. Ancak günümüzde bu türden hadisler

³² Suyuti, *Tedribü’r-Râvî fî Şerhi Takrîbi’n-Nevâvî*, 1/29.

³³ Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, 110.

³⁴ Mehmet Emin Özağar, *Hadisi Yeniden Düşünmek* (Ankara: OTTO Yay., 2017), 45.

³⁵ Süleymân b. el-Eş’as es-Sicistânî Ebû Dâvud, *Risâle ilâ Ehli Mekke fî Vasfi Sunenihi*, thk. Muhammed Sabbâğ (Beyrut: Dâr’ul el-Arabiyye, ts.), 34.

³⁶ Özağar, *Hadisi Yeniden Düşünmek*, 46.

birtakım akademik çalışmalara konu olmuş ve bu çalışmalarda araştırmacılar “ahkâm hadisleri” kavramını inceleyerek birtakım tanımlar ileri sürmüşleridir.

Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü yazar Mücteba Uğur, ahkâm hadisleri:

Şer’î hükümlerin kaynağını oluşturan hadislere denir. Bir başka deyişle Tahâret(temizlik), ibadet, tâ’at, mu’âmelat, ceza hukuku ve benzeri konulardaki fikhî hükümlerin çıkarıldığı hadislerdir.

³⁷ Şeklinde tanımlamıştır. Talât Koçyiğit “genellikle insanların Allah’a karşı olan kulluk görevleri ile kendi aralarında birbirlerine karşı olan insanlık görevlerini ve birbirleriyle münasebetlerini düzenleyen hükümlerdir” şeklinde tanımlamıştır.³⁸

Bu kavramın tanımlayan diğer iki akademisyen ise Abdullah Aydın ve Mehmet Emin Özafşar’dır. Aydın’ya göre ahkâm hadisleri “*Haram, helâl, mekrüh gibi şer’î bir hüküm ihtivâ eden hadisleridir*” şeklinde açıklar.³⁹ Özafşar ise ahkâm hadislerini:

İnsanların, Allah, hemsinleri tabiat ve kendileriyle olan ilişkilerini konu edinen; hak ve mükellefiyetlerin dile getirildiği, ibadet, muamele ve ukûbâta (Ceza Hukuku) dair hükümlerle, fikhî usûl ve kaidelerini içeren rivayetler” şeklinde tanımlar.⁴⁰

Bir diğer tarif göre ise ahkâm hadisleri: şer’î-amelî hükümlere taalluk eden nebevî hadislerdir. Ahkâm hadisleri, doğru bir araştırmayla şer’î-amelî hükme ulaşmamızı sağlayan sahih ve hasen nebevî hadislerdir.⁴¹ Bu tanıma göre ahkâm hadislerinin sadece sahih ve hasen hadislerinin kapsadığını ve zayıf ve mevzu hadislerin içermediğini görmekteyiz. Fakat muhadisler güzel amelleri işlemeye teşvik etmek, öğüt vermek amacıyla bazı zayıf hadisleri kullanmakta herhangi bir sakınca görmemişlerdir. Ancak fikhî hükümler ihtiva eden hadislerin rivâyetinde titiz davranmışlardır.⁴² Nitekim Süfyân es-Sevrî “*hela ve haramla ilgili hadisleri sadece bu ilimle meşhur olan, fazlalık ve noksan bilen büyük âlimlerden alın. Bunların dışındaki hadisleri diğer şeyhlerden*

³⁷ Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, 18.

³⁸ Talât Koçyiğit, *Hadis Terimleri Sözlüğü* (Ankara: Rehber Yayıncılık, 1992), 33.

³⁹ Abdullah Aydın, *Hadis Istihlali Sözlüğü* (İstanbul: Timaş Yayınları, 1987), 33.

⁴⁰ Özafşar, *Hadisi Yeniden Düşünmek*, 46.

⁴¹ Muhammed Süleyman el-Ferra, “Ahadisul- ahkam ve eşheru muelle-fatihâ”, *el-Camiatu’l-İslâmiyye-Gazze*, (y.y), 2-3.

⁴² Ebû Bekr Ahmed İbn Alî İbn Sâbit el-Bağdâdî Hatîb, *el-Kifâye fî Ma’rifeti Usûli İlmî’r-rivâyir* (Meytgamr: Dâru’l-Hüdâ, 1423), 1/398.

almazında bir sakınca yoktur."⁴³ Demektedir. Ahkâm konularında zayıf hadis ile amel etmenin sakıncaları üzerine durulsa da bu hassasiyet sadece teoride kalmıştır. Pratikte ise zayıf rivâyetlerin ahkâma kaynaklık ettiği ortadadır.⁴⁴ Nitekim Suyuti (ö. 911/1505) "*Tedribü'r-Râvî fi Şerhi Takrîbi'n-Nevâvî*" eserinde zayıf hadis ile ihtiyata uygun hüküm ihtivâ etmesi durumunda ahkâm konusunda da amel edilebilir demektedir.⁴⁵ Bu neden ötürü Ahkâm hadislerini sadece sahih ve hasen türü hadisler ile sınırlı olduğunu belirtmenin isabetli olmadığını belirtmek gerekmektedir.

1.1.2.1. Ahkâm Hadislerini Kapsamı

Ahkâm hadisleriyle, ahkâm ayetlerini konularını bakımından hemen hemen aynıdır. Bunun için ahkâm hadislerinin sayısının belirlenmesinde ahkâm ayetlerinde kullanılan metotun kullanılması mümkündür.

Literatürde ahkâm ayetlerinin sayısı ve tasnifi konusunda çeşitlilik görülmektedir. Zerkeşi'nin (ö. 794/1392) belirttiğine göre Gazzâlî (ö. 505/1111) ve Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210), Kur'an'daki ahkâm âyetlerinin sayısını 500 olarak tespit etmişlerdir. Bu sayıyı 800'ün üzerine çıkaranlar olduğu gibi 200'e kadar indirenler de vardır. Herhalde bu 200 âyet, içinde ahkâm bulunduğu açıkça ifade edilen âyetler olmalıdır. Çünkü kıssa, emsâl vb. hususları ihtiva eden âyetlerden de dolaylı olarak hüküm çıkarmak mümkündür. Bu yönüyle ele alındığında ahkâm âyetleri ikiye ayrılır:

- İçinde ahkâm bulunduğu tasrih edilmiş olan âyetler (el-Bakara, en-Nisâ, el-Mâide ve el-En'âm sûrelerinde bu çeşit âyetler çoktur).
- Doğrudan doğruya bir hüküm ifade etmeyen ve ancak istinbat yoluyla hüküm çıkarılabilen âyetler. Bunlar da kendi aralarında, başka bir âyete müracaat etmeye gerek kalmadan hüküm çıkarılabilenler ve ancak başka bir veya birkaç nas yardımıyla hüküm çıkarılabilenler olmak üzere ikiye ayrılır. Ahkâm âyetleri ayrıca, ihtiva ettikleri hükümler bakımından ibâdât, muâmelât ve ukûbât

⁴³ Hatîb, *el-Kifâye fi Ma'rifeti Usûli İlmi'r-rivâyr*, 1/398.

⁴⁴ Selahattin Yıldırım, *Ahkâm Hadislerini Yorum Metodu İbn Dakîki'l-îd Örneği* (İstanbul: Çıra Akademi yay, 2018), 237.

⁴⁵ Suyuti, *Tedribü'r-Râvî fi Şerhi Takrîbi'n-Nevâvî*, 1/351.

gruplarına ayrılabilirler. Bu grupların her birinde yer alan âyetlerin sayısı kesin olmamakla birlikte, son zamanlarda benimsenen bir tasnife göre, bunların 140'ı ibadetlere, yetmiş aile hukukuna, yetmiş medenî hukuka, otuzu ceza hukukuna, on üç veya yirmisi usûl-i muhâkemâta, yirmi ikisi harp ve sulh hukukuna, onu da malî ve iktisadî konulara dairdir.⁴⁶ Bunun yanında ahkâm âyetlerinin sayısını belirlemeye karşı çıkanlar da olmuştur. Tufî, Karafî ve Zerkeşî böyle düşünenlerdendir. Zira bunlara göre ahkâm âyetlerini belli bir sayıya hasretmek doğru değildir. Ahkâmın istibat edildiği her ayet ahkâm âyetidir.⁴⁷

Ahkâm hadislerine gelince ahkâm âyetleri için söylenenler aynen ahkâm hadisleri için de geçerlidir. Ahkâm âyetleri için nasıl sayısını belirlemek zor ise Ahkâm hadisleri içinde bu geçerlidir. Bu sadece Ahkâm hadislerini anlayışından kaynaklamaz, hadislerin doğasından kaynaklanan birtakım meseleler de buna etki eder. Zaten ahkâm hadisleri eserlerine bakıldığında bu farklılık görülür. Burada önemli olan ahkâm hadislerinin sayı değil, ahkâm hadislerine yaklaşım tarzıdır.⁴⁸

1.2. VEDÂ HACCI

1.2.1. Vedâ Hacı Yılı ve İsimlendirmeni Gerekçesi

Hac, zözlükte gitmek, ziyaret etmek ve yüce bir şeye yönelmek anlamlarına gelmektedir.⁴⁹ Fiil olarak ise Müslümanların belirtilmiş zaman içerisinde belirli bazı dinî görevleri yerine getirmek suretiyle Mekke yakınlarındaki Arafat ve Minâ düzlüklerinde toplanması ve daha sonra Kâbe'yi ziyaret etmelerini ifade eder. Arapçada bu ibadeti yerine getirene hâc, Türkçede ise hacı denir.⁵⁰

⁴⁶ Bedreddin Çetiner, "Ahkâmü'l-Kur'ân", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/550.

⁴⁷ Köktaş, *Ana Hatlarıyla Ahkâm Hadisleri*, 25.

⁴⁸ Köktaş, *Ana Hatlarıyla Ahkâm Hadisleri*, 28.

⁴⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 2/226; Cürcânî, *et-Ta'rifât*, 82.

⁵⁰ Cürcânî, *et-Ta'rifât*, 82; Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamber*, çev. Mehmet Yazgan (İstanbul: Beyan Yay, 2015), 609-610; Ömer Faruk Harman, "Hac", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/382.

Vedâ kelimesi sözlükte “veda etmek, uğrulamak, tevdi etmek anlamına gelmektedir.” Terim olarak ise “misafir giderken uğrulamak demektir.”⁵¹ “Vedâ Haccı”, Hz. Peygamber’in(s.a.v.) İslâmiyet’te yaptığı ilk ve son hac ibadetidir. Hz. Peygamber(s.a.v.) bu ibadeti Hicrî 10. yılda gerçekleştirmiştir. Bu yapılan hac ibadeti kaynaklarda “Vedâ Haccı” diye geçmektedir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine’de bulunduğu müddetçe bir kere hac yapmıştır.⁵² Bu hacta Hz. Peygamber (s.a.v.) Müslümanlarla vedalaştığı için “Haccetü’l-Vedâ” denilmiş, aynı zamanda Hz. Peygamber’in(s.a.v.) bu hacda Müslümanlara hac amellerini bilfiil göstererek, bildirmedığı hiçbir şey kalmadığı için “Haccetü’l-Belağ” diye anılmıştır.⁵³ Abdullah b. Abbâs (ö. 68/687-88) bu hacca: “Haccetü’l-Vedâ” demekten hoşlanmayıp, “Haccetü’l-İslâm” demeyi daha uygun görmüştür.⁵⁴

*Peygamverin veda hutbesinde yaptığı “...Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm’ı seçtim....”*⁵⁵ Şeklindeki konuşma nedeni ile bu hacca “Haccetü’t-Temam” diyenler de vardır.⁵⁶ Çalışmamızın “Vedâ Haccı” yılı isimlendirmemizi sebebi Müslümanlar arasında kabul gören ve yaygın olarak kullanılan bir kullanım olmasıdır.

1.2.2. Vedâ Haccı Yılı’nın Önemi

Vedâ Haccı Veda haccı Yılı içerisinde meydana gelen olayların bir sonu ve tamamlayıcısı olması bakımından önemlidir. Bu konunun daha iyi anlaşılması için Veda Haccı Yılı’nda gerçekşen olaylara bakmak gerekmektedir. Bu olaylar şöyle sıralanabilir:

⁵¹ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, 8/385.

⁵² Muhammed b. İsâ b. Sevre b. Musâ b. ed-Dahhâk. Tirmizî, *el-Câmiü’l-kebîr*, thk. Beşşâr Avvâd Ma’rûf (Beyrut: Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, 1419/1998), "Ebvâbu’l-Hac", 7 (No. 815).

⁵³ Ebü’l-Fidâ’ İmâdüddîn İsmâîl b. Ömer el-Kureyşî İbn Kesîr, *El-Bidâye Ve’n-Nihâye* (Dâru’l Fıkr, 1407), 5/109.

⁵⁴ Muhammed b. Ömer b. Vâkîdî, *Kitâbü’l-Meğâzî*, thk. Muhammed Abdülkadir Ahmed Atâ (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1424), 2/453; Ebü Abdillâh Muhammed b. Sa’d b. Menî’ el- Basrî ez-Zührî İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, thk. İhsan Abbâs (Beyrut: Dâr Sâdır, 1968), 2/173.

⁵⁵ *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), Mâide 5/3.

⁵⁶ Ebü Abdillâh Muhammed b. Abdilbâkî b. Yûsuf Zürcânî, *Şerhu’l-Mevâhibi’l-ledünniyye* (Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1417), 4/142.

- Arap Yarımadasında bulunan kabilelerin heyetler halinde Medine'ye gelip Müslüman olup dinlerini öğrenmeye devam etmeleri,
- Hz. Peygamber(s.a.v.)'in bazı kabillere İslâm'ı anlatmak için “Ebû Mûsâ el-Eş'ârî (ö. 42/662-63) ve Muâz b. Cebel (ö. 17/638) gibi bazı sahâbileri elçi olarak Yemene göndermesi,
- Cerîr b. Abdullah'ın (ö. 51/671) Zülhalesa putunu ve mâbedini yıkmaya gönderilmesi,
- Hâlid b. Vêlid'in (ö. 21/642) Yemene ve Necran Seriyyesi ve Benî Hâris'ten bir heyetin Medine'ye gelip Müslüman olması,
- Hz. Ali'nin (ö. 40/661) Yemen Seriyyesi ve Benî Mezhic'in Müslüman olması,
- Müseylimetülkezzâb'ı Medine'ye gelmesi kısa bir süre sonra ise peygamberlik iddiasında bulunması.
- Hz. Peygamber'in (s.a.v.) oğlu İbrahim'in vefat etmesi, vefat ettiği günde ise güneşin tutulması ve bu olay karşısında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Müslümanları ne yapması gerektiğini ve “Küsûf namazın” nasıl eda edilmesini öğretmesi,
- Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Kur'ân-ı Kerîm'i Cebrâil'e iki defa arz etmesi ve yirmi günlük itikâfta girmesi,
- Hz. Peygamber (s.a.v.) emirliğinde Vedâ Haccı'nın gerçekleşmesi,
- Gadîr-i Hum olayının vuku bulması.

1.3. Vedâ Haccı Yılı İçerisinde Gelen Heyetler

Mekke'nin fethi ve Kureyş'in İslâm'ı kabul etmesinden sonra Arap yarımadasında bulunan kabillerde Medine'de kurulan yeni İslâm devleti bağılıklarını bildirmek ve İslâm'ı kabul etmek için Medine'ye gelmeye başlamışlardır. Heyetler genel olarak yoğun bir şekilde Hicrî 9. yılda gelmeye başlamış ve bu sebepten ötürü siyer kaynaklarda 9. Hicrî yıla “Senetü'l-Vüfûd” denilmiştir.⁵⁷ Bu heyetler Hicrî 10. yılda da gelmeye devam etmiştir. Şimdi bu heyetleri kronolojik sıralamaya bakılmaksızın belirteceğiz.

⁵⁷ Ebu Muhammed Abdülmelik b. Eyyûb el-Hımyerî İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviye* (Dımeşk: Darü'l-Feyha, 1437), 2/428.

Has'amlıların meşhur Zülhalesa putu Hz. Peygamber'in(s.a.v.) emiriyle Cerîr b. Abdullah tarafından yıkıldıktan sonra Has'amlılardan bir grup, Müslüman olmak için Medine'ye gelmişlerdir.⁵⁸ Hz. Peygamber, heyettekilerin isteği üzerine bütün kabilenin uyacağı, bir ahidnâme kaleme aldırılmıştır. Buna göre kan davaları yasaklanmış, akarsu ile sulanan arazilerden 10/1, kuyu suyu ile sulanan arazilerden 20/1 oranında vergi alınacağı, yağmur sularıyla sulanan topraklardan da oraları ekip biçenlerin istifade edebileceği belirtilmiştir.⁵⁹

Vedâ Haccı sırasında on küsur kişilik bir heyet olarak Benî Sadif heyeti gelmiştir. Selâm vermeden oturmaları üzerine; Hz. Peygamber (s.a.v.) kendilerini Müslüman olanların selam vermesi gerektiği konusunda uyarılmış, bunun üzerine ayağa kalkıp selâm vererek oturmuşlardır. Özellikle namaz konusunda bilgi almışlardır.⁶⁰

Vedâ Haccı Yılında Hz. Peygamber, Hâlid b. Velid'i Hârisoğullarını İslâm'a davet etmesi için Necran'a göndermiştir. Benî Hâris halkı İslâm'ı kabul edince Hâlid b. Velid bunu Hz. Peygamber'e haber vermiş ve onun isteği üzerine Benî Hâris heyeti ile birlikte Medine'ye dönmüştür. Kısa bir süre sonra Hz. Peygamber, Kays b. Husayn'ı onlara emir tayin etmiş, Amr b. Hazm'ı da Kur'an ve fıkıh öğretmesi ve zekâtlarını toplaması için yanlarında göndermiştir. Amr b. Hazm, Hz. Peygamber(s.a.v.) vefat edene kadar da Necrân'daki görevine devam etmiştir.⁶¹

Vedâ Haccı Yılı'nın Şaban ayında on kişiden oluşan Havlân heyeti, Hz. Peygamber'in(s.a.v.) yanına gelerek kendilerinin kavimleri adına temsilci olarak geldiklerini ve topluca İslâm'ı kabul ettiklerini haber vermişlerdir. Remle bt. Hâris'in konağında birkaç gün kalarak, İslâm'ın temel esaslarını öğrendikten sonra hediyelerle

⁵⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 1/348.

⁵⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 1/286.

⁶⁰ İbn Kesîr, *El-Bidâye Ve'n-Nihâye*, 5/94; Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr Taberî, *Târîhu't Taberî-Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk* (Beyrut: Dâru'l Tûras, 1387), 3/139.

⁶¹ İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviye*, 2/454; Ebû Hâtim b. Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temîmî el-Büstî es-Sicistânî el-Adnânî İbn Hibbân, *es-Sîretün-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefâ*, çev. Harun Bekiroğlu (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, ts.), 294.

uğurlanmışlar, kabilelerine dönünce ilk iş olarak Ümyânüs⁶² adlı büyük putlarını kırmışlardır.⁶³

Vedâ Haccı Yılı'nın Ramazan ayında Cerîr b. Abdullah el-Becelî başkanlığında Medine'ye gelen yüz elli kişilik Becîle heyeti, Hz. Peygamber'e biat etmiş ve İslâm dinini kabul etmişlerdir. Benî Becîle'nin bir kolu olan Ahmes'ten de Kays b. Ğurbe el-Ahmesî başkanlığında iki yüz elli kişilik bir heyet gelerek İslâm dinine girmişlerdir.⁶⁴

Vedâ Haccı Yılı'nın Ramazan ayında Benî Gassan'dan üç kişilik bir heyet Medine'ye gelip Müslüman olmuşlar ancak yurtlarına döndüklerinde halkın İslâm dinine girmeyeceğini anlayınca Müslüman olduklarını gizlemişler; hatta iki tanesi bu şekilde vefat etmiştir.⁶⁵

Vedâ Haccı Yılında Eş'as b. Kays başkanlığında kalabalık Kinde Heyeti Medine'ye gelerek Müslüman olmuşlardır. Hz. Peygamber(s.a.v.) mescitte iken yanına girdiklerinde üzerlerinde bulunan ipekli elbiseleri onun uyarısıyla çıkarmışlar, yurtlarına dönmek istediklerinde ise hediyelerle uğurlanmışlardır.⁶⁶

Vedâ Haccı Yılında Ezd'den Sûrad b. Abdullah başkanlığında on küsur kişilik bir heyet Medine'ye gelerek İslâm dinine girmişlerdir. Medine'de on gün kaldıktan sonra Hz. Peygamber(s.a.v.) Sûrad b. Abdullah'ı emîr tayin ederek, Yemenli müşriklere karşı mücadele etmelerini istemiştir.⁶⁷

Vedâ Haccı Yılında Benî Amir'den temsilci olarak Amir b. Tufeyl, Erbed b. Kays (Mıkyes) ve Cebbar b. Sülmâ Medine'ye gelmişler; Âmir ve Erbed, Hz.

⁶² Ebu'l-Münzîr Hişâm b. Muhammed İbnu'l-Kelbî, *Kitâbu'l-Esnâm*, thk. Ahmed Zeki Paşa (Kahire, 2000), 43-44.

⁶³ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 1/324; Ebu Abdillâh Şemsuddîn Muhammed b. Ebî Bekr el-Cevziyye İbn Kayyim, *Zâdü'l-Me'âd fi Hedyi Hayri'l-İbâd*, thk. Halîl Şihâ (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1430), 721-722.

⁶⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 1/347; Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnâvut-Âdil Mürşid (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421), 31/129 (No. 18833).

⁶⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 1/338-339; İbn Kayyim, *Zâdü'l-Me'âd fi Hedyi Hayri'l-İbâd*, 725.

⁶⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 1/328; İbn Kesîr, *El-Bidâye Ve'n-Nihâye*, 5/94.

⁶⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 1/338; Taberî, *Târihu't-Taberî-Târihu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 3/130.

Peygamber'in(s.a.v.) yanına onu öldürme düşüncesi ile gelmelerine rağmen dönüş yolunda hayatlarını kaybetmişlerdir.⁶⁸

Vedâ Haccı Yılı'nın Ramazan ayında Benî Gâmid'den on kişiden oluşan bir heyet Medine'ye gelir; en güzel elbiselerini giyinerek Hz. Peygamber'in (s.a.v.) huzuruna çıkarak İslâm dinine girmişlerdir. Hz. Peygamber (s.a.v.) onlara İslâm'ın emir ve yasaklarını içeren bir yazı vermiş, Übey b. Kâ'b'da onlara Kur'ân'ı öğretmiştir. Bütün heyetlere olduğu gibi onlara da hediyeler verilmiş ve ülkelerine geri dönmüşlerdir.⁶⁹

Vedâ Haccı Yılı'nın Şevval ayında Habib b. Amr'in başında olduğu yedi kişilik Benî Selâmân heyeti Medine'ye gelmiş, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yanına gidip Müslüman olmuş; İslâm'ın farzları, namaz ve hastalara okuma gibi konularda bilgi almışlardır.⁷⁰ Yurtlarına yağmur yağması için Hz. Peygamber'den dua istemişler ve hediyelerle uğurlanmışlardır.⁷¹

Vedâ Haccı Yılında Amr b. Ma'dikerîb başında olduğu on kişilik Benî Zübeyd'den bir heyeti Medine'ye gelerek İslâm'ı kabul etmişlerdir. Bir süre Medine'de kalıp hediyelerle uğurlanmışlardır.⁷²

Vedâ Haccı yıl içerisinde Benî Muharib'den Sevâ b. Hâris ve oğlu Huzeyme'nin de içinde bulunduğu on kişilik bir heyet Medine'ye gelmiştir. Remle bt. Hâris'in konağında ağırlandı ve Hz. Peygamber'le görüşerek Müslüman olduklarını bildirmişlerdir.⁷³

Vedâ Haccı Yılında, on kişiden oluşan Benî Rehâ heyeti Medine'ye gelerek Hz. Peygamber'e hediyeler sunmuşlar, Remle bt Hâris'in konağında kalmışlardır. Hz. Peygamber (s.a.v.) onlarla uzun uzun konuşmuştur. Heyetkiler Müslüman olup Kur'an

⁶⁸ Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Abdülkerim b. Abdülvâhid eş-Şeybânî İbnü'l Esîr, *el-Kâmil Fi't-Târîh*, thk. Ömer Abdüsselâm Tedmüri (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, 1417), 2/163.

⁶⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 1/345; İbn Kayyim, *Zâdü'l-Me'âd fî Hedyi Hayri'l-İbâd*, 726.

⁷⁰ Taberî, *Târîhu't Taberî-Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 3/130; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 1/332-333.

⁷¹ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân Suyuti, *el-Hasâisu'l-kübrâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 2/47.

⁷² İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 1/328; Taberî, *Târîhu't Taberî-Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 3/132.

⁷³ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 1/299; İbn Kesîr, *El-Bidâye Ve'n-Nihâye*, 5/89.

ve farzları öğrenmişlerdir. Hz. Peygamber (s.a.v.) onlara vesika yazıp vermiş, Amr b. Sübey' e de emir olarak tayin etmiştir. Diğer heyetlere olduğu gibi onlara da bahşişler verilmiş ve yurtlarına geri dönmüşlerdir.⁷⁴

Vedâ Haccı Yılında, Ferve b. Müseyk Benî Murad kabilesi adına Medine'ye gelerek Müslüman olmuştur. Medine'de kaldığı süre boyunca Sa'd b. Ubâde ve Hz. Peygamber'den Kur'an öğrenmiş ve İslâm dini ile ilgili bilgi almıştır. Kavmini İslâm dinine çağırarak için yurduna geri dönmüştür.⁷⁵

Vedâ Haccı Yılında Mehrâ b. Ebyâd başkanlığında gelen Benî Mehre heyet İslâm'ı kabul etmiş; Hz. Peygamber(s.a.v.) onlar hakları ile sorumluluklarından bahseden bir yazı yazdırmış ve onlar hediyeler vererek yurtlarına uğurlamıştır. Benî Mehre'den gelen temsilci Züheyr b. Kırdım da Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından ilgi ve ikramlarla karşılanmış, giderken kendisine binit temin edilmiş ve bir de yazı verilmiştir.⁷⁶

Vedâ Haccı Yılında Benî Gâfık kabilesinden bir grup Hz. Peygamber'e gelerek, Müslüman olduklarını ve zekâtlarını da yanlarında getirdiklerini söylemişler; Hz. Peygamber'de (s.a.v.) onlara Müslümanların sahip olduğu tüm haklara sahip olacaklarını ve onların yükümlü oldukları şeylerle de yükümlü olduklarını ifade etmiştir. Allah'a iman edip, Resûlüne de tâbî olduklarını söyleyerek yurtlarına dönmüşlerdir.⁷⁷

Vedâ Haccı Yılında Hadramut⁷⁸ kabilesinin emirleri, Kinde heyeti ile birlikte Medine'ye gelmişler; Benî Velîa'ya mensup olan Hamde, Mihves, Mişrah ve Ebdaa adlı bu dört emir İslâm dinini kabul etmişlerdir. Aynı yıl içerisinde Hadramut emiri Vâil b. Hucr Medine'ye gelmiş ve Müslüman olmuştur.⁷⁹ Hz. Peygamber (s.a.v.) onun geleceğini ashabına önceden müjdelemiş, geldiğinde ona dualar etmiştir.⁸⁰ Sahibi

⁷⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 1/344.

⁷⁵ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviye*, 1/445-46; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 1/327.

⁷⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 1/355-356.

⁷⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 1/352; İbn Kayyim, *Zâdü'l-Me'âd fî Hedyi Hayri'l-İbâd*, 726.

⁷⁸ Hadramevt olarak telaffuz edilmektedir. Bk. Hüseyin Algül, "Hadramut", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/65.

⁷⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 1/349.

⁸⁰ İbn Kesîr, *El-Bidâye Ve'n-Nihâye*, 5/79.

olduğu arazilerin zekâtını ödemesi şartıyla yine kendisinde kalacağını da yazı ile kayıt altına almıştır.⁸¹

Hicrî 9. yılında Hz. Peygamber(s.a.v.), Hz. Ali'yi Tayy kabilesine göndermiş ve Fels putunu tahrip etmesini istemiştir. Hâtim et-Tâî'nin oğlu Adî b. Hâtim ailesi ile birlikte kaçmış, fakat kız kardeşi Seffâne, Hz. Ali'nin esir aldığı kişilerle birlikte Medine'ye getirilmiştir.⁸² Ancak Hz. Peygamber(s.a.v.) Hâtim'in kızını tanıyınca babasını överek onu serbest bırakmış; Seffâne'de geri döndüğünde Adî'yi ikna ederek Vedâ Haccı Yılında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yanına götürmüştür ve Adî b. Hâtim İslâm'ı kabul etmiştir.⁸³

1.4. Yalancı Peygamber'in Ortaya Çıkması

Vedâ Haccı Yılında Benî Hanife'den bir heyet Hz. Peygamber'e gelerek Müslüman olduklarını bildirmişlerdir.⁸⁴ Bir süre Remle bt. Hâris'in konağında misafir edilmişler ve İslâm dini ile ilgili bilgi almışlardır.⁸⁵ Daha sonra Hz. Peygamber (s.a.v.) onları hediyelerle uğurlamıştır.⁸⁶ Bu gelen heyet içerisinde ise daha sonra peygamberlik iddiasında bulunacak Müseylimetülkezzâb'ın bulunup bulunmadığı ve Hz. Peygamber'le hangi şekilde görüştüğü ile ilgili farklı rivâyetler bulunmaktadır.

Bir rivâyete göre Müseylime Benî Hanife heyetiyle beraber Medine'ye gelir ancak kafilenin yüklerini ve hayvanlarını korumak için onun konaklama yerinde kaldığı ve Hz. Peygamber(s.a.v.) ile görüşmediği savunulur. Heyet Medine'den ayrılırken heyettekiler Hz. Peygamber'e Müseylime'den bahsederler⁸⁷ bu rivâyet İbn Hacer'in belirttiğine göre

⁸¹ Ahmed b. Muhammed b. Abdirabbih elEndelûsî İbn Abdirabbih, *el-'İkdü'l-ferîd* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1404), 1/306-307.

⁸² Hamidullah, *İslâm Peygamber*, 434.

⁸³ İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviye*, 2/444; Tirmizî, *el- Câmîü'l-kebîr*, "Ebvabu'l-Tefsiru'l-Kur'an" 44 (No. 2953).

⁸⁴ Taberî, *Târîhu't Taberî-Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 3/137.

⁸⁵ İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviye*, 2/441.

⁸⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 1/317.

⁸⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviye*, 2/441.

senedinde inikat bulunduğu için zayıf kabul edilmiş,⁸⁸ ancak bu Müseylime'nin Medineye ilk gelişi değildir. Kaynaklara bakıldığında Benî Hanife'nin ilk olarak Hicrî 7. yılda Medine'ye gelmiş⁸⁹ muhtemel olarak Müseylime'de bu heyetin için buluyordu ancak o zamanda daha kabilesini lideri olmamış, bu nedenle heyetin arkasında kalarak Hz. Peygamber'le görüşememiş olabilir.⁹⁰ Nitekim Müseylime, Hicrî 8. yılında Hevze el-Hanefî'nin ölümünden sonra Benî Hanîfe'nin reisi olmuştur.⁹¹

Müseylime'nin Hz. Peygamber'le görüştüğüne dair rivâyet ise İbn Abbâs(r.a.)'ın rivâyet ettiği şu hadis üzerinedir:

Müseylime Hz. Peygamber'in (s.a.v.) huzuruna geldiğinde Müseylime eğer Muhammed kendisinden sonra beni bu işte halef kılarırsa, ben O'na uyarım demeye başladı. Sonra Rasulullah, Müseylime'nin yanına yöneldi. Beraberinde Ensâr'ın hatibi olan Sabit, İbn Kays ve İbn Şemmâs da vardı. Rasulullah'nın elinde hurma dalından bir değnek bulunuyordu. Nihayet Rasulullah, kavmi içinde oturmakta olan Müseylime'nin karşısında durdu. Rasulullah: Peygamberlikten bir pay değil eğer sen benden elimdeki şu dal parçasını istesen, ben sana onu bile vermem. Sen, Allah'ın senin hakkındaki hüküm ve takdirinden öteye asla geçmezsin. Eğer sen hakka itaatten arka dönersen Allah seni muhakkak helak eder. Ve ben senin, rüyamda bana gösterilip de görmüş olduğum o kişi olduğunu görmekteyim. İşte şu zât (hatibim) Sâbit'tir. Benim tarafımdan sana cevap verecektir buyurdu. Sonra Müseylime'nin yanından dönüp gitti.⁹² Bu olaydan Müseylime'nin Medine'ye İslâmiyet'i kabul etmek niyetiyle gelmediği de anlaşılmaktadır.⁹³

İbn Abbâs, Ebû Hüreyre'ye (ö. 58/678) bu rüyanın ne olduğunu sorduğumda Hz. Peygamber'in(s.a.v.) rüyada

Ben uyurken rüyâmda iki kolumda iki altın bilezik gördüm. (Bunlar kadın zîneti olduğu için) bunların hâli beni kederlendirdi. Sonra rüyamda bana bu bileziklere üflemekeyim vahye edildi. Ben de bunlara üfledim; ikisi de uçtu. Ben de bu iki bileziği benden sonra

⁸⁸ Ebu'î Fazl Ahmet b. Ali b. Muhammed el-Askalâni İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sâhihi'l-Buhârî*, ed. Abdulazîz b. Bâz (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379), 8/89.

⁸⁹ Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ b. Câbir Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân* (Beyrut: Dâr ve Mektebetu'l-Hilâ, 1988), 93.

⁹⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sâhihi'l-Buhârî*, 8/89-90.

⁹¹ Ahmet Önkâl, "Müseylimetülkezzâb", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/90-91.

⁹² Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi'u's-Sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsil Arabiyy, 1374-75/1955-56), "Kitabü'l Rü'ya" 21 (4/1780). Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, thk. Muhammed Zühreir b. Nasr (b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), "Kitabu'l-Megâzî", 64 (No. 4373).

⁹³ Önkâl, "Müseylimetülkezzâb", 32/32/90-91.

çıkacak iki yalancı peygamber ile te'vîl ettim. Bunlardan birisi Esved el-Ansî'dir, ikincisi de Müseylime'dir.”⁹⁴

Müseylime'nin adı ve soyu ile ilgili rivayetler son derece karışıktır. Genellikle isminin Mesleme olduğu ve bunun Müslümanlar tarafından tahkir amacıyla Müseylime şekline dönüştürüldüğü kabul edilir. Asıl isminin Hârûn, Müseylime'nin lakabı olduğu da rivâyet olunur. Babasının adı Sümâme veya Habîb, dedesinin adı Kebîr veya Kesîr ya da Hârûn yahut Lüceym olarak kaydedilir.⁹⁵ Aynı zamanda Ebu Sümâme diye de adlandırmaktaydı.⁹⁶

Müseylime, Yemâme'ye döndükten sonra kendisinin de peygamber olduğu ve yeryüzünün yarısının kendi kabilesine, diğer yarısının da Kureyş'e ait bulunduğunu ifade eden bir mektubu Hz. Peygamber'e (s.a.v.) gönderdi. Bunun üzerine de Hz. Peygamber(s.a.v.) O'na yolladığı mektupta kezzâb(çok yalancı) diye tanımladıktan sonra yeryüzünün Allah'a ait olduğunu ve onu istediğine vereceğini bildirdi. Bunun üzerine “Müseylimetü'l-kezzâb” diye anılmıştır.⁹⁷ Müseylime rivâyetler göre peygamberlik iddiasında bulunmadan önce sihirbazlık öğrenmek için seyahatler yapmış astronomi ve astroloji sahalarında bilgi sahibi olmuştur.⁹⁸ Müseylime Hz. Peygamber'in(s.a.v.) peygamberliğini inkâr etmeksizin kendi peygamberliğini ilan etti. Ardından kendi kabilesine zina ve içkiyi helal kılarak ve namaz ibadetini kaldırdı.⁹⁹

Müseylime Hz. Peygamber (s.a.v.) hayattayken bulunduğu bölgede peygamberlik iddiasında bulunmuş ve Hz. Peygamber (s.a.v.) vefat edince fitnesi büyüyerek devam etmiştir. Müseylime Hz. Ebû Bekir (ö. 13/634) döneminde

⁹⁴ Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, "Kitabu'l-Megâzî",64 (4373); Müslim, *el-Câmi'u's-Sahîh*, "Kitabü'l Rü'ya", 21 (4/1780).

⁹⁵ Önkal, "Müseylimetülkezzâb", 32/32/90.

⁹⁶ İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviye*, 2/441.

⁹⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviye*, 2/459.

⁹⁸ İhsan Süreyya Sırma, *Müslümanların Tarihi* (İstanbul: Beyan Yay, ts.), 3/58.

⁹⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviye*, 2/441.

gerçekleşen Yemâme savaşında Ensar'dan bir kişi ile birlikte Cübeyr b. Mut'im'in (ö. 59/678-79) kölesi Vahşî b. Harb (ö. 23/644) tarafından öldürüldü.¹⁰⁰

1.5. Vedâ Haccı Yılı İçerisinde Gönderilen Seriyeler ve Elçiler

Vedâ Haccı Yılı içerisinde pek çok elçiler ve seriyeler gönderilmiştir. Çalışmanın bu kısmında bu seriye ve elçiler incelenmiştir.

1.5.1. Seriyeler

Seriye, Hz. peygamberin bizzat katılmadığı seferlere verilen ad olup çalışmanın bu kısmında bunlar incelenecektir.

1.5.2. Cerîr b. Abdullah Zülhalesa Seriyesi

Vedâ Haccı Yılı içerisinde gönderilen seriyelerden ilki yüz eli süvariden oluşan Cerîr b. Abdullah komutanlığındaki seriyedir. Bu seriyenin görevi Zülhalesa putunu yıkmaktır.¹⁰¹ Zülhalesa içinde "Halesa" adlı putun bulunduğu yerin ve yapının adıdır. Zülhalesa'nın bizzat putun adı olduğu da nakledilmektedir ve içinde bulundurduğu puttan dolayı yapıya da aynı ad verilmiştir. Üzerinde bir çeşit taç, işlenmiş beyaz kuvars, kristal taş ve üzerine yapraklı ve meyveli sarmaşık türü bir bitkinin dolandığı, dikkat çeken heybetli bir heykeldir.¹⁰² Zülhalesa konum itibarıyla Arapların dinî açıdan en yüce evi olan "el-Ka'betü'l-Muzzama" veya "el-Beytü'l Harâm'ın" konumuyla yarışmakta idi. Bu neden Zülhalesa'nın "el-Ka'betü'l-Yemâniyye" veya "el-Ka'betü'l-Yemâme" diye isimlendirmiştir.¹⁰³ Zülhalesa'nın bekçiliği Benî Bâhile'den Benî Ümâme, Has'am, Becîle, Devs ve Ezdü's-Serât ile onlara komşu olan Hevâzin Arapları'na mensup kabilelerce ayrıca Benî Zübeyd ve Tebâle Arapları'nca da yapılıyordu.¹⁰⁴

¹⁰⁰ Muhammed b. Ömer b. Vâkîdî, *Kitâbü'r-Ridde*, thk. Yahya el-Cebûrî (Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1440), 136.

¹⁰¹ Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, "Kitabu'l-Megâzi", 64 (4355).

¹⁰² İbnu'l-Kelbî, *Kitâbu'l-Esnâm*, 34.

¹⁰³ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sâhîhi'l-Buhârî*, 8/71.

¹⁰⁴ İbnu'l-Kelbî, *Kitâbu'l-Esnâm*, 34-35.

Zülhalesa'nın yıkılmasını Cerîr b. Abdullah şöyle anlatmaktadır: Rasulullah (s.a.v.) bana şöyle demişti: “Zülhalesa bu, Has'am kabilesinin yaşadığı yerde bulunan ve “el-Ka'betü'l-Yemâniyye” diye anılan bir tapınağın adıdır. Beni şu Zülhalesa belasından kurtarsan çok hoşnut edersin!” Ben: Evet, dedim ve akabinde Ahmes kabilesinden yüzeli süvarinin başında hareket ettim. Bu Ahmes kabilesi iyi at binen kimselerdi. Ben ise at üzerinde doğru dürüst duramıyordum. Ben bu hâlimi Peygamber'e arz ettim. Peygamber, benim göğsüm üzerine eliyle şiddetlice vurdu, hatta ben elinin izini göğsümde gördüm. Ve Peygamber: “Allah'ım! Sen onu sabit kıl, ona sükûnet ver ve kendisini hidayete erdiren ve hidayete eren bir kul eyle.” Cerîr: Artık ben bu duadan sonra hiçbir attan düşmedim, demiştir.

Yine Cerîr dedi ki: Zülhalesa Yemen'de Has'am ile Becîle kabileleri arasında bir ev idi. İçinde dikilmiş bir taş vardı. Ona ibadet edilir ve kurban kesilirdi. Bu eve Kâbe de denilirdi. Cerîr oraya vardı, akabinde onu ateşle yakıp yıktı. Cerîr Yemen'e vardığı zaman bu put evinde, muhafız bir adam oklarla hayır ve şerden kısmet arıyordu. Bu falcıya: “Haberin olsun, Rasulullah'ın(s.a.v.) elçisi şuradadır. Eğer seni fal atarken yakalarsa boynunu vurur!” denildi. Falcı fal oklarını atmakla meşgul olduğu sırada Cerîr üstüne geldi ve falcıya: “Şimdi sen ya bu okları kırar ve Lâ ilâhe illallah diye şehâdet kelimelerini söylersin yahut ben senin boynunu muhakkak vururum!” dedi. Falcı bunun üzerine okları kırıp şehâdet getirdi. Sonra Cerîr, Ahmes kabilesinden Ebû Ertât diye künyelenen bir kişiyi bunu müjdelemek için Rasulullah (s.a.v.) gönderdi. Ebû Ertât, Rasulullah'(s.a.v.) gelince: “Yâ Rasûlallah! Seni hak ile gönderen Allah'a yemin ederim ki, Zülhalesa içi boşaltılmış ve yanarak kapkara kesilmiş bir deve gibi yerle bir olmuş ve yıkılmıştır” dedi. Bu sevindirici haber üzerine Rasulullah'(s.a.v.) Ahmes'liler'in atları ve adamlarını beş kere tebrîk etti.”¹⁰⁵

1.5.3. Ali b. Ebi Tâlib Yemen Seriyyesi

Vedâ Haccı Yılı'nın Ramazan ayında Hz. Peygamber(s.a.v.) Ali b. Ebi Tâlib'i 300 kişilik bir birlikle Yemen'e seriyye komutanı olarak göndermiştir.¹⁰⁶ Bu birlik Yemen'e giden ilk süvari birliğidir. Hz. Peygamber(s.a.v.), Hz. Ali'ye “Onlar seninle

¹⁰⁵ Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, "Kitabu'l-Megâzi", 64 (No. 4357).

¹⁰⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2/169.

savaşmadığı müddetçe, kesinlikle onlarla savaşmayacaksın” talimatını vermiştir. Hz. Ali’nin gönderildiği yer Yemen’in Mezhic bölgesidir. Hz. Ali, burada bulunanları İslâm’a davet etmiş, onlar ise davete icabet etmedikleri gibi taşlarla ve oklarla Müslümanlara saldırmıştır. Bunun üzerine Hz. Ali, birliğine savaş emri verdi. Mezhicliler dağıldılar. Hz. Ali onları takip etmedi. Sonra Mezhiclilere tekrar İslâm’ı tebliği etti. Bunun üzerine İslâm’ı kabul ettiler ve zekâtlarını da verdiler. Hz. Ali, ganimet taksimatını yaptıktan sonra o sırada hac görevi için Mekke’ye giden Hz. Peygamber’e yetişti.¹⁰⁷ Hz. Ali, Mekke’ye gitmek üzere arkadaşlarından önce etmiş, yerine birini vekil olarak bırakmıştı. Birlik Mekke’ye yaklaşınca Hz. Ali onları karşıladı. Fakat onların üzerlerinde güzel kıyafetler olduğunu görünce kızdı ve kıyafetleri çıkarttırıp diğer malların arasına koydurdu. Onun bu tavrından memnun olmayan arkadaşları Hz. Peygamber’e Hz. Ali’yi şikâyet ettiler. Hz. Peygamber’de onlara “*Ey insanlar sakın Ali’yi şikâyet etmeyin. Allah’a yemin olsun ki o, Allah yolundadır, şikâyet edilmez.*” demiştir.¹⁰⁸

Hz. Peygamber (s.a.v.) daha önce Yemen ehlini İslâma davet etmek için Hâlid b. el-Velîd’i göndermiş ardından bir süre sonrada ganîmet mallarının beşte birini almak için Ali b. Ebi Tâlib’i de Hâlid’in yanın göndermiştir. Hz. Ali Yemen’e vardığında ganimetten hissesine çıkan bir câriyeyi almış, Büreyde b. Husayb bu duruma öfkelenmiş ve döndüklerinde bu durumu Hz. Peygamber’e anlatmıştır. Hz. Peygamber’de bunun üzerine: “Yâ Büreyde! Ali’ye öfkeleniyor musun?” Büreyde: Evet, öfkeleniyorum. Hz. Peygamber’de: “Sen Ali’ye öfkelenme! Çünkü onun ganîmet malının beşte birindeki hissesi, aldığı cariye den daha çoktur” diye cevap vermiştir.¹⁰⁹

Anlatılanlara göre bu yıl içerisinde Hz. Peygamber, Hz. Ali’yi Necran ehlinin zekâtlarını toplamak üzere de görevlendirmiştir.¹¹⁰ Bunu yanında Hz. Peygamber, Hz. Ali’yi, Yemen’e kadılık yapması için göndermiştir. Hz. Ali: “Ey Allah’ın Rasûlu, sen beni gönderiyorsun ama ben daha çok genceciğim ve nasıl hüküm vereceğimi bilmiyorum” demiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber(s.a.v.) şöyle buyurdu: Allah senin

¹⁰⁷ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2/169-170.

¹⁰⁸ İbn Kesîr, *El-Bidâye Ve'n-Nihâye*, 5/105-106.

¹⁰⁹ Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, "Kitabu'l-Megâzî", 64 (No. 4349).

¹¹⁰ İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviye*, 2/459.

kalbini doğru hüküm verebilme yoluna eriştirecek, dilini doğru hüküm vermende sabit kılacak. Binaenaleyh mahkeme olmak üzere huzuruna iki hasım geldiği zaman, birincisini dinlediğin gibi diğerini de dinleyinceye kadar hüküm verme. Bu vereceğin hükmün aydınlığa kavuşması için daha uygundur. Hz. Ali: “O günden beri hâlâ bu tavsiyesine göre hâkimliğe devam ediyorum ve bir daha hüküm vermekte tereddütte düşmedim.”¹¹¹ demiştir. Hattâbî (ö. 388/998) bu hadisten yola çıkarak hâkimin hüküm verirken iki hasım dinlemesi gerekiyorsa, gaip kişi hakkında onu dinlemeden hüküm verilmemesi gerektiğini söylemektedir.¹¹²

1.5.4. Elçiler

Bir ülkenin başka bir ülkeye resmi olarak atanmış temsilcisine elçi denir. Hz. Muhammed’te islama davet için pek çok elçi göndermiştir. Çalışmanın bu kısmında bu eçilik faaliyetleri incelenecektir.

1.5.5. Muâz b. Cebel İle Ebû Mûsâ el-Eş’arî Yemen’e Gönderilmesi

Hz. Peygamber(s.a.v.), Vedâ haccından önce Muâz b. Cebel ile Ebû Mûsâ el-Eş’arî’yi Yemen’in iki farklı bölgesine göndermiştir. Onları gönderirken ise “*kolaylaştırınız, zorlaştırmayız. Müjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz*” diye buyurmuştur.¹¹³ Bunu üzerine her biri kendi görevlendirdikleri yere hareket etmişlerdir.

Hz. Peygamber(s.a.v.), Muâz görev yerine hareket etmeden önce ona bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Hz. Peygamber(s.a.v.) Muâz’ı Yemen’e gönderdiğinde ona

Sen kitap ehli bir topluluğa gideceksin. Onların yanlarına vardığında onları, Allah’tan başka hiçbir ilah olmadığına ve Muhammed’in de Allah Resûlü olduğuna şahadet getirmeye davet et. Eğer bu hususta sana itaat ederlerse, Allah’ın her gün ve gecede onlara beş vakit namazı farz kıldığını bildir. Buna itaat edecek olurlarsa, o zaman onlara, Allah’ın, kendilerine, zenginlerinden alınıp fakirlerine verilecek olan zekâtı farz kıldığını bildir. Eğer buna itaat edecek olurlarsa, o zaman sakın mallarının en kıymetlilerini alma! Mazlumun bedduasından da sakın! Çükün mazlumun yaptığı duâ ile Allah arasında perde yoktur!¹¹⁴ diye buyurmuştur.

¹¹¹ Suleymân b. el-Eş’as es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *es-Sunen*, thk. Muhyiddîn Abdulhamîd (Beyrut: el-Mektebetu’l-‘Asriyye, ts.), "kitâbu’l-akdiye", 23 (No. 3582).

¹¹² Ebû’l-Ulâ Muhammed Abdurrahmân b. Abdirrahîm el-Mübârekpûrî, *Tuhfetü’l-ahvezi bi-şerhi Câmi’i’t-Tirmizî* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, ts.), 4/468.

¹¹³ Buhârî, *el-Câmi’u’s-Sahîh*, "Kitabu’l-Megâzi", 64 (No.4341).

¹¹⁴ Buhârî, *el-Câmi’u’s-Sahîh*, "Kitabu’l-Megâzi", 64 (No.4347).

Ahmed b. Hanbel'in bir rivâyette ise Muâz'ın şöyle dediğini nakletmiştir. Hz. Peygamber(s.a.v.) beni Yemen'e gönderdiğinde bana "Lüks içinde olmaktan kaçın! Çünkü Allah'ın ihlâslı kulları, lüks içinde olmazlar!"¹¹⁵ diye buyurduğunu aktarmıştır.

Hz. Peygamber(s.a.v.)'in, Muâz'ı aynı zamanda Yemen'e kadı olarak gönderdiği nakledilmektedir. Muâz, Hz. Peygamber (s.a.v.) beni Yemen'e kadı olarak gönderdiğinde "bana nasıl hüküm vereceksin? diye sorudu." Bende Allah'ın kitabındakine göre hüküm veririm dedim. Hz. Peygamber(s.a.v.) Allah'ın kitabında bulamaz isen;" dedi. Ben de sünnetine göre dedim. Hz. Peygamber(s.a.v.) "eğer Allah Rasûlünün sünnetinde de bulamaz isen" dedi. Ben de kendi görüşümle icthâd ederek bir hüküm bulur ve ona göre hüküm veririm dedim. Bunun üzerine "Allah, Rasûlünün elçisini, Allah, Rasûlünün arzusuna uygun hareket etmeye muvaffak kılan Allah'a hamdolsun dedi." diye nakletmektedir. Tirmizî, bu hadisler ilgili senedin muttasıl olmadığını söylemektedir.¹¹⁶ Ayrıca bu hadisin senedinde bulunan Haris b. Amr es-Sekafi Buhârî, bu ravi ile ilgili "lâyu'raf, lâ Yusihhu" bilinmemekte ve sahih değildir; sadece de bu mürsel hadisle bilinmektedir" demiştir.¹¹⁷ Bu nedenle bu hadis zayıf olarak görülmüştür.

Muâz Yemen'e gittikten sonra Hz. Peygamber (s.a.v.) vefat edinceye kadar Medine'ye dönmemiş, dolayısı ile Vedâ haccına da katılamamıştır.¹¹⁸

Ebû Mûsâ ise Yemen yolculuğuna çıkmadan önce Hz. Peygamber(s.a.v.)'e gideceği yerde yapılan bazı içeceklerle ilgili sorular sordu. Hz. Peygamber (s.a.v.) "bu içkiler nedir?" diye sordu. Ebû Mûsâ: "el-Bit' (baldan yapılan içecek, balın kaynatılmasıyla elde edilen içkidir) ve el-Mizr' (arpadan yapılan içecek, arpanın

¹¹⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 36/420 (No. 22105); Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id ve menba'u'l-fevâ'id*, thk. Hüsâmeddin el-Kudsî (Kahire: Mektebetü'l-Kudsî, 1414), 10/250.

¹¹⁶ Tirmizî, *el-Câmiü'l-kebir*, "Ahkâm", 13 (No.1328); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 36/416-17 (No. 22100); Ebû Dâvûd, *es-Sunen*, "Akdiye", 23 (No. 3592).

¹¹⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr* (Haydarâbâd: Dairatü'l-Meârifî'l-Osmaniyye, ts.), 2/277.

¹¹⁸ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, thk. Beşşar Avvad Ma'ruf (Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2003), 1/464; İbn Kesîr, *El-Bidâye Ve'n-Nihâye*, 5/101.

kaynatılmasıyla elden edin içkidir) dedi.” Bunun üzerine Hz. Peygamber:” Sarhoşluk veren her şey haramdır!” diye buyurdu.¹¹⁹

Ebû Mûsâ'nın Yemen'e gönderilmesi olayı Tebük gazvesi sonrası gerçekleşmiştir, Ebû Mûsâ, zeki bir kişiliğe sahipti bu yüzden Hz. Peygamber(s.a.v.) ve ondan sonraki Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman onu farklı farklı görevlerde kullanmışlardır.¹²⁰ Ayrıca Ebû Mûsâ Yemen'e gittikten sonra Vedâ Haccına yetmiş ve Hac ibadetini Hz. Peygamber'le beraber eda etmiştir.¹²¹

1.6. Vedâ Haccı Yılı İçerisinde İnen Âyetler

Kur'an Kerim Allah tarafından Hz. Peygamber'e 23 yıllık peygamberlik süresi boyunca parça parça indirmiştir. Bu süre içerisinde Vedâ Haccı Yılı içerisinde de inen bazı âyetler ve sûreler olmuştur. Bu âyetler içerisinde en önemlilerinden birisi Mâide sûresinin 5. Ayetidir. Bu yıl içerisinde inen sûreler arasında ise Mürselât ve Nasr sûreleri olduğu rivâyet edilir. İslâm dinin kemale erdiği kanıtı olması açısından en önemli delillerden biri Mâide sûresinde geçen “*Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı seçtim.*”¹²² mealindeki 5. âyettir. Bu ayet ile ilgili Hz. Ömer'den şu hadis rivâyet edilmiştir: Yahudilerden bir kimse Hz. Ömer'e: Ey Mü'minlerin Emiri! Sizin kitabınızda okumakta olduğunuz bir âyet var ki, biz Yahudi topluluğuna nazil olmuş olaydı, nazil olduğu günü bayram edinirdik, dedi. Hz. Ömer: Hangi âyettir o? diye sordu. Yahudi: “*Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı seçtim*” cevabını verdi. Bunun üzerine Hz. Ömer: Biz bu âyetin indiği günde yeri de biliyoruz. Bu âyet Hz. Peygamber'e cuma günü arefe vakfesinde inen nazil olmuştur dedi.¹²³ Bazı

¹¹⁹ Buhârî, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, "Kitabu'l-Megâzi", 64 (No. 4343).

¹²⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sâhîhi'l-Buhârî*, 8/62.

¹²¹ Buhârî, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, "Kitabu'l-Megâzi", 64 (No. 4346); Müslim, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, "Kitabu'l-Hacc" 154 (2/894).

¹²² Mâide 5/3.

¹²³ Buhârî, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, "Kitâbu'l-Îmân" 2 (No. 45).

İslâm alimleri bu âyetin Hicrî 10. yılda nazil olmasından ötürü bazıları bu yıla “Haccetü’t-Temam” yılı demişlerdir.¹²⁴

Vedâ Haccı esnasında nazil olan sûrelerde biride Mürselât sûresidir. Abdullah İbn Mes’ûd (ö. 32/652-53): Bir gün biz Hz. Peygamber (s.a.v.) ile beraber Minâ’daki bir mağarada bulunduğumuz sırada, Hz. Peygamber’e Ve’l-Mürselâti Sûresi inmişti, Hz. Peygamber (s.a.v.) bu sûreyi okuyor, ben de bu sûreyi ondan dinlemeye çalışıyordum. Hz. Peygamber’in ağzı bu sûrenin verdiği tatlılıkla taze ve yaş hâlde bulunuyordu. Ansızın üzerimize bir yılan hücum etti. Hz. Peygamber: “Bu yılanı öldürün!” buyurdu. Biz süratle öldürmeye davrandık. Fakat yılan kaçtı. Bunun üzerine Hz. Peygamber: “Sizin onun şerrinden korunduğunuz gibi o da sizin şerrinizden korundu” buyurdu.¹²⁵ Mürselât sûresi 50 âyetten oluşup mekkî sûrelerindedir.¹²⁶

Nasr sûresi Hz. Peygamber’in (s.a.v.) vefatına yıkın bir zamanda nazil olmuş ve Hz. Peygamber(s.a.v.) bu sûre nazil olduktan sonra yaklaşık 70 veya 80 gün sonra vefat etmiştir.¹²⁷ Nasr sûresinde geçen “İzâ câe nasrullah” âyeti Hz. Peygamber’in (s.a.v.) vefatına işaret ettiği için “Tevdî (Vedâ) sûresi olarak da isimlendirilir.¹²⁸ Nasr sûresin tefsiri ile ilgili Hz. Ömer, Bedir ihtiyarlarına “İzâ câe narullah ve’l-feth” kavlinin tefsirini sordu. Onlar: “Bu şehirlerin ve sarayların fethidir”, dediler. Hz. Ömer: “Sen ne dersin ey Abbâs oğlu?” diye sordu. İbn Abbâs da “*Bu Hz. Peygamber’in(s.a.v.) ecelidir yahut Muhammed için beyan edilmiş bir meseldir ki, bununla nefsinin vefat edeceği kendisine bildirildi*”, dedi.¹²⁹ İbn Abbâs’tan gelen bir başka rivâyette ise “Nasr sûresi nazil olduğunda Hz. Peygamber (s.a.v.) kızı Fatıma’ya çağırdı, ey kızım bana ecelim bildirdi, bunu üzerine kızı ağlamaya başladı, ardından Hz. Peygamber(s.a.v.) ona “bende

¹²⁴ Zürkânî, *Şerhu’l-Mevâhibi’l-ledünniyye*, 4/142.

¹²⁵ Buhârî, *el-Câmi’u’s-Sahîh*, "Kitabu cezau’s-sayd" 28 (No. 1830).

¹²⁶ Ebü’l-Hasen Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, thk. Abdullah Mahmûd Şehhâte (Beirut: Dâru İhyai’t-Türâsil, 1423), 4/541.

¹²⁷ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, 4/905; Hüseyin b. Mes’ûd Begavî, *Me’âlimü’t-tenzîl*, thk. Abdürrezzak el-Mehdî (Beirut: Dâru İhyâ’i’t-Türâsi’l-‘Arabî, 1420), 5/326.

¹²⁸ Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî Kurtubî, *El-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’an*, thk. Ahmed el-berdûnî- İbrahim el-Atfîş (Kahire: Dâru’l-Kütübi’l-Mısriyye, 1384/1967), 20/229.

¹²⁹ Buhârî, *el-Câmi’u’s-Sahîh*, "Kitâbu’t-Tefsîr" 65 (No. 4969).

sonra vefat edip bana kavuşacak ilk kişi sensin” diye müjdeledi bunu üzerine kızı gülümsedi.” diye nakledilir.¹³⁰

Hz. Âişe'nin (ö. 58/678) Hz. Peygamber'e Nasr Süresinin nüzulünden sonra namaz sırasında ve diğer zamanlarında Allah'ı tesbih edip O'na hamdettiği ve istiğfarda bulunduğu belirtilmektedir.¹³¹ Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu dua ve niyazını, bir şükür ifadesi, ebediyet âlemi için bir hazırlık ve ümmeti için örnek olarak değerlendirmek mümkündür.¹³²

1.7. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Vedâ Haccı Yılında Verdiği Hutbeler

Hutbe bir topluluk karşısında yapılan etkileyici konuşma, Araplarda hutbe kafiye ve düzenli söz söylemek anlamında kullanılmaktadır.¹³³ Câhiliye dönemi Arap toplumunda çok yaygın bir konuşma sanatı olan hutbe İslâm döneminde de bir yandan sosyal hayatın bir parçası ve edebî sanatların bir türü olarak devam etmiştir. Konuşmayı yapın kişiye ise hatip denilmektedir. Hutbe, dinî literatürde cuma ve bayram namazları olmak üzere belirli ibadetlerin icrasında yapılan genel olarak nasihati içeren konuşmalardandır.¹³⁴ İslâm'da hutbe genel olarak dinî öğretileri öğretmek ve tebliği yapmak amacıyla yapılan konuşmaları içermektedir. Bu hutbelerin içeriği, konusu ise genel olarak gündeme dair konular olmuştur.

Hz. Peygamber'de Müslümanlara dinî vecibeler veya nasihat amaçlı yer yer konuşmalarda bulunmuştur. Vedâ Haccı sırasında kaynaklarda geçtiğine göre Hz. Peygamber(s.a.v.) üç tane hutbe vermiştir. İlki Terviye gününden önce (Zilhicce ayını 7. Günü),¹³⁵ ikincisi Arefe günü, üçüncüsü ise Kurban Bayramı'nın birinci günü olarak geçmektedir.¹³⁶ Bunların yanında Hz. Peygamber(s.a.v.)'in Vedâ Haccı sırasında kısa

¹³⁰ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 1/809.

¹³¹ Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, "Kitâbu't-Tefsîr" 65 (No. 4967).

¹³² M.Kâmil Yaşaroğlu, "NASR SÜRESİ", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 27 Aralık 2022).

¹³³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 1/361.

¹³⁴ Mustafa Baktır, "HUTBE", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 09 Temmuz 2023).

¹³⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2/173; İbn Kesîr, *El-Bidâye Ve'n-Nihâye*, 5/169.

¹³⁶ Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ b. Câbir Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşraf*, thk. Süheyl Zekâr ve Riyâz ez-Zerkelî (Beyrut: Dâru'l Fikr, 1417), 1/370.

konuşmalar yaptığı görülmektedir. Öte yanından Medine'ye dönüş esnasında Gadîr-i Hum'da yaptığı bir hutbe de vardır.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Terviye gününden önce verdiği hutbenin içeriğiyle ilgili hergangi bir rivâyet bulunmamakla beraber o hutbede sadece Müslümanlar menasikleriyle ilgili hatırlatma yapıp sonra Mina'ya yöneldiği geçmektedir.¹³⁷ Bu sebepten ötürü, Arafat'ta ve Mina'da geçen hutbelerle ilgili rivâyetleri aktarmaya çalışacağız.

1.7.1. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Arafat'taki Hutbesi

Hz. Peygamber(s.a.v.) Arefe günü Arafat Batnul'l-Vâdi denilen yerde devesi Kasva'nın üzerinde bir konuşma yapmıştır. Daha sonra Vedâ hutbesi diye anılacak olan bu konuşmada İslâm'ın temel kâidelerini beyan etmiş, şirke ve câhiliye dönemine âit her ne varsa ayakları altında olduğunu açıklamıştır.¹³⁸

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hutbeyi devesi Kasva üzerinde verdiği sabittir. Ancak Ebû Dâvûd geçen bir rivâyet göre "Hz. Peygamber (s.a.v.) Arefe gün hutbeyi minberden okudu,"¹³⁹ diye bir rivâyet etmektedir. İbn Kesîr bu hadisin isnadının zayıf olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁰ Câbir, Vedâ haccının tamamını rivâyet ettiği için Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hutbeyi devesi Kasva üzerinde verdiği kanısındayız.

Hz. Peygamber'in(s.a.v.) Vedâ hutbesiyle ilgili siyer ve hadis kaynaklarında içeriği birbirine yakın olmak üzere birden fazla rivâyet aktırılmaktadır. İlk olarak hadis kaynaklarında en meşhur olan Câbir'in, Vedâ haccını anlatan hadisidir. Buna göre: Hz. Peygamber (s.a.v.) devesi Kasva üzerinde vadinin ortasına geldiğinde insanlara konuşma yaptı ve şöyle dedi:

Bu gününüzün, ayınızın ve beldenizin saygınlığı gibi her birinizin kanı ve malı saygındır/hukûkî koruma altındadır. Dikkat edin! Cahiliye dönemdeki her iş ayağım altındadır (hükümü kaldırmıştır). İlk kaldırdığım Rabia b. Haris'in, kan davasıdır, ki kendisi Benî Sa'd yurdunda süt anneye verilmişti ve onu Hüzeyl öldürmüştü.¹⁴¹ Cahiliye dönemdeki

¹³⁷ İbn Kesîr, *El-Bidâye Ve'n-Nihâye*, 5/165.

¹³⁸ İbn Kayyim, *Zâdü'l-Me'âd fi Hedyi Hayri'l-'İbâd*, 328.

¹³⁹ Ebû Dâvûd, *es-Sunen*, "Kitâbu'l-Manâsik", 11 (No. 1915).

¹⁴⁰ İbn Kesîr, *El-Bidâye Ve'n-Nihâye*, 5/171.

¹⁴¹ Bu kan davası Rabia'nın oğlu İyas'ın davasıdır. O küçük çocukken Benî Sa'da ile Benî Leys b. Bekir arasındaki çıkan bir savaşta kafasına taş isabet etmesi sonucu ölmüştü. Babası Rabia ise Hz.

faiz kaldırılmıştır. Bizim aramızda kaldırdığım ilk faiz Abbâs b. Abdülmuttalib'in faiz alacağıdır. O faiz tümüyle kaldırılmıştır. Kadınlarınız konusunda Allah'a karşı sorumluluk bilinci taşıyın. Siz onları Allah'ın emaneti olarak aldınız. Allah'ın hükmü ile onları helal kabul ettiniz. Onlar da sizin hoşlanmadığınız kişileri evlerinize almasınlar. Eğer yaparlarsa şiddetli olmaksızın hafifçe vurabilirsiniz. Onların sizler üzerinde hakları örfe uygun bir şekilde yiyecek ve giyeceklerinin temin edilmesidir. Benden sonra size öyle bir şey bıraktım ki ona yapışsanız kesinlikle sapıtmayacaksınız ki o Allah'ın kitabıdır. Siz benden sorulacak, ne dersiniz?

Sahâbe: “Biz şahidiz ki sen tebliğ ettin, görevini yerine getirdin ve nasihat ettin” dedi. Bunu Üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) şahadet parmağını göğe kaldırıp sonra insanlar işaret ederek: “*Allah'ım, şahit ol! Allah'ım şahit ol! Allah'ın şahit ol!*” diyerek sözünü üç kere tekrarladı.¹⁴²

Vedâ hutbesiyle ilgili ikinci rivâyet ise Vâkıdî'nin meğâzî kitabında aktardığı hutbedir. Bu hutbe aynı zamanda İbn Mâce Cübeyr b. Mut'ım'den aktarılmıştır. Bu hutbe ise şu şekildedir:

Ey insanlar, vallahi tam bilmiyorum, ama herhalde bu günümüzden sonra bu mekânda sizinle bir daha buluşamayacağım. Benin sözümü dinleyip ondan ibret alana aktarana Allah rahmet etsin. Nice fıkıh sahipleri var ki gerçekte fıkıh kabiliyetleri yoktur. Nice fıkıh sahipleri de var ki kendilerinden daha fakih olana gider sözü aktarırlar. Bu gününüzün, ayınızın ve beldenizin saygınlığı gibi her birinizin kanı ve malı saygındır/hukûkî koruma altındadır. Bilin ki kalpler üç şeyde hainlik yapmaz: Allah için amelde ihlaslı olmak, yöneticilere nasihatta bulunmak ve Müslüman cemaatten ayrılmamak. Zira onların duası arkalarından kendilerini kuşatır.¹⁴³

Bu hutbenin devamı ise Câbir'in rivâyetiyle aynıdır.

Vedâ hutbesiyle ilgili en farklı rivâyet ise Ebu Ümâme'nin aktardığı rivâyettir. Ebu Ümâme, ben Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Vedâ Haccı hutbesinde şöyle derken işitimi demektedir:

Allah her hak sahibine (mirasta) hakkını verdi. Bundan sonra varise ayrıca vasiyet geçerli değildir. Zina edenin çocuğu doğduğu döşeğe aittir. Zina eden için de pişmanlık cezası vardır. Onların hesabı Allah'a kalmıştır. Ancak kim kendisini babasından başkasına ya da (köle/azatlı ise) kendisini efendisinden başkasına nispet ederse kıyamet gününe kadar kendisine lanet edilir. Kadın kocasından izinsiz evindeki maldan dağıtamaz”. Denildi ki ey Allah'ın Resûlü, yiyecek de mi dağıtamaz? Resûllah: “O bizim en önemli malımız” dedi sonra Resûllah konuşmasına şöyle devam etti: “Ariyet (emanet) geri verilmelidir. Minha

Peygamber'den sonra da yaşadı. Vâkıdî, *Kitâbü'l-Meğâzî*, 2/462; Ebu Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Müri Nevevî, *el-Minhâc fi Şerhi Şahîhi Müslim b. el-Haccâc* (Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsîl, 1392), 8/183.

¹⁴² Müslim, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, “Hacc”, 147 (2/886-887).

¹⁴³ Vâkıdî, *Kitâbü'l-Meğâzî*, 2/462; Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni İbn Mâce, *Sünen*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Dâru İhyai'l-Kutubi'l-Arabiyye, 1372), “Kitâbu'l-Manâsik”, 25 (3056).

(ürünü/meyvesi için verilen emanet mal) geri verilmelidir. Borç ödenmelidir. Kefil olan sorumludur.¹⁴⁴ demiştir.

Bu hadis isnadında İsmail b. Ayyâş bulunduğu için Hasen olarak kabul edilmiştir.¹⁴⁵

Vedâ hutbesiyle ilgili diğer farklı rivâyet ise Abdullah b. Mes'ud'dan gelen rivâyettir. Abdullah b. Mes'ud'dan rivâyet edildiğine göre: Resûlullah (s.a.v) Arafat'ta devesi üstünde olduğu halde şöyle buyurdu, demiştir:

Bugün hangi gündür, bu ay hangi aydır ve bu belde hangi şehirdir biliyor musunuz?" diye sordu. Sahâbiler: Bu belde mukaddes bir şehirdir, bu ay mukaddes bir aydır ve bugün mukaddes bir gündür, diye cevap verdiler. Bunun üzerine Resûlullah: "Bilmiş olunuz ki bu şehriniz Mekke'de, bu Arefe gününüzde, bu Zilhicce ayınız nasıl mukaddes ise, mallarınız ve canlarınız da şüphesiz size haram ve mukaddestir. İyi biliniz ki: Ben Kevser havuzu başında öncünüzüm ve diğer ümmetlere karşı çokluğunuzla övünürüm. Artık çok günahlar işlemekle siz benim yüzümü karartmayınız. Ve ben kıyamet günü bazı insanları kurtaracağım. Ben: "Yâ Rabbi! Arkadaşlarım ne olacaklar? diyeceğim. Allah şöyle buyuracak: Senden sonra onların neler ihdas ettiklerini bilmiyorsun."¹⁴⁶

Bu hadisin isnadı sahîh olarak kabul edilmektedir. İbn Mâce hadisi Mina'da hutbe başlığı altında aktarmış olsa da hadisin metni hutbenin Arafat'ta olduğu ve bu nedenden ötürü bu konuşmanın Arefe vakfesi yapıldığı sırada yapıldığı aşikârdır.

Câbir'in anlattığına göre "Hz. Peygamber (s.a.v.) Arefe günü vakfe yerine gelince insanlara birinci konuşmayı yaptı. Sonra Bilal ezan okudu, Hz. Peygamber (s.a.v.) ikinci konuşmasına başladı. Konuşmayı tamamladı, Bilal ezanı bitirdi. Sonra kamet getirdi, Resûlullah öğleyi kıldırıldı, Bilal tekrar kamet getirdi ve Resûlullah ikinci namazını kıldırıldı."¹⁴⁷

¹⁴⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 36/628 (No. 22294); Tirmizî, *el-Câmiü'l-kebîr*, "Vesâyâ", 28 (No. 2120); Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, "İcâre", 22 (No. 3565).

¹⁴⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 36/628.

¹⁴⁶ İbn Mâce, *Sünen*, "Kitâbu'l-Manâsik", 25 (No. 3057).

¹⁴⁷ Ahmed b. Hüseyin Beyhakî, *Es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1324-2003), 5/185 (No. 9455).

Bu hadisin senesinde bulunan İbrahim b. Muhammed b. Ebû Yahya Câbir'den naklettiği bu haberde tek kalmış, İbrahim'de zayıf olduğu Câbir'in Müslim'de geçen hadisi daha fazla kabul görmüştür.¹⁴⁸

1.7.2. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Mina'da Hutbesi

Hz. Peygamber (s.a.v.) Kurban Bayramının birinci günü şeytan taşladıktan sonra insanlara bir konuşma yaptı.¹⁴⁹ Rivâyetlere bakıldığında Hz. Peygamber (s.a.v.) bu konuşmayı İfada tavafından önce yapmış olduğunu anlaşılmaktadır. Vedâ hutbesinde olduğu gibi Mine'daki hutbelerde birden fazla rivâyet aktarılmaktadır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) o günkü konuşmaları ise şu şekildedir:

İbn Abbâs'ın anlattığına göre Hz. Peygamber(s.a.v.) bayramın birinci günü Mina'da insanlara bir konuşma yaptı ve "Ey insanlar! Bugün hangi gün?" deyince bugün saygın kutlu bir gün gündür dediler. Hz. Peygamber (s.a.v.) "Bu belde hangi beldedir?" diye sorunca onlarda bu belde saygın kutsal beldedir diye cevap verdiler. Bunu üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) konuşmaya şöyle devam etti: "Şu beldenizde, şu ayınızdaki şu gününüz saygınlığı gibi canınız, malınız ve ırzınız da saygın korunmuştur." Hz. Peygamber (s.a.v.) bu sözünü birkaç kere tekrar etti. Sonra başını kaldırdı ve dedi ki: "Allah'ım tebliği ettim mi? Allah'ım tebliğimi ettim mi?" Sonra İbn Abbâs ekledi ki: "Nefsimi elinde tutan Allah'a yemin ederim ki bu sözler onun ümmetine bir vasiyetidir." Sonra Hz. Peygamber(s.a.v.) şöyle söyledi: "Burada bulunanlar, burada bulunmayanalar aktarsın! Benden sonra sakın birbirinizin boynunu vuran kafirler haline gelmeyin!"¹⁵⁰

Ebû Bekre, Hz. Peygamber'in(s.a.v.) Mina'da yaptığı hutbeyle ilgili iki rivâyet aktarmıştır. Ebû Bekre'nin anlattığına göre ise Hz. Peygamber (s.a.v.) bayram günü Mina'da insanlar bir konuşma yaptı ve orada şöyle dedi:

Dikkat edin! Zaman, Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı şekilde akışına devam ediyor. Bir yıl on iki aydır. Bu aylardan dördü haram aylardır, bu aylar da üçü peş peşe gelmektedir. Bu dört ay Zilkada, Zilhicce, Muharrem, bir de Cemaz ile Şaban arasındaki Mudar kabilesinin Recep ayıdır. Sonra Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle devam etti: Dikkat edin! Bugün hangi gün?" diye sorunca biz: Allah ve Resûlü daha iyi bilir dedik. Resûlullah bir müddet sustu, hatta biz onun

¹⁴⁸ Ebu Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzebe* (Dâru'l-Fikr, ts.), 8/91.

¹⁴⁹ Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Şuayd Nesâî, *el-Muctbâ mine's-Sunen*, thk. Abdulfettah Ebû Gudde (Haleb: Mektebu'l-Matbû'âti'l-İslâmiyye, 1406), "Kitâbu'l-Manâsik", 24 (No.. 3060).

¹⁵⁰ Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, "Kitâbu'l-Hacc", 25 (No. 1739).

bugünü başka bir isimle ifade edeceğini zannettik. Resûlullah tekrar: “Bugün Kurban Bayramı günü değil mi?” deyince biz: Bilakis bugün kurban günü dedik. Sonra Resûlullah “Bu ay hangi aydır?” Deyince biz: “Allah ve Resûlü daha iyi bilir” dedik. Resûlullah bir müddet sustu, hatta biz onun bugünü başka bir isimle ifade edeceğini zannettik. Resûlullah tekrar: “Bu ay Zilhicce ayı değil mi?” deyince biz: Bilakis Zilhicce ayı dedik. Sonra Resûlullah: “Bu (belde), hangi beldedir?” deyince biz Allah ve Resûlü daha iyi bilir dedik. Resûlullah bir müddet sustu, hatta biz onun bugünü başka bir isimle ifade edeceğini zannettik. Resûlullah tekrar: “Bu belde, şu kutsal belde değil mi?” deyince biz: Bilakis o kutsal belde dedik. Resûlullah konuşmasına devam etti “Şu beldenizde, şu ayımızdaki şu gününüzün saygınlığı gibi canınız, malınız ve ırzınız da saygındır korunmuştur. Rabbinize döneceksiniz ve yaptıklarınızdan sorguya çekileceksiniz. Benden sonra birbirinizin boynunu vuran dalâlet sahipleri haline gelmeyin Dikkat edin! Tebliğ ettim mi? Burada bulunan bulunmayana aktarsın! Belki aktarılan kişi bunları benden dinleyenden daha iyi kavrar.¹⁵¹

İbn Ömer’in aktardığına göre: Resûlullah (s.a.s) aramızda iken biz Veda haccı nı konuşurduk, ancak Veda haccı nın ne olduğunu bilmezdik. Resûlullah Veda haccında Allah’a hamd ve sena edip sonra da Mesih Deccâl’ı anlatmıştı, sözü onun hakkında epeyce uzatıp şunları söylemişti: “Allah’ın gönderdiği her peygamber, ümmetini ona karşı uyardı. Nuh ve ondan sonra gelen bütün peygamberler de ona karşı uyardılar. O deccal, aranızdan çıkacaktır. Onun durumundan hiçbir şey size gizli kalmadı, gizli kalmayacak. Rabbiniz onun durumunun size gizli kalmasını istemez. Bu sözünü üç kere tekrar etti. Rabbinizin gözü kapalı değildir. Hâlbuki onun sağ gözü kördür. Onun gözü pertlek bir üzüm gibidir. Dikkat edin! Şu beldenizde, şu ayımızdaki şu gününüzün saygınlığı gibi canınız ve malınızı Allah birbirinize haram kıldı. Tebliğ ettim mi? Resûlullah’ın bu sorusuna oradakiler: “Evet” diye cevap verdi. Bunun üzerine üç kere: “Şahid ol, ya Rab! Şahid ol, ya Rab! Şahid ol, ya Rab!” dedi ve tekrar insanlara yönelerek: “Yazık olur size! Benden sonra sakın birbirinizin boynunu vuran kâfirler haline gelmeyin! dedi.”¹⁵²

Ebû Nadre’den naklettiğine göre Ebû Nadre şöyle demektedir: Teşrik günlerinin ortasında Rasulullah’ın irad ettiği hutbeyi işitip bana nakleden kişinin haber verdiğine göre Rasulullah şöyle buyurmuştur: “Ey insanlar! Dikkat edin, şüphesiz Rabbiniz birdir. Kezâ babanız da birdir. Dikkat edin! Arap’ın aceme, acemin Arap’a, kırmızının siyaha, siyahın kırmızıya takvâ dışında bir üstünlüğü yoktur. Rasulullah: “Tebliğ ettim mi?” diye sordu. İnsanlar da “Resulullah tebliğ ettin” diye cevap verdiler. Sonrasında da: “Bu, hangi gündür?” diye sordu. İnsanlar haram gündür diye cevap verdiler. Rasulullah daha

¹⁵¹ Buhârî, *el-Câmi’u’s-Sahîh*, "Kitabu'l-Megâzi", 64 (No. 4406); "Kitâbu'l-Hacc", 25 (No.1741).

¹⁵² Buhârî, *el-Câmi’u’s-Sahîh*, "Kitabu'l-Megâzi", 64 (No. 4402).

sonra: “Bu, hangi aydır?” diye sordu. Haram aydır diye cevap verdiler. Sonra: “Bu, hangi beldedir?” diye sordu. Haram beldedir diye cevap verdiler. Bunun üzerine Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Şüphesiz ki Allah, kanlarınızı ve mallarınızı ravî; ırzlarınız kelimesini kullanıp kullanmadığını bilmiyorum, dedi bu beldeniz de bu ayınızda, bu gününüzün hürmeti gibi birbirinize haram kılmıştır, tebliğ ettim mi?” buyurdu. İnsanlar “Rasulullah tebliğ etti” diye cevap verdiler. Sonra Peygamber (s.a.v.): “Bunları, burada bulunan bulunmayana iletin” buyurdu.¹⁵³

Bu hadisin isnadı sahîh olarak kabul edilip aynı zamanda bu hadis Ebû Sa’d el-Hudrî tarafından rivâyet edilmektedir.¹⁵⁴

1.7.3. Vedâ Haccındaki Hutbelerden Çıkan Hükümler

Hz. Peygamber’in(s.a.v.) Vedâ Haccında verdiği bütün hutbelerin içerik ve konu bakımında birbirlerine çok yakın olduğunu görülmekle beraber bazı konularında önemli görüldüğü için tekrar edildiği görülmektedir. Genel olarak Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Vedâ Haccı boyunca yaptığı farklı hutbeler ve konuşmaların hepsi Arefe günü yapılmıştır ve birbirini destekleyici mahiyettedir.

İlk olarak Hz. Peygamber’in (s.a.v.) verdiği hutbeyle Arefe gün Arafat’ta hutbe vermesi müstehaptır.¹⁵⁵ Ancak Hanefiler hutbenin veriliş şeklini Cuma hutbesine benzetmiş ve önce ezen okumasını ardından da imamın hutbeye başlaması gerektiği şeklinde yorumlamıştır.¹⁵⁶ Şafîiler ise Arefe’de verilecek hutbenin iki hutbeden oluştuğunu, biri ezandan önce diğeri ise ezandan sonradır.¹⁵⁷ Hac esnasında verilmesi gereken hutbeler konusunda ise Hanefilere göre; hac ibadetinde Terviye günden bir gün önce olacak şekilde Arefe günü ve Kurban Bayram günü hutbe verilmesi

¹⁵³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 38/474 (No. 23489).

¹⁵⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 18/285-286 (No. 11762).

¹⁵⁵ Nevevî, *el-Minhâc fî şerhi Şahîhi Müslim b. el-Haccâc*, 8/182.

¹⁵⁶ Ebû Bekr Şemsü’l-eimme Muhammed b. Ebî sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 1414), 4/53.

¹⁵⁷ Nevevî, *el-Mecmû‘ şerhu’l-Mühezzeb*, 8/91.

gerekmektedir.¹⁵⁸ Şafiiler ise bu hutbelere ek olarak Kurban Bayramını ikinci gününde de hutbe olduğu belirtmişlerdir.¹⁵⁹

Hiz. Peygamber'in(s.a.v.) Vedâ Haccında verdiği hutbelere genel olarak baktığımızda inanç, ibadet, muameklat, sosyal hayat ve iktisadi düzenlemelerle ilgili meselelere yer verdiği görölmektedir. Hiz. Peygamberin Vedâ hutbesi konuşmasında kullandığı usul ve üslup bu yönden dikkat çekicidir. İlk olarak hamdele, salvele, isti'âze ve kelime-i şehadetle başlamış, sonra insanlara takvayı tavsiye ve Allah'a itaate teşvik sözleriyle devam etmiştir.

Hiz. Peygamber (s.a.v.) hutbesinde sosyal hayat hususunda değindiği ilk konu kan davalarıdır. Cahiliye döneminde var olan bütün kan davalarını kaldırmıştır. Bunu yanında Müslümanların kanlarını birbirine haram kılmış, Müslümanları canın kutsiyetini pekiştirmek içinde Vedâ Haccı'nda verdiği her hutbede bunu dile getirmiştir. Hiz. Peygamber(s.a.v.) Cahiliyede var olan kan davalarını kaldırırken ilk olarak kendi kabilesinin kan davasını kaldırmış Hiz. Peygamber(s.a.v.) bu uygulamayla iyiliği emretme ve kötülükten alıkoyma konusunda öncelikle kendisi ve en yakın olan ailesinden başlanması gerektiğini göstermektedir.¹⁶⁰

Aynı zamanda Hiz. Peygamber (s.a.v.) Müslümanlar arasında bir fark olmadığını dile getirerek ırkçılığı ortadan kaldırmıştır. Hiz. Peygamber (s.a.v.) bunu Müslümanların İslâm kamuoyunu, ırklar üstü bir rejime hazırlamak istediği için dile getirmiştir.¹⁶¹

Hiz. Peygamber (s.a.v.) hutbelerde muamelet ve iktisadi hususta, insanların mal ve ticaretleriyle bazı düzenlemeler getirmiştir. Şunu belirtmeyiz ki Hiz. Peygamber (s.a.v.) Müslümanların canlarını birbirine nasıl haram kılmışsa aynı şekilde mallarını da haram kılmıştır. Ayrıca Müslümanların mallarını koruma altına almakla yetinmemiş, onların ticaretlerini düzenlemek adına Cahiliye döneminde yaygın olan faizi de kaldırmış bunu yaparken aynı kan davalarında olduğu gibi ilk önce yakınınından başlamıştır.

¹⁵⁸ es-Serahsî, *el-Mebsût*, 4/53.

¹⁵⁹ Nevevî, *el-Minhâc fi şerhi Şahîhi Müslim b. el-Haccâc*, 8/182.

¹⁶⁰ Nevevî, *el-Minhâc fi şerhi Şahîhi Müslim b. el-Haccâc*, 8/182.

¹⁶¹ Hamidullah, *İslâm Peygamber*, 234.

Hiz. Peygamber (s.a.v.) hutbelerde borçlar ve emanetlerle ilgili bazı hükümler belirtmiştir. İlk olarak borcun ödenmesi gerektiğini ve borcu kefil alan kişiyi borçtan sorumlu olduğu ki kefil aldığı kişi borcunu ödemez ise kefilin kendisinin ödemesi gerektiğini açıklamıştır. Aynı şekilde ziraat için kiralanmış tarlaların da faydalandıktan sonra geri verilmesini, aynı zamanda kiralanmış eşyanın zarar görmesi halinde, zararın karşılanması konusunun da kiracıya ait olduğunu dile getirmiştir.¹⁶²

Hutbenin bir diğer konusu ise kadın haklarıyla ilgili olan konudur. İlk olarak kadınlara iyi davranılması gerektiği ve erkeklerin kadınlar üzerinde bazı haklarının olduğunu dile getirmiştir. Erkeğin, karısına nafaka vermesinin vacip olduğunu belirtmiştir.¹⁶³ Kadının da erkeğe itaat etmesi gerektiği açıklanmıştır. Kadın, eşinin izni olmadan malını kullanmaması da açıklanmıştır. Aynı zamanda erkeğin eşine boş yere şiddet uygulamaması gerektiğini belirtmiştir.¹⁶⁴

Hiz. Peygamber(s.a.v.) hutbenin bazı rivâyetlerinde aile hukukuyla ilgili hükümleri belirtmiştir. Bunlardan Ebu Ümâme'nin hadisinde geçen zina konusudur. Buna göre zina sonucu doğmuş çocuğun nesebi olmadığını, aynı zamanda zina yapan kişilerin dünyadaki cezalarını çektikten sonra hesaplarının Allah'a ait olduğunu belirtmiştir.¹⁶⁵ Hiz. Peygamber(s.a.v.) cahiliyede yaygın olan evlat edinme konusunun da yasak olduğunu ve kişinin babasından başkasına nisbet edilmeyeceğini de hatırlatmıştır.¹⁶⁶

Hiz. Peygamber(s.a.v.) Cahiliye döneminde uygulanan Nesi uygulamasının kaldırıldığını, bu usulün haram ayların yerlerini değiştirdiğini, o yıl itibariyle zamanın Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı gündeki haline eskiye döndüğünü belirtmiştir. Hiz. Peygamber(s.a.v.), Vedâ haccındaki hutbelerde Müslümanların sadece sosyal hayatını ilgilendiren konularda nasihat etmekle yetinmemiş onların ileride karşılarına çıkacak olan ve kıyamet alametleri olan deccalden de bahsetmiştir. Özellikle de deccalin sıfatlarını onlara tanıtmıştır. Hiz. Peygamber(s.a.v.), Müslümanların ona sarıldıkları

¹⁶² el-Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî bi-şerhi Câmi'i't-Tirmizî*, 6/260.

¹⁶³ Nevevî, *el-Minhâc fî şerhi Şahîhi Müslim b. el-Haccâc*, 8/184.

¹⁶⁴ Nevevî, *el-Minhâc fî şerhi Şahîhi Müslim b. el-Haccâc*, 8/184.

¹⁶⁵ el-Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî bi-şerhi Câmi'i't-Tirmizî*, 6/259.

¹⁶⁶ el-Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî bi-şerhi Câmi'i't-Tirmizî*, 6/260.

tekdirde hiç dalalete düşmeyeceklerini belirterek, Allah'ın kitabına sarılmaların emretmiş ve ondan sonra hiçbir şeyi değiştirmemelerini emrinde bulunmuştur.

Vedâ Haccında varîd olan hutbelere bakıldığında genel olarak hutbelerin hiçbir siyasi mesaj içermediği ve hutbelerin neredeyse tamamında evrensel insanlar hakları diyebileceğimiz esasların olduğu görülmektedir.

1.8. Gâdir-i Hum Hadisesiyle İlgili Rivâyetler

Vedâ haccı dönüşünde yol üzerinde Gâdir-i Hum,¹⁶⁷ bölgesine ulaşıldığında Hz. Peygamber(s.a.v.) Müslümanlara orada mola vermelerini emir edip bir konuşma gerçekleştirmiştir. İslâm tarihi Kaynaklarda bu olayı adı “Gâdir-i Hum” hadisesi ya da “Sekaleyn hadisi” olarak adlandırmaktadır.¹⁶⁸

İslâm tarihinde önemli yere sahip olan Gâdir-i Hum hadisesi, muteber kabul edilen müelliflerin büyük bir kısmında değinilmeyen bir konudur. Örneğin İbn İshak (ö. 151/768) Vâkıdî, İbn Hişâm, Buhârî ve Taberi gibi müellifler bu olaydan hiç bahsetmemişlerdir.¹⁶⁹ Ancak bunun yanında Ahmed b. Hanbel, Müslim, Tirmîzî (ö. 279/892), Nesâî (ö. 303/915), İbn Mâce (ö. 237/887) ve Hâkim en Nîsâbûrî (ö. 405/1014) gibi âlimler Gâdir-i Hum hadisesine dair rivâyette bulunmuşlardır.¹⁷⁰ Gâdir-i Hum hadisesi ile ilgili hadis kaynaklarında birçok rivâyet bulunmaktadır. Bu rivâyetleri İbn Kesîr ve çağdaş hadisçilerden el-Elbânî hemen hemen bütün varyantlarıyla ele alıp senet bakımından değerlendirmişlerdir.

Gâdir-i Hum hadisesi ile ilgili rivâyetlerin bakıldığında ilk olarak Müslim Zeyd b. Erkam'dan (ö. 68/688) rivâyet bulunmaktadır. Zeyd

Bir gün Mekke ile Medine arasında Hum denilen yerde bir subaşında bulunurken Resûlullah (s.a.v.), aramızda hutbe irat etmek üzere ayağa kalktı. Allah'a hamdu sena etti, öğütler verip hatırlatmalarda bulundu. Sonra, “Haberiniz olsun ki ey insanlar! Ben ancak bir beşerim.

¹⁶⁷ Mekke ile Medine arasındaki Cuhfe mevkiine 4 km. kadar uzaklıkta olan bir bölge olup sık sık yağın yağmurlar sebebiyle bataklık ve sazlık haline gelmiş bir gölcükten ibaret olup konaklayıp dinlenmeye elverişli olmaya bir bölgedir. Ethem Ruhi Fığlalı, “GADİR-i HUM”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/279.

¹⁶⁸ Nevevî, *el-Minhâc fi şerhi Şahîhi Müslim b. el-Haccâc*, 15/180.

¹⁶⁹ Adnan Demircan, *Hiz. Ali'nin Hilâfet Hakkı Meselesinde Gadîr-i Hum Olayı* (İstanbul: Beyan Yay, 2016), 18.

¹⁷⁰ Demircan, *Hiz. Ali'nin Hilâfet Hakkı Meselesinde Gadîr-i Hum Olayı*, 49.

Rabbimin elçisinin gelmesi ve benim de ona icabet etmem yaklaşıyor. Size iki ağır şeyi emanet bırakıyorum. Bunların birincisi Allah'ın Kitabı'dır. Onda mutlak hidayet ve nur vardır. Allah'ın Kitabına tutun ve ona sımsıkı sarılın.” buyurdu. Böylece Allah'ın Kitabı'na teşvik edip gönülleri ona rağbet ettirdi. Sonra da şöyle buyurdu: “Diğeri de ehl-i beytimdir. Ehl-i beytim hakkında sizlere Allah'ı hatırlatıyorum.” Husayn, Zeyd b. Erkam'a “Ey Zeyd! Hz. Peygamber'in ehl-i beyti kimlerdir? Onun hanımları da ehl-i beytinden değiller mi?” diye sordu. Zeyd, “Peygamber'in hanımları da onun ehl-i beytindedirler. Fakat onun asıl ehl-i beyti kendisinden sonra sadaka alması haram olanlardır.” dedi. Husayn, “Peki onlar kimlerdir?” diye sorunca, Zeyd, “Onlar Alioğulları, Akiloğulları, Caferoğulları ve Abbâsoğullarıdır.” dedi. Husayn tekrar, “Bunların hepsine sadaka almak haram kılınmış mıdır?” diye sordu Zeyd'de, “Evet!” dedi.”¹⁷¹

Nesâî'nin Zeyd b. Erkam bu rivâyetinde ise “Ben çağrıldım ve icabet ettim. Size iki ağır emanet bırakıyorum. Onların ilki diğerinden büyüktür. Allah'ın kitabı ve ehl-i beytim. Benden sonra onlara nasıl davranacağınıza dikkat edin. Onlar havza döndürülünceye kadar birbirlerinden ayrılmazlar. Allah benim mevlâm, ben de bütün müminlerin velisiyim.” Ali'nin elinden tutarak, “Ben kimin velisi isem, bu da onun velisidir. Allah'ım! Ona dost olana dost, düşman olana düşman ol.” dedi. Ravi Ebü'üt-Tufeyl, Zeyd b. Erkam'a bizzat kendisinin bunu Resûlullah'tan duyup duymadığını sorar. O da, “*Ağaçlıkta bulunup da bunu gözleriyle görmeyen ve kulaklarıyla duymayan kimse kalmadı.*” Diye cevap verir.¹⁷² Tirmizî bu rivâyeti kısa olarak nakletmiş ve hadisle ilgili garîb olarak değerlendirmiştir. Çağdaş hadisçilerden el-Elbânî Zeyd b. Erkam ise hadisin beş tarikle geldiğini ifade etmiş ve bu rivâyetleri sened yönünden incelemiştir.¹⁷³

Konuyla ilgili bir diğer hadis ise Büreyd (ö. 63/682-83?) hadisidir. Büreyde şöyle anlatır:

Hz. Ali ile beraber Yemen'e gittim. Orada Ali'den bir kabalık gördüm. Dönüşte Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yanında onu kusurlu bulduğumu söyleyip eleştirdim. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yüz ifadesi değişti ve bana, 'Ey Büreyd! Ben müminler için nefislerinden evla değil miyim?' diye sordu. Bende 'Öylesin ey Allah'ın Resûlü! Dedim. Bunun üzerine Resûlullah, 'Ben kimin mevlâsıysam Ali de onun mevlâsıdır.' diye buyurdu.”¹⁷⁴

¹⁷¹ Müslim, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, “Kitâbu Fedâilî's-Sahâbe” 2408 (4/1873).

¹⁷² Ebü Abdîrrahman Ahmed b. Şuayd Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Hasen Abdülmün'im Şelebî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421), “Hasâis”, 49 (No. 8410); Tirmizî, *el-Câmiü'l-kebîr*, Menâkıb”, 46 (No. 3713).

¹⁷³ Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîsi's-şahîha ve şey'un min fıkhihâ ve fevâ'idihâ* (Riyad: Mektebetü'l-Maarif, 1415), 4/330.

¹⁷⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 38/32 (No. 22945).

İbn Kesîr bu hadisin “iyi, kuvvetli ve bütün ravileri sıkı” olduğunu söylemektedir.¹⁷⁵ Bu hadiste dikkat çeken nokta ise Büreyd’in olayın nerede meydana geldiğini belirtmemesidir. Bu hadisin sebebi vürudu ile ilgili İbn Hamze (ö. 1120/1708) şu olaydan bahsetmektedir: “Üsâme b. Zeyd, Hz. Ali’ye sen benim mevlâm değilsin beni mevlâm Allah ve Resûludur” demiş, bunu üzerine Resûlullah (s.a.v.) “Ben kimin mevlâsıysam Ali de onun mevlâsıdır” diye buyurmuştur.”¹⁷⁶ Büreyde rivâyet ettiği bu hadis ise üç tarikle gelmiştir.¹⁷⁷ Bu hadisi Zeyd b. Erkam ve Büreyde yanında Sa’d b. Ebû Vakkâs (ö. 55/675),¹⁷⁸ Ebû Eyyûb el-Ensârî (ö. 49/669)¹⁷⁹ ve el-Berâ b. Âzib (ö. 71/690?) de¹⁸⁰ rivâyet etmiştir.¹⁸¹ Bu hadisin bu kadar ravi ve tarikle rivâyet edilmesi rivâyetleri sahih olduğunu göstermektedir.

Gâdir-i Hum hadisini metin bakımından incelediğimizde öne çıkan en önemli hususlardan birisi Hz. Peygamberin(s.a.v.) Müslümanlara kendisinden sonra Allah’ın kitabına sınıksız sarılmalarını tavsiye etmesidir. İkincisi ise Allah’ın kitabının yanında O’nun ehl-i beytinden olanlara saygı ve muhabbet ile davranmalarını tavsiyede bulunmasıdır.

Gâdir-i Hum hadisinin ile ilgili ihtilaf notası ise hadiste geçen “Mevlâ” kelimesidir. Mevlâ Arap dilinde birden fazla anlama gelmektedir. Kelime, “mâlik, veli yönetici, amca, oğlu, amcaoğlu, azad edilmiş köle, komşu anlaşmalı, rab, yardımcı, kendisine nimet verilen ve dost anlamlarına gelmektedir.”¹⁸² Durum böyle olunca mevlâ kelimesine yüklenen anlam bakımında Şia ve Sünniler arasında oluşan ihtilafın temelini bu kelimeye yüklenen anlam oluşturmaktadır. Nitekim Şîi âlimleri Gâdir-i Hum hadisinde geçen “Ben kimin mevlâsıysam Ali de onun mevlâsıdır.” Sözünde geçen mevlâ

¹⁷⁵ İbn Kesîr, *El-Bidâye Ve’n-Nihâye*, 5/209.

¹⁷⁶ Buhânüddîn İbrâhim b. Muhammed b. Kemâlidîn el-Hüseynî ed-Dımaşkî İbn Hamza, *el-Beyân ve’t-ta’rîf fî esbâbi vürûdi’l-hadîsi’s-şerîf*, thk. Seyfeddin el-Kâtib (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-Arabî, 1401), 2/230.

¹⁷⁷ el-Elbânî, *Silsiletü’l-ehâdîsi’s-şahîha ve şey’ün min fıkhihâ ve fevâ’idihâ*, 4/336.

¹⁷⁸ Nesâî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, “Hasâis”, 49 (No. 8414).

¹⁷⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 38/541 (No. 23562).

¹⁸⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 30/430 (No. 18479).

¹⁸¹ el-Elbânî, *Silsiletü’l-ehâdîsi’s-şahîha ve şey’ün min fıkhihâ ve fevâ’idihâ*, 4/330.

¹⁸² İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, 15/406-410.

kelimesini Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'den sonra halife olacağını ve O'nun imametinde deli olarak yorumlamışlardır. Ancak imamet gibi bu kadar önemli bir olayın Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından daha açık bir şekilde ifade etmesini gerekmektedir ki eğer bu hadis Şîî âlimlerinin yorumladığı gibi olsaydı bu emri yerine getiren ilk Hz. Ali olurdu.¹⁸³

Bu konuda ehli-sünnet âlimler, Gâdir-i Hum hadisinde Hz. Ali'nin öne çıkarılmasını sebebini, Büreyd'in rivâyetinde geçen Yemen dönüşünde Hz. Ali'nin bazı sahabeler ile sorun yaşaması aynı zamanda Hz. Ali'nin Üsâme b. Zeyd (ö. 54/674) ile yaşadığı olaya hamlederek yorumlamışlardır. Bu da Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kendisinden sonra müminler arasında birlik ve beraberliğin bozulmaması adına yaptığı bir hamledir.

¹⁸³ Ebû Bekr İbnü'l-Arabî, *el-Avâsım mine'l-Kavâsım*, thk. Muhibbuddîn el-Hatîb (Kahire: el-Matbaatü's-Selefiyye, 1371), 185-186.

İKİNCİ BÖLÜM

İBADET VE DİĞER AHKÂMLARLA İLGİLİ RİVÂYETLER

İbadet, insanın Allah'a saygı, sevgi ve itaatini göstermek, O'nun rızasını kazanmak niyetiyle ortaya koyduğu belirli tutum, davranış, düşünüş, duyuş ve sözleri ifade eder.¹⁸⁴ Müslümanlar, Allah'ın rızasını kazanmak niyetiyle ortaya koyduğu amellerde esas olarak; İslâm dininin emir ettiği şekilde Kur'an'a ve onun açıklayıcısı olan Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünnetine uymalıdır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) "*Her kim emrimize uygun olmayan bir amel işlerse o amel merdûddur,*"¹⁸⁵ diye buyurmuştur. Buna binaen Müslümanlar da ibadetlerini yaparken Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yaptığı gibi yapmaya özen göstermeleri gerekmektedir. Aynı zaman Müslümanlar için Hz. Peygamber (s.a.v.) sözleri, fiiller, davranışları ve takrirleri onlar için güzel örneklik teşkil etmektedir.

İbadetle ilgili hadis kaynaklarında birçok hadis bulunmaktadır. Bu hadislerin bazıları Vedâ Haccı Yılı içerisinde vârid olmuştur. Bu bölümde nifas ve hayızlı kadının hac ibadeti, hac ibadeti esnasında namaz, küsûf namazı, hac ibadeti esnasında vefat eden kişiye ve çocuklara cenaze namazı, Ten'im Umresi ve vasiyet gibi farklı hükümlerle ilgili hadisleri incelenmiştir.

2.1. Nifas ve Hayızlı Kadının Hac İbadeti

Hayız, ergenlik çağına giren sağlıklı kadının rahminde düzenli aralıklarla akan kanı ifade eder. Türkçede ise "*âdet görme, âdet kanaması, aybaşı hali*" adı verilir.¹⁸⁶ Nifas ise doğum sebebiyle kadının döl yolundan gelen kanı ve doğum sonrasında kadının bazı özel hükümlere tâbi olmasını ifade eder.¹⁸⁷

¹⁸⁴ Mustafa Sinanoğlu, "İbadet", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 31 Aralık 2022).

¹⁸⁵ Müslim, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, "Akdiye" 18 (3/1343).

¹⁸⁶ Cürcânî, *et-Ta'rifât*, 94; Yunus Vehbi Yavuz, "Hayız", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 31 Aralık 2022).

¹⁸⁷ Hac Mehmet Günay, "Nifas", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 31 Aralık 2022).

Bu başlık altında yer alan nifas ve hayız ile ilgili rivâyetlerin Vedâ Haccı esnasında gerçekleştiği hadislerin metinlerinden anlaşılmaktadır. Bu sebepten ötürü bu kısımda doğrudan hadisler incelenmiştir.

2.1.1. Nifas ve Hayızlı Kadının İhrama Girmesiyle İlgili Hadisler

1) ... عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: نَفَسْتُ أُمَّتَاءُ بِنْتُ عُمَيْسٍ بِمُحَمَّدِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ بِالشَّجَرَةِ، فَأَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ (ص.س) أَبَا بَكْرٍ، بِأَمْرَهَا أَنْ

تَغْتَسِلَ وَتُهْلَلَ.¹⁸⁸

1)... Hz. Âişe (ö. 58/678) (r.anhâ): Esmâ bint Umeys (ö. 40/661?) (r.anhâ), Şecere bölgesinde Muhammed b. Ebû Bekir'i (ö. 35/658) doğurdu. Rasulullah'ta (s.a.v.) yıkanarak telbiye getirmesini emretmesi için Ebû Bekir'e talimat verdi.

Câbir b. Abdillâh (r.a.), ise Esmâ bint Umeys (r.anhâ) Zülhuleyfe'de doğum yaptığını rivâyet etmiş ayrıca “اغْتَسِلِي، وَاسْتَنْفِرِي بِتُوبٍ وَأَحْرَمِي” “gusül abdesti almasını, pamuk kullanmasını, beline kuşak bağlamasını ve niyet edip ihrama girmesini tavsiye etti.” diye rivâyet etmiştir.¹⁸⁹ Şecere ve Zülhuleyfe bölgeleri birbirine çok yakın bölgeler olduğu için ahkâm açısından iki rivâyet arasında pek bir farklılık yoktur.

2) ... عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ ... فَأَعْلِي مَا يَفْعَلُ الْحَاجُّ، عَزَّ أَنْ لَا تَطُوفِي بِالْبَيْتِ حَتَّى تَطْهَرِي.¹⁹⁰

2)...Âişe (r.anhâ): “Hac günlerinde ay hali gördüm. Bunu üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) sen temizleninceye kadar tavaf etme, diğer hususlarda hacıların yaptığı gibi yap” diye buyurdu.

Tirmizî'de geçen rivâyette ise Ka'be'yi tavaf etmek dışında bütün menâsikleri yerine getirmemi emretti.¹⁹¹ Hz. Âişe'nin ay hali gördüğü yer ise Serif bölgesindedir.¹⁹²

¹⁸⁸ Müslim, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, “Hacc” 109 (2/869); Ebû Dâvûd, *es-Sunen*, “Kitâbu'l-Manâsik”, 11 (No. 1743).

¹⁸⁹ Müslim, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, “Hacc” 147 (2/886).

¹⁹⁰ Buhârî, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, “Kitâbu'l-Hayz”, 6 (No. 305); Müslim, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, “Hacc”, 120 (2/873); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 40/132 (No. 24109).

¹⁹¹ Tirmizî, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, “Hacc”, 7 (No. 945).

¹⁹² Buhârî, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, “Kitâbu'l-Hayz”, 6 (No. 305).

2.1.2. Hadisleri Değerlendirilmesi ve Hadislerden Çıkan Sonuçlar

İlk hadisin Vedâ Haccı yolcuğunda gerçekleştiği Kütüb-i Sitte'de sabittir. (Buhari hariç). Hadisin rivâyet edenleri ise Âişe (r.anhâ) ve Câbir b. Abdillâh'tır (r.a.). Hadis sened bakımında sahih olarak değerlendirilmektedir. İkinci hadiste Kütüb-i Sitte yer almaktadır. Hadis sened bakımında sahîh olarak değerlendirilmektedir.

Yukarıda yer alan hadisleri şerhine bakıldığında hac yolcuğu sırasında doğum yapan ve ay halinin gören kadınların ihrama girip hac ibadetini yeri getirmek üzere niyet etmesinde bir engel olmadığını göstermektedir. Ancak nifas halinde olan kadının öncelikle gusül abdesti alması, pamuk kullanması, beline kuşak bağlayarak niyet etmesi gerekmektedir.

Hanefî mezhebi fikhî kaynaklarına bakıldığında, nifas ve hayız halinde olan kadının ihrama girmeden önce gusül abdesti alma konusu temizlik olarak yorumlanmıştır. Aynı zamanda normal abdestin gusül abdestini yerine geçebileceğini ancak gusül abdestinin yapılmasının daha faziletli olduğu ifade edilmiştir.¹⁹³ Diğer mezheplerde Nifas ve hayız halinde olan kadınların ihrama girmeden önce gusül abdesti almaları müstehaptır. Ancak İbn Hazm bu gusülün farz olduğu ifade etmektedir.¹⁹⁴

Bu iki hadisten çıkan bir diğer sonuç ise nifas ve hayız halinde olan kadınların hac menâsiklerinde Ka'be'yi tavaf haricinde bütün menâsikleri yerine getirme konusunda bir sakınca olmadığını göstermektedir.

2.2. Vedâ Tavafından Önce Hayız Olanın Kadının İbadeti

(1) ... عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ إِنَّ صَفِيَّةَ بِنْتُ حُجَيْبٍ قَدْ حَاضَتْ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ لَعَلَّهَا تَحْسِنَا أَمْ تَكُنْ طَافَتْ مَعَكُنَّ، فَقَالُوا: بَلَى، قَالَ:

فَاخْرُجِي.¹⁹⁵

1)... Hz. Âişe (r.anhâ), Safiyye bint Huyey (ö. 50/670?) hayız olduğunu söyledi. Bunu üzerine Rasulullah (s.a.v.), “Safiyye bizi yolumuzdan alı mı koyacak? dedi ve

¹⁹³ es-Serahsî, *el-Mebsût*, 4/3.

¹⁹⁴ Kandehevî, *Haccetü'l-vedâ' ve cüz'ü umrâti'n-nebî şallallâhu 'aleyhi ve sellem*, 69.

¹⁹⁵ Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, "Kitâbu'l-Hayz", 6 (No. 328); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 42/276-77 (No. 25442); Müslim, *el-Câmi'u's-Sahîh*, “Hacc”, 385 (2/965).

sizin beraber tavaf (ifada tavafı) yapmış değil mi idi?” bizde evet dedik, “öyle ise çık” diye buyurdu.

... (2) عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: أُمِرَ النَّاسُ أَنْ يَكُونُوا آخِرَ عَهْدِهِمْ بِالْبَيْتِ، إِلَّا أَنَّهُ خُفِيَ عَنِ الْمَرْأَةِ الْحَائِضِ.¹⁹⁶

2)... İbn Abbâs, İnsanların Hac’da en son Beytullah’ı tavaf etmeleri emrolundu. Ancak hayzlı kadına ruhsat verildi.

2.2.1. Hadisleri Değerlendirilmesi ve Hadislerden Çıkan Sonuçlar

Yukarıdaki geçe iki hadis Sahîhyn ve diğer Küttb-i Sitte kitaplarında yer almaktadır. Bundan ötürü hadisler sened bakımından değerlendirmeyecektir.

Bu iki hadisin şerhine bakıldığında insanların hac menâsiklerin tamamlayıp yurtlarına dönmek istediklerinde son yapmaları gereken şeyin Vedâ tavafı olduğunu delâlet etmektedir. Ancak bu hususta ay halinde olan ve ifade tavafını daha önce gerçekleştiren kadınları için ruhsat tanınmıştır. Hanefî mezhebi fikhî görüşüne göre ay halinde olan kadın Vedâ tavafını yapmadığı için herhangi bir kefârete mahkûm değildir.¹⁹⁷

2.3. İhramdan Önce Gusül Abdesti

... (1) عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّهُ رَأَى النَّبِيَّ (ص.س) تَجَرَّدَ لِإِهْلَاكِهِ وَاعْتَسَلَ.¹⁹⁸

1)...Zeyd b. Sabit’in babasından rivâyet ettiğine göre: “Rasulullah (s.a.v.) ihrama girmek için dikişli elbiselerden soyunduğunu ve guslettiğini gördü.”

¹⁹⁶ Buhârî, *el-Câmi’u’s-Sahîh*, "Kitâbu'l-Hacc", 25 (No. 1755); Ebû Dâvûd, *es-Sunen*, "Kitâbu'l-Manâsik", 11 (No. 2002); Müslim, *el-Câmi’u’s-Sahîh*, "Hacc", 380 (2/963).

¹⁹⁷ Alâüddîn Ebi Bekr b. Mes’ud b. Ahmed Kasânî, *Bedâiu’s-Sanâî* (y.y: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1407), 2/142.

¹⁹⁸ Tirmizî, *el-Câmiü'l-kebîr*, "Hacc", (No. 830).

2.3.1. Hadisleri Değerlendirilmesi ve Hadislerden Çıkan Sonuçlar

Bu hadisle ilgili Tirmizî hasen garib olduğunu belirtmiştir.¹⁹⁹ Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ihrama girdiği günde gusül ettiğini Hz. Âişe'nin “*Ben Rasulullah'a koku sürdüm. Sonra o hanımlarını dolaştı. Sonra da ihramlı olarak sabahladı. Etrafa koku saçıyordu.*”²⁰⁰ rivâyet ettiği hadisten de anlıyoruz, ancak İbn Kayyim Tirmizî'nin aktardığı hadiste geçen gusülün, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) cimâ için yaptığı gusül olmadığını, ihram için yaptığı gusül olduğunu söylemektedir.²⁰¹ Buna binaen Hz. Peygamber'in(s.a.v.) ihram içinde ayrı gusül aldığı görülmektedir ki İmam Şafii'nin de görüşü bu yöndedir.²⁰²

2.4. Namazla İlgili Olan Hadisler

Bu bölümde Vedâ Haccı Yılında namazla ilgili vârid olan rivâyetler incelenecektir. Hadislerin metininden anlaşıldığı üzere namazla ilgili vârid olan rivâyetler Vedâ Haccı Yılı'nda gerçekleşmiştir.

Bu bölümde namazla ilgili rivâyetler ise kûsûf namazı, cenaze namazı, hac yolculuğu sırasında namaz kılınan namaz, hac ibadetin sırasında namaz olarak başlıklara ayrılarak incelenecektir.

2.4.1. Kûsûf Namazı

Bu bölümde kûsûf namazıyla ilgili hadisler geçmeden önce kûsûf'ün tanımı yapılacak ve Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde ne zaman ve kaç kere kûsûf olayını gerçekleştirdiğine değineceğiz.

Sözlükte genel olarak örmek, kararmak ve batmak ve görünmez olmak anlamlarına gelmekte olan kûsûf,²⁰³ terim olarak ise ayını güneşle dünya arasına girerek

¹⁹⁹ Tirmizî, *el-Câmiü'l-kebir*, “Hacc”, (No. 830).

²⁰⁰ Müslim, *el-Câmi'u's-Sahîh*, “Hacc” 48 (2/849).

²⁰¹ İbn Kayyim, *Zâdü'l-Me'âd fî Hedyi Hayri'l-İbâd*, 264-265.

²⁰² Tirmizî, *el-Câmiü'l-kebir*, “Hacc”, 7 (No. 830).

²⁰³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 9/299-300.

güneş ışığının engellenmesi, güneş tutulması manasına gelir. Dünyanın ay ile güneş arasına girerek ayın yüzeyine güneş ışığının ulaşmasını engellemesine ise ay tutulması anlamına gelen husûf kelimesi kullanılmaktadır. Kûsûf ve husûf kelimesi birbirinin yerine kullanılmakla birlikte, fıkıh ve astronomi literatüründe genellikle güneş tutulması için kûsûf ay tutulması içinde husûf kelimesi kullanılması yaygınlık kazanmıştır.²⁰⁴

Kaynaklar bakıldığında Hz. Peygamber(s.a.v.) döneminde güneş tutulması olayı bir kere yaşanmış o da Rasulullah'ın(s.a.v.) oğlu İbrahim'in vefat ettiği güne denk gelmiştir.²⁰⁵ Büyük tarih âlimleri ve astronomi bilginleri göre Hz. Peygamber'in (s.a.v.) oğlu İbrahim vefat ettiği gün, Hicrî 10. yılın Şevval ayında 28 veya 29'ucu güne, miladî olarak ise 632 Yılı'nın 27 Kasım'ına denk gelmiştir. Bu âlimlerin bazıları bu olayın sabah saat 8:30 gerçekleştiğini belirtmişir.²⁰⁶

Âlimler güneş tutulması esnasında namaz kılmasına delil olarak Fussilet sûresinde geçen "*Gece, gündüz, güneş ve ay Allah'ın varlığının delillerindendir. Güneşe ve aya secde etmeyin. Eğer gerçekten Allah'a kulluk ediyorsanız, onları yaratan Allah'a secde edin.*"²⁰⁷ âyetinden istinbat etmişlerdir.²⁰⁸ Kûsûf namazına sünnetten delil olarak ise güneş tutulması esnasında Rasulullah'ın (s.a.v.) kalkıp namaz kılıp dua etmesi gösterilmektedir.

Kûsûf namazıyla ilgili hadislerin hicrî 10. yılda gerçekleştiği hadisleri metinlerinden anlaşılmasından ötürü doğrudan hadisleri incelemeye geçilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde Kûsûf namazı bir kere eda edilmesine rağmen bu namazın kılınma şekliyle ilgili birçok farklı rivâyetler bulunmaktadır. Bu nedenden ötürü bu bölümü üç alt başlık altında incelenmiştir.

²⁰⁴ M.Kâmil Yaşaroğlu, "Kûsûf", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/587.

²⁰⁵ Buhârî, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, "Kitâbu'l-Kûsûf" 16 (1043); Müslim, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, "Kitâbu'l-Kûsûf" 904, (2/623).

²⁰⁶ Ebû Abdullah Şemsüddîn Muhammed bin Ahmed İbni Abdülhânî, *El-Muharrer Fi'l-hadîs*, çev. Hanifi Akın (İstanbul: Çelik Yayınevi, 2019), 326.

²⁰⁷ Fussilet 41/37.

²⁰⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs Şâfiî, *Tefsiri'l el-İmam eş-Şafiî*, thk. Ahmed b. Mustafa el-Farran (Suûdî Arabistan: Daru'd-Tedmüriye, 1427), 3/1238.

2.4.2. Kûsûf Namazının Meşruyetiyle İlgili Hadisleri

(1) ... عَنْ أَبِي بَكْرَةَ، قَالَ: كُنَّا عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ (ص.س) فَأَنْكَسَفَتِ الشَّمْسُ، فَقَامَ النَّبِيُّ (ص.س) يَجُزُّ رِدَاءَهُ حَتَّى دَخَلَ

المَسْجِدَ، فَدَخَلْنَا، فَصَلَّى بِنَا رَكَعَتَيْنِ حَتَّى انْجَلَّتِ الشَّمْسُ.²⁰⁹

1)... Ebû Bekre (ö. 51/671?): biz Rasulullah'ın (s.a.v.) yanında idik, o anda güneş tutuldu. Hz. Peygamber (s.a.v.), ridâsını ardından sürükleyerek kalktı ve mescide girdi. Biz de girdik. Bize güneş siyahlıktan sıyrılmaya kadar iki rek'at namaz kıldırdı.

...عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: حَسَفَتِ الشَّمْسُ فِي عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ (ص.س)، فَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ (ص.س) يُصَلِّي..²¹⁰

2)...Hz. Âişe (r.anhâ): Rasulullah (s.a.v.) zamanında güneş tutuldu. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) namaza durdu.

...عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو (ر.ض) قَالَ: لَمَّا كَسَفَتِ الشَّمْسُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ (ص.س) نُودِيَ إِنَّ الصَّلَاةَ جَامِعَةٌ.²¹¹

3)... Abdullah b. Amr b. Âs'dan (ö. 65/684-85), Rasulullah (s.a.v.) zamanında güneş tutulduğu zaman "İnne's-salâte câmiatun" (namaz toplayıcıdır) diye nida edildi, demiştir.

2.4.3. Hadislerin Değerlendirilmesi ve Çıkan Sonuçlar

Yukarıdaki geçe üç hadis Sahîhyn ve diğer Küttb-i Sitte kitaplarında yer almaktadır. Bundan ötürü hadisler sened açısından değerlendirmeyecektir.

Bu üç hadisin şerhlerine bakıldığında Hz. Peygamber(s.a.v.) güneş tutulması esnasında insanları toplu bir şekilde namaz çağırıştır. Güneş tutulduğu esnada namaz kılmanın sünnet-i müekkele olduğuna dair âlimleri arasında ittifak bulunmaktadır.²¹²

²⁰⁹ Buhârî, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, "Kitâbu'l-Kûsûf" 16 (1040); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 34/30 (No. 20390).

²¹⁰ Müslim, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, "Kitâbu'l-Kûsûf" 901, (2/618); Buhârî, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, "Kitâbu'l-Kûsûf" 16 (1044).

²¹¹ Buhârî, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, "Kitâbu'l-Kûsûf" 16 (1045); Müslim, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, "Kitâbu'l-Kûsûf" 910, (2/627).

²¹² Ebü'l-Feth Takıyyüddin Muhammed b. Alî b. Vehb el-Kuşeyrî el-Kûsî İbn Dakîk el-İd, *İhkâmü'l-ahkâm şerhu Umde'ti'l-ahkâm*, nşr. Muhammed Hâmid el-Fıkî ve Ahmed Muhammed Şâkir (Kahire: Matbaatü's-Sünneti'l-Muhammediyye, 1372), 1/348.

2.4.4. Kûsûf Namazının Kılınışıyla İlgili Hadisler

Kûsûf namazının kılınışı ile ilgili birbirinden farklı birden fazla hadis vârid olmuştur. Bu kısımda bu hadisleri aktarmaya çalışacağız.

(1) ... عَنْ أَبِي بَكْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص.س) صَلَّى رَكَعَتَيْنِ مِثْلَ صَلَاتِكُمْ هَذِهِ، وَذَكَرَ كُسُوفَ الشَّمْسِ.²¹³

1)... Ebû Bekre'nin rivâyetine göre: Güneş tutulması olayından bahsederek, Rasulullah (s.a.v.), bu kıldığınız namazlar gibi iki rekât namaz kılınışı.

(2) ... عَنْ أَبِي قِلَابَةَ عَنْ قَبِيصَةَ الْهَلَالِيِّ أَوْ غَيْرِهِ: ... إِنَّمَا هَذِهِ الْآيَاتُ يُخَوِّفُ اللَّهُ بِهَا فَإِذَا رَأَيْتُمُوهَا فَصَلُّوا كَمَا حَدَّثَ صَلَاتُهَا

مِنَ الْمَكْتُوبَةِ.²¹⁴

2)... Ebû Kilabe'den, onun Kabîsa el-Hilali yahut başkasından rivâyet ettiğine göre “Şüphesiz ki bunlar Allah'ın (c.c.) kullarını korkuttuğu ayetleridir. Bundan dolayı, bunları gördüğünüz takdirde onun namazını farz namazlardan en son kıldığınız namaz gibi kılın.”

(3) ... عَنْ عَائِشَةَ (ر.ض)، جَهَرَ النَّبِيُّ (ص.س) فِي صَلَاةِ الْكُسُوفِ بِقِرَاءَتِهِ، فَإِذَا فَرَغَ مِنْ قِرَاءَتِهِ كَبَّرَ، فَكَرَعَ وَإِذَا رَفَعَ مِنَ الرَّكَعَةِ

قَالَ: سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمَدَهُ، رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ، ثُمَّ يُعَاوِدُ الْقِرَاءَةَ فِي صَلَاةِ الْكُسُوفِ أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ فِي رَكَعَتَيْنِ وَأَرْبَعَ سَجَدَاتٍ.²¹⁵

3)...Hz. Âişe(r.anhâ), Rasulullah (s.a.v.) Günüş tutulması(kûsûf) namazında kıraati/açıktan okudu. Hz. Peygamber (s.a.v.) kıraatini bitirdiği zaman “Allâhu Ekber” deyip rukû'a vardı. Rukû'dan kalktığı zaman Semiallâhü limen hamideh, Rabbena ve lekel-hamd dedi. Sonra kusûf namazında tekrar kıraate başlardı ki, iki rek'at içinde dört rükû ile dört secde ederdi.

(4) ... وَعَنْهَا ، أَنَّ نَبِيَّ اللَّهِ (ص.س) صَلَّى سِتَّ رَكَعَاتٍ وَأَرْبَعَ سَجَدَاتٍ.²¹⁶

4)... Hz. Âişe(r.anhâ), Rasulullah (s.a.v.) Kûsûf namazını altı rükû', dört sücûd ile kılınıştır.

²¹³ Nesâî, *el-Muctbâ mine's-Sunen*, "Kitâbu'l-Kûsûf" 16 (No. 1492).

²¹⁴ Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, thk. Muhammed Zührî Neccâr - Muhammed Seyyid Câdü'l-hak (Beyrut: Âlemu'l-Kutub, 1414), 3/331 (No. 1948).

²¹⁵ Buhârî, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, "Kitâbu'l-Kûsûf" 16 (1065); Müslim, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, "Kitâbu'l-Kûsûf" 901 (2/620).

²¹⁶ Müslim, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, "Kitâbu'l-Kûsûf" 901, (2/621).

(5)... عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ (ص.س) حِينَ كَسَفَتِ الشَّمْسُ، ثَمَّانَ رَكَعَاتٍ فِي أَرْبَعِ سَجَدَاتٍ.²¹⁷

5)...İbn Abbâs (r.a.), Rasulullah (s.a.v.), Güneş tutulduğu zaman sekiz rükû ile dört secdelik (iki rekât) namaz kıldırdı.

2.4.5. Hadisleri Değerlendirilmesi ve Çıkan Sonuçlar

Yukarıdaki geçen hadisler, ilk iki hadis hariç Sahîhyn'de geçtiği için senetlerin değerlendirmeyeceğiz. Birinci hadis ise Nesâî'nin süneninde geçmektedir hadis senet bakımında muttasıl olduğu için sahih kabul edilmektedir. İkinci hadis ise Tahâvî'nin “*Şerhu me'âni'l-âsâr*” kitabında senedi muttasıl olarak aktarılmıştır. Aynı hadis Hâkim'in “*el-Müstedrek'inde*” farklı senedle geçmekte olmakla birlikte iki şeyhin (Burhârî ve Müslim) şartını taşıdığı için bu hadis de sahih olarak kabul edilmektedir.²¹⁸

Bu hadislerin şerhine bakıldığında ilk iki hadisin kûsûf namazını normal farz namazlarını da olduğu gibi iki rekât ve cemaatle kılınması gerektiğini göstermektedir. Hanefiler bu iki hadisi ise delil olarak kullanmışlar, kûsûf namazının diğer farz namazlar gibi kılınması gerektiğini savunmuşlardır. Yine bu namazda kişi ister uzatarak isterse dua ile birleştirebilir ve güneş tutulması geçene kadar ister iki isterse de dört rekât namaz kılabilir şekline yorumlanmıştır.²¹⁹

Bu kısımda diğer hadisler ise kûsûf namazının iki rekât ve her rekât iki, üç veya dört rükû yapılmasını gerektiğini açıklanmaktadır. Ancak genel olarak Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinde meşhur olan görüş her rekâtta iki rükû yapılmasıdır.²²⁰ Bu görüş birden fazla sahâbe rivâyet edilmesi bakımından daha fazla kabul görmüştür. Aynı

²¹⁷ Müslim, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, "Kitâbu'l-Kûsûf" 908, (2/627); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/358 (No. 1826).

²¹⁸ Muhammed b. Abdillâh en-Nîsâbûrî Hâkim, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411), 1/482.

²¹⁹ Kasânî, *Bedâiu's-Sanâî*, 1/281; Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, 1/332.

²²⁰ Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Ahmed el-Kurtubî el-Endelüsî İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihayetü'l-muktesid* (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1425), 1/220.

zamanda Şâfiîlerin bazı âlimleri, iki rükûden fazla yapılabileceğini dair görüş bildirmektedir.²²¹

2.4.6. Kûsûf Namazında Kıraat ve Hutbe

Bu başlık altında önce kûsûf namazında kıraat türünü aktarmaya çalışacağız. Ardından ise namazdan sonra Hz. Peygamber'in(s.a.v.) yaptığı hutbeyi aktarmaya çalışacağız.

Kıraat ile ilgili hadisler:

(1) ... حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ غَيْلَانَ، قَالَ: حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الْأَسْوَدِ بْنِ قَيْسٍ، عَنْ ثَعْلَبَةَ بْنِ عِبَادٍ، عَنْ سَمُرَةَ بْنِ

جُنْدَبٍ، قَالَ: صَلَّى بِنَا النَّبِيِّ (ص.س) فِي كُسُوفٍ لَا نَسْمَعُ لَهُ صَوْتًا.²²²

1)... Semüra b. Cündüb'den (ö. 60/680) rivâyet edildiğine göre, şöyle demiştir: “Rasulullah (s.a.v.) bize Kûsûf namazı kıldırdı biz onun ne okuduğunu sessiz okuduğu için işitmedik.”

(2)... عَنْ عَائِشَةَ (ر.ض)، جَهَرَ النَّبِيُّ (ص.س) فِي صَلَاةِ الْكُسُوفِ بِقِرَاءَتِهِ...²²³

2)... Âişe (r. anhâ)'den Rasulullah (s.a.v.), kûsûf namazında kıraatini açıktan okumuştur.

Hutbe ile ilgili hadisler:

(1) ... عَنْ أَسْمَاءَ، قَالَتْ: فَانصَرَفَ رَسُولُ اللَّهِ (ص.س) وَقَدْ تَجَلَّتِ الشَّمْسُ، فَحَطَبَ فَحَمِدَ اللَّهَ بِمَا هُوَ أَهْلُهُ ثُمَّ قَالَ: أَمَا بَعْدُ.²²⁴

1)... Esmâ bint Ebû Bekir'den (ö. 73/692); Rasulullah (s.a.v.), güneş karanlıktan açılmış olduğu hâlde namazdan çıktı. Akabinde hutbeye başladı. Şöyle ki: Evvelâ Allah'a lâyük olduğu sıfatlarla hamd etti, sonra “Emma be'dü” dedi.

(2) ... عَنْ عَائِشَةَ وَقَدْ تَجَلَّتِ الشَّمْسُ، فَحَطَبَ النَّاسُ، فَحَمِدَ اللَّهُ وَأَثَى عَلَيْهِ، ثُمَّ قَالَ: إِنَّ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ...²²⁵

²²¹ Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzebe*, 5/47.

²²² Tirmizî, *el-Câmiü'l-kebîr*, “Cuma” 4 (No. 562); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 33/330 (No. 20160).

²²³ Buhârî, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, "Kitâbu'l-Kûsûf" 16 (No. 1065).

²²⁴ Buhârî, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, "Kitâbu'l-Kûsûf" 16 (No. 1061).

²²⁵ Müslim, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, "Kitâbu'l-Kûsûf" 901, (2/618); Buhârî, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, "Kitâbu'l-Kûsûf" 16 (1044).

2)... Âişe (r.anhâ)'den rivâyet edildiğine “Rasulullah (s.a.v.) namazdan çıktığında, güneş de açılmıştı. Sonra Cemaate bir hutbe okudu, Allah’a hamdü sena ettikten sonra şunları söyledi: “Şüphesiz ki güneş ile ay Allah’ın âyetlerindedir. Bunlar, hiçbir kimsenin hayâtı veya memâtı için tutulmazlar. Siz bunları tutulmuş görürseniz, hemen tekbîr alın, Allah’a duâ edin, namaz kılın ve sadaka verin. Ey Ümmet-i Muhammed! Erkek veya kadın kulunun zinasından dolayı Allahü teâlâ’nın kıskançlığı kadar hiçbir kimse kıskanç olamaz. Ey Ümmet-i Muhammed! Vallahi benim bildiğimi bir bilerseniz, mutlaka çok ağlar ve mutlaka az gülerdiniz. Dikkat edin, tebliğ ettim mi?”

2.4.7. Hadisleri Değerlendirilmesi ve Çıkan Sonuçlar

Küsûf namazında kıraat konusunda iki farklı hadis rivâyet edilmektedir. Semüra b. Cündüb’den rivâyet edilen hadiste Hz. Peygamber’in (s.a.v.) namazda yaptığı okumanın sessizce olduğu rivâyet edilmektedir. Tirmizî, aralarında Şafiî’inde olduğu bir kısım âlimin bu görüşe sahip olduğunu aktarmaktadır.²²⁶ Aynı zamanda Ebu Hanife’de bu âlimler arasındadır.²²⁷ İbn Hibbân, bu hadis ile ilgili hadisin râvisi olan Semüra b. Cündüb’ün namaz sırasında arkada olduğunu ve bu neden ötürü Hz. Peygamber’in (s.a.v.) sesini duyamadığı için bu hadisi böyle rivâyet ettiğini söylemiştir.²²⁸

Küsûf namazında kıraat ile ilgili rivâyet edilen bir diğer hadis ise Hz. Âişe’nin rivâyet ettiği hadistir. Bu hadis Buhârî’de geçtiği için sened açısından değerlendirmeyecektir. Hadisten, Hz. Peygamber (s.a.v.) küsûf namazında kıraatı açıktan okuduğu sonucu çıkmaktadır. Küsuf namazında kıraat açıktan okunması gerektiğini Hanefilerden Ebu Yusuf ve İmam Muhammed’de ifade etmiştir. Gündüz kılınan öğle ve ikindi namazlarında kıraatın açıktan yapılmadığını ancak Cuma ve bayram namazlarında kıraatın açıktan okunduğu için küsûf namazını da bu özel namazlar arasında saymışlardır.²²⁹ Bizde bu görüşün daha uygun olduğu kanısındayız.

²²⁶ Tirmizî, *el-Câmiü’l-kebîr*, “Cuma” 4 (No.562).

²²⁷ Tahâvî, *Şerhu me’âni’l-âsâr*, 1/332.

²²⁸ Ebu’l Fazl Ahmet b. Ali b. Muhammed el-Askalâni İbn Hacer, *ed-Diraye fi tahriri ehadisi’l-Hidaye*, thk. A. Hâşim el-Yemânî (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, ts.), 1/225.

²²⁹ Tahâvî, *Şerhu me’âni’l-âsâr*, 1/333.

Küsûf namazından sonra Rasulullah'ın (s.a.v.), hutbe vermesi ile ilgili Hz. Âişe ve Hz. Esmâ'nın rivâyet ettiği hadisler ise Sahîhyn'de geçtiği için sened açısından değerlendirmeyecektir. Hadislerden çıkan sonuç küsûf namazından sonra hutbe verilmesi veya kısa bir konuşma yapılmasının sünnet olduğudur. Şâfîler Hz. Âişe'nin hadisini delil göstererek, küsûf namazından sonra bayram ve istiska namazında olduğu gibi iki hutbe verilmesinin namazın sıhhat kabulü içinde değil de sünneti olduğunu söylemiştir.²³⁰ Hanefî ve Malikiler ise küsûf namazından sonra hutbe olmadığını, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yaptığı konuşmanın eski cahiliye toplumunda bulunan güneş tutulmasıyla ilgili batıl inancı değiştirmek için olduğunu savunmaktadır.²³¹

2.5. Cenaze Namazı

Namaz ibadetinin bu bölümünde Vedâ Haccı Yılı içerisinde varîd olan cenaze namazı ile ilgili hadislerinden bahsedilecektir. Bu bölüm iki başlık altında incelenecek, ilk başlıkta çocuğa cenaze namazıyla ilgili hadisler; ikinci başlıkta ise hac ibadet esnasında vefat eden ihramlı kişinin cenaze namazı ile ilgili hadislerdir.

Cenaze gömülmemiş ve gömülmeye hazırlanmış insan ölüsü; ölüyü gömmek için yapılan tören ve işlemlere denilir. Cenaze ölü anlamına geldiği gibi, tabut veya tenişir anlamına da gelir.²³² Cenaze ile ilgili tören ve işlemler konusunda Hz. Peygamber(s.a.v.) tarafından bizzat uygulanan bazı emir ve nehiyeler bize nakledilmiştir.

2.5.1. Çocuklar Kılınan Cenaze Namazıyla İlgili Hadisler

Vedâ Haccı Yılı içerisinde en önemli olaylardan biride Hz. Peygamber'in (s.a.v.) oğlu İbrahim'in vefat etmesidir. İbrahim, Rasulullah'a İskenderiye valisi ve Mısır mukavkısı olan Cüreyc b. Mînâ'n tarafından câriye olarak hediye edilen Mâriye bint Şem'un el-Kıbtıyyedir'den olma (ö.16/638) oğludur.²³³

²³⁰ Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*, 5/52.

²³¹ Ebu'l-Hasan Ali b. Halef İbn Battal, *Şerhu İbn Battal ala Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhim (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1423), 3/35; Kasânî, *Bedâiu's-Sanâî*, 1/282.

²³² İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 5/324.

²³³ İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviye*, 1/134; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 1/134.

Mâriye, Medine'ye geldikten sonra Hz. Peygamber (s.a.v.) O'na İslâm'ı tebliğ etmiş ve bunun üzerine Müslüman olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v.), O'nu kendisine câriye olarak seçmiştir.²³⁴ Mâriye'nin Hicrî 8. yılda Rasulullah'dan bir erkek çocuğu dünya gelince câriye statüsünden çıkıp ümmüveled statüsüne geçerek hürriyetine kavuşmuştur.²³⁵ İbrahim, birden fazla sütanesi olduğu aktarılmaktadır. Ümmü Bürde Havle bint Münzir olduğu,²³⁶ Ümmü Seyf bunlardan birkaçıdır. Büyük ihtimalle her ikiside İbrahim'e sütannelik yapmıştır.²³⁷ İbrahim dünyaya geldikten sonra daha 18 aylık iken vefat etmiş ve Bakî Mezarlığı'na defnedilmiştir. İbrahim'in vefat ettiği aynı gün güneş tutulması olayı meydana gelmiştir.²³⁸

İbrahim'in Cenaze namazı ile ilgili hadisler:

(1)...عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: مَاتَ إِبْرَاهِيمُ ابْنُ النَّبِيِّ (ص.س)، وَهُوَ ابْنُ ثَمَانِيَةِ عَشَرَ شَهْرًا فَلَمْ يُصَلِّ عَلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ (ص.س).²³⁹

1)... Âişe(r.anhâ) demiştir ki: Rasulullah'ın (s.a.v.) oğlu İbrahim on sekiz aylıkken öldüğünde, Rasulullah (s.a.v.) onun cenaze namazını kılmadı.

(2)...عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: لَمَّا مَاتَ إِبْرَاهِيمُ ابْنُ رَسُولِ اللَّهِ (ص.س) صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ (ص.س)، وَقَالَ: إِنَّ لَهُ مُرْضِعًا فِي الْجَنَّةِ،

وَلَوْ عَاشَ لَكَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا، وَلَوْ عَاشَ لَعَتَقْتُمْ أَمْوَالَهُ الْقَبِطُ، وَمَا اسْتُرِقَّ قَبْطِي.²⁴⁰

2)... Abdullah b. Abbâs'dan şöyle demiştir: Hz. Peygamber'in (s.a.v.) oğlu İbrahim vefat edince Rasulullah (s.a.v.) cenaze namazını kıldırdı. Ve şöyle buyurdu: “şüphesiz cennette onu emziren vardır. Eğer yaşamış olsaydı, siddîk bir nebî olacaktı. Eğer yaşamış olsaydı kıbtî dayıları azat olacaktı ve hiçbir kıbtî köle olarak kullanılmayacaktı.”

²³⁴ Halîfe b. Hayyât, *Târîhu Halîfe b. Hayyât*, 58; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 1/134-141; İbn Kesîr, *El-Bidâye Ve'n-Nihâye*, 5/308.

²³⁵ “MÂRİYE”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 26 Mart 2023).

²³⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 1/136.

²³⁷ Ebu'l Fazl Ahmet b. Ali b. Muhammed el-Askalâni İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzî's-Sahâbe*, thk. Âdil Ahmed Abdu'l-Mevcûd-Ali Muhemmed Muavviz (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415), 8/363.

²³⁸ İbn Kesîr, *El-Bidâye Ve'n-Nihâye*, 5/307.

²³⁹ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, "Kitâbu'l-Cenâiz", 20 (No. 3187); Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, 1/507 (No. 2893).

²⁴⁰ İbn Mâce, *Sünen*, "Kitâbu'l-Cenâiz", 6 (No. 1511).

3)... عَنْ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ، قَالَ: صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ (ص.س) عَلَى ابْنِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمَاتَ وَهُوَ ابْنُ سِتَّةَ عَشَرَ شَهْرًا...²⁴¹

3)... Berâ b. Âzib dedi ki: Hz. Peygamber (s.a.v.) oğlu İbrahim öldüğünde ona cenaze namazı kıldı. İbrahim on altı aylık iken vefat etmiştir.

4)... سَمِعَ الْمُغِيرَةَ بْنَ شُعْبَةَ، يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ص.س) يَقُولُ: الطِّفْلُ يُصَلَّى عَلَيْهِ.²⁴²

4)...Muğîre b. Şu'be'den: "ben Hz. Peygamber'den: çocuğa cenaze namazı kılınır" diye işittim.

5)... عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: أَخَذَ النَّبِيُّ (ص.س) يَدَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ، فَأَنْطَلَقَ بِهِ إِلَى ابْنِهِ إِبْرَاهِيمَ، فَوَجَدَهُ يَجُودُ بِنَفْسِهِ،

فَأَخَذَهُ النَّبِيُّ (ص.س)، فَوَضَعَهُ فِي حِجْرِهِ فَبَكَى،...²⁴³

5)... Câbir b. Abdillâh şöyle demiştir: Rasulullah (s.a.v.), Abdurrahman b. Avf'ın elinde tutarak son anlarını yaşamakta olan oğlu İbrahim'in yanına vardılar. Hz. Peygamber (s.a.v.) çocuğunu kucağına aldı ve ağladı. Bunun üzerine Abdurrahman b. Avf; "Ağlamayı bize yasaklıyor ve kendiniz ağlıyorsunuz" dedi. Bunu üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Ben sadece dengesizce ve bağırarak ağlamaktan dolayı yasakladım. Yani musibet anındaki dengesiz sesleri, yüzlerin tırmalanmasını, yaka paça yırtılmasını ve şeytanca gürültüsü durumundaki sesleri" buyurmuştur.

2.5.2. Hadisleri Değerlendirme ve Çıkan Sonuçlar

Bu bölümde geçen hadislerin senedlerine bakıldığında Hz. Âişe'nin hadisi sahih senedle (Ebû Dâvûd, es-Sunen'den) rivâyet edilmiştir. İbn Abbâs'ın hadisinin senedinde ise Vâsıt kadısı İbrahim b. Osman Ebu Şeybe bulunmaktadır. Onunla ilgili Buhâri ve İbnü'l-Mübârek, yorum yapmamıştır. El-Elbânî ise bu hadise, "kibtî köleleri" ile ilgili cümlesi hariç "sahîhdir" demiştir.²⁴⁴

²⁴¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 30/456 (No. 18497).

²⁴² İbn Mâce, *Sünen*, "Kitâbu'l-Cenâiz", 6 (No. 1507); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 30/96-97 (No. 18162).

²⁴³ Tirmizî, *el-Câmiü'l-kebir*, "Cenâiz", 8 (No. 1005).

²⁴⁴ İbn Mâce, *Sünen*, "Kitâbu'l-Cenâiz", 6 (No. 1511).

Berâ b. Âzib hadisinin senedinde Ebu Abdullah Cabir b. Yezid el-Cu'fi bulunmaktadır. Cabir b. Yezid el-Cu'fi, muhaddisler tarafından cerh edilmiş Nesâî hakkında metruk bazı yerde de sıkı değil hadis yazılmaz demiştir.²⁴⁵ Bu sebepte ötürü, hadisin senedi zayıf kabul edilmiştir. Ayrıca hadis metnine bakıldığında İbrahim'in 16 aylık iken vefat ettiğini bildirmektedir. Oysa sahîh kabul edilen ise İbrahim'in 18 aylık iken vefat ettiğidir.²⁴⁶

Muğîre b. Şu'be'nin hadisi ise İbn Mâce'nin *Sünen'in* ve Ahmed b. Hanbel'in *Müsned'*inde sahih senedle rivayet edilmiştir.²⁴⁷ Câbir b. Abdillâh hadisine Tirmizî "*bu hadis hasendir*" demiştir.

Hadislerde çıkan hükümlere bakıldığında; ilk hadisle diğer hadisler arasında her ne kadar çelişki olduğu görülse de ilk hadisin metninde geçen "*Hz. Peygamber (s.a.v.) onun cenaze namazın kılmadı*" ifadesi, âlimler tarafında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) cemaatle kılınan cenaze namazına katılmadığı ya da daha sonra onun namazını tek kılmış olarak tevil edilmiştir. Nitekim İbrahim'in vefat ettiği gün güneş tutulması olayı yaşanmış ve Hz. Peygamber'de kûsuf namazı ile ilgilenmiş bu yüzdende oğlunun cenaze namazını daha sonra kılmış olabileceğini söylemişlerdir.²⁴⁸

Abdullah b. Ömer, Câbir b. Abdillâh ve Ebû Hüreyre²⁴⁹ gibi sahâbeler çocuklar için cenaze namazı kılındığını ifade etmiştir. Hanefî mezhebinde ise Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'de çocukların cenaze namazının kılınabileceği görüşündedir.²⁵⁰

Tirmizî'nin rivâyet ettiği Câbir b. Abdillâh hadisine bakıldığında, Hz. Peygamber(s.a.v.), bir Müslüman bireyin musibetler karşısında nasıl bir tavır takınmasını gerektiğine dair bir örnek teşkil ettiğini açıklamaktadır. Örnek olarak; Hz. Peygamber (s.a.v.) oğlu İbrahim'in vefatında şu sözleri söylemiştir "*Biz Yüce*

²⁴⁵ Ebû'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdirrahmân b. Yûsuf Mizzi, *Tehzibu'l-Kemal Fi Esmâ'r-Rical*, thk. Beşşar Avvad Ma'ruf (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1400), 4/469.

²⁴⁶ İbn Kesîr, *El-Bidâye Ve'n-Nihâye*, 5/307.

²⁴⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 30/97.

²⁴⁸ Ebu't-Tayyib Muhammed Şemsu'l-Hakk Azimâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd Şerhu Sunen-i Ebî Davud* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415), 8/330; İbn Kayyim, *Zâdü'l-Me'âd fî Hedyi Hayri'l-İbâd*, 216.

²⁴⁹ Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, 1/509.

²⁵⁰ Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, 1/508.

Rabbimizin râzı olacağı sözden başkasını söylemeyiz. Vallahi ey İbrahim! Senin ayrılığına bizi fazlasıyla mahzun etti."²⁵¹ Bu sözleri ile Hz. Peygamber (s.a.v.) Müslümanlar musibet karşısında ne yapmalarını gerektiğini öğretmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu davranış ile eski cahiliye döneminde yapılan dengesizce bağırarak ses çıkartmayı, yüz gözü tırmalamayı ve yaka paça yırtınmayı şeytan gürültüsüne benzeterek yasaklamıştır. Ancak musibet anında hüzünlenmeyi, ağlamayı ve bu musibeti sabırla karşılamayı tavsiye etmiştir.

2.5.3. İhramlı Ölen Kişin Cenaze İşlemleri

Rasulullah (s.a.v.) ile birlikte vakfe yaparken bir kişi devesinden düşüp boynunun kırılması sonucu ile ölmüş ve bunu üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) o kişinin cenazesi ile ilgili bazı emirlerde bulunmuştur.

(1) ... عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (ر.ض): أَنَّ رَجُلًا وَقَصَهُ بَعِيرُهُ وَخَسُ مَعَ النَّبِيِّ (ص.س)، وَهُوَ مُحْرِمٌ، فَقَالَ النَّبِيُّ (ص.س): اغْسِلُوهُ بِمَاءٍ

وَسِدْرٍ، وَكَفِّنُوهُ فِي ثَوْبَيْنِ، وَلَا تُمَسُّهُ طَبِيبًا، وَلَا تُحْمَرُوا رَأْسَهُ، فَإِنَّ اللَّهَ يَبْعَثُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مُلَبِّيًا.²⁵²

1) ...İbn Abbâs'dan, biz Hz. Peygamber'le bulunduğumuz sırada bir adam devesinde düşerek boynunu kırdı, o adam da ihrâmlı halde idi. Rasulullah (s.a.v.) "Onu su ve sidr ile yıkayınız iki parça ihramı içinde kefenleyiniz. Ona hiçbir koku sürmeyiniz ve başına da bez sarmayınız. Çünkü Allah onu kıyamet gününde telbîye eder hâlde diriltecektir." Buyurdu.

(2) ... وَلَا تُحْمَرُوا رَأْسَهُ وَلَا وَجْهَهُ، فَإِنَّهُ يُبْعَثُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مُلَبِّيًا.²⁵³

2)... Onu su ve sidrle yıkayın da iki elbisesini giydirin, ama başını örtmeyin! Çünkü o, kıyamet gününde telbîye ederek gelecektir.

(3) ... فَإِنَّهُ يُبْعَثُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَهُوَ يُهْلُ.²⁵⁴

²⁵¹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 1/138.

²⁵² Buhârî, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, "Kitâbu'l-Cenâiz" 23 (No. 1267); Müslim, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, "Hacc", 93 (2/865).

²⁵³ Müslim, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, "Hacc", 98 (2/866); Buhârî, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, "Kitâbu'l-Cenâiz" 23 (No. 1266).

²⁵⁴ Müslim, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, Hacc", 102 (2/867).

3)... “Çünkü o, kıyamet gününde ihlâl yaparak diriltilecektir”

2.5.4. Hadisleri Değerlendirme ve Çıkan Sonuçlar

İhramlı ölen kişinin kefenlenmesiyle ilgili rivâyetlerin tamamı İbn Abbâs tarafından rivâyet edilmiş ve hadisler Sahîhyn’de geçtiği için senetlerini değerlendirmeyeceğiz. Ancak hadisin metninde bazı fazlalıklar bulunsa da hüküm açısından bir değişiklik göstermemektedir.

Bu hadislerin şerhine bakıldığında ihramlı halde ölen kişi için şu hükümleri çıkarmamız mümkündür: ihramlı ölen kişinin su ve sidr²⁵⁵ ile yıkınması; kefenlenir iken ise başını ve yüzünün açık olması gerektiği açıktır. Şafiî ve Hanbeli mezhepleri, ihramlı ölen kişinin ihramına devam ettiği şeklinde yorumlanmışlardır. Hanefi ve Malikiler ise ölüm ile birlikte teklifin ortadan kalkacağı için, ölen kişinin ihramdan çıktığını söylemişlerdir.²⁵⁶ Kefenlenmesinde ise iki elbise ile yetinilmesi, başının ve yüzünün kapatılmaması ve koku sürülmemesi gerektiği sonucuna varılmıştır.²⁵⁷

2.5.5. Hacdayken Namaz İbadeti

Hz. Peygamber (s.a.v.) hac yolcuğu ve Mekke’de bulunduğu süre boyunca namazını kılmıştır. Hac yolcuğu esnasında hac kafilesinin her dinlenme yerinde bir mescitte namaz kılmıştır. Bu mescitlerin yerlerini ise İbn Kesîr “*El-Bidâye Ve’n-Nihâye*” eserinde detaylı bir şekilde sıralamaktadır.²⁵⁸ Bizde bu mescitleri kısa bir şekilde sıralayarak açıklamaya çalışacağız.

Hz. Peygamber(s.a.v.) hac için Medine’den çıktığında ilk namazın Zülhuleyfe’de bulunan Şecer mescidinde iki rekât kılmış buradaki ilk namazı ise ikinci namazı

²⁵⁵ Es-sidr şecer-i nebi ismidir ki Arabistan kirazı tabir olunur, Trabzon hurması o nevidendir. Ebü’t-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya’küb b. Muhammed el-Firuzâbâdî, *el-Kâmûsu ’l-Muhît*, çev. Mütercim Âsım Efendi (İstanbul: TÜRKİYE YAZMA ESERLER KURUMU BAŞKANLIĞI YAYINLARI, 2013), 2/2007.

²⁵⁶ İbn Dakîk el-İd, *İhkâmü’l-ahkâm şerhu Umdeti’l-ahkâm*, 1/368.

²⁵⁷ Nevevî, *el-Minhâc fî şerhi Şahîhi Müslim b. el-Haccâc*, 8/129; İbn Kayyim, *Zâdü’l-Me’âd fî Hedyi Hayri’l-İbâd*, 332; Ebû Dâvûd, *es-Sunen*, "Kitâbu’l-Cenâiz" 20 (No. 3238).

²⁵⁸ İbn Kesîr, *El-Bidâye Ve’n-Nihâye*, 5/149.

olmuştur.²⁵⁹ Şecer mescidi bugün Ebyar Ali olarak bilinmektedir.²⁶⁰ Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hac yolcuğunda ikinci namaz kıldığı yer ise Akîk vadisidir. Burada Cebrail'in emri ile sabah ve öğle namazını kılmıştır.²⁶¹ Hz. Peygamber'in(s.a.v.) bir sonraki namaz kıldığı yer ise Irku'z- Zuby ve Ravhâ'dır. Burada akşam, yatsı ve sabah namazlarını kılmıştır.²⁶²

Namaz kılınan bir sonraki yer ise Munsaraf'dır. Burada ikindi, akşam ve yatsı namazlarını kılmıştır. Bir sonraki namaz kılınan yer ise Üsâyedir. Burada sabah namazını kılmıştır. Ardından Yemen tepeleri, Cuhfe, Kudeyd, Merru'z-Zahrân ve son Mekke'ye girmeden önce Zi Tuva'da namaz kılmıştır.²⁶³

2.5.6. Mekke'de Namaz

Hz. Peygamber (s.a.v.) Vedâ haccı esnasında Minâ, Arefe ve Müzdelife'de bulunmuş ve bu yerlerde namaz kılmış, bu süre zarfında ise namazlarının hepsini seferi olarak kılmıştır.²⁶⁴ Bu kısımda Minâ ve Müzdelifeyle ilgili geçen rivâyetler aktarılacak.

Minâ'da Namaz ibadeti:

... (1) عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ (ر.ض) قَالَ: صَلَّىتُ مَعَ النَّبِيِّ (ص.س) بِمِئَةِ رَكَعَاتَيْنِ، وَأَبِي بَكْرٍ، وَعُمَرَ وَمَعَ عَثْمَانَ صَدْرًا مِنْ إِمَارَتِهِ

عُمَ أُمَّهَاتُهَا. 265

1)... İbn Ömer'in anlattığına göre "Ben Rasulullah (s.a.v.), Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ının ilk dönemlerinde Minâ'da hep ikişer rekât kıldım. Sonra Hz. Osman namazı dörtte tamamladı."

²⁵⁹ Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, "Kitâbu'l-Hacc", 25 (No. 1546).

²⁶⁰ Oral, *Peygamberimizle 27 gün (Veda Haccı)*, 32.

²⁶¹ Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, "Kitâbu'l-Hacc", 25 (No. 1534).

²⁶² Vâkîdî, *Kitâbü'l-Meğâzî*, 455.

²⁶³ Vâkîdî, *Kitâbü'l-Meğâzî*, 455-458.

²⁶⁴ İbn Kayyim, *Zâdü'l-Me'âd fî Hedyi Hayri'l-İbâd*, 327.

²⁶⁵ Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, "Ebvâbu Taksîri's-Salât", 18 (No. 1082); Müslim, *el-Câmi'u's-Sahîh*, "Salatü'l-Müsafirîn", 17 (1/482).

(2) ... عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ (ص.س) أَنَّهُ صَلَّى صَلَاةَ الْمُسَافِرِ بِمِثِّي وَغَيْرِهِ رَكَعَتَيْنِ...²⁶⁶

2)... Sâlim b. Abdullah, babasından naklettiğine göre “Rasulullah (s.a.v.) kendileriyle Minâ’da ve başka yerlerde yolcu namazını ikişer rekât kılmış.”

(3) ... عَنْ خَارِثَةَ بِنْتِ وَهْبٍ، قَالَ: صَلَّيْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ (ص.س) بِمِثِّي آمَنَ مَا كَانَ النَّاسُ وَأَكْثَرَهُ، رَكَعَتَيْنِ.²⁶⁷

3)... Hârise b. Vehd anlattığına göre “Ben, Rasulullah (s.a.v.) ile birlikte Mina’da insanlar son derece emîn ve son derece kalabalık olduğu hâlde namazı, iki rekât kıldım.”

Müzdelife’de Namaz ibadeti:

(1) ... عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ (ر.ض) أَنَّهُ سَمِعَهُ يَقُولُ: دَفَعَ رَسُولُ اللَّهِ (ص.س) مِنْ عَرَفَةَ، فَنَزَلَ الثَّغَبَ، فَبَالَ ثُمَّ تَوَضَّأَ وَمَ يُسْبِغِ

الْوُضُوءَ، فَعُلْتُ لَهُ: الصَّلَاةُ؟، فَقَالَ: الصَّلَاةُ أَمَانًا...²⁶⁸

1)... Üsâme b. Zeyd’in anlattığına göre, “Hz. Peygamber, Arafat’tan dönerken, iki dağ arası yola indi ve bevletti. Sonra hafifçe abdest aldı. Ben: Ya Rasûlallah! Namaz mı? Diye sordum. Rasulullah (s.a.v.): namazı ileride kılacağız buyurdu. Müzdelife’ye gelince abdest aldı. Ancak bu sefer abdesti daha uzunca tuttu. Sonra namaz ikamet edildi de akşam namazını kıldırdı. Ardından herkes devesini kendi durağında çökertti. Sonra yatsı namazı ikamet edildi. Hz. Peygamber (s.a.v.) namazı kıldırdı ve iki namaz arasında hiçbir namaz kılmadı.”

(2) ... عَنْ أَبِي أَيُّوبَ الْأَنْصَارِيِّ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص.س) جَمَعَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءَ بِالْمُزْدَلِفَةِ.²⁶⁹

2)... Ebû Eyyûb el-Ensârî (ö. 49/669)’nin anlattığına göre “Rasulullah (s.a.v.), Vedâ haccında akşam ve yatsı namazlarını Müzdelife’de birleştirdi.”

²⁶⁶ Müslim, *el-Câmi ‘u’s-Sahîh*, "Salatü'l-Müsafirîn", 16 (1/482).

²⁶⁷ Müslim, *el-Câmi ‘u’s-Sahîh*, "Salatü'l-Müsafirîn", 20 (1/483); Buhârî, *el-Câmi ‘u’s-Sahîh*, "Ebvâbu Taksîri’s-Salât", 18 (No. 1083).

²⁶⁸ Buhârî, *el-Câmi ‘u’s-Sahîh*, "Kitâbu'l-Hacc", 25 (No. 1672); Müslim, *el-Câmi ‘u’s-Sahîh*, "Hacc", 266 (2/931).

²⁶⁹ Buhârî, *el-Câmi ‘u’s-Sahîh*, "Kitâbu'l-Hacc", 25 (No. 1674); Müslim, *el-Câmi ‘u’s-Sahîh*, "Hacc", 285 (2/937).

(3) ... عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: مَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ص.س) صَلَّى صَلَاةً إِلَّا لِمِيقَاتِهَا، إِلَّا صَلَاتَيْنِ: صَلَاةَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ يَجْمَعُ،

وَصَلَّى الْفَجْرَ يَوْمَيْهِ قَبْلَ مِيقَاتِهَا.²⁷⁰

3)...Abdullah b. Mes'ûd (ö. 32/652-53) “Ben Hz. Peygamber’in (s.a.v.) vaktinden başka zamanda namaz kıldığını görmedim. Yalnız iki namaz müstesna; Müzdelif’deki akşamla yatsı namazlarını ve o gün sabah namazını dahi vaktinden önce kıldı.” Diğer rivâyette ise ek olarak “sabah namazını vaktinden önce alaca karanlıkta kıldı.”

(4) ... عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص.س) صَلَّى الْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ بِالْمُزْدَلِفَةِ جَمِيعًا.²⁷¹

4)... İbn Ömer’in anlattığına göre “Rasulullah (s.a.v.) akşam ve yatsı namazlarını Müzdelife’de birleştirerek kıldı.”

(5) ... عَنْ جَابِرٍ... حَتَّى أَتَى الْمُزْدَلِفَةَ، فَصَلَّى بِهَا الْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ بِأَدَانٍ وَاحِدٍ وَإِقَامَتَيْنِ، وَلَمْ يُسَبِّحْ بَيْنَهُمَا شَيْئًا...²⁷²

5)... Câbir’in anlattığına göre “Rasulullah (s.a.v.) Müzdelife’de akşam ve yatsı namazlarını bir ezan ve iki ikametle ve aralarında hiç tesbih getirilmeden kıldı.”

2.5.7. Hadisleri Değerlendirme ve Çıkan Sonuçlar

Minâ ve Müzdelif’de namazla ilgili hadislerin hepsi Sahîhyn’de geçtiği için sened açısından değerlendirmeyecektir. Hadislerden çıkan hükümlere göre Hz. Peygamber (s.a.v.) hac esnasında namazlarını seferi olarak kıldığı sabittir. Minâ ve Müzdelife’de namazları kısaltarak ve cem ederek kılmıştır. Bunu sebebi konusunda ise âlimler arasında farklı görüşler bulunmaktadır.

Hadislerde görüldüğü üzere de Hz. Peygamber (s.a.v.) öğle ile ikindi ve akşam ile yatsı namazların kısaltarak ve cem ederek kılmıştır. Buradaki kısaltma ve cem Hanefilere göre menâsik nedeniyle yapılmıştır. Şafîilere göre ise sefer nedeniyle

²⁷⁰ Müslim, *el-Câmi ‘u’s-Sahîh*, “Hacc”, 292 (2/938); Buhârî, *el-Câmi ‘u’s-Sahîh*, "Kitâbu'l-Hacc", 25 (No. 1675).

²⁷¹ Müslim, *el-Câmi ‘u’s-Sahîh*, “Hacc”, 286 (2/937); Ebû Dâvûd, *es-Sunen*, “Kitâbu'l-Manâsik”, 11 (No. 1926).

²⁷² Müslim, *el-Câmi ‘u’s-Sahîh*, “Hacc”, 147 (1218); Ebû Dâvûd, *es-Sunen*, “Kitâbu'l-Manâsik”, 11 (No. 1905).

yapılmıştır. Bunu yanında Mekke ehli sefer mesafesini aşmadıkları için bu yerlerde kısaltma ve cem yapamayacakları belirtilmiştir.²⁷³ Ayrıca kısaltma ve cem sadece hac için ihrama giren kişiler için geçerlidir.²⁷⁴ Bu konuda en farklı görüş ise İbn Kayyim sefer namazın mesafe ve günle alakası olmadığı, bu yerlerde herkesin kısaltarak ve cem yaparak namaz kılacaklarını de aktardığı görüşüdür.²⁷⁵

Hac ibadetinde kılına namazlar içinde, bir ezan ve iki kametle, iki namaz arasında hiçbir namaz kılmadan kılımıştır.²⁷⁶

2.6. İ'tikâf

İ'tikâf, akf kelimesinden türemiş olup “hapsetmek, alıkoymak”; anlamlarına gelmektedir. İ'tikâf kelimesi mesken edilme anlamında kullanılmıştır.²⁷⁷ Terim olarak, belirli bir şekilde ibadet amacıyla camide kalınmasını ifade eder. İtikâfa yapan kişiye mu'tekif veya âkif denir.²⁷⁸ İ'tikâf aynı zamanda kalbi dünya işlerinden arındırmak ve nefsini Mevlâ'ya teslim etmek anlamına gelmektedir.²⁷⁹

İ'tikâfin meşru olması, Kur'ân ve sünnet ile sabit olmuştur. Kur'ân'da “Siz mescitlerde i'tikâfta iken eşlerinize yaklaşmayın.”²⁸⁰ mealindeki ayet de durum açıklanmaktadır. Hz. Âişe'nin “Rasulullah (s.a.v.) ramazanın son on gününde i'tikâfa girerdi. O bu sünneti vefatına kadar devam etmiştir. Sonra onun ardından hanımları i'tikâfa girmiştir.”²⁸¹ sünneti de açıklamaktadır.

²⁷³ Kandehevî, *Haccetü'l-vedâ' ve cüz'ü umrâti'n-nebî şallallâhu 'aleyhi ve sellem*, 127.

²⁷⁴ Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, 2/214.

²⁷⁵ İbn Kayyim, *Zâdü'l-Me'âd fi Hedyi Hayri'l-İbâd*, 328.

²⁷⁶ Ebû Muhammed Berrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed Aynî, *el-Binâye fi şerhi'l-Hidâye* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1420), 4/299.

²⁷⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 9/255.

²⁷⁸ İbn Dakîk el-İd, *İhkâmü'l-ahkâm şerhu Umdeti'l-ahkâm*, 2/41; Mehmet Şener, “İ'tikâf”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/457.

²⁷⁹ Cürcânî, *et-Ta'rifât*, 1/31.

²⁸⁰ el-Bakara 2/187.

²⁸¹ Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, “Kitâbu'l-İ'tikâf” 33 (No. 2026); Müslim, *el-Câmi'u's-Sahîh*, “İ'tikâf”, 5 (2/831).

2.6.1. İ'tikâfla İlgili Hadisler

İ'tikâf ile ilgili hadisler Vedâ Haccı Yılı'nda vârid olduğu hadislerin metininden anlaşıldığı için doğrudan hadisler aktarılmıştır.

(1) .. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ (ر.ض)، قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ (ص.س) يَعْتَكِفُ فِي كُلِّ رَمَضَانَ عَشْرَةَ أَيَّامٍ، فَلَمَّا كَانَ الْعَامَ الَّذِي قُبِضَ فِيهِ اعْتَكَفَ

عِشْرِينَ يَوْمًا.²⁸²

1)... Ebû Hûreyre şöyle demiştir: Rasulullah (s.a.v.) her Ramazan'da on gün i'tikâf eder idi. Vefat ettiği yılın ramazan ayında ise yirmi gün i'tikâf etti.

(2) ... عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ (ر.ض)، ... وَكَانَ يُعْرَضُ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ فِي كُلِّ عَامٍ مَرَّةً، فَلَمَّا كَانَ الْعَامَ الَّذِي قُبِضَ فِيهِ عُرِضَ عَلَيْهِ مَرَّتَيْنِ.²⁸³

2)... Ebû Hûreyre şöyle demiştir: Rasulullah (s.a.v.)...Ve her yıl O'na Kur'ân bir defa arz edilirdi. Vefat edeceği yıl olunca O'na iki defa arz edildi.

2.6.2. Hadisleri Değerlendirme ve Çıkan Sonuçlar

Hiz. Peygamber'in (s.a.v.) Vedâ Haccı Yılı içerisinde i'tikâf yaptığı ile ilgili hadis, Ebû Hûreyre tarafından rivâyet edilmiştir. Birinci hadis Buhârî'nin "*sahîh*" ve Ebû Dâvûd'un, "*es-Sunen*"'de geçtiği için senetleri değerlendirmeyeceğiz. İkinci hadis ise İbn Mâce'nin "*Sünen*"'in de sahih olarak rivâyet edilmektedir.

Hiz. Peygamber'in(s.a.v.) i'tikâfı her yıl yapması bu amelin ne kadar faziletli olduğunu göstermektedir. Vefat edeceği yıl yirmi gün i'tikâfa girmesi de Müslümanlar için önemli bir örnektir.

²⁸² Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, "Kitâbu'l-İ'tikâf", 33 (No.2044); Ebû Dâvûd, *es-Sunen*, "Kitâbu's-Savm", 15 (No. 2466).

²⁸³ İbn Mâce, *Sünen*, "Kitâbu's-Savm" 7 (No. 1769); Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, "Kitâbu'l-İ'tikâf" 33 (No. 2044).

2.7. Ten'im Umresi

Bilindiği üzere Vedâ haccı yolculuğu sırasında Mekke'ye ulaşmadan önce Serif'de Hz. Âişe ay hali gördü.²⁸⁴ Bu neden ötürü hac kafilesiyle beraber Umre yapamamıştı.

Hz. Peygamber (s.a.v.) teşrik günlerindeki şeytan taşlamayı tamamladıktan sonra, salı günü öğle namazını kılmak üzere Muhassab/ Ebtah'da Kinaneoğulları semtinde; Ebu Râfi'nin kurduğu çadıra yerleşti. İslâm'ın ilk yıllarında bu semte Kureys Kinaneoğullarıyla beraber Müslümanları mahkûm ve mağdur etmek için birtakım kararlar almışlardır.²⁸⁵ Hz. Peygamber'inde burada konaklayarak bir nevi zaferini ilan etmiştir.²⁸⁶

Hz. Peygamber (s.a.v.) Muhassab'da öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarını kıldıktan sonra geceleyin vedâ tavafını yapmak üzere hareme gidip tavaf yaptı.²⁸⁷ Bu sırada Hz. Âişe Umre yapmadığı için Hz. Peygamber'e umre yapmak isteğini ilettili. Hz. Peygamber de O'nun kardeşi Abdurahmân b. Ebî Bekr ile beraber ihrama girmek için ten'im gönderdi.²⁸⁸

Ten'im²⁸⁹ Umresiyle ilgili rivâyetler Vedâ haccında varîd olduğu hadisin metininden anlaşıldığı için hemen rivâyetler geçilmiştir.

Ten'im Umresiyle ilgili rivâyetler:

(1) ... عَنْ عَائِشَةَ (ر.ض) قَالَتْ: ... فَكُنْتُ حَتَّى نَفَرْنَا مِنْ مَعِي، فَزَلْنَا الْمُحَصَّبَ، فَدَعَا عَبْدَ الرَّحْمَنِ، فَقَالَ: اُخْرُجْ بِأَخْتِكَ الْحَرَمَ،

فَلْتَهَلَّ بِعُمْرَةٍ...²⁹⁰

²⁸⁴ Buhârî, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, "Ebvâbu'l-Umreti", 26 (No. 1788).

²⁸⁵ Müslim, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, "Hacc", 343 (2/952); İbn Kayyim, *Zâdü'l-Me'âd fî Hedyi Hayri'l-'İbâd*, 352.

²⁸⁶ İbn Kayyim, *Zâdü'l-Me'âd fî Hedyi Hayri'l-'İbâd*, 352.

²⁸⁷ Buhârî, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, "Kitâbu'l-Hacc", 25 (No. 1764).

²⁸⁸ Buhârî, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, "Ebvâbu'l-Umreti", 26 (No. 1788).

²⁸⁹ Ten'im, Mekke'nin kuyezbatısında Kâbe'ye en yakın Harem sınırdır. Salim Ögüt, "TEN'İM", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 02 Temmuz 2023).

²⁹⁰ Buhârî, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, "Ebvâbu'l-Umreti", 26 (No. 1788); Müslim, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, "Hacc", 123 (2/875).

1)... Hz. Âişe'nin anlattığına göre... Nihayet hac fiillerini bitirip de Minâ'dan dağıldığımız ve akabinde, Muhassab'da konakladığımız zaman, Rasulullah (s.a.v.) kardeşim Abdurrahmân'ı çağırdı ve: "Kız kardeşin Âişe'yi Harem'den çıkar da umre niyetiyle ihrama girip telbiye etsin. Sonra umre tavafınızı bitirdiğinizde ben sizleri işte burada bekliyorum!" dedi. Biz umremizi bitirince gecenin ortasında oraya geldik. Hz. Peygamber: "Umrenizi yapıp bitirdiniz mi?" diye sordu. Ben: Evet yapıp bitirdik, dedim. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.), sahâbîleri için de hareket emrini ettirdi. İnsanlar ve sabah namazından evvel Beyt'i veda tavafı edenler de hep hareket ettiler. Sonra Hz. Peygamber (s.a.v.) kendisi de Medine'ye yönelerek yola çıktı.

(2) ... عَنِ الْأَسْوَدِ، عَنْ عَائِشَةَ (ر.ض) ... فَلَمَّا كَانَتْ لَيْلَةَ الْحَضْبَةِ، قَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، يَرْجِعُ النَّاسُ بِعُمْرَةٍ وَحَجَّةٍ، وَأَرْجِعُ أَنَا

بِحَجَّةٍ، قَالَ: وَمَا طُفْتُ لَيْلِي قَدِمْنَا مَكَّةَ؟...²⁹¹

2) Esved b. Yezîd'in, Hz. Âişe'den naklettiğine göre... "Hasba gecesini olduğunda, ben Hz. Peygamber'e ey Allah'ın Resûlü! Arkadaşlarım Hac ve Umre yapmış olarak dönecek, ben ise sadece hac yapmış olarak döneceğim, böyle olur mu? Deyince, Rasulullah (s.a.v.) "sen Mekke'ye geldiğimiz gece tavaf yapmadın mı?" diye sordu, bende hayır yapmadın diye cevap verdi. Bu üzerine Rasulullah (s.a.v.) beni, kardeşim Abdurrahmân ile Ten'im'e gitmemi ve orada umre için ihrama girmemi emretti ve şurada (Muhassab) buluşalım dedi. Sonra ben umreyi tamamladıktan sonra Hz. Peygamber'e, Muhassab'da Mekke ahâlîsi üzerine doğru çıkar hâlde kavuştum, ben de aşağıya doğru üzerlerine iniyordum. Yâhud ben yukarı çıkıyorken O aşağıya iniyordu.

2.7.1. Hadisleri Değerlendirme ve Çıkan Sonuçlar

Hz. Âişe'nin Ten'im'den yaptığı umreyle ilgili rivâyet Sahîhyn'de geçtiği için sened açısından değerlendirmeyecektir. Hadislerin şerhine bakıldığında ise ilk olarak Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Muhassab'da konaklamış olması ve bu mekânda konaklama konusunda ihtilaf bulunmaktadır. Hz. Âişe ve İbn Abbâs'a göre burada konaklamak sünnet değildir. Hz. Âişe'nin belirttiği üzere "Hz. Peygamber (s.a.v.) ne benim Umre yapmam için ne de özel bir durumdan dolayı Muhassab'da konukladı, buraya sadece

²⁹¹ Buhârî, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, "Kitâbu'l-Hacc", 25 (No. 1762).

Medine yolu üzerinde olduğu ve yolculuğa kolaylık olsun diye konakladı.” demektedir.²⁹² İbn Abbâs ise “*Muhassab’da kalma dinî bir şey değildir. Orası sadece Rasulullah (s.a.v.) kaldığı bir mekândır.*”²⁹³ Ancak Hz. Âişe’yle İbn Abbâs’ın “sünnet değildir” demelerinin sebebi Muhassab konaklamasının haccın menasiklerinde olmadığı ve burada konaklamayı bir kefarete yok anlamında yorumlanmıştır.²⁹⁴

İbn Ömer göre ise burada konaklamayı sünnet olarak görmüştür. İbn Ömer Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer Ebtah/ Muhassab’da konaklamıştır.²⁹⁵ İbn Ömer Muhassab’da konaklamayı Hz. Peygamber’i ve ondan sonraki halifeleri örnek alma babında sünnet olarak görmüştür.²⁹⁶

Bu hadislerin şerhinde önemli bir diğer konu ise Hz. Âişe’nin Ten’im’den yaptığı umredir. Hz. Âişe’nin Ten’im’e çıkmasının nedeni bu bölgenin Kâbe’ye en yakın harem sınırı olmasıdır. Buna binaen Mekke ehlinde olan bir kişinin Umre yapmak istediğinde ihrama girmek için Ten’im’e gitmesi gerekmekte olduğu kabul edilir. Eğer bir kişi haremde ihrama girip tavaf yapmadan önce Ten’im’e uğrar sonra Umre yaparsa Umresi doğru olup kendisine bir kefarete yoktur. Ancak Harem’de ihrama girip Ten’im’e çıkmaksızın bütün Umre menasiklerini yapar ise Umresinin sahih olarak kabul edilmesi için küçükbaş hayvan gerekmektedir.²⁹⁷

Ten’im Umresinde diğer ihtilafli konusu ise Hz. Âişe’nin Ten’im Umresinin yaptıktan sonra Hz. Peygamber’le nerede karşılaştığı konusudur. İbn Hazm Esved’in hadisine dayanarak; Hz. Âişe Umresini bitirdikten sonra Muhassab’a dönerken, Hz. Peygamber’de Vedâ tavafına giderken yolda karşılaşmıştır.²⁹⁸ İbn Kayyim ise Hz. Peygamber’in(s.a.v.) Hz. Âişe’yi Muhassab’da beklediğini ve O geldikten sonra Vedâ tavafı yapmak üzere Kabe’ye doğru yöneldiğini belirtir. İki rivâyete toplu bir şekilde

²⁹² Müslim, *el-Câmi ‘u’s-Sahîh*, “Hacc”, 339 (2/951).

²⁹³ Müslim, *el-Câmi ‘u’s-Sahîh*, “Hacc”, 341 (2/952).

²⁹⁴ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî bi-Şerhi Sâhîhi’l-Buhârî*, 3/591.

²⁹⁵ Müslim, *el-Câmi ‘u’s-Sahîh*, “Hacc”, 337 (2/951).

²⁹⁶ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî bi-Şerhi Sâhîhi’l-Buhârî*, 3/591.

²⁹⁷ Nevevî, *el-Minhâc fî şerhi Şahîhi Müslim b. el-Haccâc*, 8/151.

²⁹⁸ Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî İbn Hazm, *Haccetü’l-vedâ*, thk. Abdülhak et-Türkmani (Beyrut: Darü İbni Hazm, 1429), 362.

bakıldığında muhtemelen Hz. Peygamber(s.a.v.) Vedâ tavafına gitmek için Muhassab'daki çadırından çıktıktan sonra Hz. Âişe'le karşılaşmış ve ondan sonra insanlara yolculuğa çıkmak için hazırlık yapmalarını söylemiştir.²⁹⁹

2.8. Vasiyet İle İlgili Hadisler

Vedâ haccı sırasında Sa'd b. Ebî Vakkâs (ö. 55/975) hastalandı, Hz. Peygamber'de (s.a.v.) o sırada Sa'd'da hasta ziyaretinde bulundu. Ziyaret esnasında Sa'd Hz. Peygamber'e (s.a.v.) vasiyetle ilgili soru sordu. Hz. Peygamber'de (s.a.v.) bu sorusuna cevap verdi. Ardından Sa'd'a tavsiyede bulup O'na dua ettikten sonra yanında ayrıldı.

Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın hastalanması olayı, Vedâ Haccı Yılında varîd olduğu hadisin metininden anlaşıldığı için hemen rivâyetlere geçilmiştir.

Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın hastalanmasıyla ilgili rivâyet:

(1) ... عَنْ عَامِرِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: عَادَنِي النَّبِيُّ (ص.س) فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ، مِنْ وَجَعِ أَشْفَيْتُ مِنْهُ عَلَى الْمَوْتِ، فَعُلْتُ: يَا

رَسُولَ اللَّهِ، بَلِّغْ بِي مِنَ الْوَجَعِ مَا تَرَى، وَأَنَا ذُو مَالٍ، وَلَا يَرْتُنِّي إِلَّا ابْنَةٌ لِي وَاحِدَةٌ، أَفَأَتَصَدَّقُ بِثُلُثِي مَالِي؟...³⁰⁰

1)... Âmir İbn Sa'd, babası Sa'd İbn Ebî Vakkâs'tan naklederek şöyle demiştir: Vedâ Haccında ölmeye yüz tuttuğum bir hastalığımda Rasulullah (s.a.v.) bana hasta ziyaretine geldi. Ben: Yâ Rasûlallah! Bendeki hastalık görmekte olduğun şu müzmin hadde ulaşmıştır. Ben çok mal sahibiyim. Bir tek kızımdan başka bana mirasçım yoktur. Ben bu durumda malımın üçte ikisini sadaka yapayım mı? diye sordum. Hz. Peygamber'de “Hayır, bu kadarını sadaka yapma” buyurdu. Ben: Yarısını sadaka yapayım mı? dedim. Rasulullah (s.a.v.) yine: “Hayır!” diye cevap verdi. Ben: Üçte birini sadaka yapayım mı? dedim. Rasulullah (s.a.v.): “Üçte bir kâfidir. Üçte bir de aşağısına nisbetle yahut sadaka yapmakta çoktur. Çünkü ey Sa'd! Senin mirasçılarını zengin bırakman, insanlara el açacak derecede fakir bırakmandan daha hayırlıdır. Ey Sa'd! Allah rızası için harcayacağın her harcamaya karşılık muhakkak sana ecir verilecektir. Hatta yemek yerken bile kadınının ağzının içine koyacağın lokmaya

²⁹⁹ Kandehevî, *Haccetü'l-vedâ' ve cüz'ü 'umrâti'n-nebî şallallâhu 'aleyhi ve sellem*, 212.

³⁰⁰ Buhârî, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, "Kitabu'l-Megâzi", 64 (No. 4409); Müslim, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, “Vasiyyet”, 5 (3/1250).

karşılık da sana ecir verilecektir" buyurdu. Yine ben: Yâ Rasûlallah! Siz Medine'ye dönerken ben arkadaşlarımın ardında geride mi bırakılacağım? Dedim. Rasulullah (s.a.v.): "Hayır sen asla geri bırakılmayacaksın. Şayet burada kalır da Allah rızasını arayarak herhangi bir iş yaparsan, muhakkak o iş sebebiyle senin derecen ve yüksekliğin artacaktır. Öyle ümit ediyorum ki, sen uzun yıllar hayatta bırakılacaksın da senden birtakım topluluklar yararlanacak, diğer birtakımları da zarar görecektir. Yâ Allah! Sahabîlerimin Mekke'den Medine'ye olan hicretlerini tamamla! Onları topukları üzerinde gerisin geriye tekrar Cahiliyet hâline döndürme!" diye duâ etti. Lâkin muhtâc ve çaresiz olan Sa'd b. Havle'dir.³⁰¹ O, kendisinden hicret etmiş olduğu toprakta; Mekke'de öldüğünde, Rasulullah (s.a.v.) onun için üzülp kederlenmiştir.

2.8.1. Hadisleri Değerlendirme ve Çıkan Sonuçlar

Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın hastalığıyla ilgili rivâyet Sahîhyn'de geçtiği için sened açısından değerlendirmeyecektir. Hadisin şerhine bakıldığında ise ilk olarak Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ashabına ne kadar önem verdiği ve onların her zaman ziyaret ederek hallerini ve hatırlanını sorduğu görmekteyiz. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Sa'd'ı hastayken ziyaret edip ona dua etmesi hasta ziyaretinin gerek imamlara gerekse de bütün Müslümanlara müstehap olduğu göstermektedir.³⁰²

Âlimler bu hadise dayanarak; vasiyet konusunda mal sahibini mallarından sadece üçte birini vasiyet olarak bırakabileceğini fazla bıraktığı takdirde bu vasiyetin geçersiz olacağını ancak mirasçıların kabul ettiği takdirde üçte birinden fazla bırakabileceğini söylemişlerdir.³⁰³ Hz. Peygamber'in (s.a.v.) mirasçıları gözettiği, sadaka ve yardım konusunda da yakın akrabaya öncelik gösterilmesi gerektiğinin bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir.³⁰⁴

³⁰¹ Sa'd b. Havle ise bedir savaşına katılanlardandır. Kaynaklarda Vedâ haccı sırasında vefat ettiği geçmektedir; ancak nerede vefat ettiğiyle ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmaktadır. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 45/422 (No. 27435). Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 45/422 (No. 27435).

³⁰² Nevevî, *el-Minhâc fî şerhi Şahîhi Müslim b. el-Haccâc*, 11/76.

³⁰³ Nevevî, *el-Minhâc fî şerhi Şahîhi Müslim b. el-Haccâc*, 11/77.

³⁰⁴ Nevevî, *el-Minhâc fî şerhi Şahîhi Müslim b. el-Haccâc*, 11/77.

Hadiste Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Sa'd'a "Hayır sen asla geri bırakılmayacaksın." Sözü, Sa'd'ın Allah için hicret edip terk ettiği Mekke'de ölüp bu sebeple de hicret sevabının azalacağından korktuğu için söylediği şekilde değerlendirilir. Nitekim Alâ b. Hadramî'nin, Hz. Peygamber'den rivâyet ettiği bir hadiste "Rasulullah'ın (s.a.v.) Muhacirler Hac menasiklerini tamamladıktan sonra Mekke'de üç gün kalabilir."³⁰⁵ dediği nakletmiştir. Âlimler bu hadisi, Mekke'nin fethinden önce hicret eden sahâbelerin, haccı tamamladıktan sonra Mekke'de kalmaması gerektiği şeklinde yorumlar. Hz. Peygamber (s.a.v.) muhacirlerin terk edip hicret ettiği yere tekrar dönüp orada vefat etmelerini hoş karşılamazdı.³⁰⁶

2.9. Hedy (Kurbanlık)

Hac ve Umre yapan kimselerin harem sınırları içerisinde kesmiş oldukları kurbanı hedy adı verilmiştir.³⁰⁷ Hac ibadetine kesilecek olan kurbanlıklardan deve ve sığır nevinden büyükbaş olanlara beden, koyun ve keçi nevinden olanlara ise dem denmiştir.

Araplar hacda kesmek üzere yanlarında aldıkları kurbanlık hayvanları boyunlarına ip ya da nal asarak (kılade) veya devenin hörgücünden kan akıtarak (iş'ar) nişanlar, bunu gören de bu hayvanlara dokunmazdı.³⁰⁸ Nitekim hadis kaynaklarında Hz. Peygamber (s.a.v.) hacca giderken devesini kılade yapmıştır.³⁰⁹

Hedy ile ilgili rivâyetler:

(1) ... عن جابر... ثُمَّ انْصَرَفَ إِلَى الْمُنْعَرِ، فَنَحَرَ ثَلَاثًا وَسِتِّينَ بِيَدِهِ، ثُمَّ أَعْطَى عَلِيًّا، فَنَحَرَ مَا غَبَرَ، وَأَشْرَكَهُ فِي هَدْيِهِ، ثُمَّ أَمَرَ مِنْ

كُلِّ بَدَنَةٍ بِبَضْعَةٍ، فَجُعِلَتْ فِي قَدْرِ، فَطُبِخَتْ، فَأَكَلَا مِنْ لَحْمِهَا وَشَرَبَا مِنْ مَرَقِهَا...³¹⁰

³⁰⁵ Nesâî, *el-Muctbâ mine's-Sunen*, "Taksîru's-Salât fi's-Sefer", 15 (No. 1454).

³⁰⁶ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sâhîhi'l-Buhârî*, 7/267.

³⁰⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 15/359; Kurtubî, *El-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, 6/39.

³⁰⁸ Kurtubî, *El-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, 6/37.

³⁰⁹ Müslim, *el-Câmi'u's-Sahîh*, "Hacc", 147 (2/886).

³¹⁰ Müslim, *el-Câmi'u's-Sahîh*, "Hacc", 147 (2/886).

1)... Câbir'in rivâyet ettiğine göre “Rasulullah (s.a.v.) kurban yerine giderek kendi eliyle altmış üç deve boğazladı. Sonra bıçağı Hz. Ali’ye verdi. Geri kalanını da o boğazladı ve hedyi kurbanında onu kendisine ortak etti. Sonra her deveden bir parça alınmasını emir buyurdu. Bunlar bir çömleğe konarak pişirildi. İki de develerin etinden yiyip, çorbasından içtiler.

(2) ... أَنَّ عَلِيًّا (ر.ض) حَدَّثَهُ قَالَ: أَهْدَى النَّبِيُّ (ص.س) مِائَةَ بَدَنَةٍ، فَأَمَرَنِي بِلُحُومِهَا، فَفَسَسْتُهَا ثُمَّ أَمَرَنِي بِجِلَافِهَا فَفَسَسْتُهَا، ثُمَّ يَجْلُودُهَا فَفَسَسْتُهَا.³¹¹ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ سَابِطٍ، أَنَّ النَّبِيَّ (ص.س) وَأَصْحَابَهُ كَانُوا يَنْحَرُونَ الْبَدَنَةَ مَعْقُولَةَ الْيُسْرَى قَائِمَةً عَلَى مَا بَقِيَ مِنْ قَوَائِمِهَا.³¹²

2)... Hz. Ali dedi ki: Rasulullah (s.a.v.) Vedâ Haccı’nda yüz deve kurbanı hediye etti. Bana onların etlerini taksim etmemi emretti, ben de etleri taksim ettim. Sonra çullarını taksim etmemi emretti. Ben onların çullarını da taksim ettim. Sonra kurbanların derileriyle ilgili emri de verdi, ben derilerini de taksim ettim. Abdurrahman b. Sâbi’den rivâyet edildiğine göre; Rasulullah (s.a.v.) ve ashabı kurbanlık develeri sol ön ayakları bağlı ve geri kalan ayakları üzerinde dikili olarak boğazladı.

(3) ... عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ (ص.س) مُهْلَيْنَ بِالْحَجِّ: فَأَمَرَنَا رَسُولُ اللَّهِ (ص.س) أَنْ نَشْتَرِكَ فِي الْإِبِلِ وَالْبَعِيرِ، كُلُّ سَبْعَةٍ مِائًا فِي بَدَنَةٍ.³¹³

3)... Câbir'in rivâyet ettiğine göre “Rasulullah (s.a.v.) ile birlikte hacca telbiye getirerek yola çıktık. Rasulullah’ın (s.a.v.) bize deve ile sığırdan ortak olmamızı, içimizden her yedi kişinin bir deveye iştirâk etmemizi emir buyurdu.”

³¹¹ Buhârî, *el-Câmi ‘u’s-Sahîh*, "Kitâbu'l-Hacc", 25 (No. 1718).

³¹² Ebû Dâvûd, *es-Sunen*, "Kitâbu'l-Manâsik", 11 (No. 1767).

³¹³ Müslim, *el-Câmi ‘u’s-Sahîh*, "Hacc", 351 (2/955).

(4) ... عن جابرٍ، قَالَ: ذَبَحَ رَسُولُ اللَّهِ (ص.س) عَنْ عَائِشَةَ بَقْرَةً يَوْمَ النَّحْرِ.³¹⁴ وفي رواية عَنْ نِسَائِهِ.³¹⁵ عن عَائِشَةَ قَالَتْ: فَدَخِلَ عَلَيْنَا يَوْمَ النَّحْرِ بِلَحْمٍ بَقْرٍ، فَقُلْتُ: مَا هَذَا؟ قَالَ: نَحَرَ رَسُولُ اللَّهِ (ص.س) عَنْ أَزْوَاجِهِ...³¹⁶ وَعَنْهَا، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص.س) نَحَرَ عَنْ آلِ مُحَمَّدٍ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ بَقْرَةً وَاحِدَةً.³¹⁷ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص.س) ذَبَحَ عَمَّنِ اعْتَمَرَ مِنْ نِسَائِهِ بَقْرَةً بَيْنَهُنَّ.³¹⁸

4)... Câbir'in rivâyet ettiğine göre “Hz. Peygamber (s.a.v.) Kurban Bayramı'nda Hz. Âişe'den dolayı bir sığır kurban etti.” Câbir'in bir başka rivâyetinde ise “Rasulullah (s.a.v.) kadınları adına bir sığır kurban etti.” Bir başka rivâyet ise Hz. Âişe dedi ki: Kurban Bayramının ilk günü biri sığır eti ile yanımıza girdi. Ben: Bu nedir? diye sordum. Eti getiren kimse: Rasulullah (s.a.v.) zevceleri adına kurban kesti, dedi.” Yine Hz. Âişe'nin rivâyet ettiğine göre “Rasulullah (s.a.v.) Vedâ Haccında ailesi için bir sığır kestirmiştir. Ebû Hüreyre'nin rivâyetinde ise Rasulullah (s.a.v.) umre yapan kadınları için bir sığır kurban etti.

(5) ... عَنْ عَلِيٍّ، قَالَ: أَمَرَنِي رَسُولُ اللَّهِ (ص.س) أَنْ أَقُومَ عَلَى بُدْنِهِ، وَأَنْ أَتَصَدَّقَ بِلَحْمِهَا وَجُلُودِهَا وَأَجَلَّتِهَا...³¹⁹

5).... Hz. Ali şöyle dedi: “Rasulullah (s.a.v.) develerine bakmamı, etleriyle, derilerini ve çullarını tasadduk etmemi, kasaba bunlardan bir şey vermememi bana emir buyurdu ve: O'na biz kendimizden bir şeyler veririz. dedi.” Hz. Ali'nin bir başka rivâyetine göre ise “Rasulullah (s.a.v.) kendisine Vedâ Haccında sevk ettiği bütün kurbanlarının etlerini, derilerini ve çullarını fakirlere dağıtmasını emretmiştir.”

(6) ... عَنْ أَنَسٍ (ر.ض): أَنَّ النَّبِيَّ (ص.س) رَأَى رَجُلًا يَسُوقُ بَدَنَةً فَقَالَ: ارْكَبْهَا، قَالَ: إِنَّهَا بَدَنَةٌ قَالَ: ارْكَبْهَا قَالَ: إِنَّهَا بَدَنَةٌ

قَالَ: ارْكَبْهَا ثَلَاثًا.³²⁰

6)... Enes'in rivâyet ettiğine göre “Hz. Peygamber (s.a.v.) kurbanlık bir deve sevk eden bir kişiyi gördü de ona: “Bu deveye bin” buyurdu. O zât: Bu deve kurbanlıktır,

³¹⁴ Müslim, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, “Hacc”, 356 (2/956).

³¹⁵ Müslim, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, “Hacc”, 357 (2/956).

³¹⁶ Buhârî, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, “Kitâbu'l-Hacc”, 25 (No. 1709).

³¹⁷ Ebû Dâvûd, *es-Sunen*, “Kitâbu'l-Manâsik”, 11 (No. 1750).

³¹⁸ Ebû Dâvûd, *es-Sunen*, “Kitâbu'l-Manâsik”, 11 (No. 1750).

³¹⁹ İbn Mâce, *Sünen*, “Udhiye”, 26 (No. 3157).

³²⁰ Buhârî, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, “Kitâbu'l-Hacc”, 25 (No. 1690).

dedi. Hz. Peygamber: “Bu deveye bin!” buyurdu. O zât yine: Bu deve kurbanlıktır, dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) üçüncü kez yine: “Bu (kurbânlık) deveye bin!” diye buyurdu.”

(7) ... أَخْبَرَنِي أَبُو الزُّبَيْرِ، سَأَلْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ زَكْوَبِ الْهَدْيِ، فَقَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ص.س) يَقُولُ: ارْكَبْهَا بِالْمَعْرُوفِ،

إِذَا أُجِئْتَ إِلَيْهَا حَتَّى تَجِدَ ظَهْرًا.³²¹

7)... Ebû'z-Zübeyr ben Câbir b. Abdillâh kendisine hedy kurbanlığına binilip binilmeyeceği sorudum O'da şöyle dedi: “Ben Hz. Peygamber’i, zorunlu kaldığın vakit başka hayvan buluncaya kadar ona ma'rûf vecihle bin!” buyururken İşittim.

(8) ... عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ، حَدَّثَنَا عَطَاءٌ، قَالَ: سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ، يَقُولُ: كُنَّا لَا نَأْكُلُ مِنْ لُحُومِ بُدْنِنَا فَوْقَ ثَلَاثِ مِئَةٍ، فَأَرْخَصَ

لَنَا رَسُولُ اللَّهِ (ص.س)...³²² عَنْ ثَوْبَانَ، مَوْلَى رَسُولِ اللَّهِ (ص.س)، قَالَ: قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ (ص.س) فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ: أَصْلِحْ هَذَا اللَّحْمَ،

قَالَ: فَأَصْلِحْتُهُ، فَلَمْ يَزَلْ يَأْكُلُ مِنْهُ حَتَّى بَلَغَ الْمَدِينَةَ...³²³

8)... Ata’a, ben Câbir b. Abdillâh’ı şunu söylerken dinledim: Biz Minâ’nın üç gecesinden fazla develerimizin etlerinden yemezdik. Sonra Hz. Peygamber (s.a.v.) bize ruhsat vererek: Yiyin ve azıklarınıza alın! buyurdular. Ben Atâ’a: Câbir! Nihayet Medine'ye geldik mi? diye sordu, dedim. Evet, cevabımı verdi. Bir başka rivâyete ise Hz. Peygamber’in (s.a.v.) azatlısı Sevban’dan rivâyet ediliğine göre “bana Hz. Peygamber (s.a.v.) Vedâ haccında: Şu eti ıslah et! Buyurdu ben de onu ıslah ettim. Artık Medine'ye varıncaya kadar ondan yemeye devam etti.”

2.9.1. Hadisleri Değerlendirme ve Çıkan Sonuçlar

Heydiyle ilgili hadislerin birçoğu Sahîhyn’de ve diğer hadislerde sünen kitaplarında geçip sahîh olarak kabul edildiği için sened açısından değerlendirmeyecektir. Heydiyle ilgili hadislerin şerhine bakıldığında bu hadisler birçok hüküm içermektedir. Bilindiği üzere hac ibadetinde Kurban Bayramının ilk gününde yapılacak işlerden birisi de kurban kesmektir.

³²¹ Müslim, *el-Câmi ‘u’s-Sahîh*, “Hacc”, 375 (2/961); Ebû Dâvûd, *es-Sunen*, “Kitâbu’l-Manâsik”, 11 (No. 1761).

³²² Müslim, *el-Câmi ‘u’s-Sahîh*, “Udhiye”, 30 (3/1562).

³²³ Müslim, *el-Câmi ‘u’s-Sahîh*, “Udhiye”, 36 (3/1563).

Hız. Peygamber (s.a.v.) Şeytan taşladıktan sonra yüz deve kurban etmiş, Câbir'in hadisine göre bunları altmış üç tanesini kendi eliyle diğerlerini ise Hız. Ali kesmiş ve Hız. Peygamber'le heydileri ortak olmuştur. Burada Hız. Peygamber'in (s.a.v.) kaç tane eliyle deve kestiği hususunda ihtilaf vardır. Buhârî'de geçen Enes'in³²⁴ hadisine göre Hız. Peygamber(s.a.v.) sadece yedi tane deveyi kendi eliyle kesmiş diğerlerini ise kendi huzurunda Hız. Ali'ye bırakmıştır. GörünüŐe bakıldığında bu hadisler arasında çelişki bulunmaktadır. Enes, Hız. Peygamber'in (s.a.v.) sadece yedi deve kestiğine Şahid olmuş ve gördüğünü rivâyet etmiş, Câbir'de altmış üç tane kestiğine Şahid olmuş ve gördüğünü rivâyet etmiş, böylelikle rivâyetlerin arasında çeliŐkide giderilmiş olmaktadır.³²⁵

Hız. Peygamber'in (s.a.v.) yüz deve heydi etmesi hacda çokça heydi edilmesinin müstehap olduğunu ve Hız. Ali'ye O'nun yerine kesim yaptırması ise kurbanlıkta vekaletin caiz olduğunu, aynı zamanda heydi ne kadar çok olsa da bunların kesimin Kurban Bayramının ilk günü yapılmasının müstehap olduğunu göstermektedir. Hız. Peygamber'in(s.a.v.) kestiği heydilerin etinden yemesi de heydi kesen kişinin kestiği kurbanlıklardan yemesinin sünnet olduğunu göstermektedir.³²⁶ Bir başka konu ise kurbanlığın etinin ve derisinin sadaka olarak fakir ve miskinlere dağıtılması ve bunların içinden kasaba hiçbir Şekilde bir Şey verilmemesi gerektiğidir; kasabın ücretinin ise ayrıca verilmesi gerektiği hükmü çıkmaktadır.³²⁷

Vedâ Haccında Hız. Peygamber (s.a.v.) deve ve sığır gibi büyükbaŐlar için yedi kişinin ortak girmenin caiz olduğu belirtmiŐ, ancak mezhepler arasında büyükbaŐa ortak giren kişilerin hangi niyetle girdikleri konusun da ihtilaf bulunmaktadır. Şafîler göre büyükbaş hayvana ortak giren kişiler ister bir kısmı vacip ister bir kısmı nâfile niyetiyle girmiş olsun niyetle fark etmeksiniz bu ortaklığı caiz olduğu savunmuŐtur. Hanefiler ise büyükbaŐa girenlerin hepsini aynı niyette olması gerektiğini söylemişlerdir.³²⁸

Hız. Peygamber'in (s.a.v.) umre yapan eşleri için de bir sığır kesmiŐtir. Rivâyetlerde sığır kesmiyle ilgili bazısında "تحر" bazısında ise "ذبح" kelimesi

³²⁴ Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, "Kitâbu'l-Hacc", 25 (No. 1714).

³²⁵ İbn Hazm, *Haccetü'l-vedâ*, 487-488.

³²⁶ Nevevî, *el-Minhâc fi Şerhi Şahîhi Müslim b. el-Haccâc*, 8/192.

³²⁷ İbn Dakîk el-İd, *İhkâmü'l-ahkâm Şerhu Umdeti'l-ahkâm*, 2/82.

³²⁸ Nevevî, *el-Minhâc fi Şerhi Şahîhi Müslim b. el-Haccâc*, 9/67.

kullanılmış, âlimler burada “ذبح” kelimesini kullanılmasının müstehap olduğunu söylemişlerdir. Aynı zamanda onlardan izinsiz olarak kesim yapılmasının caiz olduğunda söylemişlerdir.³²⁹ Hz. Peygamber’in (s.a.v.) eşleri için kaç sığır kestiğiyle ilgilide ihtilaf bulunmaktadır. Bilindiği üzere Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Vedâ Haccı’nda dokuz hanım bulunmaktaydı ve bunların hepsi için bir sığır kesmiş olması mümkün görülmemektedir. Hadislerinde bütününe bakıldığında Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Hz. Âişe ve Hz. Sevde için bir sığır ve geriye kalan eşleri için ise ayrı sığır kestiği görülmektedir.³³⁰

Hz. Peygamber (s.a.v.) Vedâ haccında heydiyle ilgili önceden bazı cevaz verilmeyen uygulamalara cevaz vermiştir. Bunlardan biri kurban etlerini üç günden fazla yenmesi ve azık yapılması konusundadır.³³¹ Câbir ve Sevban’ın anlatığına göre Hz. Peygamber (s.a.v.) Vedâ haccında bunu kaldırmış ve artık kurban etlerini hem üç günden sonra yenilebileceği hem de azık yapılabileceğine cevaz vermiştir.³³²

Bir diğer konu ise heydi konusunda cahiliye dönemine ait heydi edilecek hayvanlar binilmez uygulamasının değiştirmesidir. Hz. Peygamber (s.a.v.) kendisi yapmamış olsa bile heydi niyetiyle götürülen hayvanlara ihtiyaç duyulduğunda binilmesine cevaz vermiştir.³³³

2.10. Halk ve Taksir

Hac ibadetinde ihramdan çıkmak için saçları kökünden kazıtmaya ve tıraş olmaya halk, saçları kısaltmaya ise taksir denilmektedir. Kur’ân’da iki yerde ihramdan çıkmak için tıraş olma hususunda değinilmiş,³³⁴ Hadislerde ise Hz. Peygamber (s.a.v.)

³²⁹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sâhîhi'l-Buhârî*, 3/551.

³³⁰ Kandehlevî, *Haccetü'l-vedâ' ve cüz'ü umrâti'n-nebî şallallâhu 'aleyhi ve sellem*, 181.

³³¹ Müslim, *el-Câmi'u's-Sahîh*, “Udhiye”, 24 (3/1560).

³³² Nevevî, *el-Minhâc fi şerhi Şahîhi Müslim b. el-Haccâc*, 13/129-130.

³³³ İbn Dakîk el-İd, *İhkâmü'l-ahkâm şerhu Umdeti'l-ahkâm*, 2/81.

³³⁴ el-Bakara, 2/196, Fetih, 48/27.

erkeklerin saçlarını kazıtmaları ve kısaltmaları için duada bulunmuş,³³⁵ kadınlar için ise sadece saçların kısaltmayı tavsiye etmiştir.³³⁶

Halk ve Taksir ile ilgili rivâyetler:

(1) ... عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ قَالَ: خَلَقَ النَّبِيُّ (ص.س)، وَطَائِفَةٌ مِنْ أَصْحَابِهِ وَقَصَّرَ بَعْضُهُمْ.³³⁷

1)... İbn Ömer dedi ki: “Rasulullah (s.a.v.) ve sahâbelerden bir grup tıraş olup saçlarını kestirdiler. Sahâbelerin bazıları da saçlarını sadece kısalttılar.”

(2) ... عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ (ر.ض): أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص.س) قَالَ: اللَّهُمَّ ارْحَمِ الْمَخْلُقِينَ قَالُوا: وَالْمَقْصِرِينَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: اللَّهُمَّ

ارْحَمِ الْمَخْلُقِينَ قَالُوا: وَالْمَقْصِرِينَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: وَالْمَقْصِرِينَ...³³⁸

2)... İbn Ömer dedi ki Rasulullah (s.a.v.) “Ya Allah! Başlarını tıraş edenlere rahmet eyle!” diye dua etti. Sahâbeler: Yâ Resulallah! Saçlarını kısaltanlara da dediler. Resulullah yine: “Yâ Allah! Saçlarını kestirenlere merhamet eyle!” diye dua etti. Sahâbeler de tekrar: Ya Resulallah! Saçlarını kısaltanlara da rahmet buyursan! dediler. Resulullah bu defa: “Saçlarını kısaltanlara da merhamet eyle” diye duâ etti. el-Leys dedi ki: Bana Nâfi' şöyle tahdîs etti: Rasulullah bir yahut iki kere “Allah saçlarını kestirenlere merhamet eylesin!” diye dua etmiştir. Ve Ubeydullah da şöyle dedi: Nâfi' bana tahdîs edip: Resulullah dördüncü defa da “Saçlarını kısaltanlara da merhamet eyle” demiştir, dedi.

(3) ... عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص.س) أَتَى مِئِي، فَأَتَى الْجُمُوعَةَ فَرَمَاهَا، ثُمَّ أَتَى مَنْزِلَهُ يَمِينِي وَنَحَرَ، ثُمَّ قَالَ لِلْخَلْقِ خُذُوا

وَأَشَارَ إِلَى جَانِبِهِ الْأَيْمَنِ، ثُمَّ الْأَيْسَرِ، ثُمَّ جَعَلَ يُعْطِيهِ النَّاسَ.³³⁹ وَعَنْهُ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص.س) لَمَّا خَلَقَ رَأْسَهُ كَانَ أَبُو طَلْحَةَ أَوَّلَ مَنْ أَخَذَ مِنْ

شَعْرِهِ.³⁴⁰

³³⁵ Buhârî, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, "Kitâbu'l-Hacc", 25 (No. 1727).

³³⁶ Ebû Dâvûd, *es-Sunen*, “Kitâbu'l-Manâsik”, 11(No. 1985).

³³⁷ Buhârî, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, "Kitâbu'l-Hacc", 25 (No. 1729).

³³⁸ Buhârî, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, "Kitâbu'l-Hacc", 25 (No. 1727); Müslim, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, “Hacc”, 318 (2/946).

³³⁹ Müslim, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, “Hacc”, 323 (2/947).

³⁴⁰ Buhârî, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, "Kitâbu'l-Vudû", 171 (No. 171); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 19/144 (No. 12092).

3)... Enes'in rivâyet ettiğine göre "Rasulullah (s.a.v.) Minâ'ya varmış. Müteakiben cemreye giderek orada taş atmış. Sonra Mina'daki menziline gelmiş ve kurban kesmiş. Arkasından berbere: Al! diye evvelâ sağ tarafıma, sonra sol tarafına işaret buyurmuş. Sonra saçları halka dağılmaya başlamış." Enes'in bir başka rivâyetine göre ise "Rasulullah (s.a.v.) başını tıraş ettiği zaman saçından en evvel alan Ebû Talha idi."

... (4) عن ابن عَبَّاسٍ،: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص.س): لَيْسَ عَلَى النِّسَاءِ الْحُلُقُ، إِنَّمَا عَلَى النِّسَاءِ التَّمْصِيرُ.³⁴¹

4)...İbn Abbâs anlattığına göre "Rasulullah (s.a.v.) kadınlar (hacda) saçlarını tıraş etmesin sadece kısaltınlar diye buyurmuştur."

2.10.1. Hadisleri Değerlendirme ve Çıkan Sonuçlar

Halk ve Taksir ile ilgili hadislerin birçoğu Sahîhyn'de ve diğer hadislerde sünen kitaplarında geçip sahîh kabul edildiği için sened açısından değerlendirilmeyecektir.

Hz. Peygamber(s.a.v.) hac ibadetinde, kurban kesiminden sonra başını tıraş ettirerek ihramdan çıktı. Sahâbelerin bazıları tıraş oldu bazıları ise saçların kısaltarak ihramdan çıktılardır. İhramdan çıkarken Hz. Peygamber'in (s.a.v.) saçlarını tıraş olması ve tıraş olanlara üç kere kısaltanlara ise bir kere dua etmesi üzerine âlimler, tıraş olmanın saçların kısaltmaktan daha faziletli olduğunu söylemişlerdir.³⁴²

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) saçlarını tıraş edenlere üç kere dua etmesi onların Hz. Peygamber'e (s.a.v.) tam olarak örnek almasından kaynaklanmıştır. İbn Mâce'de geçen rivâyette ise onların bu durumdan şikâyetçi olmadıklarından kaynaklanmaktadır. Saçları kısalma miktarı konusunda ise Şafîler, en az üç saçın telinin kısaltmasının yeterli olacağını belirtirken, Hanefiler baştaki saçların yarısının alınması gerektiğini söylemiştir. Ebu Hanife ise çeyreğinin kısaltılmasının yeterli olacağını söylemiştir.³⁴³

³⁴¹ Ebû Dâvûd, *es-Sunen*, "Kitâbu'l-Manâsik", 11(No. 1985).

³⁴² es-Serahsî, *el-Mebsût*, 4/70; Nevevî, *el-Minhâc fî şerhi Şahîhi Müslim b. el-Haccâc*, 9/49.

³⁴³ Nevevî, *el-Minhâc fî şerhi Şahîhi Müslim b. el-Haccâc*, 9/50.

Hanefilere göre ihramdan çıkmak için tıraş olmak vacip iken Şafîîlerde ise rükundur.³⁴⁴

Kadınların ihramdan çıkması için ise İbn Abbâs'ın hadisine göre; sadece saçlarını kenarından kısaltmanın yeterli olduğu belirtilmiştir.³⁴⁵

Hz. Peygamber'i(s.a.v.) tıraş eden kişinin ise Ma'mer b. Abdullah olduğu nakledilmektedir.³⁴⁶ Hz. Peygamber'in(s.a.v.) saçlarının bir kısmı Ebu Talha ve eşi Ümmü Süleyme'ye bir kısmı ise Halid b. Velid'e verilmiştir.³⁴⁷

2.11. Zemzem Suyundan İçmesi

Zemzem kuyusu, Mescid-i Harâm'da, Hacerülesved'in tam karşısında Kâbe'ye 19 m. uzaklıkta yer almaktadır. Zemzem adını ise bol ve akıcı olmasından ve “zemzeme, zemmezem, zümmezim ve zemmizem” kelimeleri arasında çağrışım yapmak üzere verilmiştir.³⁴⁸

Hz. Peygamber'in(s.a.v.) Veda haccı 'nda zemzem suyu içtiğiyle ilgili rivâyetler:

1)... عَنْ جَابِرٍ ... فَأَتَى بَنِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ، يَسْتَقُونَ عَلَى زُمْرَمَ، فَقَالَ: انْزِعُوا، بَنِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ، فَلَوْلَا أَنْ يَغْلِبَكُمْ النَّاسُ عَلَى

سِفَاتِكُمْ لَنْزَعْتُ مَعَكُمْ فَنَأْوِلُوهُ دَلُّوا فَشَرِبَ مِنْهُ.³⁴⁹

1)...Câbir'in anlattığına göre “Rasulullah (s.a.v.), Zemzem suyu dağıtan Abdulmuttaliboğullarının yanlarına gelip onlara: Ey Abdulmuttaliboğulları! Su çıkarın! su çıkarmanız hususunda başkalarının size galebe çalacağından endişe etmeseydim, ben de sizinle birlikte su çıkarırdım! Buyurdu. Bunun üzerine onlar, Hz. Peygamber'e bir kova zemzem suyu takdim ettiler. Hz. Peygamber'de bu zemzem suyundan içti.”

³⁴⁴ Kasânî, *Bedâiu 's-Sanâî*, 2/140.

³⁴⁵ es-Serahsî, *el-Mebsût*, 4/70.

³⁴⁶ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sâhîhi'l-Buhârî*, 5/2-3.

³⁴⁷ Vâkîdî, *Kitâbü'l-Meğâzî*, 2/466-467.

³⁴⁸ Nevevî, *el-Minhâc fî şerhi Şahîhi Müslim b. el-Haccâc*, 8/194.

³⁴⁹ Müslim, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, “Hacc”, 147 (2/886).

(2)... عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص.س)، شَرِبَ مِنْ مَاءِ زَمْزَمَ وَهُوَ قَائِمٌ.³⁵⁰

2)... İbn Abbâs'ın rivâyet ettiğine göre “Hz. Peygamber’e zezem suyunu ayaktayken içti.

(3)... عَنْ ابْنِ عُمَرَ (ر.ض) قَالَ: اسْتَأْذَنَ الْعَبَّاسُ بُنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ (ر.ض) رَسُولَ اللَّهِ (ص.س) أَنْ تَبِيَّتَ بِمَكَّةَ لَيْلِي مِثِّي، مِنْ

أَجْلِ سِقَايَتِهِ، فَأُذِنَ لَهُ.³⁵¹

3)... İbn Ömer dedi ki: Abbâs b. Abdilmuttalib hacılara su dağıtmak için Minâ gecelerinde Mekke’de ikamet etmek üzere Hz. Peygamber’den izin istedi. Hz. Peygamber’den O’na izin verdi.

(4)... عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّهَا كَانَتْ تَحْمِلُ مِنْ مَاءِ زَمْزَمَ وَتُخْفِرُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص.س) كَانَ يَحْمِلُهُ.³⁵²

4)... Hişâm b. Urve, ona da babası Urve b. zübeyr Hz. Âişe’den rivâyet ettiğine göre “Hz. Âişe hac günlerinde zezem suyunu yanında bulundurur ve Hz. Peygamber’in (s.a.v.) de yanında taşıdığını haberdar ederdi.”

2.11.1. Hadisleri Değerlendirme ve Çıkan Sonuçlar

Zezem suyuyla ilgili ilk üç hadis Sahîhyn’de geçtiği için sened açısından değerlendirmeyecektir. Dördüncü hadis ile ilgili Tirmizî “hasen gariptir ve sadece bu şekliyle biliyoruz” demiştir.³⁵³ Hâkim ise bu hadisin senedini sahîh olduğu ifade etmiştir.³⁵⁴

Hiz. Peygamber(s.a.v.) ifade tavafını yaptıktan sonra zezem suyu yerine yönelerek zezem suyunu içmeye gitmiş, Hiz. Peygamber’in(s.a.v.) orada Abdumuttaliboğullarına “*Ey Abdumuttaliboğulları! Su çıkarın! su çıkarmanız hususunda başkalarının size galebe çalacağından endişe etmeseydim, ben de sizinle*

³⁵⁰ Buhârî, *el-Câmi ‘u’s-Sahîh*, "Kitâbü'l-Eşribe", 74 (No. 5617); Nesâî, *el-Muctbâ mine’s-Sunen*, "Kitâbü'l-Manâsik", 25 (No. 2965).

³⁵¹ Buhârî, *el-Câmi ‘u’s-Sahîh*, "Kitâbü'l-Hacc", 25 (No. 1634); Müslim, *el-Câmi ‘u’s-Sahîh*, "Hacc", 346 (2/953).

³⁵² Tirmizî, *el-Câmiü ‘l-kebîr*, "Hacc", 7 (No. 963).

³⁵³ Tirmizî, *el-Câmiü ‘l-kebîr*, "Hacc", 7 (No. 963).

³⁵⁴ Hâkim, *el-Müstedrek ‘ale’s-Sahîhayn*, 1/660.

birlikte su çıkarırdım!” demiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) onlarla beraber sikâye görevini yapmak istediğini ancak insanlar bu işini hac fiillerinden sanarak aynısını yapmasınlar diye yapmadığını belirtmiştir.³⁵⁵ Bu da sikâye işinin ne kadar faziletli olduğunu göstermektedir. Ayrıca ifade tavafından sonra zemzem suyunu içilmesinin müstehap olduğunu da göstermektedir.

İbn Abbâs’ın, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) zemzem suyunu ayakta içtiğini rivâyet etmesi zemzem suyunun ayakta içilebileceğini göstermektedir.³⁵⁶ Hz. Âişe’nin zemzem suyunun taşınmasıyla ilgili hadisi ise Mekke dışına zemzem suyunun taşınmasının müstehap olduğunun delilidir.³⁵⁷ Bu durum aynı günümüz olduğu gibi hacca veya umreye gidenlerin beraberinde zemzem suyunu getirmelerinde şeklinde uygulanmaktadır.

³⁵⁵ Nevevî, *el-Minhâc fî şerhi Şahîhi Müslim b. el-Haccâc*, 8/194.

³⁵⁶ Buhârî, *el-Câmi ‘u’s-Sahîh*, "Kitabü'l-Eşribe", 74 (No. 5617).

³⁵⁷ el-Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l-aḥvezî bi-şerhi Câmi ‘i’t-Tirmizî*, 4/32.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HACLA İLGİLİ RİVÂYETLER

3.1. Haccın Farz Kılınışı

İslâm'ın beş rüknünden biri olarak kabul edilen hac ibadetinin ne zaman farz kılındı dırılan hicrî 9. yılda farz kılındığı kabul edilmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.) o yıl kendisi ğıyla ilgili farklı görüşler bulunmakla birlikte, haccın Senetü'l-Vüfûd diye adlan hac etmemiş ancak bu görevi yerine getirmesi için Hz. Ebû Bekir'i vekil tayin etmiştir. Çalışmamızın bu bölümünde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yaptığı Vedâ haccı ile ilgili hadisler aktarılacaktır. Ayrıca hadislerden çıkan hükümlere değinilecektir.³⁵⁸

3.2. Vedâ Haccı

Hac ibadeti farz kılındıktan sonra Hz. Peygamber (s.a.v.) bir defa hac etmiş ve bu hacca Müslümanlar tarafında Vedâ Haccı, İslâm Haccı ve Belağ Haccı gibi isimler verilmiştir. En çok kullanılan isim ise Vedâ Haccı olmuştur. Vedâ Haccı Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ilk ve son yaptığı hac ibadetidir. Bundan dolayı Hz. Peygamber'le beraber hac yapan sahâbeler kendilerinden sonraki nesillere, bu hacla ilgili rivâyetler detaylı bir şekilde aktarmaya çalışmışlardır. Hac ibadeti ahkâmını bilmek için Vedâ haccı ile ilgili rivâyetleri incelemek büyük önemlilik arz etmektedir. Vedâ haccı ile ilgili siyer, tarih ve hadis kaynaklarında kapsamlı ve detaylı şekilde rivâyetler nakledilmiştir. Hadis kaynaklarında Müslim *Sahih'inde* Câbir b. Abdillâh'ın naklettiği uzunca rivâyette, Vedâ Haccını detaylı bir şekilde anlatılmaktadır.

3.3. Medine'den Çıkış Günü

Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine'ye hicret ettikten sonra dokuz sene burada ikamet etmiştir. Ancak hiç hac etmemiştir. Sonra insanlara hac için çağrıda bulunmuştur. Bunun üzerine Medine'ye çok sayıda insan toplanmıştır. Hz. Peygamber (s.a.v.) zilkade ayının bitimine beş gün kala yola çıkmıştır.³⁵⁹ Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine'de kendi yerine

³⁵⁸ Ebû Hâtim b. Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temîmî el-Büstî es-Sicistânî el-Adnânî İbn Hibbân, *es-Sîretün-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefâ* (Beyrut: Kütüp es-Sekafiyye, 1417), 1/383.

³⁵⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2/173; İbn Kesîr, *El-Bidâye Ve'n-Nihâye*, 5/111.

vekil olarak Ebu Dücâne Simâk b. Hareşe es-Sâidî’i, bir rivâyette göre de Sibâ b. Urfut el-Gıfarî’i bırakmıştır.³⁶⁰

Hiz. Peygamber’in (s.a.v.) Medine’den hangi gün çıktığına dair farklı rivâyetler bulunmaktadır. Konuyla ilgili İbn Hazm, Hiz. Peygamber’in (s.a.v.) Medine’den zilkade ayının bitmesine altı güne kala perşembe günü çıktığını nakletmektedir.³⁶¹ İbn Hazm bu görüşünü desteklemek için öne sürdüğü gerekçeler ise İbn Abbâs’ın rivâyet ettiği “*Bu telbiye ve kılâde işleri Zilkade’den beş gün kala olmuştur...*”³⁶² rivayetidir. İbn Hazm, Hiz. Peygamber’in (s.a.v.) Zu’l-Huleyfe’de bir gece kaldıktan sonra yoluna devam ettiğini ve Medine’den Zilkade ayının bitimine altı gün kala çıktığını belirtmektedir.³⁶³

Bilindiği üzere Vedâ Haccı Yılında Arefe güne Cuma güne dek gelmiştir. Buna binaen zilhiccenin ilk gününün perşembe olduğundan hiç şüphe yoktur. Burada günlerin sayısına bakıldığında eğer Hiz. Peygamber (s.a.v.) zilkade ayının bitmesine altı güne kala Medine’den çıkmış olsa perşembe değil de cuma günü yola çıkmış olması gerekiyordu. Bu da Enes b. Mâlik’in rivâyet ettiği hadise göre “*Hiz. Peygamber (s.a.v.) Medine’de öğleyi dört rek’at Zu’l-Huleyfe’de ikindiye iki rek’at kıldı,*”³⁶⁴ ettiği hadisle çelişmektedir. Bilindiği üzere cuma günü öğle namazı dört rek’at kılmamaktadır. Buna binaen Hiz. Peygamber (s.a.v.) Medine’den zilkade ayının bitmesine altı güne kala değil de beş gün kala cumartesi gün çıkmıştır. Nitekim Hiz. Peygamber (s.a.v.) Medine’den çıkmadan bir gün önce insanlara hac menâsikleri ile ilgili bilgilendirme yapmış bugünün de cuma olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü Hiz. Peygamber’in(s.a.v.) hac menâsiklerini insanlar bildirmesi için onları topladığına dair hiçbir rivâyet nakledilmemiştir.³⁶⁵

3.4. Mikât Yerleri

Hiz. Peygamber (s.a.v.) hac için çıktığı yolcukta ilk uğradığı yer Zu’l-Huleyfe olmuş ve orada Müslümanlar için mikât yerlerini tayin etmiştir. Mikât buluşma yer ve

³⁶⁰ İbn Hişâm, *es-Sîretu’n-Nebeviye*, 2/460.

³⁶¹ İbn Hazm, *Haccetü’l-vedâ*, 140.

³⁶² Buhârî, *el-Câmi’u’s-Sahîh*, "Kitâbu’l-Hacc" 25 (No. 1545).

³⁶³ İbn Hazm, *Haccetü’l-vedâ*, 372.

³⁶⁴ Buhârî, *el-Câmi’u’s-Sahîh*, Kitâbu’l-Hacc" 25 (No. 1546).

³⁶⁵ İbn Kayyim, *Zâdü’l-Me’âd fî Hedyi Hayri’l-’İbâd*, 263.

güvenli bir beldeye girişin ve güvenli bir hayatı yaşamının ilk adım atılan yeridir.³⁶⁶ Hz. Peygamber (s.a.v.) mikât yerlerini sadece Medine ehli için değil diğer bütün çevre bölgelerden katılacak olan insanları içinde belirlemiştir. Mikât yerleriyle ilgili olan hadisler Vedâ Haccı Yılında vârid olduğu metinlerinden anlaşıldığı için doğrudan hadislerin incelemeye geçilmiştir.

3.4.1. Mikât Yerleriyle İlgili Hadisler

(1) ... عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (ر.ض): أَنَّ النَّبِيَّ (ص.س) وَقَّتْ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ ذَا الْحُلَيْفَةِ، وَلِأَهْلِ الشَّامِ الْجُحْفَةَ، وَلِأَهْلِ نَجْدٍ قَرْنَ الْمَنَازِلِ،

وَلِأَهْلِ الْيَمَنِ يَلْمَلَمَ،...³⁶⁷

1)... İbn Abbâs şöyle demiştir: Rasulullah (s.a.v.) Medine ahalisi için Zu'l-Huleyfe'yi; Şâm ahâlîsi için Cuhfe'yi, Necd ahâlîsi için Karne'l-Menâzil'i ve Yemen ahâlîsi için Yalemlem'i mîkaat yeri olarak tayin etti. Bu mîkaatlar, hac ve umre yapmak isteyen bu memleketler ahalipleri ile bunlardan başka memleketlerden olup da bu memleketler üzerine gelecek herkesin mîkaatlarıdır. Bunlardan başka, bu mîkaatlarla Mekke arasındaki memleketler halkı da haccı ikamet ettikleri o yerlerden ihram ederler. Hattâ Mekke ahalisi de Mekke'den ihrâmlanırlar. Bu hadis aynı şekilde bu İbn Ömer tarafından rivâyet edilmektedir.

(2) ... عَنِ ابْنِ عُمَرَ (ر.ض) قَالَ: لَمَّا فُتِحَ هَدَانَ الْمَصْرَانِ أَتَوْا عُمَرَ، فَقَالُوا: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص.س) حَدَّ لِأَهْلِ

نَجْدٍ قَرْنَا، وَهُوَ جَوْزٌ عَنْ طَرِيقِنَا، وَإِنَّا إِنْ أَرَدْنَا قَرْنَا شَقَّ عَلَيْنَا، قَالَ: فَانظُرُوا خُدُوهَا مِنْ طَرِيقِكُمْ، فَحَدَّ لَهُمْ ذَاتَ عَرَقٍ.³⁶⁸

2)... İbn Ömer şu iki şehir, (Basra ile Küfe) şehirleri Hz. Ömer zamanında fetih edilince, bu şehirler halkı Hz. Ömer'e geldiler ve Ey Mü'minlerin Emîri! Şüphesiz Rasulullah (s.a.v.) Necd ahalisi için Karn'ı mîkaat tayin buyurmuştur. Halbuki burası bizim yolumuzdan sapaadır. Eğer biz Karn'dan ihrama girmek istersek bu bize meşakkatli oluyor, diye şikâyet arz ettiler. Hz. Ömer bunlara: Öyleyse siz, Mekke'ye giden yolunuz üzerinden size sapa olmayan Karne'l-Menâzil'in hizasında bulunan bir

³⁶⁶ Mukadder Ârif Yüksel, *Siyer, Hadis ve Tefsir Bağlamında Haccın Ahkâmı ve Menâsiki* (Ankara: TDV Yayınları, 2019), 118.

³⁶⁷ Buhârî, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, "Kitâbu'l-Hacc" 25 (No. 1530); Müslim, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, "Hacc", 12 (2/839).

³⁶⁸ Buhârî, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, "Kitâbu'l-Hacc", 25 (No. 1531).

noktaya bakıp, orayı mîkaat edininiz, dedi. Akabinde Iraklılar için Zâtu Irk mevkiini mîkaat tayin etti.

(3) ... عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: وَقَّتَ رَسُولُ اللَّهِ (ص.س) لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ ذَا الْحُلَيْفَةِ، وَأَهْلَ الشَّامِ وَمَصْرَ الْجَحْفَةَ، وَأَهْلَ الْعِرَاقِ ذَاتَ

عِزْقٍ، وَأَهْلَ نَجْدٍ قَرْنًا، وَأَهْلَ الْيَمَنِ يَلْعَلَمَ.³⁶⁹

3)... Hz. Aişe'dan rivâyet edildiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.v.): Medineliler için Zülhuleyfe'yi; Şamlılar ve Mısırlılar için Cuhfe'yi, Iraklılar için Zat-ı Irk'ı, Necidliler için Karn'ı ve Yemenliler için de Yelemlem denilen yeri ihrama girme yeri olarak belirlemiştir.

3.4.2. Hadisleri Değerlendirme ve Çıkan Sonuçlar

Mikât yerlerini tayinle ilgili hadisler Sahîhyn'de geçtiği için sened açısından değerlendirmeyeceğiz. Nesâsi'de geçen Hz. Aişe'nin hadisi ise sened açısından sahih kabul edilmekte, aynı hadis farklı bir senedle Ebû Dâvûd İbn Ömer tarafından da rivâyet edilmektedir.³⁷⁰

Hadislerin şerhine bakıldığında ise Hz. Peygamberin(s.a.v.) hac ve umre yapmak için farklı bölgeden gelen insanlara yerlerine göre mikât tayin ettiği anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine tarafından gelenler için Zu'l-Huleyfe'yi, Şâm tarafından gelenleri için Cuhfe'yi, Necd tarafından gelenleri için Karne'l-Menâzil'i; Yemen tarafından gelenleri için Yelemlem'i tayin etmiştir. Mikât yeri olmayan ve hac ve umre yapmaya niyet eden kişilerin bu bölgelere geldiklerinde ihrama girmeleri gerekmektedir.³⁷¹

Irak tarafından gelenleri ise Zâtu Irk mevkiini tayin edilmiştir. Bu mikât yerini her ne kadar açıkça Hz. Ömer'in tayin etmiş olduğu görülse de Müslim'in *Sahih'inde* Câbir b. Abdillâh'tan rivâyet edilen hadiste; bu mikâtı Hz. Peygamber'in (s.a.v.) tayin ettiği belirtilmektedir.³⁷² Câbir'in hadisinde ravî, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ref edildiği

³⁶⁹ Nesâî, *el-Muctbâ mine's-Sunen*, "Kitâbu'l-Manesikül-Hac", 24 (No. 2656).

³⁷⁰ Ebû Dâvûd, *es-Sunen*, "Kitâbu'l-Manâsik", 11 (No. 1737).

³⁷¹ İbn Dakîk el-İd, *İhkâmü'l-ahkâm şerhu Umdeti'l-ahkâm*, 2/48.

³⁷² Müslim, *el-Câmi'u's-Sahîh*, "Hacc", 18 (2/841).

zannettiğini söylemektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu mikâtı tayin ettiğinin bilinmemektedir.

Bilindiği üzere Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde Irak ve Şam bölgeleri fetih edilmemiştir. Ancak Hz. Peygamber (s.a.v.) Şam bölgesinin mikâtını tayin ederek konuyu içtihadı bırakmamıştır. Hz. Ömer'de büyük ihtimal bu mikât yerini Hz. Peygamber'den duymuş ve ona göre mikâtı tayin etmiştir. Bunu yanında Irak tarafında gelenler için Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Zâtu İrk tayin ettiğine dair hem Hz. Âise hem de İbn Ömer rivâyetleri bulunmaktadır.

Hadislerden çıkan bir diğer hüküm ise Mekke'de yaşayan kişilerin hac için mikât yerlerine gitmelerine gerek olmadığı ve buldukları yerde ihrama girebilecekleridir.

3.5. İhram ve İhramın Yasakları

İhram, haram kılmak, kendini mahrum bırakmak, haram aylarına veya harem bölgesine girmek.³⁷³ anlamına gelir. Terim olarak ise *“hacı adayının özel kişisel ve yöresel kimliğini izhar eden elbisesinden sıyrılarak ortak bir görüntü ile din kardeşleri arasına katılması için giyilen bir giysidir.”*³⁷⁴

Bu alt başlıkta ihram ve ihramın yasaklarıyla ilgili hadisleri değinilecektir. İhram yasakları; giyim, avlanmak, hacamat ve ihramlı kişinin koku sürmesiyle ilgili hadisleri içermektedir. Bu hadislerin Vedâ Hacı Yılı'nda vârid olduğu hadislerinin metininden anlaşıldığı için doğrudan hadislerin incelemesine geçilmiştir.

3.5.1. İhram ve İhramın Yasaklarıyla İlgili Hadisler

Giyimle ve ihramdan önce koku sürmeyle ilgili hadisler:

³⁷³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 12/120.

³⁷⁴ Yüksel, *Siyer, Hadis ve Tefsir Bağlamında Haccın Ahkâmı ve Menâsiki*, 118.

(1) ... عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ (ر.ض) أَنَّ رَجُلًا قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا يَلْبَسُ الْمُحْرِمُ مِنَ الْيَتَابِ؟ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص.س): لَا يَلْبَسُ

الْقُمُصْنَ، وَلَا الْعَمَائِمَ، وَلَا السَّرَاوِيَالَاتِ، وَلَا الْبِرَانِسَ، وَلَا الْحِقَافَ إِلَّا أَحَدٌ لَا يَجِدُ نَعْلَيْنِ،....³⁷⁵

1)... İbn Ömer, bir kimse Yâ Rasûlallah! İhrama giren kimse, elbiselerden ne giyer? diye sordu. Rasulullah (s.a.v.) buyurdu ki: “Gömlekler, sarıklar, şalvarlar, bornoslar ve mestler giyemez, ancak bir kimse dikişsiz ayakkabı bulamazsa mest giysin ve onları da topuklarından aşağısına kadar kessin. Siz ihramlılar biri de safran ya da alaçehre çiçeğiyle boyanmış elbiselerden hiçbirini giymeyin.”

Buhârî’de geçen bir başka hadiste ise ek olarak “İhramlı kadın yüzüne peçe örtmesi ve ellerine eldiven de geçirmesin,” diye bulunmaktadır.

(2) ... عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ (ر.ض) قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ص.س) وَهُوَ يَخْطُبُ يَقُولُ: السَّرَاوِيلُ، لِمَنْ لَمْ يَجِدِ الْإِزَارَ وَالْحَقَمَانَ، لِمَنْ لَمْ

يَجِدِ النَّعْلَيْنِ، يَعْنِي الْمُحْرِمَ.³⁷⁶

2)... İbn Abbâs şöyle dedi: Ben, Resûlullah’dan (s.a.v.), hutbe okurken, ihramlıyı kastederek: “Don giymek, gömlek bulamayana, mest giymek de ayakkabı bulamayana, caizdir.” Buyurduğunu işittim. Bu konuşmanı Arefede olduğunu sadece Şu’be’de söylemiştir. Bu hadisi aynı şekilde Câbir b. Abdillâh’ta rivâyet etmektedir.³⁷⁷

(3) ... عَنْ عَائِشَةَ (ر.ض)، قَالَتْ: طَيَّبْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ص.س) بِيَدِي بِدَرِيرَةٍ، فِي حَجَّةِ الْوُدَاعِ، لِلحَجَلِ وَالْإِحْرَامِ.³⁷⁸

3)... Hz. Âişe dedi ki: “Ben Hz. Peygamber’i Vedâ Haccında ihrama girerken ve ihramdan çıkarken Zerîre denilen koku ile kendisin elimle koku sürdüm.”

(4) ... وَعَنْهَا، قَالَتْ: كُنْتُ أُطَيِّبُ رَسُولَ اللَّهِ (ص.س) لِإِحْرَامِهِ حِينَ يُحْرِمُ، وَلِحِلِّهِ قَبْلَ أَنْ يَطُوفَ بِالْبَيْتِ.³⁷⁹

³⁷⁵ Buhârî, *el-Câmi ‘u’s-Sahîh*, "Kitâbu Cezau’s-Sayd ", 28 (No. 1838); Ebû Dâvûd, *es-Sunen*, "Kitâbu'l-Manâsik", 11 (No. 1826).

³⁷⁶ Müslim, *el-Câmi ‘u’s-Sahîh*, "Hacc" 4 (2/835); Buhârî, *el-Câmi ‘u’s-Sahîh*, "Kitâbu Cezau’s-Sayd ", 28 (No. 1841).

³⁷⁷ Müslim, *el-Câmi ‘u’s-Sahîh*, "Hacc" 5 (2/836).

³⁷⁸ Müslim, *el-Câmi ‘u’s-Sahîh*, "Hacc" 35 (2/847); Buhârî, *el-Câmi ‘u’s-Sahîh*, "Kitâbu'l-Libâs", 77 (No. 5930).

³⁷⁹ Buhârî, *el-Câmi ‘u’s-Sahîh*, "Kitâbu'l-Hacc", 25 (No. 1539); Müslim, *el-Câmi ‘u’s-Sahîh*, "Hacc" 32 (2/846).

4)... Hz. Âişe dedi ki: “Ben Hz. Peygamber’i ihram girerken ihramı için ve (saçını traş edip şeytan taşladıktan sonra) Kâbe’yi tavaf etmeden önce (ihramdan çıkarken) çıkışı için ona koku sürerdim.

... وَعَنْهَا، قَالَتْ: كُنْتُ أُطِيبُ رَسُولَ اللَّهِ (ص.س)، ثُمَّ يَطُوفُ عَلَيَّ نِسَائِهِ، ثُمَّ يُصْبِحُ مُحْرِمًا يَنْضَحُ طِيبًا.³⁸⁰

5)... Hz. Âişe dedi ki: “Ben Hz. Peygamber’e koku sürdüm. Sonra O hanımlarını dolaştı. Sonra da ihramlı olarak sabahladı. Etrafı koku saçıyordu.”

.. عَنِ ابْنِ جُبَيْنَةَ (ر.ض)، قَالَ: احْتَجَمَ النَّبِيُّ (ص.س)، وَهُوَ مُحْرِمٌ يَلْحِي جَمَلًا فِي وَسْطِ رَأْسِهِ.³⁸¹

6)... İbnu Buhayne dedi ki: “Rasulullah (s.a.v.) ihramlı iken Lahyu Cemel denilen mevkiye başının ortasından kan aldırdı.”

... عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ: احْتَجَمَ النَّبِيُّ (ص.س) فِي رَأْسِهِ وَهُوَ مُحْرِمٌ، مِنْ وَجَعِ كَانٍ بِهِ، بِمَاءٍ يُقَالُ لَهُ لَحْيٌ جَمَلًا.³⁸²

7)... İbn Abbâs: Rasulullah (s.a.v.) ihramlı olduğu hâlde kendisinde bulunan bir baş ağrısı hastalığından dolayı “Lahyu Cemel” denilen bir su yanındaki menzilde başından kan aldırma tedavisi yaptırdı, anlatmıştır.

Avlanmak ile ilgili hadisler:

... عَنِ الْبُهَازِيِّ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص.س) " حَرَجَ يُرِيدُ مَكَّةَ وَهُوَ مُحْرِمٌ حَتَّى إِذَا كَانُوا بِالرَّوْحَاءِ إِذَا جَمَارٌ وَخَشِي عَقِيرٌ، فَذَكَرَ ذَلِكَ

لِرَسُولِ اللَّهِ (ص.س) فَقَالَ: وَدَعُوهُ فَإِنَّهُ يُوشِكُ أَنْ يَأْتِيَ صَاحِبُهُ،....³⁸³

1)... el-Behzi’den naklettiğine göre, Rasulullah (s.a.v.) Mekke’ye gitmek üzere ihramlı vaziyette yola çıktı. Ravha’ya geldiklerinde bir de ne görsünler bacağı kırılmış bir yaban eşeği durumu Rasulullah’a (s.a.v.) haber verdiler. O’da: “Bırakın onu şimdi sahibi gelir buyurdular.” Bunun üzerine Behzî geldi sahibi oymuş. Rasulullah’a (s.a.v.): Ey Allah’ın Rasûlü! Bu eşek hakkında yetkilisiniz. Sizin olsun dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.), Ebu Bekir’e: “Yaban eşeğini arkadaşları arasında taksim etmesini emretti.” Sonra yürüdüler, Ruveyse ile Arc arasındaki Üsaye’ye geldiler. Bir de baktılar ki okla yaralanmış

³⁸⁰ Müslim, *el-Câmi ‘u’s-Sahîh*, “Hacc” 48 (2/849); Buhârî, *el-Câmi ‘u’s-Sahîh*, "Kitâbu'l-Gusl", 5 (No. 267).

³⁸¹ Buhârî, *el-Câmi ‘u’s-Sahîh*, "Kitâbu Cezau’s-Sayd ", 28 (No. 1836); Müslim, *el-Câmi ‘u’s-Sahîh*, “Hacc” 88 (2/862).

³⁸² Buhârî, *el-Câmi ‘u’s-Sahîh*, “Kıtabut-Tıbb”, 76 (No. 5700).

³⁸³ Nesâî, *el-Muctbâ mine’s-Sunen*, “Kitâbu'l-Manesikül-Hac”, 24 (No. 2818).

bir ceylan gölgede inliyor. Rasulullah (s.a.v.) içlerinden birine ceylanın yakınına durmasını ve herkes geçinceye kadar hayvanı kuşkulandırmamasını istedi.

(2) ... عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ، عَنِ الصَّعْبِ بْنِ حِثَّامَةَ اللَّيْثِيِّ، أَنَّهُ أَهْدَى لِرَسُولِ اللَّهِ (ص.س) جِمَارًا وَحَشِيئًا، وَهُوَ بِالْأَبْوَاءِ، أَوْ

يُودَانًا، فَرَدَّهُ عَلَيْهِ، فَلَمَّا رَأَى مَا فِي وَجْهِهِ قَالَ: إِنَّا لَمْ نَرِدْهُ عَلَيْكَ إِلَّا أَنَّا حُرْمٌ. 384

2)... İbn Abbâs'tan, es-Sa'b ibn Cessâme el-Leysi, Rasulullah'a (s.a.v.) Ebvâ'da yahut Veddân'da bulunduğu sırada bir yaban eşiği hediye etmişti. Fakat Rasulullah bunu kabul etmeyip geri çevirmişti. Rasulullah, Sa'b'ın yüzündeki üzülmeye işaretini görünce onun gönlünü hoş etmek için: "Biz senin hediyeni reddetmedik, şu kadar ki bizler ihrâmlı bulunuyoruz" buyurdu.

(3) ... عَنِ الْمُطَّلِبِ، عَنِ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنِ النَّبِيِّ (ص.س) قَالَ: صَيْدُ الْبَرِّ لَكُمْ خِلَالًا وَأَنْتُمْ حُرْمٌ، مَا لَمْ تَصِيدُوهُ أَوْ يُصَادَ

لَكُمْ. 385

3)... Muttalib b. Abdullah el-Mahzumi, Câbir b. Abdillâh 'tan Resûlullah (s.a.v.)'ı; "Kendiniz avlamadığınız veya sizin için avlanmadığı takdirde, İhramlı iken size kara avının eti helâldir." Buyururken dinledim.

(4) ... عَنْ عَائِشَةَ (ر.ض)، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص.س) قَالَ: حَمْسٌ مِنَ الدَّوَابِّ، كُلُّهُنَّ فَاسِقٌ، يَقْتُلُهُنَّ فِي الْحَرَمِ: الْعُرَابُ، وَالْحِدَاةُ،

وَالْعَقْرَبُ، وَالْفَأْرَةُ، وَالْكَلْبُ الْعَمُورُ. 386

4)... Hz. Âişe'den, Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: "Beş hayvan vardır ki bunları hepsi fasıktır. İnsan, Harem bölgesinde bile bunları öldürür. Bunlar; karga, çaylak, akrep, fare ve saldırgan köpektir.

3.5.2. Hadisleri Değerlendirme ve Çıkan Sonuçlar

İhram giysileri ve koku sürmeyle ilgili hadisler Sahîhyn'de geçtiği için sened açısından değerlendirmeyeceğiz. İhram giysileriyle ilgili hadislerin şerhine

384 Buhârî, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, "Kitâbu Cezau's-Sayd", 28 (No. 1825); Müslim, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, "Hacc" 50 (2/850).

385 Ebû Dâvûd, *es-Sunen*, "Kitâbu'l-Manâsik", 11 (No. 1851); Tirmizî, *el-Câmiü'l-kebîr*, "Hacc", 7 (No. 846); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 23/171 (No. 14894).

386 Buhârî, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, "Kitâbu Cezau's-Sayd", 28 (No. 1829); Müslim, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, "Hacc" 71 (2/857).

bakıldığında; ihramlı kimse için giyim ile ilgili yasaklar sadece erkeklere yöneliktir. Kadınlar normal elbiselerini giyerler ve sadece ihram süresinde yüzlerini örtmezler.

Hz. Peygamber(s.a.v.) “*İhrama giren kimse, elbiselerden ne giyer?*” sorusuna “*şunları giymez*” şeklinde cevaplamasının ardındaki hikmet; ihram için giyilmeyecek şeylerin kısıtlı giyilecek şeylerin ise kısıtsız olmasındandır.³⁸⁷

Âlimler hac ve umreye niyet eden kimselerin, hadiste geçen dikişli elbise, sarık, eldiven ve dikişli ayakkabı giymesinin yasak olduğuna ittifak etmişlerdir. Ancak dikişsiz ayakkabı bulamayan kimse, konçlarını keserek mest giyebilir. Hanefi, Şafii ve Malikilerin görüşleri bu konuda ortaktır.³⁸⁸ Hanbelilerin görüşü ise mest konçlarının kesilmesine gerek olmadığı yönündedir.³⁸⁹

İhramlı kimsenin başına sarık sarması ve başını kapatması da yasaklanmış, ancak bir ağacın altında gölgelenmesinde bir sakınca görülmemiştir.³⁹⁰ Safran ya da alaçehre çiçeğiyle boyanmış elbiselerde hadisin zahirine göre mutlak surette yasaktır. Çünkü ihram hâlinde erkek ve kadın bütün hacılara her türlü koku sürünmek yasaktır. Ancak meyve ve çiçek gibi şeyleri koklamak yasak değildir.³⁹¹

İbn Abbâs’ın hadisinde geçen “*Don giymek, gömlek bulamayana câizdir,*” konusundaki hadisi ile ilgili herhangi bir açıklama yoktur. Hanefiler göre ihramlı olan kişinin zaruret nedeniyle don, sarıklar, eldiven ve dikişli ayakkabı giydiği durumda keffaret gerekmektedir.³⁹² İhrama girerken güzel koku sürme hadislerini şehrine bakıldığında ise bir kişinin ihrama girerken ve ihramdan çıkarken güzel koku sürmesi, Hz. Âişe’nin hadisine dayandırılarak serbest görülmektedir. Ebu Hanife ve Ebu Yusuf bu görüştedir.³⁹³ Hacca niyet eden kimsenin söz konusu bazı şeylerin haram

³⁸⁷ İbn Dakîk el-İd, *İhkâmü'l-ahkâm şerhu Umdeti'l-ahkâm*, 2/50; Nevevî, *el-Minhâc fî şerhi Şahîhi Müslim b. el-Haccâc*, 8/73.

³⁸⁸ Kasânî, *Bedâiu's-Sanâi*, 2/183; Nevevî, *el-Minhâc fî şerhi Şahîhi Müslim b. el-Haccâc*, 8/75.

³⁸⁹ İbn Dakîk el-İd, *İhkâmü'l-ahkâm şerhu Umdeti'l-ahkâm*, 2/51.

³⁹⁰ Kasânî, *Bedâiu's-Sanâi*, 2/186.

³⁹¹ Nevevî, *el-Minhâc fî şerhi Şahîhi Müslim b. el-Haccâc*, 8/74.

³⁹² Kasânî, *Bedâiu's-Sanâi*, 2/187.

³⁹³ Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, 2/131.

kılınmasından hikmet ise hacı olacak kimseyi refah hâline uzaklaştırıp haccın huşusu içerisinde tutabilmektir.³⁹⁴

Hanefiler ihramlı kimsenin tedavi amaçlı hacamat yaptırmasında, İbn Buhayne ve İbn Abbâs hadisine dayanarak bir sakınca olmadığını söylemişler.³⁹⁵

Avlanmakla ilgili hadislerde ise İbn Abbâs'ın rivâyet ettiği hadis, Sahîhyn'de geçtiği için sened açısından değerlendirmeyecektir. El-Behzi ve Câbir b. Abdillâh'ın rivâyet ettikleri hadisleri ise el-Behzi sahîh olarak kabul etmiştir. Bunun yanında Hâkim "el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn'de," bu hadisin "Âl-şartu'l-Şeyhâyn" olduğunu da belirtmektedir.³⁹⁶

Hadislerin şerhine bakıldığında; av eti konusunda âlimler farklı görüşler öne sürmüşlerdir. Birinci görüşü savunanlar "İhramlı olduğunuz müddetçe kara avı size haram kılınmıştır."³⁹⁷ ayetine ve "Es-Sa'b İbn Cessâme el-Leysi" hadisine dayanarak, mutlak olarak ihramlı bir kimsenin hiçbir şekilde av etini yemesinin câiz olmadığını söylemişlerdir. İkinci görüşü savunanlar ise ihramlı bir kimsenin avladığı veya kendisi için avlamış olduğu avın eti yemesininin câiz olmayacağını söylemiştir.³⁹⁸ Hanefiler, ihramlı olan kimse için, ihramsız bir kimse av yaparsa ihramlı kişinin o avı yemesinde sakınca olmadığını söylemektedir.³⁹⁹ El-Behzi, hadisinde geçen "yaralı ceylanın yenilmemesi" ifadesinin nedeni de böylece açıklanmaktadır. Sebep onun kimin avladığını bilinemeyişinden kaynaklanmaktadır.⁴⁰⁰

Harem bölgesi içinde gerek eti yensin gerek yenmesin her türlü av çeşidi yasaktır. Ancak yaratılış itibari ile vahşi ve insanlara zarar veren ve Hz. Âişe'inin hadisinde fasık olarak adlandırılan; karga, çaylak, akrep, fare ve saldırgan köpek gibi hayvanların, ihramlı olunsa bile öldürülmesinde sakınca yoktur.

³⁹⁴ Nevevî, *el-Minhâc fî şerhi Şahîhi Müslim b. el-Haccâc*, 8/74.

³⁹⁵ Kasânî, *Bedâiu's-Sanâi*, 2/191.

³⁹⁶ Hâkim, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, 1/621.

³⁹⁷ Mâide 5/96.

³⁹⁸ İbn Dakîk el-Îd, *İhkâmü'l-ahkâm şerhu Umdeti'l-ahkâm*, 2/100.

³⁹⁹ Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, 2/175.

⁴⁰⁰ İbn Kayyim, *Zâdü'l-Me'âd fî Hedyi Hayri'l-İbâd*, 293.

3.6. Telbiye

Telbiye sözlükte “emre icabet etmek, çağrıda bulunana cevap vermek” anlamına gelmektedir. Terim olarak ise “Hz. İbrahim’in lisanı ile yapılan ilâhi davete icabet edildiğinin beyan edilmesi anlamındadır.”⁴⁰¹

“كَبَيْتِكَ اللَّهُمَّ كَبَيْتِكَ، كَبَيْتِكَ لَا شَرِيكَ لَكَ كَبَيْتِكَ، إِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ، لَا شَرِيكَ لَكَ.”⁴⁰²

“Allah’ım davetine isteyerek uydum, emrine âmâdeyim. Eşin ve ortağın yoktur. Sana yöneldim. Hamd senin, nimet senin mülk de senindir. Eşin ve ortağın yoktur.”

Telbiyele ilgili rivâyetler Vedâ Haccı Yılında vârid olduğu metinlerinden anlaşıldığı için doğrudan hadislerin incelemeye geçilmiştir.

1) ... عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، أَنَّهُ سَمِعَ أَبَاهُ، يَقُولُ: مَا أَهْلَ رَسُولِ اللَّهِ (ص.س) إِلَّا مِنْ عِنْدِ الْمَسْجِدِ، يَعْنِي مَسْجِدَ ذِي

الْحُلَيْفَةِ.⁴⁰³

1)... Salim b. Abdullah, babasından naklettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) ancak Zü'l-Huleyfe mescidin yanında İhrame girmiştir.

... عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ (ر.ض) قَالَ: فَأَصْبَحَ بِذِي الْحُلَيْفَةِ رَكِبَ راحِلَتَهُ حَتَّى اسْتَوَى عَلَى الْبَيْدَاءِ، أَهْلًا هُوَ وَأَصْحَابُهُ وَقَلَّدَ

بَدَنَتَهُ، ...⁴⁰⁴

2)...İbn Abbâs’ın anlattığına göre “Hz. Peygamber (s.a.v.) Zü'l-Huleyfe sabahladı, sonra bineği Beydâ Dağı'na yükselince kendisini ve ashabi telbiye getirdi ve kurbanlık devesine kılâde (yani gerdanlık) taktı.

3) ... عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ النَّبِيَّ (ص.س) أَهْلًا فِي دُبُرِ الصَّلَاةِ.⁴⁰⁵

3)...İbn Abbâs’ın rivâyetine göre “Hz. Peygamber (s.a.v.) namaz kıldıktan sonra telbiye getirdi.”

⁴⁰¹ İbn Fâris, *Mu‘cemu mekâyisi’l-luğa*, 5/199.

⁴⁰² Buhârî, *el-Câmi‘u’s-Sahîh*, "Kitâbu'l-Hacc", 25 (No. 1552).

⁴⁰³ Müslim, *el-Câmi‘u’s-Sahîh*, "Hacc", 23 (2/843).

⁴⁰⁴ Buhârî, *el-Câmi‘u’s-Sahîh*, "Kitâbu'l-Hacc", 25 (No. 1545).

⁴⁰⁵ Tirmizî, *el-Câmiü'l-kebîr*, "Hacc", 7 (No. 819).

(4)... عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، قَالَ: قُلْتُ لِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ: يَا أَبَا الْعَبَّاسِ، عَجَبًا لِاخْتِلَافِ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ (ص.س)، فِي إِهْلَالِ رَسُولِ اللَّهِ (ص.س)، حِينَ أُوجِبَ فَقَالَ: إِنِّي لَأَعْلَمُ النَّاسَ بِذَلِكَ، إِنَّهَا إِذَا كَانَتْ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ (ص.س)، حَجَّةً وَاحِدَةً، فَمِنْ هُنَالِكَ اخْتَلَفُوا: حَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ (ص.س) حَاجًّا...⁴⁰⁶

4)... Sâ'id b. Cübeyr'den ben İbn Abbâs'a ey Ebû Abbâs ben Hz. Peygamber'in (s.a.v.) girdiği ihramın zamanı hakkında sahâbîlerin görüş ayrılığına düşmelerine şaşıyorum dedim. Bana şöyle cevap verdi: "Gerçekten bunu insanların arasında en iyi bilen benim. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) haccı sadece bir kere olduğu için insanlar bu konuda ihtilafa düştüler. Şöyle ki Hz. Peygamber (s.a.v.) hac maksadıyla yola çıktı. Zülhuleyfe'deki namazgahında iki rekât namaz kıldı. Namaz bitirince bulunduğu yerde hacda niyet edip hac için yüksek sesle telbiye getirdi. Bunu kendisinden işiten kimeler kendisinden işittikleri gibi ezberlediler. Sonra devesine binip de devesi O'nu kaldırıp doğrultunca ikinci kez bir telbiye daha getirdi. Bazı kimseler kendisinden bunu işitmiş oldular. İşte bu ihtilafın sebebi oraya insanların bölük bölük gelmiş olmaları ve devesi onu kaldırdığı sırada Hz. Peygamber'i telbiye getirirken işitenlerin, Hz. Peygamber (s.a.v.) telbiyeyi devesi kendisini kaldırdığı zaman getirdi demeleri, daha sonra Hz. Peygamber (s.a.v.) deveyle biraz daha ileri gidipte Beydâ'nın tepesine çıktığı sırada getirdiği telbiyeyi duyan diğer kimlerinde Hz. Peygamber (s.a.v.) Beydâ tepesinde hacca niyet etti demelerdir. Allah'a yemin olsun ki O, namazgâhında ihrama girdi ve devesi kendisini kaldırınca telbiye getirdiği gibi Beydâ tepesine çıktığında da telbiye getirdi."

(5)... عَنْ عَائِشَةَ (ر.ض)، قَالَتْ: إِنِّي لَأَعْلَمُ كَيْفَ كَانَ النَّبِيُّ (ص.س) يُلَبِّي: لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ، إِنَّ

الْحَمْدُ وَالْبِعْمَةُ لَكَ.⁴⁰⁷

5)...Hz. Âişe dedi ki ben Hz. Peygamber'in (s.a.v.) nasıl telbiye getirdiğini biliyorum Hz. Peygamber (s.a.v.) "Allah'ım davetine isteyerek uydum, emrine âmâdeyim. Eşin ve ortağın yoktur. Sana yöneldim. Hamd senin, nimet senin mülk de senindir. Eşin ve ortağın yoktur." Diye telbiye getirirdi.

⁴⁰⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/188-189 (No. 2358); Ebû Dâvûd, *es-Sunen*, "Kitâbu'l-Manâsik", 11 (No. 1770).

⁴⁰⁷ Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, "Kitâbu'l-Hacc", 25 (No. 1550); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 40/44-45 (No. 24040).

(6)... وَكَانَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ (ر.ض) يَزِيدُ فِيهَا: لَبَّيْكَ لَبَّيْكَ، وَسَعْدَيْكَ، وَالْحَمْدُ لِيَدَيْكَ، لَبَّيْكَ وَالرَّغْبَاءُ إِلَيْكَ وَالْعَمَلُ.⁴⁰⁸

6)... İbn Ömer telbiye şu ilâveyi “Lebbeyke lebbeyke ve sa’deyke ve’lhayru bi yedeyke”

(7)... عَنْ خَلَادِ بْنِ السَّائِبِ الْأَنْصَارِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص.س) قَالَ: " أَتَانِي جِبْرِيلُ (ص.س) فَأَمَرَنِي أَنْ أَمُرَ أَصْحَابِي

وَمَنْ مَعِيَ أَنْ يَزْفَعُوا أَصْوَاتَهُمْ بِالْإِهْلَالِ أَوْ قَالَ: بِالتَّلْبِيَةِ " يُرِيدُ أَحَدَهُمَا.⁴⁰⁹

7)... Hallad b. Sâid el-Ensari babasında rivâyet ettiğine göre “Cebrail bana geldi, ashabıma telbiyeyi yüksek sesle söylemelerini emretmemi söyledi.”

3.6.1. Hadisleri Değerlendirme ve Çıkan Sonuçlar

Telbiye ile ilgili Sahîhyn’de geçen hadisleri sened açısından değerlendirmeyeceğiz. İbn Abbâs’ın hadisi ise Tirmizî’nin hadisi ile ilgili hasen garip olarak değerlendirilmiştir.⁴¹⁰ Hadise, metin açısından ve diğer ravilerin rivâyetlerine açısından bakıldığında; Hz. Peygamber’in (s.a.v.) öğlen namazından sonra telbiye getirdiği görülmektedir. Ehli ilim ise telbiyenin namazdan sonra yapılmasını müstehap olarak görmüşlerdir. İbn Abbâs’ın Hz. Peygamber’in (s.a.v.) nerede telbiyeye başladığına dair hadisi Ahmed b. Hanbel’in “*Müsned*,”’inde geçmektedir. İbn Abbâs bu hadisi, hasen ligayrihî olarak değerlendirmiş,⁴¹¹ Hâkim ise bu hadisin sahîh ve Müslim şartında olduğunu belirtmiştir.⁴¹²

Hadislerin şerhine bakıldığında Hz. Peygamber’in (s.a.v.) nerede telbiye getirmeye başladığı konusunda ihtilaf olduğu görülmektedir. İbn Ömer, Câbir, Enes ve İbn Abbâs’ın bir görüşüne göre Hz. Peygamber (s.a.v.), mescidin yanında telbiye getirmeye başlamıştır. Bunları ortak noktası; Hz. Peygamber’in bineğine bindiği zaman telbiyeye başladığıdır. Ancak Tirmizî ve Ahmed b. Hanbel’in İbn Abbâs’tan aktardığı

⁴⁰⁸ Müslim, *el-Câmi ‘u’s-Sahîh*, “Hacc”, 19 (2/841).

⁴⁰⁹ Ebû Dâvûd, *es-Sunen*, “Kitâbu’l-Manâsik”, 11 (No. 1814); İbn Mâce, *Sünen*, “Kitâbu’l-Manâsik”, 25 (No. 2922).

⁴¹⁰ Tirmizî, *el-Câmiü’l-kebîr*, “Hacc”, 7 (No. 819); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/350 (No. 2579).

⁴¹¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/189

⁴¹² Hâkim, *el-Müstedrek ‘ale’s-Sahîhayn*, 1/620.

rivâyette, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) öğle namazından sonra telbiyeye başladığı belirtilmektedir.⁴¹³ Bazı kişiler orada duymuş bazı kişilerde farklı yerlerde duymuştur. Rivâyetlerin ihtilafındaki sebepte büyük ihtimalle bundan kaynaklanmaktadır.

İbn Ömer hadisine göre telbiyenin yüksek sesle söylenmesi ve Allah'ı tazim içeren ilave sözlerde eklenebilmesi, caiz olmakla beraber ancak asıl olan ise Hz. Peygamber'in (s.a.v.) söylediği gibi söylemektir.⁴¹⁴

3.7. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Yaptığı Haccın Türü

Rasulullah (s.a.v.) bir kez hac yapmasına rağmen O'nun hangi hac türüyle hac yaptığıyla ilgili farklı rivâyetler vardır. Çalışmamızın bu kısmında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hangi hac türünü yaptığıyla ilgili rivâyetler değerlendirilecektir. İfrad, Temettu ve Kıran haccı başlığı altında incelenecektir.

3.7.1. İfrad Haccıyla İlgili Rivâyetleri

İfrad Haccı: hac mevsiminde sadece hacca niyet edilerek yapılan haccdır.⁴¹⁵ Bu tür hacca niyet eden kimseye müfrid denilmektedir.⁴¹⁶

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ifrad hac yaptığıyla ilgili rivâyetler:

... (1) عَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: أَهْلَلْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ (ص.س) بِالْحَجِّ مُفْرَدًا.⁴¹⁷

1)... İbn Ömer dedi ki: “biz Hz. Peygamber'le beraber yalnız hacca niyet ettik.” Bu hadisi aynı zamanda Âişe⁴¹⁸ ve Câbir tarafından rivâyet etmektedir.⁴¹⁹

⁴¹³ İbn Kayyim, *Zâdü'l-Me'âd fî Hedyi Hayri'l-'İbâd*, 269.

⁴¹⁴ Tirmizî, *el-Câmiü'l-kebîr*, “Hacc”, 7 (No. 825).

⁴¹⁵ Abdullah b. Abdurraman el-Bessam, *Tavdîhu'l-Ahkâm min Bulûği'l-Merâm* (Kahire: Darü İbni Hazm, 1434), 2/337.

⁴¹⁶ Yüksel, *Siyer, Hadis ve Tefsir Bağlamında Haccın Ahkâmı ve Menâsiki*, 49.

⁴¹⁷ Müslim, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, “Hacc”, 184 (2/904).

⁴¹⁸ Tirmizî, *el-Câmiü'l-kebîr*, “Hacc”, 7 (No. 820); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 40/88 (No. 24077).

⁴¹⁹ İbn Mâce, *Sünen*, “Menâsiki”, 25 (No. 2966).

3.7.2. Hadisleri Değerlendirme ve Çıkan Sonuçlar

Hz. Peygamber'in(s.a.v.) yaptığı haccın ifrâd olduğunu ifade eden ilk hadis Müslim *Sahih'de* geçtiği için sened açısından değerlendirmeyeceğiz. Hz. Âişe'nin hadisini Tirmizî, hasen sahih olarak değerlendirmiştir.⁴²⁰ Câbir'in hadisi de Müslim'de geçen Vedâ haccını anlatan uzun rivâyetin⁴²¹ bir kısaltmasıdır ve hadis sahih olarak kabul olarak edilmektedir.

Hadislerin şehrine bakıldığında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ifrâd haccı yapması, üç mana taşımaktadır: Birincisi sadece hac için telbiye getirdiği, ikincisi hac amellerini ifrâd ettiği, üçüncüsü ise sadece bir kez hac yapması şeklindedir.⁴²² Hz. Peygamber'in (s.a.v.) haccı ifrâd ile yaptığını raivâyet edenler, aynı şekilde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kıran yaptığını da rivâyet etmişlerdir. Sahâbeler muhtemelen burada kendilerinin yola ilk çıktıklarında sadece hac yapma niyetinde olduklarını belirtmeye çalışmışlardır.

3.7.3. Temettu Haccıyla İlgili Rivâyetleri

Temettu sözlükte yararlanmak ve faydalanmak anlamına gelmektedir. Terim olarak ise “hac aylarından önce umre yapıp ihramdan çıkmak ve sonra hac için tekrar ihrama girmek sureti ile hac yapmaktır.”⁴²³ Temettu haccı yapan kimseyle ilgili bazı hükümler Bakara Sûresi 196 âyetinde yer almaktadır:

Kim hacca kadar umreyle faydalanmak isteyen kimse, kolayına gelen kurbanı keser. Kurban bulamayan kimse üçü hacda, yedisi de döndüğünüz zaman (olmak üzere) tam on gün oruç tutar. Bu (durum), ailesi Mescid-i Haram civarında olmayanlar içindir.⁴²⁴

Temettu ile ilgili rivâyetler:

⁴²⁰ Tirmizî, *el-Câmiü'l-kebîr*, “Hacc”, 7 (No. 820).

⁴²¹ Müslim, *el-Câmi'u's-Sahîh*, “Hacc”, 147 (2/886).

⁴²² İbn Kayyim, *Zâdü'l-Me'âd fî Hedyi Hayri'l-İbâd*, 277.

⁴²³ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sâhîhi'l-Buhârî*, 3/423.

⁴²⁴ Bakara 2/196.

(1)... عن ابنِ عُمَرَ (ر.ض) قَالَ: تَمَتَّعَ رَسُولُ اللَّهِ (ص.س) فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ، بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ وَأَهْدَى، فَسَاقَ مَعَهُ الْهَدْيَ مِنْ ذِي

الْحَائِفَةِ، وَبَدَأَ رَسُولُ اللَّهِ (ص.س) فَأَهْلًا بِالْعُمْرَةِ ثُمَّ أَهْلًا بِالْحَجِّ، فَتَمَتَّعَ النَّاسُ مَعَ النَّبِيِّ (ص.س) بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ...⁴²⁵

1)... İbn Ömer anlattığına göre: Hz. Peygamber (s.a.v.) Vedâ haccında önce umre, sonra hac yaparak temettü haccı yaptı, telbiye getirdi. Zuhuleyfe'den kurbanını sevk etti. Hz. Peygamber (s.a.v.), umre için telbiye getirdi, sonra hac için ihrama girip telbiye getirdi. İnsanların bir kısmı zuhuleyfe'den kurbanlıklarını sevk edip kurban kesti, kimleri ise kesmedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) Mekke'ye gelince insanlara şöyle seslendi: "Sizden kurbanlığını sevk eden kişi haccını tamamlamadıkça ihram yasakları kendisine helâl olmaz. Kurbanlığını sevk etmeyen kimse ise Beyt'i tavaf edip Safa ve Merve'yi sa'y ettikten sonra saçını kısaltсын ve ihramdan çıksın, sonra hac için ihrama girip telbiye getirsin ve kurbanın kessin. Kurbanlık hayvan bulamayan kimse üçü hacda yedisi de âilesine döndüğünde olmak üzere toplam on gün oruç tutsun."

Bu hadis bezer rivâyetler Hz. Âişe,⁴²⁶ İbn Abbâs⁴²⁷ ve Câbir'den⁴²⁸ rivâyet edilmektedir.

3.7.4. Hadisleri Değerlendirme ve Çıkan Sonuçlar

Temettü ile ilgili geçen hadis Sahîhyn'de geçtiği için sened açısından değerlendirmeyeceğiz. Hadisin şerhine bakıldığında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) haccı tamamlayıncaya kadar ihramdan çıkmadığı anlaşılmaktadır. Buna binaen Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bilinen anlamda temettü yapmadığı açıktır. Seleften birçok âlim, temettünün lügat manasını kullanarak, kıran haccına temettü demişlerdir. Nitekim kıran haccında hem umre hem de hac bir arada yapıldığı için faydalanılmış sayılmaktadır.⁴²⁹

⁴²⁵ Buhârî, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, "Kitâbu'l-Hacc", 25 (No. 1691); Müslim, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, "Hacc", 174 (2/901).

⁴²⁶ Buhârî, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, "Kitâbu'l-Hacc", 25 (No. 1692); Müslim, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, "Hacc", 175 (2/902).

⁴²⁷ Tirmizî, *el-Câmiü'l-kebîr*, "Hacc", 7 (No. 822).

⁴²⁸ Müslim, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, "Hacc", 147 (2/886).

⁴²⁹ İbn Dakîk el-İd, *İhkâmü'l-ahkâm şerhu Umdeti'l-ahkâm*, 2/75; İbn Kesîr, *El-Bidâye Ve'n-Nihâye*, 5/126.

Bundan dolayı bu hadiste geçen Hz. Peygamber (s.a.v.) temettü haccı yapması, kıran manasında kullanılmıştır.

Âlimler temettü haccın yapılabilmesi için şu konulara dikkat edilmesi gerektiğini söylemişlerdir:

▪ Temettu haccı yapacak olan kişinin umre ile hac arasında memleketine dönmemesi.

▪ Umre ile haccın aynı yılda yapılması.

▪ Önce umrenin sonra haccı yapılması.

İbn Abbes ve Ebu Hanife, bu konular dışında temettü yapacak olan kimsenin Mekke ehlinde olmaması gerektiğini de söylemişlerdir.⁴³⁰

3.7.5. Kıran Haccıyla İlgili Rivâyetleri

Kıran sözlük olarak “iki şeyi birleştirmek” demektir. Terim olarak ise “hac ve umreye birlikte niyet edilerek hac yapılmasıdır.”⁴³¹ Kıran haccında hem umre hem de hac için tek telbiye, tek ihram, tek tavaf ve tek sa’y yapılır. Ancak tavaf ve sa’y konusunda Hanefîler muhalefet etmektedir. Onlar göre umre ve hac için ayrı birer tavaf ve sa’y gerekmektedir.⁴³²

Kıran ile ilgili rivâyetler:

Hz. Peygamber’in (s.a.v.) kıran haccı yaptığına İbn Kayyim’den belirttiği üzere 22 rivâyet bulunmaktadır.⁴³³ Bu rivâyetler genel olarak Hz. Âişe, İbn Abbâs, İbn Ömer, Câbir, Berâ b. Âzib, Enes b. Mâlik ve Hafsa bint Ömer (ö. 45/665?), tarafından rivâyet edilmiştir.

(1) ... عن عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ قَالَ: تَمَّتَّ النَّبِيُّ (ص.س) فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ،...⁴³⁴

⁴³⁰ es-Serahsî, *el-Mebsût*, 4/31.

⁴³¹ es-Serahsî, *el-Mebsût*, 4/25.

⁴³² es-Serahsî, *el-Mebsût*, 4/27.

⁴³³ İbn Kayyim, *Zâdü'l-Me'âd fî Hedyi Hayri'l-'İbâd*, 265.

⁴³⁴ Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, "Kitâbu'l-Hacc", 25 (No. 1691); Müslim, *el-Câmi'u's-Sahîh*, "Hacc", 174 (2/901).

1)... İbn Ömer anlattığına göre: Hz. Peygamber (s.a.v.) Vedâ Haccında önce umre, sonra hac yaparak temettü haccı yaptı, telbiye getirdi. Zuhuleyfe'den kurbanını sevk etti. Hz. Peygamber, umre için telbiye getirdi, sonra hac için ihrama girip telbiye getirdi. İnsanların bir kısmı zuhuleyfe'den kurbanlıklarını sevk edip kurban kesti, kimleri ise kesmedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) Mekke'ye gelince insanlara şöyle seslendi: “Sizden kurbanlığını sevk eden kişi haccını tamamlamadıkça ihram yasakları kendisine helâl olmaz.”

Bu hadisi aynı şekilde Hz. Âişe'de rivâyet etmiştir.⁴³⁵

(2) ... عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: اعْتَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ (ص.س) أَزْبَعَ عُمَرَ: عُمَرَةَ الْحُدَيْبِيَّةَ، وَالثَّانِيَةَ حِينَ تَوَاطَّفُوا عَلَى عُمَرَةَ مِنْ قَابِلٍ، وَالثَّالِثَةَ

مِنَ الْجِعْرَانَةِ، وَالرَّابِعَةَ الَّتِي قَرَنَ مَعَ حَجَّتِهِ.⁴³⁶

2)... İbn Abbâs dedi ki: “Hz. Peygamber (s.a.v.) dört defa umre yaptı; ilki Hudeybiye, ikincisi Hudeybiye'de Kureyşlilerle anlaştıktan sonra yaptığı umre (umretü'l-kazâ), üçüncüsü Ci'râne umresi, dördüncüsü ise Vedâ haccıyla birlikte kıran yaptığı umredir.”

(3) ... عَنْ جَابِرٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص.س) قَرَنَ الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ، فَطَافَ لَهَا طَوَافًا وَاحِدًا.⁴³⁷

3)... Câbir'den rivâyet göre: “Hz. Peygamber (s.a.v.), bir ihramla ve bir niyetle haccı kıran yaptı hac ve umresi için tek bir tavaf yaptı.”

(4) ... عَنْ حَفْصَةَ، (ر.ض) قَالَتْ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا شَأْنُ النَّاسِ حَلُّوْا وَمَ تَحْلُلُ أَنْتَ؟ قَالَ: إِنِّي لَبَدْتُ رَأْسِي، وَقَلَّدْتُ

هَدْيِي، فَلَا أَحِلُّ حَتَّى أَحِلَّ مِنْ الْحَجِّ.⁴³⁸

4)... Hz. Hafsa şöyle demiştir: Ben: “Ya Rasulallah! İnsanların hâli nedir? Onlar umre ile ihramdan çıktılar, fakat sen ihramdan çıkmadın? dedim.” Hz. Peygamber (s.a.v.) “Ben başımın saçlarını toplayıp yapıştırdım ve kurbânıma ger-

⁴³⁵ Buhârî, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, "Kitâbu'l-Hacc", 25 (No. 1692).

⁴³⁶ Ebû Dâvûd, *es-Sunen*, "Kitâbu'l-Manâsik", 11 (No. 1993); Tirmizî, *el-Câmiü'l-kebir*, "Hacc", 7 (No. 816).

⁴³⁷ Tirmizî, *el-Câmiü'l-kebir*, "Hacc", 7 (No. 947); Müslim, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, "Hacc", 140 (2/883).

⁴³⁸ Buhârî, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, "Kitâbu'l-Hacc", 25 (No. 1697).

danlık taktım. Artık ben bütün hacc fiillerini bitirip ihramdan çıkıncaya kadar, ihramdan çıkamam.” Buyurdu.

(5) ... عَنْ أَنَسٍ (ر.ض)، قَالَ: " صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ (ص.س) وَنَحْنُ مَعَهُ بِالْمَدِينَةِ الظَّهْرَ أَرْبَعًا، وَالْعَصْرَ بِرُذِي الخَلِيفَةِ رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ بَاتَ

بِهَا حَتَّى أَصْبَحَ، ثُمَّ رَكَبَ حَتَّى اسْتَوَتْ بِهِ عَلَى البَيْدَاءِ، حَمِدَ اللَّهَ وَسَبَّحَ وَكَبَّرَ، ثُمَّ أَهْلًا بِحَجِّ وَعُمْرَةٍ...⁴³⁹

5)... Enes şöyle demiştir: Hz. Peygamber (s.a.v.) Vedâ Haccına giderken öğle namazını Medine’de, biz de kendisiyle beraber olduğumuz hâlde dört rek’at kıldı. İkinciye de Zul-Huleyfe’de (kısaltarak) iki rek’at kıldı. Sonra sabaha kadar orada geceledi. Sonra Hz. Peygamber (s.a.v.) devesine bindi. Nihayet devesi onu Beydâ yokuşu üzerine doğrulttu. Hz. Peygamber, Allah’a hamdetti, tesbîh etti ve tekbîr getirdi. Sonra hac ile umreye beraberce niyet ederek, telbiye yaptı. Beraberindeki insanlar da hac ile umreye niyet edip, telbiye eylediler. (Ve böylece ihrama girdiler). Mekke’ye geldiğimizde Hz. Peygamber (s.a.v.) insanlara emretti. Onlar ihramdan çıktılar. Nihayet terviye günü olunca, insanlar hac için ihrama girdiler.

(6) ... عَنْ البراءِ بْنِ عَازِبٍ، قَالَ: كُنْتُ مَعَ عَلِيٍّ حِينَ أَمَرَهُ رَسُولُ اللَّهِ (ص.س) عَلَى اليَمَنِ قَالَ: فَأَصَبْتُ مَعَهُ أَوْاقِي فَلَمَّا قَدِمَ عَلَيَّ

مِنَ اليَمَنِ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ (ص.س) قَالَ: وَجَدْتُ فَاطِمَةَ (ر.ض) قَدْ لَبَسَتْ ثِيَابًا صَبِيغًا وَقَدْ نَضَحَتْ البَيْتَ بِنَضُوحٍ فَقَالَتْ: مَا لَكَ رَسُولَ

اللَّهِ (ص.س) قَدْ أَمَرَ أَصْحَابَهُ فَأَحْلُوا قَالَ: قُلْتُ لَهَا: إِنِّي أَهْلَلْتُ بِإِهْلَالِ النَّبِيِّ (ص.س)،...⁴⁴⁰

6)... Berâ b. Âzib’den dedi ki: Ben, kendisini Hz. Peygamber (s.a.v.) Yemen’e komutan olarak gönderdiği zaman Hz. Ali’nin yanında idim ki: Onun yanında kilolarca mal elde ettim. Kendisi Hz. Peygamber’in (s.a.v.) yanına geldiği vakit Hz. Fâtıma’yı boyalı elbiseler giyinmiş ve evinde güzel misklerle kokulandırmış bir halde buldu. Hz. Fâtıma dedi ki sana ne oluyor da (ihramdan çıkmıyorsun) oysa Hz. Peygamber (s.a.v.) ashabına (ihramdan çıkmalarını) emretti, onlar da ihramdan çıktılar. Hz. Ali’de dedi ki: Ben de O’na, “Ben Hz. Peygamber (s.a.v.) ne niyetle girdiyse ben de o niyete ihrama girdim (O ise henüz ihramdan çıkmadı)” diye cevap verdim ve Peygamber’in yanına geldim. Bana: İhrama girerken nasıl hareket ettin? diye sordu. Ben de: “Hz. Peygamber’in girdiği gibi ihrama girdim diye niyet ettim cevabını verdim.” Hz. Peygamber’de: “Ben hedy kurbanlığı gönderdim ve hac ile umreyi

⁴³⁹ Buhârî, *el-Câmi ‘u’s-Sahîh*, "Kitâbu'l-Hacc", 25 (No. 1551).

⁴⁴⁰ Ebû Dâvûd, *es-Sunen*, "Kitâbu'l-Manâsik", 11 (No. 1797); Nesâî, *el-Muctbâ mine’s-Sunen*, "Kitâbu'l-Manesikül-Hac", 24 (No. 2725).

birleştirdim. Sen kurbanlardan 67'sini yahut ta 66'sını kes 33'ünü yahut ta 34'ünü kendine bırak (kestiğin) develerin her birinden biraz (et parçası)da bana bırak” buyurdu.

(7)... عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، قَالَ: اجْتَمَعَ عَلِيُّ، وَعُثْمَانُ (ر.ض) بِعُسْفَانَ، فَكَانَ عُثْمَانُ يُنْهَى عَنِ الْمُتَعَةِ أَوْ الْعَمْرَةِ، فَقَالَ

عَلِيٌّ: مَا تُرِيدُ إِلَى أَمْرِ فَعَلَهُ رَسُولُ اللَّهِ (ص.س)، تَنْهَى عَنْهُ؟...⁴⁴¹

7)... Saîd b. Müseyyeb'den şöyle dedi: Hz. Ali ile Hz. Osman Usfân denilen bir yere bir araya geldiler, Hz. Osman hacda temettu'dan yahut umreden nehiy ediyordu. Hz. Ali: Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yaptığı bir işe karşı ne demek istiyorsun? Onu neden yasak ediyorsun? dedi. Hz. Osman: Bunu, bize sormaktan vazgeç, dedi. Hz. Ali: Ben, seni bırakamam! mukabelesinde bulundu. Hz. Ali bunu caiz gördüğü için hem hacca hem de umreye ikisine birden niyetlendi.

3.7.6. Hadisleri Değerlendirme ve Çıkan Sonuçlar

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kıran hac yaptığıyla ilgili birden fazla sahabe rivâyet etmiş ve bu bölümde aktarılan yedi hadisin üçü Sahîhyn'de, diğer dördü ise sünnet kitaplarında geçmekte ve sened açısından sahih kabul edilmektedir.

Hadislerin şerhine bakıldığında Enes ve Câbir hadislerinde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kıran haccı yaptığı dair kıran kelimesi kullanılarak ifade edilmiş ancak diğer hadislerin bazısında temettü kelimesi kullanılmıştır. Buradaki temettü kelimesinin “faydalanmak” anlamında kullanıldığı aşikârdır. Hem Hz. Peygamber'in (s.a.v.) uygulaması açısından hem de rivâyetlerin çokluğu ve lafız sarih bir şekilde olması bakımından Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ifrad ve temettü haccı yapmadığı, kıran haccı yaptığı anlaşılmaktadır.⁴⁴²

Kıran haccı yapan bir kimse için hadislerden çıkan bazı hükümler şunlardır:

▪ Kıran haccı yapan bir kimse kurbanlığını sevk etmesi gerekmektedir. Eğer kurbanlığını sevk etmemişse onun umreyi yaptıktan sonra ihramdan çıkması gerekir ve böylece haccı temettü haccına dönüşür. İbn Abbâs ve bazı selefe âlimlerine göre kim

⁴⁴¹ Müslim, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, “Hacc”, 159 (2/897).

⁴⁴² İbn Kayyim, *Zâdü'l-Me'âd fî Hedyi Hayri'l-İbâd*, 278.

kurbanlığını sevk etmişse ona kıran yapmak vacip olur. Eğer kurbanlığını sevk etmemişse ona da temettü yapmak vacip olduğunu söylemişlerdir.⁴⁴³

▪ Kıran haccı yapan için Hanefiler hariç üç mezhebe göre hem umre için hem de hac için bir tavaf ve sa'yın yeterli olacağı belirtilmektedir. Ancak Hanefiler hem umre için hem de hac için ayrı ayrı tavaf ve sa'y yapılmasının gerekli olduğunu söylemiştir,⁴⁴⁴ Hanefiler bu görüşü Hz. Ali'nin "*kıran hac yapan kişi iki tavaf iki sa'y yapar*" rivayetine dayandırmaktadır.⁴⁴⁵

▪ Kıran haccı yapacak kimsenin Mekke dışından gelmesi gerekmektedir.⁴⁴⁶

▪ Hz. Peygamber (s.a.v.) ve onunla beraber kurbanlığını sevk edenlerin kıran hac yapmış, kurbanlığını sevk etmeyenler ise temettü yapmışlardır.

▪ Berâ b. Âzib'in hadisinde geçen "Hz. Ali'nin "*Hz. Peygamber'in (s.a.v.) girdiği gibi ihrama girdim diye niyet ettim.*" ifadesi, ihrama girerken müphem (ihram türünü tayin etmemek) ve muallak (ihramını bir başkasını ihramına bağlamak) olarak niyet etmenin caiz olduğu göstermektedir.⁴⁴⁷

Hangi hac türünü faziletli olduğu hususunda ise Ebu Hanife, Müzenî ve Sevrî kıran haccının temettü ve ifrad haccından daha faziletli olduğunu söylemişlerdir.⁴⁴⁸

3.8. Tavaf

Tavaf, sözlükte bir şeyin etrafında çevresinde dönmek dolaşmak anlamına gelmektedir.⁴⁴⁹ Terim olarak ise "*usulüne uygun şekilde Kâbe'nin etrafında dönmek manasına gelir. Kâbe'nin sol tarafında yer alan Hacerülesved hizasından başlayarak*

⁴⁴³ İbn Kayyim, *Zâdü'l-Me'âd fî Hedyi Hayri'l-İbâd*, 268.

⁴⁴⁴ Tirmizî, *el-Câmiü'l-kebir*, "Hacc", 7 (No. 947).

⁴⁴⁵ Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, 2/205; es-Serahsî, *el-Mebsût*, 4/28.

⁴⁴⁶ es-Serahsî, *el-Mebsût*, 4/31.

⁴⁴⁷ Kandehevî, *Haccetü'l-vedâ' ve cüz'ü 'umrâti'n-nebî şallallâhu 'aleyhi ve sellem*, 115.

⁴⁴⁸ Kurtubî, *El-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, 2/389.

⁴⁴⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 9/225; Salim Ögüt, "TAVAF", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 18 Mayıs 2023).

aynı noktada tamamlanan her dönüşe şavt (tur) denilir ve yedi şavtın tamamlanmasına tavaf adı verilir.”⁴⁵⁰

Tavaf bir ibadet olduğundan ötürü tavaf yapanın abdestli olması gerekir.⁴⁵¹ Tavaf Kâbe solda kalacak şekilde zaruret olmadıkça yürüyerek hicr yönüne doğru yapılır, tamamlanınca iki rekât tavaf namazı kılınır. Hac ibadetinde yapılan üç tavaf çeşidi bulunmaktadır. Bunlar Kudüm, Ziyaret/İfada ve Veda tavaflarıdır. Bu tavafları her biri çalışmanın bu kısmında bir başlık altında açıklanacaktır.

3.8.1. Kudüm Tavafı

Mekke’ye ilk geldiğinde yapılan tavaftır. Bu tavafa Tahiyе ve Likâ da denilmektedir. Hanefilere göre bu tavaf sünnet, Maliklere göre ise vacip olarak kabul edilmektedir.⁴⁵²

Hz. Peygamber(s.a.v.) hac kâfilesiyile beraber Mekke’nin kuzey yukarı kısmındaki Keda denilen vâdiden, devesi Kasva’nın üzerinde telbiye getirerek giriş yapmıştır.⁴⁵³ Hz. Peygamber (s.a.v.) Mekke’ye girip Kâbe’yi görünce amacına ulaştığı için telbiye getirmeyi bırakmıştır.⁴⁵⁴ Hz. Peygamber (s.a.v.) Kâbe’yi görünce elini kaldırarak şöyle dua etti: “Allah’ım! Selâm sensin, selâm sendendir. Rabbimiz! Bizi Selâmetle yaşat. Allah’ım şu Beyt’in şerefini, yüceliğini, berektini, mehabetini artır. Ona hac veya umre için ziyarete gelen kimlerin de şerefini saygınlığını ve iyiliğini artır.” Bu duayı Said bin Meseyyeb, Hz. Ömer’den işitiğini söylemiştir.⁴⁵⁵

Kudüm tavafıyla ilgili rivâyetler:

... عن عُرْوَةَ بْنِ الرَّبِيعِ عَنْ عَائِشَةَ (ر.ض) قَالَتْ: أَنَّ أَوَّلَ شَيْءٍ بَدَأَ بِهِ حِينَ قَدِمَ مَكَّةَ أَنَّهُ تَوَضَّأَ، ثُمَّ طَافَ بِالْبَيْتِ...⁴⁵⁶

⁴⁵⁰ Öğüt, “TAVAF”.

⁴⁵¹ Buhârî, *el-Câmi ‘u’s-Sahîh*, "Kitâbu'l-Hayz", 6 (No. 305).

⁴⁵² es-Serahsî, *el-Mebsût*, 4/34.

⁴⁵³ Buhârî, *el-Câmi ‘u’s-Sahîh*, "Kitâbu'l-Hacc", 25 (No. 1576).

⁴⁵⁴ İbn Kesîr, *El-Bidâye Ve’n-Nihâye*, 5/151.

⁴⁵⁵ İbn Kayyim, *Zâdü'l-Me‘âd fî Hedyi Hayri'l-‘İbâd*, 323-324.

⁴⁵⁶ Müslim, *el-Câmi ‘u’s-Sahîh*, “Hacca”, 190 (2/906); Buhârî, *el-Câmi ‘u’s-Sahîh*, "Kitâbu'l-Hacc", 25 (No. 1614).

1)... Urve b. Zübeyr (ö. 94/713), Hz. Âişe'den naklettiğine göre “Hz. Peygamber, Mekke’ye vardığı vakit yaptığı ilk iş abdest alarak beyti tavaf etmek olmuştur.”

(2)... عن جابر بن عبد الله قال: ... حتى إذا أتينا البيت معه، استلم الركنَ فَرَمَلْنَا ثَلَاثًا وَمَشَى أَرْبَعًا، ثُمَّ نَفَدَ إِلَى مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ

السَّلَام،...⁴⁵⁷

2)... Câbir’in, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Vedâ haccın anlatın uzun hadisinde “Biz Hz. Peygamber’le Mekke’ye girdiğimizde Kâbe’ye varınca rüknü istilâm buyurdu ve ilk üç şavtunu(turunu) remel (koşar gibi) yaptı, son dört şavtunu ise yürüyerek yaptı. Sonra Hz. İbrahim’in makamına geçip şu ayeti okudu “*İbrahim’in makamından namazgah ediniz.*”⁴⁵⁸ Makam ve beyt arasında iki rekât namaz kılıp ihlâs ve Kâfirûn sûrelerin okudu, babam bunu Hz. Peygamber’den işitmeden söyleyeceğini hiç zannetmem.

(3)... عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، أَنَّهُ قَالَ: لَمْ أَرِ رَسُولَ اللَّهِ (ص.س) يَمْسُحُ مِنَ الْبَيْتِ، إِلَّا الرُّكْنَيْنِ الْيَمَانِيَيْنِ.⁴⁵⁹

3)... Salim b. Abdullah, İbn Ömer’den rivâyet ettiğine göre “Ben Hz. Peygamber’in (s.a.v.) beyi’ten İki rükn-i Yemani’dan başka bir mesh ederken görmedim.” demiştir. Bu hadis farklı lafızla İbn Abbâs tarafından rivâyet edilmektedir.⁴⁶⁰

(4)... عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: رَأَيْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ (ر.ض) قَبَلَ الْحَجَرَ، وَقَالَ: أَوْلَا أَبِي رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ص.س)

فَبَلَكَ مَا فَبَلْتُكَ.⁴⁶¹

4)... Zeyd b. Eslem (ö. 136/754), babasından rivâyet ettiğine göre “babam Hz. Ömer’i Hacarulesved öptü ve sonra “eğer Hz. Peygamber’in (s.a.v.) seni öptüğünü görmeseydim, seni öpmezdim dedi.”

⁴⁵⁷ Müslim, *el-Câmi ‘u’s-Sahîh*, “Hacca”, 147 (2/886); Tirmizî, *el-Câmiü’l-kebîr*, “Hacca”, 7 (No. 856).

⁴⁵⁸ el-Bakara 2/125.

⁴⁵⁹ Müslim, *el-Câmi ‘u’s-Sahîh*, “Hacca”, 242 (2/924); Buhârî, *el-Câmi ‘u’s-Sahîh*, "Kitâbu'l-Hacc", 25 (No. 1609).

⁴⁶⁰ Müslim, *el-Câmi ‘u’s-Sahîh*, “Hacca”, 247 (2/925).

⁴⁶¹ Buhârî, *el-Câmi ‘u’s-Sahîh*, "Kitâbu'l-Hacc", 25 (No. 1610); Müslim, *el-Câmi ‘u’s-Sahîh*, “Hacca”, 249 (2/925).

(5)... عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ السَّائِبِ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ص.س) يَقُولُ: مَا بَيْنَ الرَّكْعَتَيْنِ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ

حَسَنَةً، وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ.⁴⁶²

5)... Abdullah b. Sâib (ö. 70/689-90) dedi ki: “Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Rukn-i Yemani ile Hacerulesved arasında Rabbimiz, bize dünyada iyilik ve güzellik ver, ahrette de iyilik ve güzellik ver, bizi cehennem azabından koru.” Dediğini iştim.

3.8.2. Hadisleri Değerlendirme ve Çıkan Sonuçlar

Hz. Peygamber’in (s.a.v.) kudüm tavafıyla ilgili hadisler, tavaf esnasında dua hadisi hariç olamka üzere Sahîhyn’de geçtiği için sened açısından değerlendirmeyeceğiz. Tavaf esnasındaki dua hadisi Abdullah b. Sâib tarafından hasen olarak rivâyet edilmektedir.⁴⁶³

Hadislerin şerhine bakıldığında tavaf bir ibadet olduğundan dolayı kişi tavafa başlamadan önce abdestli olması gerekmektedir. Tavafın nasıl yapılması gerektiğine bakıldığında Hz. Peygamber’in (s.a.v.) rukn-i Yemani ile Hacerulesved arasında geçerek, belirli dualarda bulunduğu aktarılır. Görüldüğü üzere Hz. Peygamber (s.a.v.) kudüm tavafın bineği üzerinde yapmamıştır.⁴⁶⁴ Tavafa rukn-i Yemani’den Hacerulesved hizasında başlamak Hanefilere göre sünnettir.⁴⁶⁵ Tavafın ilk üç turunu koşar gibi yapmak ise İbn Abbâs hariç sahâbe ve tâbiînler tarafından sünnet olarak kabul edilmiştir.⁴⁶⁶ İbn Abbâs’ın, Müslim’de geçen rivâyetine göre; koşar gibi tavaf yapmayı Hz. Peygamber (s.a.v.) sadece Umretü’l-Kazâ’da emretmiştir.⁴⁶⁷ Ancak rivâyetlere bakıldığında Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Vedâ haccında tavafının ilk üç turunda remel yaptığını görülmektedir.

⁴⁶² Ebû Dâvûd, *es-Sunen*, “Kitâbu’l-Manâsik”, 11 (No. 1892); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 24/120 (No. 15399).

⁴⁶³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 24/120

⁴⁶⁴ İbn Kesîr, *El-Bidâye Ve’n-Nihâye*, 5/158.

⁴⁶⁵ es-Serahsî, *el-Mebsût*, 4/49.

⁴⁶⁶ Nevevî, *el-Minhâc fî şerhi Şahîhi Müslim b. el-Haccâc*, 9/10.

⁴⁶⁷ Müslim, *el-Câmi ‘u’s-Sahîh*, “Hacc”, 237 (2/971).

3.8.2. İfade (Sader) Tavafı

Bir diğer adıyla ziyaret tavafı olan bu tavaf, haccın rükünlerinden biridir. Arafat ve müzdelife vakfelerinden sonra yapılır.⁴⁶⁸

İfade tavafıyla ilgili rivâyetler:

(1) ... عن جابر... ثُمَّ رَكِبَ رَسُولُ اللَّهِ (ص.س) فَأَفَاضَ إِلَى الْبَيْتِ، فَصَلَّى بِمَكَّةَ الظُّهْرَ...⁴⁶⁹

1)... Câbir'in anlatığına göre “Hz. Peygamber (s.a.v.) (Kurban Bayramı günü) İfade Tavafı yapmak için Kâbe'ye yöneldi ve öğlen namazı Mekke'de kıldı... ”

(2) ... عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: أَفَاضَ رَسُولُ اللَّهِ (ص.س) مِنْ آخِرِ يَوْمِهِ حِينَ صَلَّى الظُّهْرَ، ثُمَّ رَجَعَ إِلَى مِي...⁴⁷⁰

2)... Hz. Âişe dedi ki “Hz. Peygamber (s.a.v.) (Kurban Bayramının ilk) gününün son kısmında öğlen namazın Mekke'de kıldıktan sonra İfade tavafını yaptı, sonra Minâ'ya döndü.

(3) ... عَنْ ابْنِ عُمَرَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص.س) أَفَاضَ يَوْمَ النَّحْرِ، ثُمَّ رَجَعَ فَصَلَّى الظُّهْرَ بِمِي...⁴⁷¹

3)... İbn Ömer'den naklettiğine göre “Hz. Peygamber (s.a.v.) Kurban Bayramı günü İfade Tavafı yapmış, sonra Mina'ya döndükten sonra öğlen namazın kılmış.

(4) ... عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ النَّبِيَّ (ص.س) لَمْ يَزُكْ فِي السَّبْعِ الَّذِي أَفَاضَ فِيهِ...⁴⁷²

4)... İbn Abbâs'in anlattığına göre “Hz. Peygamber (s.a.v.) ifade Tavafının yedisin remel (koşar gibi) yapmamıştır.”

(5) ... عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: طَافَ النَّبِيُّ (ص.س) فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ حَوْلَ الْكَعْبَةِ عَلَى بَعِيرِهِ، يَسْتَلِمُ الرُّكْنَ كَرَاهِيَةً أَنْ يُضْرَبَ عَنْهُ

النَّاسِ.⁴⁷³

⁴⁶⁸ es-Serahsî, *el-Mebsût*, 4/34.

⁴⁶⁹ Müslim, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, “Hacc”, 147 (2/886).

⁴⁷⁰ Ebû Dâvûd, *es-Sunen*, “Kitâbu'l-Manâsik”, 11 (No. 1973); Hâkim, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, 1/651 (No. 1756).

⁴⁷¹ Müslim, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, “Hacc”, 335 (2/950); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 8/498-99 (No. 4898).

⁴⁷² Ebû Dâvûd, *es-Sunen*, “Kitâbu'l-Manâsik”, 11 (No. 2001); Hâkim, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, 1/648 (No. 1746).

⁴⁷³ Müslim, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, “Hacc”, 256 (2/927).

5)... Hz. Âişe dedi ki: “Hz. Peygamber (s.a.v.) Vedâ haccında halk kendisinden menedilmesin diye Kâbe’nin etrafında devesi üzerinde tavaf ediyor ve rüknü istilâm ediyordu.

6)... عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: طَافَ رَسُولُ اللَّهِ (ص.س) بِالْبَيْتِ فِي حَجَّةِ الْوُدَاعِ عَلَى رَاحِلَتِهِ يَسْتَلِمُ الْحَجَرَ بِمِخْجَبِهِ، لِأَن يَرَاهُ النَّاسُ

وَلِيُشْرِفَ وَيَسْأَلُوهُ، فَإِنَّ النَّاسَ عَشُوهُ.⁴⁷⁴

6)... Câbir’in anlatığına göre “Hz. Peygamber (s.a.v.) Vedâ haccında Kâbe’yi ve Safa ile Merve arasını, halk kendini görsünler de sual sorsunlar diye yüksekte bulunmak için devesi üzerinde tavaf etti. Hacer-i Esved’i bastonuyla istilâm etti. Çünkü halk etrafına üşüşmüşlerdi.

7)... عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: طَافَ النَّبِيُّ (ص.س) عَلَى رَاحِلَتِهِ فَإِذَا انْتَهَى إِلَى الرُّكْنِ أَشَارَ إِلَيْهِ.⁴⁷⁵

7)... İbn Abbâs’ın anlattığına göre “Hz. Peygamber (s.a.v.) bineği üzerinde tavaf yapar ve her bir turu bitirdiğinde ise rükne işaret ederdi.”

8)... عَنْ عَائِشَةَ (ر.ض): فَطَافَ الَّذِينَ أَهَلُوا بِالْعُمْرَةِ، ثُمَّ حَلُّوا، ثُمَّ طَافُوا طَوَافًا آخَرَ، بَعْدَ أَنْ رَجَعُوا مِنْ مِئِي، وَأَمَّا الَّذِينَ جَمَعُوا

بَيْنَ الْحَجِّ وَالْعُمْرَةِ، فَإِنَّمَا طَافُوا طَوَافًا وَاحِدًا.⁴⁷⁶

8)... Hz. Âişe anlattığına göre “Umra niyetiyle telbiye etmiş olanlar Kâbe’yi ve Safa ile Merve arasında tavaf ettikten sonra ihramdan çıktılar. Sonra Minâ’dan dönmelerinin akabinde diğer bir tavaf daha yaptılar. Ancak Hacc ve Umreyi cem (kıran) edenlere onlar bir tavaf yaptılar.

9)... عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، وَعَائِشَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ (ص.س) أَخَّرَ طَوَافَ الزِّيَارَةِ إِلَى اللَّيْلِ.⁴⁷⁷

9)... Hz. Âişe ile İbn Abbâs’ın anlattığına göre “Hz. Peygamber (s.a.v.) (Kurban Bayramının birinci günü) Ziyaret tavafını geceye ertelemiştir.

⁴⁷⁴ Müslim, *el-Câmi ‘u’s-Sahîh*, “Hacc”, 255 (2/972); Ebû Dâvûd, *es-Sunen*, “Kitâbu’l-Manâsik”, 11 (No. 1880).

⁴⁷⁵ Tirmizî, *el-Câmiü’l-kebîr*, “Hacc”, 7 (No. 865); Buhârî, *el-Câmi ‘u’s-Sahîh*, “Kitâbu’l-Hacc”, 25 (No. 1612).

⁴⁷⁶ Buhârî, *el-Câmi ‘u’s-Sahîh*, “Kitâbu’l-Hacc”, 25 (No. 1556); Müslim, *el-Câmi ‘u’s-Sahîh*, “Hacc”, 111 (2/870).

⁴⁷⁷ Tirmizî, *el-Câmiü’l-kebîr*, “Hacc”, 7 (No. 920); Ebû Dâvûd, *es-Sunen*, “Kitâbu’l-Manâsik”, 11 (No. 2000); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/373 (No. 2612).

3.8.3. Hadisleri Değerlendirme ve Çıkan Sonuçlar

Kurban Bayramının birinci günü yapılan ifada tavafına dair rivâyetlerdeki temel ihtilaf noktası; Hz. Peygamber'in (s.a.v.) o gün öğle namazını nerede kıldığıdır. Hz. Âişe ve Câbir'in rivâyet ettiklerine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) o gün öğle namazını Mekke'de kıldığı yönündedir. Buna muhalefet eden İbn Ömer ise Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ifada tavafını yaptıktan sonra Minâ'ya dönerek namazını orada kıldığını rivâyet etmiştir. Bu rivâyet Müslim'de de geçmektedir. Aynı zaman Câbir'in rivâyetide Müslim'de geçmekte olduğu için sened açısından iki rivâyette sahih kabul edildiği için metinlerde bir çelişki ortaya çıkmaktadır. Bu çelişkiyi ortadan kaldırmak için iki hadisi toplayıp tevil ederek yorumlamamız mümkündür.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Kurban Bayramı günü şeytan taşlaması, ardından kurban kesilen yere gidip orada kurban etinden yemesi, sonra ifada tavafını yapması, ardından zezem suyunu içmesi ve sonra Minâ'ya dönüp öğlen namazını yetiştirmesi zaman açısından mümkün görülmemektedir. Eğer zaruret dolayısıyla namazı ertelediği varsayılrsa da burada bir zaruret durumu görülmemektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) öğlen namazı vaktine Mekke'de yetiştirdiği görülmektedir. Buna binaen Hz. Peygamber'in (s.a.v.) öğlen ilk vaktinde Mekke'de olduğu için orada namaz kılmış sonra Minâ'ya döndükten sonra orada öğle namazı kılmayanlar için tekrar kendisi namaz kıldırması olabilir.⁴⁷⁸ Böylelikle iki hadis arasında çelişki de giderilmiş olunacaktır. Ayrıca Câbir Hz. Peygamber'in (s.a.v.), Vedâ haccının en küçük detayını bile rivâyet ettiği, aynı zamanda Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Minâ'da namaz kıldığına dair Hz. Âişe'den rivâyet olduğu için de öğle namazın Mekke'de kılmış olma ihtimali daha fazla kabul görmektedir.

İfada tavafıyla ilgili bir diğer ihtilaf noktası ise Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu tavafı gündüz mü, yoksa gece mi yaptığıyla ilgilidir. Câbir, İbn Ömer ve Hz. Âişe hadislerine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) ifada tavafını gündüz yapmıştır. Ancak Hz. Âişe ile İbn Abbâs'ın bir başka rivâyetine göre Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ifada tavafını geciktirerek gece yapmıştır. Bu hadis Tirmizî, Ebû Dâvûd ve İmam Ahmed'te geçmektedir. Bu hadisin senedinde geçen ortak ravi ise Ebu Zübeyr Muhammed b.

⁴⁷⁸ Kandehevî, *Haccetü'l-vedâ' ve cüz'ü 'umrâti'n-nebî şallâllâhu 'aleyhi ve sellem*, 197.

Müslim el-Kuraşi'dir.⁴⁷⁹ Tirmizî, Ebu Zübeyr'in, İbn Abbâs'tan hadis işittiğini ancak Hz. Âişe'den hadis işitmediğini belirtmektedir.⁴⁸⁰ Tirmizî bu hadisle ilgili hasen hükmünü vermiştir.⁴⁸¹ Ancak Ebu Zübeyr, burada bu hadis açıkça Hz. Âişe'den duyduğunu belirtmemiş ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ifada tavafını gece yaptığını sadece O'nun yoluyla rivâyet edilmiş olması ve sened açısından Câbir ve İbn Ömer'in hadis daha kuvvetli olmamasından dolayı bu hadis yanlışlık olduğu, muhtemelen Ebu Zübeyr İfade Tavafıyla Vedâ tavafını karıştırmış çünkü Hz. Peygamber(s.a.v.) Vedâ tavafını gece yapmıştır.⁴⁸² Her ne kadar Hz. Peygamber (s.a.v.) ifada tavafını gece yapmamış olsa da âlimler ifada tavafını geciktirmesini bir sıkıntı olmayacağını söylemişlerdir.⁴⁸³

Bu hadislerden çıkan bir diğer hüküm Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ifada tavafının yedisini remel (koşar gibi) yapmamıştır. Çünkü binekte olan kimsenin remel yapamayacağı aşikardır. Hz. Peygamber (s.a.v.) ifada tavafını bineği üzerinde yaparken Hacer-i Esved'i bastonuyla istilâm etmiştir. Alimler, Hacer-i Esved'i istilâm etmenin müstehap olduğu belirtmişlerdir. Ayrıca zaruret halinde olan bir kimsenin bineği üzerinde tavaf yapabileceğini de belirtmişlerdir.⁴⁸⁴

3.8.4. Vedâ Tavafı

Bir diğer adıyla sadar tavafı olan bu tavaf, Mekke'den ayrılmadan önce yapılan son tavaftır. Bu tavaf, Hanefiler göre vacip, Şafîiler göre ise sünnet kabul edilmiştir.⁴⁸⁵

Vedâ Tavafıyla ilgili rivâyetler:

... (1) عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ (ر.ض) قَالَ: أَمَرَ النَّاسُ أَنْ يَكُونُوا آخِرُ عَهْدِهِمْ بِالْبَيْتِ، إِلَّا أَنَّهُ خُفِّفَ عَنِ الْحَائِضِ.⁴⁸⁶

⁴⁷⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/481.

⁴⁸⁰ Muhammed b. İsa b. Sevre b. Musâ b. ed-Dahhâk. Tirmizî, *el-İlelü'l-kebîr*, thk. Subhî es-Sâmerrâî, (Beyrut: Mektebetü'n-nehda, 1409), 1/134.

⁴⁸¹ Tirmizî, *el-Câmiü'l-kebîr*, "Hacc", 7 (No. 920).

⁴⁸² İbn Kayyim, *Zâdü'l-Me'âd fî Hedyi Hayri'l-İbâd*, 346-347.

⁴⁸³ Nevevî, *el-Minhâc fî şerhi Şahîhi Müslim b. el-Haccâc*, 9/58.

⁴⁸⁴ Nevevî, *el-Minhâc fî şerhi Şahîhi Müslim b. el-Haccâc*, 9/19-20.

⁴⁸⁵ es-Serahsî, *el-Mebsût*, 4/34.

⁴⁸⁶ Müslim, *el-Câmi'u's-Sahîh*, "Hacc", 380 (2/963); Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, "Kitâbu'l-Hacc", 25 (No. 1755).

1)... İbn Abbâs'ın anlattığına göre “Hz. Peygamber (s.a.v.) insanlar (Hac ibadetinde) son uğrayacakları yerin Beyt-i Şerîf olması emir buyruldu. Yalnız bu konu da hayızlı kadına ruhsat verildi.

(2)... عَنْ زَيْنَبِ بِنْتِ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ، أَمَّا قَالَتْ: شَكَوْتُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ (ص.س) أَبِي أَسْتَكِي فَقَالَ: طُوبَى مِنْ وَرَاءِ

النَّاسِ وَأَنْتِ رَاكِبَةٌ،...⁴⁸⁷

2)... Ümmü Seleme (ö. 62/681) anlattığına göre “Ben Hz. Peygamber’e rahatsızlığımdan şikâyet ettim. Hz. Peygamber’de bana bineğin üzerinde halkın arkasından tavaf etmemi buyurdu. Ben de Hz. Peygamber’in (s.a.v.) dediği şekilde tavaf ettim. O anda Hz. Peygamber (s.a.v.) beytin yanında namaz kılıyor ve Tûr süresini okuyordu.” Bu metin Müslim aittir. Buhârî’nin metinde ise “İnsanlar sabah namazını kılarken Ümmü Seleme Vedâ tavafın gerçekleştirmiştir.” İfadesi bulunmaktadır.

3.8.5. Hadisleri Değerlendirme ve Çıkan Sonuçlar

Vedâ tavafıyla ilgili hadisler Sahîhyn’de geçmekte ve sened açısından sahih olarak kabul edilmektedir. Hadislerin şerhine bakıldığında İbn Abbâs’ın rivâyet ettiği hadise göre Vedâ tavafı haccı vacip hükmündedir. Alimler bu tavafı bırakan kişinin küçükbaş hayvan kesmesi gerektiğini de belirtmiştir.⁴⁸⁸

Hz. Peygamber’in, eşi Ümmü Seleme’ye bineği üzerinde olacak şekilde tavaf etmesini buyurmasının nedeni kadınların tavaf ederken insanlar ile arasında mesafe olması gerektiğine işaret etmektedir.⁴⁸⁹

3.9. Safa ve Merve Arasında Sa’y

Sa’y, “koşmak, yürüme, kastetmek ve çalışmak” anlamlarına gelmektedir.⁴⁹⁰ Terim olarak ise “hac ve umre için yapılan tavaf sırasında Safa ile Merve tepeleri

⁴⁸⁷ Buhârî, *el-Câmi ‘u’s-Sahîh*, "Kitâbu'l-Hacc", 25 (No. 1619); Müslim, *el-Câmi ‘u’s-Sahîh*, "Hacc", 258 (2/927).

⁴⁸⁸ Nevevî, *el-Minhâc fî şerhi Şahîhi Müslim b. el-Haccâc*, 9/79.

⁴⁸⁹ Nevevî, *el-Minhâc fî şerhi Şahîhi Müslim b. el-Haccâc*, 9/20.

⁴⁹⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 14/385.

arasında yedi defa gidip gelmeyi ifade eder.” Kur’ân-ı Kerîm’de sa’y kelimesi bu anlamı ile kullanılmaktadır.⁴⁹¹ Gidiş gelişlerin her birine şavt denilir. “*Sa’yin yapıldığı yerin uzunluğu 395,5, genişliği 20 metredir.*”⁴⁹²

Câhiliye döneminde Safa ve Merve tepelerinde İsfâ ve Naile putları bulunmaktaydı. Aynı zaman Medineliler sa’yı buradaki Menat adına yapıyorlardı. İslâmiyetten sonra ise bu geleneği devam ettirmeme düşüncesiyle Safa ile Merve arasında sa’y yapmaktan imtina ettiler. Bakara süresinin “*Şüphesiz Safa ile Merve, Allah’ın (dininin) nişanelerindedir. Onun için her kim hac ve umre niyetiyle Kâbe’yi ziyaret eder ve onları da tavaf ederse, bunda bir günah yoktur.*”⁴⁹³ meâlindeki âyet âyeti ile birlikte bu konuda Müslümanların endişesi kalmamıştır.⁴⁹⁴ Bu âyet bağlamında Safa ile Merve arasında sa’y yapmak, Hanefilere göre vacip, Şafîlere göre ise haccın rükünlerinden biridir.⁴⁹⁵

Hz. Peygamber, İbrahim makamında tavaf namazını kıldıktan sonra tekrar Hacerulesved’i selâmladı ardında sa’y yapmak için Safa tepesine yöneldi.⁴⁹⁶

Safa ile Merve arasında sa’y yapmak ile ilgili rivâyetler:

... (1) عن جابر... فَلَمَّا دَنَا مِنَ الصَّفا قَرَأَ: "إِنَّ الصَّفا وَالْمَرْوةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ" أُنْبَدَأُ بِمَا بَدَأَ اللَّهُ بِهِ فَبَدَأُ بِالصَّفا، فَرَقِي عَلَيْهِ، حَتَّى

رَأَى النُّبَيْتَ فَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ، فَوَحَّدَ اللَّهَ وَكَبَّرَهُ،...⁴⁹⁷

1)... Câbir’in anlattığına göre “Hz. Peygamber (s.a.v.) Safa’ya tepesine yaklaşınca, “*Şüphesiz Safa ile Merve, Allah’ın (dininin) nişanelerindedir.*”⁴⁹⁸ Meâlindeki âyeti okudu ve Allah’ın başladığından başlıyorum; diyerek Safa’dan başladı, onun üzerine çıktı; Beyt-i şerifi görünce kibleye döndü Allah’ı tevhit eyledi ve ona tekbir

⁴⁹¹ el-Bakara 2/158.

⁴⁹² Salim Öğüt, “SA‘Y”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 21 Mayıs 2023).

⁴⁹³ el-Bakara 2/158.

⁴⁹⁴ Buhârî, *el-Câmi ‘u’s-Sahîh*, "Kitâbu'l-Hacc", 25 (No. 1623); Müslim, *el-Câmi ‘u’s-Sahîh*, "Hacc", 259 (2/928).

⁴⁹⁵ es-Serahsî, *el-Mebsût*, 4/50.

⁴⁹⁶ Müslim, *el-Câmi ‘u’s-Sahîh*, "Hacc", 147 (2/886).

⁴⁹⁷ Müslim, *el-Câmi ‘u’s-Sahîh*, "Hacc", 147 (2/886).

⁴⁹⁸ el-Bakara 2/158.

getirdi; Bir tek Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. Onun ortağı yoktur. Mülk onundur, hamd de ona mahsustur. Hem o, her şeye kadirdir! Bir tek Allah'tan başka ilâh yoktur. Vaadini yerine getirdi; kulunu muzaffer kıldı. Yalnız başına bütün hizipleri bozguna uğrattı; dedi. Bu arada dua okudu ve söylediklerinin mislini üç defa tekrarladı. Sonra Merve'ye indi. Ayakları, vadinin ortasına indiği vakit hızlıca yürüdü. Ayakları vadiden çıkınca normal yürüyüşüne devam etti. Nihayet Merve'ye geldi. Merve'de dahi Safa'da yaptığı gibi hareket etti.”

Nesâî'de geçen rivâyette ise “Sonra, biraz daha Allah'ı zikredip, tesbih edip hamdettikten ve dilediği kadar dua ettikten sonra Sa'y'ını bitirinceye kadar böylece devam etti.”⁴⁹⁹

(2) ... عَنِ ابْنِ عُمَرَ (ر.ض) قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ص.س) إِذَا طَافَ الطَّوَّافَ الْأَوَّلَ حَبَّ ثَلَاثًا وَمَشَى أَرْبَعًا، وَكَانَ يَسْعَى بَطْنِ

المِسِيلِ إِذَا طَافَ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ...⁵⁰⁰

2)... İbn Ömer'in anlattığına göre Hz. Peygamber (s.a.v.) Kâbi'yi ilk defa tavaf ederken üç defa remel (koşar gibi) yapar, dört defa da normal yürürmüş. Safa ile Merve arasında sa'y yaparken dahi Mesîl vadisinde hızlı yürürmüştür.

(3) ... عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، يَقُولُ: طَافَ النَّبِيُّ (ص.س) فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ عَلَى رَاحِلَتِهِ بِالْبَيْتِ وَبَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ لِيَرَاهُ النَّاسُ،

وَلِيُشْرِفَ، وَلِيَسْأَلُوهُ إِنَّ النَّاسَ عَشُوهُ.⁵⁰¹

3)... Câbir'in anlattığına göre “Hz. Peygamber, Vedâ haccında insanlar çok kalabalık olduğu için ve kendisini görmeleri için tavaf ve sa'yı biniti üzerinde yapmıştı ki insanlar hac konusunda sorabileceklerini sorsunlar ve nasıl yapılacağını görsünler diye.”

(4) ... عَنْ أَبِي الطَّفَيْلِ، قَالَ: قُلْتُ لِابْنِ عَبَّاسٍ: أَرَأَيْتَ قَدْ رَأَيْتَ رَسُولَ اللَّهِ (ص.س)، قَالَ: فَصِفْهُ لِي، قَالَ قُلْتُ: رَأَيْتُهُ عِنْدَ الْمَرْوَةِ

عَلَى نَاقَةٍ، وَقَدْ كَثُرَ النَّاسُ عَلَيْهِ...⁵⁰²

⁴⁹⁹ Nesâî, *el-Muctbâ mine 's-Sunen*, “Kitâbu'l-Manâsik”, 24 (No. 2974).

⁵⁰⁰ Buhârî, *el-Câmi 'u 's-Sahîh*, "Kitâbu'l-Hacc", 25 (No. 1644); Müslim, *el-Câmi 'u 's-Sahîh*, “Hacc”, 231 (2/920).

⁵⁰¹ Müslim, *el-Câmi 'u 's-Sahîh*, “Hacc”, 254 (2/926); Ebû Dâvûd, *es-Sunen*, “Kitâbu'l-Manâsik”, 11 (No. 1880); Nesâî, *el-Muctbâ mine 's-Sunen*, “Kitâbu'l-Manâsik”, 24 (No. 2975).

⁵⁰² Müslim, *el-Câmi 'u 's-Sahîh*, “Hacc”, 239 (2/922).

4)... Ebu Tufeyl, İbn Abbâs'a "Ben Hz. Peygamber'i gördüğümü zannediyordum dedim" O halde Onu bana tavsif ve tarif et dedi. Bende "Onu Merve'de dışı bir deve üzerinde gördüm. Etrafına birçok insanları toplanmışlardı dedim." Bunun üzerine İbn Abbâs: "İşte Hz. Peygamber (s.a.v.) odur. Halk onun huzurundan kovulmaz ve zorlanmazlardı, dedi."

(5)... عَنْ أَبِي الطُّفَيْلِ، قَالَ: فُلْتُ لِابْنِ عَبَّاسٍ: أَخْبِرْنِي عَنِ الطَّوَافِ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ رَاكِبًا، أَسُنَّةٌ هُوَ؟ فَإِنَّ قَوْمَكَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُ

سُنَّةٌ، قَالَ: صَدَقُوا وَكَذَّبُوا...⁵⁰³

5)... Ebu Tufeyl anlattığına göre İbn Abbâs'a, Ne buyurursun. Bana Safa ile Merve arasında vasıtaya binerek sa'y yapmayı haber ver. Bu da sünnet midir? Zira kavmin hunun sünnet olduğunu söylüyorlar, dedim. İbn Abbâs: "Hem doğru söylemişler hem yanlış! cevabını verdi." Ben bu hem doğru söylemişler hem yanlış sözünün manası nedir? dedim İbn Abbâs şunu söyledi: "Hz. Peygamber (s.a.v.) yanına halk üşüştüler, işte Muhammed! İşte Muhammed! diyorlardı. Hatta evlerden genç kızlar bile çıkmışlardı. Hz. Peygamber'de huzurunda halk dövülemezdi. Başına birçok kimseler toplanınca hayvana bindi ama yürüyerek sa'y yapmak efdaldır.

(6)... عَنْ جَابِرٍ، يُقُولُ: لَمْ يَطْفِئِ النَّبِيُّ (ص.س) وَلَا أَصْحَابُهُ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ إِلَّا طَوَافًا وَاحِدًا..⁵⁰⁴

6)... Câbir'in anlattığına göre "Hz. Peygamber(s.a.v.) ve ashabı Safa ile Merve arasında sadece bir tavaf yapmışlardır.

3.9.1. Hadisleri Değerlendirme ve Çıkan Sonuçlar

Safa ile Merve arasındaki sa'y ile ilgili hadisler Sahîhyn'de geçtiği için sened açısından değerlendirmeyecektir. Hadislerin şerhine bakıldığında ise Hz. Peygamber (s.a.v.), tavaf namazını kıldıktan sonra Safa tepesine çıkarak, Sa'ya başlamıştır. Buna binaen bir kişinin sa'ya, Safa tepesinden başlaması gerekmektedir denilebilir.⁵⁰⁵

⁵⁰³Müslim, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, "Hacc", 237 (2/921); Ebû Dâvûd, *es-Sunen*, "Kitâbu'l-Manâsik", 11 (No. 1885).

⁵⁰⁴ Müslim, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, "Hacc", 265 (2/930); Ebû Dâvûd, *es-Sunen*, Kitâbu'l-Manâsik", 11 (No. 1788).

⁵⁰⁵ es-Serahsî, *el-Mebsût*, 4/50; Nevevî, *el-Minhâc fî şerhi Şahîhi Müslim b. el-Haccâc*, 8/177.

Sa'y konusunda ihtilaf noktası Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sa'y'ı yaparken yürüyerek mi, yoksa bineği üzerinde mi yaptığı konusudur. Rivâyetler bakıldığında Hz. Peygamber (s.a.v.) başlangıçta sa'ya yürüyerek başlamış sonra insanlar etrafına toplanınca bineğine binmek zorunda kalmıştır.⁵⁰⁶ Ancak Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kaç şavt yürüyerek, kaç şavt bineğinde yaptığı bilinmemektedir.

Âlimler Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sa'yı bineğin üzerinde zaruretten dolayı yaptığını ve bir kişinin zaruret olduğu takdirde bineğin üzerinde sa'y yapabileceğini söylemişlerdir.⁵⁰⁷ Zaten Câbir ve İbn Abbâs'ın hadisinde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) zaruret babından bineği üzerinde sa'y yaptığı nakledilmektedir.

Bir diğer konu ise Safa ile Merve arasındaki sa'y'ın tavaftan sonra olduğu için Kâbe'yi tavaf yapmadan sa'y yapılamayacağı konusudur.⁵⁰⁸ Hz. Peygamber (s.a.v.) ve onunla beraber kıran haccı yapanlar, Safa ile Merve arasında sadece bir sa'y yapmışlardır.

3.10. Terviye Günü

Hacı adayları, Zilhicce'nin sekizinci gününden itibaren haccın rükünlerinden biri olan Arafat vakfesine başlamaktadır. Hacılar, su depolayarak Arafat'tan bir gün önce Arafat'a su götürdükleri için bugüne Terviye günü denilmektedir.⁵⁰⁹ O gün Hz. Peygamber (s.a.v.) hac kfilesi ile beraber Mine'ya hareket etmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) Terviye gününden bir gün önce Müslümanlar hac menâsiklerini öğretmek için bir konuşma yaptığı⁵¹⁰ nakledilse de ancak konuşmanın içeriğiyle ilgili kaynaklarda herhangi bir rivâyette bulunmamaktadır.

Terviye günüyle ilgili rivâyetler:

⁵⁰⁶ İbn Kayyim, *Zâdü'l-Me'âd fî Hedyi Hayri'l-İbâd*, 327.

⁵⁰⁷ Tirmizî, *el-Câmiü'l-kebîr*, "Hacc", 7 (No. 865).

⁵⁰⁸ es-Serahsî, *el-Mebsût*, 4/51.

⁵⁰⁹ es-Serahsî, *el-Mebsût*, 4/54.

⁵¹⁰ Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşraf*, 1/370; İbn Kesîr, *El-Bidâye Ve'n-Nihâye*, 5/169.

(1) ... عن جابر... فَلَمَّا كَانَ يَوْمَ التَّرْوِيَةِ تَوَجَّهُوا إِلَى مِيٍّ، فَأَهْلَلُوا بِالْحَجِّ، وَرَكِبَ رَسُولُ اللَّهِ (ص.س)، فَصَلَّى بِمَا الظُّهْرَ وَالْعَصْرَ

وَالْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ وَالْفَجْرَ...⁵¹¹

1)... Câbir'in anlattığına göre "Hz. Peygamber, Terviye günü gelince bineğine binerek Minâ'ya doğru hareket etti ve onunla beraber olanlar hacca niyetlendiler, Hz. Peygamber (s.a.v.) o günü öğle, ikindi, akşam, yatsı ve sabah namazlarını Minâ'da kıldı.

(2) ... عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ (ر.ض) قَالَ: أَمَرَنَا النَّبِيُّ (ص.س) لَمَّا أَهْلَلْنَا، أَنْ نُحْرِمَ إِذَا تَوَجَّهْنَا إِلَى مِيٍّ، قَالَ: فَأَهْلَلْنَا مِنْ

الْأَبْحِ...⁵¹²

2)... Câbir'in anlattığına göre "İhramdan çıktığımız Hz. Peygamber (s.a.v.) bize Minâ'ya hareket ettiğimizde tekrar ihram girmemizi emretti, biz de Ebtah'da ihrama girdik."

(3) ... عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ جَابِرٍ قَالَ: حَتَّى إِذَا كَانَ يَوْمَ التَّرْوِيَةِ، وَجَعَلْنَا مَكَّةَ بَطْهَرٍ، أَهْلَلْنَا بِالْحَجِّ...⁵¹³

3)... Câbir'in anlattığına göre "Terviye günü geldiğinde Mekke'yi arkada bıraktığımız vakit hacca niyet ettik."

(4) ... عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ فَلَمَّا كَانَ عَشِيَّةَ التَّرْوِيَةِ أَهْلَلْنَا بِالْحَجِّ...⁵¹⁴

4)... Ebû Saîd el-Hudrî'nin anlattığına göre "Terviye günün öğlenden sonra hacca niyet ettik."

(5) ... عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ رُفَيْعٍ، قَالَ: سَأَلْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ (ر.ض) قُلْتُ: أَخْبِرْنِي بِشَيْءٍ عَقَلْتُهُ عَنِ النَّبِيِّ (ص.س)، " أَيْنَ صَلَّى

الظُّهْرَ وَالْعَصْرَ يَوْمَ التَّرْوِيَةِ؟ قَالَ: بِمِيٍّ...⁵¹⁵

⁵¹¹ Müslim, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, "Hacc", 147 (2/886).

⁵¹² Müslim, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, "Hacc", 139 (2/882).

⁵¹³ Müslim, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, "Hacc", 142 (2/884); Nesâî, *el-Muctbâ mine's-Sunen*, "Kitâbu'l-Manâsik", 24 (No. 2994).

⁵¹⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 18/214 (No. 11677).

⁵¹⁵ Buhârî, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, "Kitâbu'l-Hacc", 25 (No. 1653); Ebû Dâvûd, *es-Sunen*, "Kitâbu'l-Manâsik", 11 (No. 1912).

5)... Abdulaziz b. Rufey' dedi ki ben Enes b. Malike Hz. Peygamber'den hatırladığın bir şeyi Zilhicce'nin sekizinde (Terviye gününde) öğle ile ikindi namazlarını nerede kıldığını bana haber verir misin? Dedim, Enes: Minâ'da kıldı, dedi.

... (6) عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ (ص.س) الظُّهْرَ يَوْمَ التَّرْوِيَةِ وَالْفَجْرَ يَوْمَ عَرَفَةَ بِمِئَى.⁵¹⁶

6)... İbn Abbâs'ın anlattığına göre “Hz. Peygamber (s.a.v.) terviye günü öğle namazını, sabah namazını Minâ'da kıldı sonra Arafat'a hareket etti.

3.10.1. Hadisleri Değerlendirme ve Çıkan Sonuçlar

Terviye günü Minâ'ya çıkmakla ilgili hadislerin birçoğu Sahîhyn'de geçtiği için sened açısından da sahih kabul edilmektedir. Bundan ötürü bu hadisler sened açısından değerlendirmeyecektir. Bildiği üzere Hz. Peygamber(s.a.v.) Vedâ haccında kurbanlığını daha önce sevk ettiği için kıran haccı yapmış Mekke'ye geldiğinde ise hac ibadetini yerine getirene kadar ihramdan çıkmamıştır. Onunla beraber kurban sevk edenler de böyle yapmıştır. Ancak daha önceden kurbanlık sevk etmeyenler ise umre yaptıktan sonra temettü yapıp ihramdan çıkmışlar ve terviye günü hac için tekrar ihrama girmişlerdir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) terviye günü öğle namazından önce Minâ'ya doğru hareket etmiş ve daha önce ihramdan çıkanlarda, hac ibadeti yapmak üzere niyet etmelerini ve tekrar ihrama girmeleri gerektiğini buyurmuştur. Hac kafilesi, Mekke'yi arkalarına aldıklarında Ebtah bölgesinde hacca niyet etmişlerdir. Şafîilere göre Mekke'de hac yapan kimsenin terviye günü Ebtah'ta tekrar ihrama girmesi sünnettir. Şafiler bunu Câbir'in hadisine dayandırır.⁵¹⁷

Hadislere bakıldığında terviye günü öğle, ikindi, akşam, yatsı ve arefe günü sabah namazını kılmak ve arefe günü gecesi Minâ'da konaklamak mustehaptır. Hac menâsiklerine dair bir şey olmadığı terviye gününün Minâ'da geçirilmesinde bir zorunluk yoktur.⁵¹⁸

⁵¹⁶ Ebû Dâvûd, *es-Sunen*, “Kitâbu'l-Manâsik”, 11 (No. 1911); İbn Mâce, *Sünen*, “Kitâbu'l-Manâsik”, 25 (No. 3004); Tirmizî, *el-Câmiü'l-kebir*, “Hacc”, 7 (No. 880).

⁵¹⁷ Nevevî, *el-Minhâc fi şerhi Şahîhi Müslim b. el-Haccâc*, 8/162.

⁵¹⁸ es-Serahsî, *el-Mebsût*, 4/53.

3.11. Arafat Vakfesi

Kelime olarak “anlama, tanıma ve güzel koku anlamlarına gelen Arafat, arefe kökünden türemiş olan bir kelimedir. Arafat, Mekke’ye 21 km. uzaklıkta olan Tâif dağ yolu üzerinde ova görünüşünde düz bir alandır. En uç noktaları arasında doğudan batıya 6,5 km., kuzeyden güneye de 11-12 km. uzunlukta olan bu sahanın toplam uzunluğu 13,68 km²’dir. Kuzey kesiminde halk arasında Arafat dağı olarak bilinen ve eskiden İlâl veya Elâl diye adlandırılan granit taşlarından oluşmuş, Cebel-i Rahme bulunmaktadır.”⁵¹⁹ Bu yere Arafat adının verilmesi sebebi kesin olarak bilinmemekle beraber, konuyla ilgili bazı görüşler ileri sürülmüştür. Bir görüşe göre Hz. Âdem ile Hz. Havvâ’nın yeryüzüne indikten sonra burada buluşup tanışmıştır. Bir diğer görüşe göre de dünyanın her tarafından gelen insanların bu yerde buluşması nedeni ile Arafat ismini almıştır.⁵²⁰

Arafat adı Kur’ân’da Bakara süresinde şu şekilde geçmektedir: “*Arafat’tan ayrılınca Meş’ar-Haram’da Allah’ı zikredin.*”⁵²¹

Hz. Peygamber’in (s.a.v.) “*Hac Arafat’tır.*” hadisi Arafat vakfesinin önemli olduğunu anlamamız için yeterlidir. Bütün mezhepler bu hadise dayanarak Arafat vakfesini haccın rükünlerinden saymışlardır. Ayrıca Arafat vakfesi zamanında kısa süreliğine olsa bulunmayan bir kişinin haccının geçersiz olduğuna hükmetmişlerdir.⁵²²

Bu alt başlıkta Arafat vakfesi ve o gün yapılan dualarla ilgili rivâyetleri aktaracağız.

Arafat vakfesi ve o günde yapılan dualarla ilgili hadisler:

⁵¹⁹ Abdullah A. Boks, “ARAFAT”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 31 Temmuz 2023).

⁵²⁰ Kurtubî, *El-Câmi’li Ahkâmi’l-Kur’an*, 2/415.

⁵²¹ *Kur’ân-ı Kerim Meâli*, el-Bakara 2/198.

⁵²² Kasânî, *Bedâiu’s-Sanâî*, 2/125; Kurtubî, *El-Câmi’li Ahkâmi’l-Kur’an*, 2/415.

(1) ... عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَعْمَرَ الدَّيْلَمِيِّ، قَالَ: أَتَيْتُ النَّبِيَّ (ص.س) وَهُوَ بِعَرَفَةَ فَجَاءَ نَاسٌ أَوْ تَفَرَّ مِنْ أَهْلِ نَجْدٍ فَأَمَرُوا رَجُلًا فَتَادَى

رَسُولُ اللَّهِ (ص.س) كَيْفَ الْحُجُّ؟...⁵²³

1)... Abdurrahman b. Ya'mur ed-Deylemî, anlattığına göre “Hz. Peygamber (s.a.v.) Arafat'ta iken yanına vardım. Necid halkından da bazı kimseler veya bir grup halinde geldiler. İçerinde biri seçip Hz. Peygamber'e hac nasıldır diye soru sormasını emrettiler. Hz. Peygamber'de birisine emretti ve “Hac, hac Arefe günü (vakfe yapmak) demektir, kim Müzdelife gecesini sabah olmadan Arafat'ta gelirse haccı tamdır. Minâ günleri üçtür Minâ günleri üçtür, kim acele eder de iki gün de (Mekke'ye dönerse) ona bir günah yoktur. Minâ'da geciken de günahkâr olmaz” diye yüksek sesle bağırdı. Sonra (o bağıran adamın) arkasından bir başka adam gönderdi. O da aynı şeyleri yüksek sesle ilân etmeye başladı.

(2) ... عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ النَّخَعِيِّ، أَنَّهُ سَأَلَ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ وَهُمَا عَادِيَانِ مِنْ مِئَى إِلَى عَرَفَةَ: كَيْفَ كُنْتُمْ تَصْنَعُونَ فِي هَذَا الْيَوْمِ،

مَعَ رَسُولِ اللَّهِ (ص.س)؟ فَقَالَ: كَانَ يُهَلُّ مِنَّا الْمِهْلُ فَلَا يُنَكِّرُ عَلَيْهِ، وَيُكَبِّرُ مِنَّا الْمَكْبَرُ فَلَا يُنَكِّرُ عَلَيْهِ.⁵²⁴

2)... Muhammed b. Ebî Bekir es-Sakafî ben Enes b. Mâlik ile birlikte Minâ'dan Arafat'a doğru kuşluk vaktinde giderken O'na Sizler bu Arefe gününde Hz. Peygamber'le beraberinde iken nasıl yapardınız? diye sormuş. Enes de: “Bizden telbiye etmek isteyen telbiye eder; tekbîr etmek isteyen tekbîr eder, hiçbir kimse de birbirine inkâra etmezdi, diye cevapladı.”

(3) .. عَنْ جَابِرٍ وَأَمَرَ بِعَبَّةٍ مِنْ شَعْرِ تَضْرِبُ لَهُ بِنَمْرَةٍ، فَسَارَ رَسُولُ اللَّهِ (ص.س) وَلَا تَشْكُ قُرَيْشٌ إِلَّا أَنَّهُ وَقِفٌ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ،

كَمَا كَانَتْ قُرَيْشٌ تَصْنَعُ فِي الْجَاهِلِيَّةِ، فَأَجَازَ رَسُولُ اللَّهِ (ص.س) حَتَّى أَتَى عَرَفَةَ، فَوَجَدَ الْقُبَّةَ قَدْ ضُرِبَتْ لَهُ بِنَمْرَةٍ، فَتَنَزَّلَ بِهَا...⁵²⁵

3)... Câbir'in anlattığına göre “Hz. Peygamber (s.a.v.) kendisine Nemira dinelen yere kıldan bir çadır kurulmasını emrinde buyurdu. Ardından yola çıktı, Kureyş kendilerinin Cahiliye döneminde yaptıkları gibi onun da Meş'ari Haram'da duracağına

⁵²³ Ebû Dâvûd, *es-Sunen*, “Kitâbu'l-Manâsik”, 11 (No. 1949); Tirmizî, *el-Câmiü'l-kebîr*, “Hacc”, 7 (No. 889).

⁵²⁴ Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, “Kitâbu'l-Hacc”, 25 (No. 1659); Müslim, *el-Câmi'u's-Sahîh*, “Hacc”, 272 (2/933).

⁵²⁵ Müslim, *el-Câmi'u's-Sahîh*, “Hacc”, 147 (2/886).

şüphe etmiyorlardı. Ancak Hz. Peygamber (s.a.v.) o yeri geçerek Arafat'a Vardı. Ve Nemira denilen yerde Çadırının kurulduğunu görerek, oraya indi.”

(4)... وَعَنْهُ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص.س)، قَالَ: نَحَرْتُ هَاهُنَا، وَمَعِيَ كُلُّهَا مَنْحَرًا، فَأَنَحَرُوا فِي رِحَالِكُمْ، وَوَقَفْتُ هَاهُنَا، وَعَرَفْتُ كُلُّهَا مَوْقِفًا،

وَوَقَفْتُ هَاهُنَا، وَجَمَعَ كُلُّهَا مَوْقِفًا.⁵²⁶

4)... Câbir, Hz. Peygamber'den anlattığına göre “Ben, şurada kurban kestim. Mina'nın her tarafı, kurban yeridir. Binâenaleyh siz konakladığınız yerlerde kurban kesin! Ben şurada vakfe yaptım. Arafat'ın her tarafı vakfe yendir. Ben, şurada da vakfe yaptım. Müzdelife'nin her tarafı vakfe yeridir.” buyurmuşlardır.

(5)... عَنْ عَائِشَةَ (ر.ض): كَانَتْ قُرَيْشٌ وَمَنْ دَانَ دِينَهَا يَقْفُونَ بِالْمُزْدَلِفَةِ، وَكَانُوا يُسَمُّونَ الْحُمْسَ، وَكَانَ سَائِرُ الْعَرَبِ يَقْفُونَ بِعَرَفَاتٍ،

فَلَمَّا جَاءَ الْإِسْلَامُ أَمَرَ اللَّهُ نَبِيَّهُ (ص.س) أَنْ يَأْتِيَ عَرَفَاتٍ،⁵²⁷

5)... Hz. Âişe'nin anlattığına göre “Kureyş ve onların dininde olan müşrikler Cahiliye döneminde Muzdelife'de vakfe yaparlardı. Bunlara “Hums” ismi verilirdi. Bunlardan başka olan Arap hacıları ise Arafat'ta vakfe yaparlardı. İslâm gelince Allah, Peygamber'ine Arafat'a gitmesini, sonra orada vakfe yapmasını, bundan sonra dâ oradan dönmesini emretti. İşte bu, Yüce Allah'ın şu kavlidir: “*Sonra insanların akıp geldiği yerden siz de akıp gelin..*”.

(6)... قَالَ عُرْوَةُ: كَانَ النَّاسُ يَطُوفُونَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ عُرَاءَ إِلَّا الْحُمْسَ، وَالْحُمْسُ قُرَيْشٌ وَمَا وَلَدَتْ، وَكَانَتِ الْحُمْسُ يَحْتَسِبُونَ عَلَى

النَّاسِ، يُعْطِي الرَّجُلُ الرَّجُلَ النَّيَابَ يَطُوفُ فِيهَا، وَتُعْطِي الْمَرْأَةُ الْمَرْأَةَ النَّيَابَ تَطُوفُ فِيهَا...⁵²⁸

6)... Urve şöyle dedi: İnsanlar Cahiliye döneminde Kâbe'yi ahmesler hariç herkes çıplaklar olarak tavaf ederlerdi, Ahmesler ise Kureyş ile onlara mensup olan kabilelerden ibaretti. Bu ahmesler diğer insanlara Allah rızası için çıplak tavaf edenler elbiseler verip sevap ümit ederlerdi. Erkek erkeğe elbise verir, bu ariyet elbiseyi alan kişi de aldığı bu elbise ile tavaf yapardı. Kadın kadına elbise verir, o da elbiseli olarak tavaf ederdi. Hums elbise alamayanlar ise Kâbe'yi çıplak olarak tavaf ederdi. Aynı Zamanda diğer insan toplulukları, Arafat'tan ifada yaparlardı; hums ise Muzdelife'den

⁵²⁶ Müslim, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, “Hacc”, 149 (2/893); Ebû Dâvûd, *es-Sunen*, “Kitâbu'l-Manâsik”, 11 (No. 1936).

⁵²⁷ Buhârî, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, “Kitâbu't-Tefsîr”, 65 (No. 4520).

⁵²⁸ Buhârî, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, “Kitâbu'l-Hacc”, 25 (No. 1665).

ifada yaparlardı. Hişâm dedi ki: Bana Bâbam Urve İbnu'z-Zubeyr, Âişe'den haber verdi. Şu: “*Sonra insanların akıp geldiği yerden siz de akıp gelin..*” Bu âyet ahmesler hakkında inmiştir. Dedi ki onlar Cem'den ifada yapıyorlardı, bu âyetle Arafat'a götürüldüler.

(7) ... عَنْ أُمِّ الْفَضْلِ بِنْتِ الْحَارِثِ، أَنَّ نَاسًا اخْتَلَفُوا عِنْدَهَا يَوْمَ عَرَفَةَ فِي صَوْمِ النَّبِيِّ (ص.س) فَقَالَ بَعْضُهُمْ: هُوَ صَائِمٌ، وَقَالَ

بَعْضُهُمْ: لَيْسَ بِصَائِمٍ، فَأَرْسَلْتُ إِلَيْهِ بِقَدَحِ لَبَنٍ وَهُوَ وَقِفٌ عَلَى بَعِيرِهِ، فَشَرِبَهُ.⁵²⁹

7)... Ümmü'l-Fadl bintu'l-Hâris şöyle demiştir: Birtakım insanlar Arefe günü Peygamber'in orucu hakkında ben Ümmü'l-Fadl'in yanında ihtilâf ettiler. Bazısı Hz. Peygamber (s.a.v.) oruçludur dedi, bazısı da oruçlu değildir dedi. Bunun üzerine ben Peygambere, kendisi Arafat'ta devesi üzerinde vakfe yapmakta iken bir bardak süt gönderdim, O da bu sütü içti.

(8) ... عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ، قَالَ: أَكْثَرُ مَا دَعَا بِهِ رَسُولُ اللَّهِ (ص.س) عَشِيَّةَ عَرَفَةَ فِي الْمَوْقِفِ: اللَّهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ كَالَّذِي نَقُولُ

وَحَيْرًا يَمَا نَقُولُ، اللَّهُمَّ لَكَ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي، وَإِلَيْكَ مَأْيِي، وَلَكَ رَبِّ تَرَاثِي، اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وَسُوسَةِ الصَّدْرِ

وَشَتَاتِ الْأَمْرِ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا يَجِيءُ بِهِ الرِّيحُ.⁵³⁰

8)... Hz. Ali, Hz. Peygamber Arafat akşamı vakfe yerinde en şu duâ ederdi: “Allah’ım, senin buyurduğun gibi ve bizim söylediğimizden daha hayırlı biçimde sana hamdolsun. Allah’ım namazım tüm ibadetlerim hayatım ve ölümüm senin içindir. Dönüşüm sanadır. Her türlü varlığım sana kalacaktır. Allah’ım kabir azabından kalbimin vesvesesinden işlerimin dağınıklığından sana sığınırım. Allah’ım rüzgârın getireceği afetlerin şerrinden sana sığınırım.”

(9) ... أَحْبَبَ بَنِي عَمْرُو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، قَالَ: كَانَ أَكْثَرُ دُعَاءِ رَسُولِ اللَّهِ (ص.س) يَوْمَ عَرَفَةَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا

شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ، بِيَدِهِ الْخَيْرُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ.⁵³¹

9)... Amr b. Şuayb, babası yoluyla dedesinden nakletti: Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Arefe günü en yaptığı dua şuydu: “Lâ ilahe illallahü vahdehü lâ şerike leh lehü'l-mülkü ve lehü'l-hamdü biyedihî'l-hayr ve hüve ala külli şeyib kadîr.”

⁵²⁹ Buhârî, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, "Kitâbu'l-Hacc", 25 (No. 1661).

⁵³⁰ Tirmizî, *el-Câmiü'l-kebir*, “Daavât”, 45 (No. 3520).

⁵³¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 11/548 (No. 6961); Tirmizî, *el-Câmiü'l-kebir*, “Daavât”, 45 (No. 3585).

“Tek olup ortağı bulunmayan Allah’tan başka ilah yoktur. Otorite O’nundur, hamd O’nadır, hayır O’nun elindedir ve O her şeye kadirdir.” Bu hadis aynı zamanda Talha b. Ubeydullah b. Kerîz’i tarafından rivâyet edilmektedir.⁵³²

3.11.1. Hadisleri Değerlendirme ve Çıkan Sonuçlar

Arafat vakfesiyle ilgili rivâyetlerde ilk hadis ve dua hadisleri hariç hepsi Sahîhyn’de geçmektedir. İlk hadisi Ebû Dâvâd ve Tirmizî, sünenlerinde rivâyet etmişlerdir. Tirmizî hadisle ilgili “*Bu hadis Sûfyân es-Sevri’nin rivâyet ettiği en sağlam hadistir,*” diyerek bu hadisi sahih olarak kabul etmiştir.⁵³³

Duayla ilgili hadisler ise ilk olarak Hz. Ali’in rivâyet ettiği hadisin senedinde Kays b. Rabî’de bulunmaktadır. Kays, hadisin zayıf olduğunu ve oğlunun kendisinden habersiz olarak hadise ekleme yaptığı⁵³⁴ savunur. Bu bakımdan hadis güçlü kabul edilmemektedir.

İkinci hadis ise Amr b. Şuayb’ın babasından rivâyet ettiği hadistir. Bu hadisi hem Tirmizî hem İmam Ahmed rivâyet etmiş ve hadisin senedinde Muhammed b. Ebu Humeyd vardır. Ebu Humeyd, hadis ehli tarafından kavi kabul edilmemektedir. Tirmizî, bu hadisle ilgili garip olduğunu belirtmektedir.⁵³⁵ Ancak bu hadis şevahitlerle hasen mertebesine ulaşabilmektedir.⁵³⁶ Talha b. Ubeydullah b. Kerîz, ise hadisi İmam Mâlik Mürsel olarak rivâyet etmiştir.

Arafat vakfesiyle ilgili hadislerin şerhine ve bu hadislerden çıkan hükümlere bakıldığında Hz. Peygamber (s.a.v.) Arefe günü gün doğduktan sonra Minâ’dan çıkıp Arafat’ta doğru yöneldiği anlaşılmaktadır. Enes’in rivâyet ettiği hadiste geçtiği gibi yolda hem telbiye getiren hem de tekbir getirmiştir. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) bu duruma

⁵³² Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes el-Asbahî İmam Mâlik, *el-Muvaţta’*, thk. Abdülmecîd Türkî (Beyrut: Dârü’l-Garbi’l-İslâmî, 1994), “Dua”, 202 (172-73).

⁵³³ Tirmizî, *el-Câmiü’l-kebîr*, “Hacc”, 7 (No. 890).

⁵³⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Kitâbü’l-Du’afâ’i’s-şagîr*, thk. Ebû Abdillâh Ahmed b. İbrâhim b. Ebi’l-Ayneyn. (Mektebetü İbn Abbâs, 1426), 115.

⁵³⁵ Tirmizî, *el-Câmiü’l-kebîr*, “Daavât”, 45 (No. 3585).

⁵³⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 11/548.

karşı çıkmayışı Minâ'dan Arafat'a giderken telbiye ve takbir getirmenin müstehap olduğunu göstermektedir.⁵³⁷

Hiz. Peygamber (s.a.v.) Minâ'dan kendisi için Nemire'de kurulan çadıra yönelmiştir. Nemira, Arafatın batı tarafında küçük bir dağın adıdır. Burası Urene vadisinin düz bir alanında olup haram sınırının bittiği yerdir.⁵³⁸ Hiz. Peygamber (s.a.v.) burada öğle ve ikinci namazlarını kıldıktan sonra vedâ hutbesini verip ardından Arefe vakfesi yapmaya geçmiştir.⁵³⁹ O gün, önce Nemire'ye inilmesi de sünnet olarak kabul edilmektedir.⁵⁴⁰ Hiz. Peygamber'in (s.a.v.) hutbeyi Urene'de verip sonra Arefe vakfesine geçmesi Urene'nin Arafat vakfesi sınırları dışında kaldığını göstermektedir.⁵⁴¹

Hiz. Peygamber (s.a.v.), Arefe vakfesinde cahiliye dönemindeki Kureyşli müşriklerin durduğu yerde durmamakla hums,⁵⁴² adetini yok etmiştir. Arefe vakfesinin zamanı öğle vaktinden sonra başlar ve müzdelife gecesine sabahına kadar devam eder. Aynı zamanda Arefe vakfesine öğle vaktinden önce gidilmesi de sünnete aykırı görülmüştür.⁵⁴³ Arafat'ta yapılan duaların senedlerinde zayıflık olmasına karşın bu rivâyetler ahkâm ile alakalı olmadığından Arefe günü hem bu hadislerdeki geçen dualarla hem de başka dualarla dua edilebileceğini söyleyebiliriz.

Arefe günü vakfeyinin binek üzerinde yapılmasını âlimler müstehap görmüşlerdir.⁵⁴⁴ Hadislerde de görüldüğü üzere Hiz. Peygamber'in (s.a.v.), Arafat'ta oruçlu değildir. Bu da âlimler tarafından vakfe yapan kişilerin dua ve ibadetlerle içtihat etmeleri için o gün oruç tutmamalarının müstehap olduğunu söylemişlerdir.⁵⁴⁵

⁵³⁷ Nevevî, *el-Minhâc fî şerhi Şahîhi Müslim b. el-Haccâc*, 9/30.

⁵³⁸ Dursun Ali Şeker, "MESCİD-i NEMİRE", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 28 Mayıs 2023).

⁵³⁹ Ebû Dâvûd, *es-Sunen*, "Kitâbu'l-Manâsik", 11 (No. 1913).

⁵⁴⁰ Nevevî, *el-Minhâc fî şerhi Şahîhi Müslim b. el-Haccâc*, 8/180.

⁵⁴¹ İbn Kayyim, *Zâdü'l-Me'âd fî Hedyi Hayri'l-'İbâd*, 328.

⁵⁴² Câhiliye devrinde dinî iktisadî imtiyazlara sahip olan Kureyş ve müttefikleri hakkında kullanılan bir tabir. Recep Uslu, "HUMS", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 28 Mayıs 2023).

⁵⁴³ Nevevî, *el-Minhâc fî şerhi Şahîhi Müslim b. el-Haccâc*, 8/181.

⁵⁴⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sâhîhi'l-Buhârî*, 3/513.

⁵⁴⁵ Nevevî, *el-Minhâc fî şerhi Şahîhi Müslim b. el-Haccâc*, 8/3.

3.12. Remy-i Cimar ve Günleri

Kurban Bayramı günlerinde hac ibadeti esnasında yapılan şeytan taşlama işlemine Remy-i Cimar denilmektedir. Şeytan taşlamak için kullanılan küçük taşlara ve taşların atıldığı yer ise cemre delinmiştir. Çoğulu cimar ve cemerâttir. Cemerât, Minâ'nın, Mekke tarafındaki sınırında yer almaktadır. Minâ tarafından Mekke'ye doğru giderken ilk şeytan taşlama yerine “Küçük Cemre”, ikincisine “Orta Cemre”, üçüncüsüne ise “Büyük Cemre” denir. Aynı zamanda burası akabe biatlarının yapıldığı yer olduğu için buraya Akabe Cemesesi de denir.⁵⁴⁶ Remy-i Cimer'in yapıldığı günler ise teşrik günlerin denilmektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bir kere hac yapması hasebiyle Remy-i Cimer ile ilgili hadislerin Vedâ Haccı Yılında vârid olduğu aşikardır. Bundan ötürü bu kısımda konuyla ilgili rivâyetler aktarılacaktır. Bu bölümde hadislerin sayısı fazla olduğundan dolayı hadisleri senediyle ilgili değerlendirmeden direk hadislerin tercümesinden sonra yapılması daha uygun görülmüştür. Diğer bölümlerde olduğu gibi Sahîhyn'de geçen hadisler, sened açısından değerlendirilmeyecektir.

Remy-i Cimar'in vakti:

... عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: رَمَى رَسُولُ اللَّهِ (ص.س) الْجُمْرَةَ يَوْمَ النَّحْرِ ضَحْيً،...⁵⁴⁷

1)... Câbir'in anlattığına göre “Hz. Peygamber (s.a.v.) şeytan taşlamayı Bayram günün kuşluk zamanında yaptı. Diğer günleri ise güneşin zevalinden sonra yaptı.”

Bu hadis Müslim'in Sahîh'inde geçmektedir; aynı zamanda Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî'de de yer almaktadır.⁵⁴⁸

... عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ص.س) يَرْمِي الْجِمَارَ إِذَا زَالَتِ الشَّمْسُ.⁵⁴⁹

2)... İbn Abbâs dedi ki “Hz. Peygamber (s.a.v.) şeytan taşlamayı güneşini zevalinden sonra yapardı.” Bu metin Tirmizî aittir.

Tirmizî bu hadisle ilgili hasen hükmün vermiştir.

⁵⁴⁶ M. Özgü Aras, “CEMRE”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 29 Mayıs 2023).

⁵⁴⁷ Müslim, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, “Hacc”, 314 (2/945).

⁵⁴⁸ Ebû Dâvûd, *es-Sunen*, “Kitâbu'l-Manâsik”, 11 (No. 1971); Tirmizî, *el-Câmiü'l-kebîr*, “Hacc”, 7 (No. 894).

⁵⁴⁹ Tirmizî, *el-Câmiü'l-kebîr*, “Hacc”, 7 (No. 898); İbn Mâce, *Sünen*, “Kitâbu'l-Manâsik”, 25 (No. 3054).

(3)... وَعِنْدَهُ ، قَالَ : كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ص.س) يُعَدِّمُ ضِعْفَاءَ أَهْلِهِ بِعَلَسٍ ، وَيَأْمُرُهُمْ بِعِي لَا يَزْمُونَ الْجُمْرَةَ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ.⁵⁵⁰

3)... İbn Abbâs dedi ki: “Hz. Peygamber (s.a.v.) ailesinin zayıflarını gece karanlığında (Minâ’ya) önden gönderirdi ve onlara güneş doğuncaya kadar Cemre-i Akabe’ye taş atmamalarını emrederdi.”

Bu hadisin hem Ebû Dâvûd hem de Tirmizî’de geçmektedir; hadisin metin Ebû Dâvûd aittir. Tirmizî bu hadise Hasen sahih hükmün vermiştir.

(4)... عَنْ عَائِشَةَ ، قَالَتْ : وَدِدْتُ أَنْ أُبَيِّحَ لِي رَسُولَ اللَّهِ (ص.س) ، كَمَا اسْتَأْذَنْتُهُ سَوْدَةَ ، فَأَصَلَى الصُّبْحَ بِنِي ، فَأَرْمِي الْجُمْرَةَ ،

قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَ النَّاسُ ،...⁵⁵¹

4)... Hz. Âişe dedi ki: “Sevde’nin istediği gibi ben de Hz. Peygamber’den izin isteyerek sabah namazını Minâ’da kılmış olmamı, sonra halk gelmeden taşları atmamı dilerdim.” Hz. Âişe’ye “Sevde Hz. Peygamber’den izin istemiş miydi?” Diye soruldu. Hz. Âişe “Evet, çünkü Sevde ağır, şişman bir kadındı; bu sebeple Hz. Peygamber’den izin istedi O’da kendisine izin verdi.” dedi.

Bu hadis Sahîhyn’de geçmektedir; metini ise Müslime aittir.

(5)... وَعَنْهَا ، أَمَّا قَالَتْ : أَرْسَلَ النَّبِيُّ (ص.س) بِأُمِّ سَلَمَةَ لَيْلَةَ النَّخْرِ فَرَمَتِ الْجُمْرَةَ قَبْلَ الْفَجْرِ ، ثُمَّ مَضَتْ فَأَفَاضَتْ ، وَكَانَ ذَلِكَ

الْيَوْمَ الْيَوْمَ ، الَّذِي يَكُونُ رَسُولُ اللَّهِ (ص.س) تَغْيِي عِنْدَهَا.⁵⁵²

5)... Hz. Âişe dedi ki: Hz. Peygamber (s.a.v.) Kurban Bayramı geceleyin Ümmü Seleme’yi Müzdelife’den Minâ’ya gönderdi. Ümmü Seleme fecirden önce Akabe Cemresine taşları attı, sonra Mekke’ye gidip ifada tavafın yaptı. O gün Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Ümmü Seleme’nin yanında olacağı gündü.

⁵⁵⁰ Ebû Dâvûd, *es-Sunen*, “Kitâbu’l-Manâsik”, 11 (No. 1941); Tirmizî, *el-Câmi’u’l-kebîr*, “Hacc”, 7 (No. 893).

⁵⁵¹ Müslim, *el-Câmi’u’s-Sahîh*, “Hacc”, 295 (2/939); Buhârî, *el-Câmi’u’s-Sahîh*, “Kitâbu’l-Hacc”, 25 (No. 1681).

⁵⁵² Ebû Dâvûd, *es-Sunen*, “Kitâbu’l-Manâsik”, 11 (No. 1942).

Bu hadisi sadece Ebû Dâvûd rivâyete etmektedir. Bu hadisin senedini İbn Hacer sahîh olarak kabul etmiş,⁵⁵³ aynı zamanda Hâkim bu hadisin âla şartu’ş-şeyhayn olduğunu ancak onlara bu hadisi tahrîc etmediklerin belirtmektedir.⁵⁵⁴

(6)... حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ، مَوْلَى أَسْمَاءَ، قَالَ: قَالَتْ لِي أَسْمَاءُ: وَهِيَ عِنْدَ دَارِ الْمُزْدَلِيفَةِ هَلْ غَابَ الْقَمَرُ؟ قُلْتُ: لَا، فَصَلَّتْ سَاعَةً، ثُمَّ

قَالَتْ: يَا بُنَيَّ هَلْ غَابَ الْقَمَرُ؟ قُلْتُ: نَعَمْ، قَالَتْ: ازْحَلْ بِي، فَأَزْحَلْنَا حَتَّى رَمَتِ الْجُمُرَةَ...⁵⁵⁵

6)... Hz. Esmâ'nin azatlısı Abdullah'ın rivâyet ettiğine göre “bana Esmâ Müzdelife sahasındayken ay kayboldu mu? Diye sordu. Ben de hayır diye cevap verdim Bunu üzerine bir müddet namaz kıldı. Sonra; Yavrucuğum, ay kayboldu mu? Diye tekrar sordu. Ben de evet diye cevap verdim. Esmâ: beni götür! Beni götür! dedi. Beraberce yola çıktık. Nihayet cemre taşlarını attı, sonra konakladığı yerde namaz kıldı. Ben, kendisine: Biz alacakaranlıkta geldik! dedim. Esmâ hayır yavrucuğum, Hz. Peygamber (s.a.v.) kadınlara bu hususta izin verdi: dedi.

Bu hadis Sahîhyn’de geçmektedir; metini ise Müslime aittir.

(7)... عَنْ أَبِي الْبَدَّاحِ بْنِ عَاصِمِ بْنِ عَدِيٍّ، عَنْ أَبِيهِ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص.س) رَخَّصَ لِرِعَاءِ الْإِبِلِ فِي الْبَيْتُوتَةِ عَنْ مِئَةِ يَوْمٍ يَوْمَ النَّحْرِ، ثُمَّ يَوْمَ الْعَدَاةِ، أَوْ مِنْ بَعْدِ الْعَدَاةِ الْيَوْمَيْنِ، ثُمَّ يَوْمَ النَّفَرِ.⁵⁵⁶

556

7)... Ebû'l-Beddâh b. Âsım'ın babası Âsım b. Adi Hz. Peygamber'den şöyle demiştir: “Resülullah (s.a.v.) deve çobanları için geceleri Mina'da geçirme ve Kurban Bayramının ilk günü Akaba cemresine taş atıp bundan sonraki iki günlük taşlama işini birleştirerek atmalarını ruhsat verdi, en son ise bayramın dördüncü günü de gelip taş atma işini tamamlarlar.

Remy-i Cimar'in sayısı ve sıralaması:

(8)... عن جابر ... حَتَّى أَتَى الْجُمُرَةَ الَّتِي عِنْدَ الشَّجَرَةِ، فَرَمَاهَا بِسَبْعِ حَصَبَاتٍ، يَكْبُرُ مَعَ كُلِّ حَصَاةٍ مِنْهَا...⁵⁵⁷

⁵⁵³ İbn Hacer, *ed-Diraye fi tahrîci ehadisi'l-Hidaye*, 2/24.

⁵⁵⁴ Hâkim, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, 1/641.

⁵⁵⁵ Müslim, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, “Hacc”, 297 (2/940); Buhârî, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, “Kitâbu'l-Hacc”, 25 (No. 1679).

⁵⁵⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 39/192 (No. 23775).

⁵⁵⁷ Müslim, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, “Hacc”, 147 (2/886).

8)... Câbir'in anlattığına göre “Hz. Peygamber (s.a.v.) şeytan taşlama yerine gelince yedi ufak taş attı. Bunlar, atılan ufak taşlar gibiydi. Onları vadinin içinden attı. Her birini atarken tekbir getiriyordu.

Bu hadis Câbir'in Vedâ haccını rivâyet etti uzun hadisinden bir parçadır. Hadis Müslimde geçmektedir.

(9)... عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ عَمْرٍو بْنِ الْأَخْوَصِ، عَنْ أُمِّهِ، قَالَتْ: رَأَيْتُ النَّبِيَّ (ص.س)، يَوْمَ النَّحْرِ، عِنْدَ جَمْرَةِ الْعَقَبَةِ، وَهُوَ رَاكِبٌ

عَلَى بَعْلَةٍ، فَقَالَ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِذَا رَمَيْتُمُ الْجَمْرَةَ، فَارْمُوا، بِمِثْلِ حَصَى الْحَذْفِ.⁵⁵⁸

9)... Süleyman b. Amr bin el-Ahvas'ın anası Ümmü Cündüb el-Esdiyye'den; Şöyle demiştir: Ben Hz. Peygamber'i Kurban Bayramının ilk günü Akaba cemresi yanında bir katıra binmiş halde gördüm. Bu arada şöyle buyurdu: “Ey insanlar! Cemreye taş atmak istediğiniz zaman fiske taşları mislini atınız.”

Bu hadis İbn Mâce ve Ebû Dâvûd geçmektedir; Metin İbn Mâce'ye aittir. Hadis hasen olarak kabul edilmektedir.

(10)... عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص.س): عِدَاةُ الْعَقَبَةِ وَهُوَ عَلَى نَاقَتِهِ الْفَطَى لِي حَصَى فَلَقَطْتُ لَهُ سَبْعَ حَصِيَّاتٍ،

هُنَّ حَصَى الْحَذْفِ، فَجَعَلَ يَنْفُضُهُنَّ فِي كَفِّهِ وَيَقُولُ أَمْتَالٌ هؤُلَاءِ، فَارْمُوا ثُمَّ قَالَ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِيَّاكُمْ وَالْعُلُوُّ فِي الدِّينِ، فَإِنَّهُ أَهْلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ الْعُلُوُّ فِي الدِّينِ.⁵⁵⁹

10)... İbn Abbâs, Şöyle demiştir: Hz. Peygamber (s.a.v.) Akaba sabahı devesinin üstünde olduğu halde bana hitaben: Benim için yerden çakıl taşları topla diye buyurdu. Bunun üzerine ben O'nun için yedi adet çakıl taşı topladım. O taşlar, fiske taşları kadar idi. Hz. Peygamber (s.a.v.) taşları avucunda oynatmaya veya silkelemeye ve ancak şunların emsalini atınız yani bundan irilerini atmayınız diye buyurmaya başladı. Daha sonra şöyle buyurdu: “Ey insanlar! Dinde haddi aşmaktan ve aşırılıktan sakınınız. Çünkü sizden öncekileri dinde aşırı gittikleri için helak oldular.”

⁵⁵⁸ İbn Mâce, *Sünen*, “Kitâbu'l-Manâsik”, 25 (No. 3028); Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, “Kitâbu'l-Manâsik”, 11 (No. 1966).

⁵⁵⁹ İbn Mâce, *Sünen*, “Kitâbu'l-Manâsik”, 25 (No. 3029); Nesâî, *el-Muctbâ mine's-Sünen*, “Kitâbu'l-Manâsik”, 24 (No. 3057); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/351 (No. 1851).

Bu hadis İbn Mâce, Nesâî ve İmam Ahmed'in *Müsned*'inde geçmektedir; Metin İbn Mâce'ye aittir. Hadis Müslim'in şartına göre sahih olarak kabul edilmektedir.⁵⁶⁰

(11)... وَعَيْنَهُ، عَنِ الْفَضْلِ بْنِ عَبَّاسٍ وَكَانَ رَدِيفَ رَسُولِ اللَّهِ (ص.س) أَنَّهُ قَالَ: فِي عَشِيَّةِ عَرَفَةَ وَعَدَاةِ جَمْعٍ لِلنَّاسِ حِينَ دَفَعُوا عَلَيْكُمْ

بِالسَّكِينَةِ وَهُوَ كَأَنَّ نَاقَتَهُ، حَتَّى دَخَلَ مُحَسِّرًا وَهُوَ مِنْ مِئِي،...⁵⁶¹

11)... İbn Abbâs'dan, o da Fadl b. Abbâs'dan naklen haber verdi. Fadl, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bineğine onanla beraber binmişti. Arefe gecesi ve Müzdelife sabahı halk yola çekildikleri vakit Hz. Peygamber'in: Sükûneti muhafaza edin! buyurduğunu söylemiş. Hz. Peygamber (s.a.v.) devesinin yularını kasıyormuş. Mina'dan mâdût olan Muhassir'e girince: Cemrede atılacak ufak taşları toplayın! buyurmuşlar. Fadl: Hz. Peygamber (s.a.v.) cemre-i Akabe'de taşlarını atıncaya kadar telbiyeye devam buyurdu.

Bu hadis Müslim ve Nesâî'de geçmektedir; hadisın metin Müslime aittir.

(12)... عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ زَيْدٍ، أَنَّهُ حَجَّ مَعَ ابْنِ مَسْعُودٍ (ر.ض)، فَرَأَهُ يَزِي الْجُمْرَةَ الْكُبْرَى بِسَبْعِ حَصِيَّاتٍ، فَجَعَلَ الْبَيْتَ عَنْ

بَسَارِهِ وَمِئِي عَنْ يَمِينِهِ، ثُمَّ قَالَ: هَذَا مَقَامُ الَّذِي أُتْرِلَتْ عَلَيْهِ سُورَةُ الْبَقَرَةِ.⁵⁶²

12)... Abdullah İbn Mes'ûd, Büyük Cemre'ye yani Akabe cemresine vardığında Beyt'i sol tarafına, Minâ'yı da sağına alıp cemre atılacak yere yönelerek yedi tane çakıl taşı atmıştır. Sonra da: Kendisine el-Bakara Sûresi indirilmiş olan Hz. Peygamber' de cemreye işte böyle taş attı, demiştir.

Bu hadis Sahîhyn'de geçmektedir; metini ise Buhârî'ye aittir.

(13)... عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ (ر.ض) كَانَ يَزِي الْجُمْرَةَ الدُّنْيَا بِسَبْعِ حَصِيَّاتٍ، ثُمَّ يُكَبِّرُ عَلَى إِثْرِ كُلِّ حَصَاةٍ،

ثُمَّ يَتَقَدَّمُ فَيَسْهَلُ، فَيَقُومُ مُسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةِ قِيَامًا طَوِيلًا، فَيَدْعُو وَيَرْفَعُ يَدَيْهِ،...⁵⁶³

⁵⁶⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/351.

⁵⁶¹ Müslim, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, "Hacc", 268 (2/931); Nesâî, *el-Muctbâ mine's-Sunen*, "Kitâbu'l-Manâsik", 24 (No. 3020).

⁵⁶² Buhârî, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, "Kitâbu'l-Hacc", 25 (No. 1748); Müslim, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, "Hacc", 305 (2/942).

⁵⁶³ Buhârî, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, "Kitâbu'l-Hacc", 25 (No. 1752); Nesâî, *el-Muctbâ mine's-Sunen*, "Kitâbu'l-Manâsik", 25 (No. 3083).

13)... Abdullah'ın oğlu Salim şöyle demiştir: Abdullah İbn Ömer el-Cemretu'd-Dünyâ'ya yedi tane çakıl taşı atar ve her bir çakıl taşını atmasından sonra Allâhu Ekber... diye tekbir getirirdi. Sonra buradan ilerler, vadinin ortasındaki düzlüğe girer, orada kibleye yönelmiş olarak uzun bir dikelme yapar, iki ellerini kaldırır, dua ederdi. Bundan sonra el-Cemretu'l-Vustâ'ya yine böyle taş atar, akabinde vadinin kuzey tarafına doğru yürür, düzlüğe girer, yine kibleye yönelmiş olarak uzun bir dikelme yapar, iki elini kaldırır, dua ederdi. Bundan sonra Akabe cemresine gelir, vadinin içinden onu da taşlar, fakat onun yanında vakfe yapmazdı. Ve: Ben Hz. Peygamber'i işte böyle yapar gördüm, der idi. Bu hadis Buhârî ve Nesâî'de geçmektedir; metini ise Buhârî'ye aittir

3.12.1. Hadislerden Çıkan Sonuçlar

Hac ibadetinde Kurban Bayramı günü ilk yapılacak işlerde biri Remy-i Cimar (şeytan taşlama) ibadetidir. İbn Mes'ud Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bayramın ilk gününde sabah namazını kıldıktan sonra⁵⁶⁴ Meş'ar-i Harâm'da uzunca dualar ettiği ve ardından da şeytan taşlamaya geçtiğini söylemektedir.

Bu bölümdeki hadislerin şerhine bakıldığında Remy-i Cimarla ilgili hükümler şu şekildedir: ilk olarak remy-i cimar'ın vaktinde asıl olan Kurban Bayramı'nın ilk günü, kuşluk vaktinde başlanması ve gün batımına kadar devam edilmesidir; diğer iki günde ise güneşin zevalinden sonra başlaması ve gün batımına kadar devam edilmesidir. Gün batımından sonra remy-i cimar yapan kişiye de bir sakınca yoktur. Hanefilerde Ebu Yusuf hariç bu görüştedir. Ebu Yusuf ise remy-i cimarın, her gün güneşin zeval vaktinde yapılacağını, zevalden sonra yapılanın ise kaza olduğunu belirtmektedir.⁵⁶⁵

Hiz. Peygamber (s.a.v.) kadınlara ve çobanlara vaktinden önce şeytan taşlamayı müsaade etmiştir. Ancak vakti konusunda ihtilaf bulunmaktadır. İbn Abbâs'ın rivâyet ettiği hadise göre Hz. Peygamber (s.a.v.) güneş doğuncaya kadar Cemre-i Akabe'ye taş atmamalarını emretmiştir. Diğer yandan Hz. Âişe'nin rivâyet ettiği hadise göre Ümmü Seleme fecirden önce akabe cemresine taşları atmıştır. Bu iki hadis birbiriyle çelişmektedir. Muhtemelen bu iki olay birbirinden farklı olabilir ve ikisini de yapmakta

⁵⁶⁴ Müslim, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, "Hacc", 292 (2/938).

⁵⁶⁵ es-Serahsî, *el-Mebsût*, 4/64.

bir sıkınca yoktur. Nitekim bu konuda Esmâ bint Ebû Bekir'in hadisine bakıldığında, âlimler bu durumun sadece kadınlara özel olduğunu söylemişler ve sadece mazereti olan kişilerin böyle yapmasında bir sıkınca olmadığını belirtmişlerdir.⁵⁶⁶

Remy-i cimarda, hac kafilesi şeytan taşlamaya giderken yol boyunca telbiye getirmeye devam etmeli, ardından muhassir girince sünnet olarak yedi tane ufak çakıl taş toplamalıdır.⁵⁶⁷ Ardından sırayla Küçük Cemre, Orta Cemre ve Büyük Cemre'ye taşlar atılır ve her taş atıldığında sünnet olarak tekbir getirilir ve her cemre arasında dua edilir. Büyük cemreden sonra dua yapılmaz. Şeytan taşlarken dua edilmesi Hz. Peygamber'den (s.a.v.) doğrudan nakil olmasa da O'ndan sonra hac yapan sahâbelerin bu makamda dua yaptığı görülmektedir.

3.13. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Vedâ Haccında (Lâ Harace/Lâbe'se) Sakıncası Yoktur Cevabı Verdiği Sorular

Hac ibadeti, Müslümanların farklı bölgelerde bir mekânda ve biraraya toplanmasına vesile olan bir ibadettir. Vedâ Haccında Hz. Peygamber (s.a.v.) ile beraber hac ibadetini yerine getirmek için farklı bölgelerden ve farklı kabilelerden çokça insan gelmiştir. Bu insanların çoğu belki de ilk defa yaptıkları bu hac vesilesiyle Hz. Peygamber'le (s.a.v.) karşılaşmıştır. Dolayısı ile insanların Hz. Peygamber'e hacla ilgili sorular yöneltmesi çok doğaldır. İnsanların hac esnasında Hz. Peygamber'e yönelttikleri sorular genel olarak üç konu üzerinde olmuştur: Birincisi haccın edası sırasında takdim ve tehir ile ilgili sorular; ikincisi başkasın yerine hac eda edilir mi yoksa edilemez mi, üçüncüsü ise çocuğun haccı kabul olur mu olmaz mı sorusudur. Hz. Peygamber'e yöneltilen sorular Vedâ haccında vârid olduğu için doğrudan rivâyetlere geçilmiştir.

Vedâ Haccında Hz. Peygamber'e yöneltilen sorular ile ilgili rivâyetler:

⁵⁶⁶ Azimâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd Şerhu Sunen-i Ebî Davud*, 5/290; İbn Kayyim, *Zâdü'l-Me'âd fî Hedyi Hayri'l-İbâd*, 335.

⁵⁶⁷ İbn Kayyim, *Zâdü'l-Me'âd fî Hedyi Hayri'l-İbâd*, 337.

(1) ... عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ (ر.ض) قَالَ: كَانَ الْفَضْلُ رَدِيفَ رَسُولِ اللَّهِ (ص.س)، فَجَاءَتْ امْرَأَةٌ مِنْ حَشَعَمَ، فَجَعَلَ الْفَضْلُ

يَنْظُرُ إِلَيْهَا وَتَنْظُرُ إِلَيْهِ، وَجَعَلَ النَّبِيُّ (ص.س)، يَصْرِفُ وَجْهَ الْفَضْلِ إِلَى الشَّقِيقِ الْآخِرِ،...⁵⁶⁸ وَفِي رِوَايَةٍ فَإِنَّهُ لَوْ كَانَ عَلَى أَبِيكَ دَيْنٌ، فَصَيَّبِهِ.⁵⁶⁹

1)... İbn Abbâs şöyle demiştir: Fazl b. Abbâs, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) redîfi (yani hayvan üstünde Peygamber'in arka tarafına binmiş kimse) idi. Has'am kabilesinden genç bir kadın Hz. Peygamber'e geldi. Bu sırada Fazl kadına, kadın da Fazl'a bakmaya başladı. Hz. Peygamber'de Fazl'ın yüzünü eliyle kadından başka tarafa çevirmeye koyuldu. Kadın: Yâ Rasûlallah! Allah kullarına haccı farz kıldığında babama çok yaşlı ihtiyarlığında erişti. O deve üzerinde sabit duramaz hâldedi. Binâenaleyh kendisine (vekâleten) ben hac edebilir miyim? diye sordu. Hz. Peygamber'de "evet, vekâleten hac edebilirsin!" diye cevap verdi. Bu soru ve cevap, Vedâ Haccı sırasında sorulmuştu.

(2) ... وَعَنْهُ، قَالَ: أَمَرْتُ امْرَأَةً سِنَانَ بْنِ سَلَمَةَ الْجُهَيْمِيِّ أَنْ يَسْأَلَ رَسُولَ اللَّهِ (ص.س)، أَنَّ أُمَّهَا مَاتَتْ وَمَلَّمَتْ حَجَّجَ، أَفَبِحَجْرِي عَنْ أُمَّهَا

أَنْ تَحْجَّجَ عَنْهَا؟ قَالَ: نَعَمْ، لَوْ كَانَ عَلَى أُمَّهَا دَيْنٌ فَقَضَيْتُهُ عَنْهَا، أَلَمْ يَكُنْ يُجْزِي عَنْهَا فَلْتَحْجَّجَ عَنْ أُمَّهَا.⁵⁷⁰

2)... İbn Abbâs anlattığına göre: Sinan b. Seleme el Cühenî'nin karısı, haccını yapamadan vefat eden annesinin yerine haccedip edemeyeceğinin Hz. Peygamber'e sorulmasını istedi. Hz. Peygamber'de: "evet dedi ve: annenin borcu olsa sen de onu ödemiş olsan borcu düşmüş olmaz mı? O halde annesi adına haccetsin.

(3) ... وَعَنْهُ، قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ (ص.س) فَقَالَ: أَحْجَّجْ عَنْ أَبِي؟ قَالَ: نَعَمْ حَجَّجْ عَنْ أَبِيكَ، فَإِنْ لَمْ تَرُدَّهُ حَيْرًا، لَمْ تَرُدَّهُ شَرًّا.⁵⁷¹

3)... İbn Abbâs dedi ki: Bir adam (bir gün) Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yanına gelerek: Ben babam yerine hac etmek isterim ne buyurulursunuz?, dedi. Hz. Peygamber'de evet baban yerine hac et, çünkü sen onun yerine hac etmekle onun hayrını artırmazsan şerrini arttırmış olmazsın, buyurdu.

⁵⁶⁸ Buhârî, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, "Kitâbu'l-Hacc", 25 (No.1513).

⁵⁶⁹ İbn Mâce, *Sünen*, "Kitâbu'l-Manâsik", 25 (No. 2909); Tirmizî, *el-Câmiü'l-kebîr*, "Hacc", 7 (No. 928).

⁵⁷⁰ Nesâî, *el-Muctbâ mine's-Sünen*, "Kitâbu'l-Manâsik", 25 (No. 2633); Buhârî, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, "Kitâbu Cezau's-Sayd", 28 (No. 1852).

⁵⁷¹ İbn Mâce, *Sünen*, "Kitâbu'l-Manâsik", 25 (No. 2904).

4)... وَعِنْدَهُ، عَنِ النَّبِيِّ (ص.س) لَقِيَ رَكْبًا بِالرُّوحَاءِ، فَقَالَ: مَنِ الْقَوْمُ؟ قَالُوا: الْمُسْلِمُونَ، فَقَالُوا: مَنْ أَنْتَ؟ قَالَ: رَسُولُ اللَّهِ،

فَرَفَعَتْ إِلَيْهِ امْرَأَةٌ صَبِيًّا، فَقَالَتْ: أَلِهَذَا حَجٌّ؟ قَالَ: نَعَمْ، وَلَكِ أَجْرٌ.⁵⁷²

4)... İbn Abbâs'ın anlattığına göre Hz. Peygamber (s.a.v.) Ravhâ'de bir deve kervanına rastlayarak: Siz kimsiniz? diye sormuş. Onlarda Müslümanlar! cevabını vermişler. Onlar da: Sen kimsin? diye sormuşlar. Hz. Peygamber'de: ben Resûlullah'ım! buyurmuşlar. Onun üzerine bir kadın ona bir çocuk arz ederek: Bunun için hac var mıdır? demiş. Hz. Peygamber'de: Evet! Sana da ecir vardır diye buyurmuşlar.

5)... عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص.س) وَقَفَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ، فَجَعَلُوا يَسْأَلُونَهُ، فَقَالَ رَجُلٌ: لَمْ أَشْعُرْ، فَحَلَقْتُ قَبْلَ

أَنْ أُذْبِحَ، قَالَ: ادْبَحْ وَلَا حَرْجَ، فَجَاءَ آخِرٌ فَقَالَ: لَمْ أَشْعُرْ فَتَحَرْتُ قَبْلَ أَنْ أُرْمِيَ، قَالَ: ازِمْ وَلَا حَرْجَ، فَمَا سُئِلَ يَوْمَئِذٍ عَنْ شَيْءٍ قُدِّمَ وَلَا أُخِّرَ إِلَّا قَالَ: افْعَلْ وَلَا حَرْجَ.⁵⁷³

5)... Abdullah b. Amr b. Âs'dan anlattığına: Hz. Peygamber, Vedâ Haccında (Minâ'da) durdu. İnsanlar kendisinden sormaya başladılar. Bir adam: Ben bilemedim de kurban kesmeden önce tıraş oldum, dedi. Hz. Peygamber: “Kurbanımı kes, günahın yok” buyurdu. Diğer biri geldi ve: Ben bilemedim de cemreyi taşlamadan önce kurbanımı kestim, dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) ona da: “Cemreyi taşıla, darlık yok” buyurdu. Hz. Peygamber'e o gün taş atmak, kurban kesmek, tıraş olmak, tavaf etmek gibi birinci günün işlerinden öne geçirilmiş veya geriye bırakılmış hiçbir şey sorulmadı ki, cevabında “Yap, günah yok” buyurmasın.

6)... عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ النَّبِيَّ (ص.س) قِيلَ لَهُ: فِي الذَّبْحِ، وَالْحَلْقِ، وَالرَّمْيِ، وَالتَّقْدِيمِ، وَالتَّأْخِيرِ، فَقَالَ: لَا حَرْجَ.⁵⁷⁴

6)... İbn Abbâs'tan rivâyet edildiğine göre, Hz. Peygamber'e (o günü) kurban kesmek, tıraş olmak, taş atmak (ve bunlarda) takdim tehîr yapmak hususunda sorulara sorulmuş Hz. Peygamber (s.a.v.) hepsine “vebal yoktur!” cevabını vermiştir.

⁵⁷² Müslim, *el-Câmi'u's-Sahîh*, “Hacc”, 409 (2/974); Ebû Dâvûd, *es-Sunen*, “Kitâbu'l-Manâsik”, 11(No.1736).

⁵⁷³ Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, “Kitâbu'l-Hacc”, 25 (No. 1736); Müslim, *el-Câmi'u's-Sahîh*, “Hacc”, 327 (2/948).

⁵⁷⁴ Müslim, *el-Câmi'u's-Sahîh*, “Hacc”, 334 (2/950); Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, “Kitâbu'l-Hacc”, 25 (No. 1734).

3.13.1. Hadisleri Değerlendirme ve Çıkan Sonuçlar

Hz. Peygamber'e sorulan sorularla ilgili hadislerin çoğu Sahîhyn'de ve diğer hadislerde sünen kitaplarında geçtiği için sahîh kabul edilmektedir. Dolayısı ile sened açısından değerlendirmeyecektir. Hadislerde geçen soruları soran kişilerin kim olduğu bilinmemektedir. (Sinan b. Seleme el Cühenî'nin karısı hariç) Tahâvi ve İbn Hacer'e göre bu soruları soranların çoğu ravilerin isimlerini bilmedikleri için hadislerde isimleri zikredilmemiştir.⁵⁷⁵

Hadislerin şerhine bakıldığında; kişinin sıhhati ve bedeni kuvveti hac yapmasına yetmiyorsa yerine oğlunu, kızını veya başkasını hac yapmaya gönderebileceği hükmü çıkmaktadır. Şafîiler de bu görüştedir.⁵⁷⁶

İkinci konu ise bulûğ çağına ermeden hac yapma konusudur ki âlimler, bulûğ çağına ermemiş çocuklara haccın farz olmadığı konusunda hem fikirdir.⁵⁷⁷ Ancak Hanefilerin görüşüne göre çocuk ailesiyle beraber hac yapabilir ve bu çocuğun yaptığı haccı öğrenmek içindir. Çocukken yaptığı haccın sevabının da anne ve babasına ait olduğu hükmü çıkmaktadır.⁵⁷⁸

İbn Abbas'ın, hadisinde geçen Fazl b. Abbâs'ın Has'am'ın kadına bakar iken yüzün çevirmesi yabancı kadına bakılmaması gerektiğini ancak sesinin duyulmasında bir sakınca olmadığını, aynı zamanda münkeri güç yettiğinde el ile değiştirilmesi gerektiğidir.⁵⁷⁹ Nitekim Hz. Ali rivâyet ettiği bir başka hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.) bunu iki gencin birbirine bakmasından şeytanın bir zarar verebileceğinden emin olmak için yaptığını belirtmiştir.⁵⁸⁰

Vedâ haccı sırasında Hz. Peygamber'e (s.a.v.) en çok sorulan sorulardan bir diğeri ise Kurban Bayramının ilk günü yapılacak amellerle ilgili olmuştur. Kurban Bayramının ilk günü yapılacak olan ameller sırasıyla şeytan taşlama, kurban kesme, tıraş

⁵⁷⁵ Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, 2/238; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sâhîhi'l-Buhârî*, 3/570.

⁵⁷⁶ Nevevî, *el-Minhâc fî şerhi Şahîhi Müslim b. el-Haccâc*, 9/98.

⁵⁷⁷ İbn Battal, *Şerhu İbn Battal ala Sahîhi'l-Buhârî*, 4/528.

⁵⁷⁸ Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, 2/257.

⁵⁷⁹ Nevevî, *el-Minhâc fî şerhi Şahîhi Müslim b. el-Haccâc*, 9/98.

⁵⁸⁰ Tirmizî, *el-Câmiü'l-kebîr*, "Hacc", 7 (No. 885).

olma ve ifade tavafı yapmaktır.⁵⁸¹ Bu amellerin sırasıyla yapılması sünnettir. Ancak bu amellerde unutarak veya bilmeyerek takdim ve tahir yapılması durumunda Abdullah b. Amr b. Âs ve İbn Abbâs'ın rivâyet ettikleri hadislerle göre kişiye bir sıkıntı yoktur. Hanefilerden Ebu Yusuf ve İmam Muhammed,⁵⁸² ve Şafîîlerin görüşü de böyledir.⁵⁸³ Bu âlimler bu hadislerde geçen “لَا حَرَاجَ” (vebal yoktur) kelimesini, “fidye yoktur” olarak yorumlamışlardır.⁵⁸⁴

Ebu Hanife ise takdim ve tahir konusunda, tıraş olmak veya şeytan taşlamak ihmal edildiği takdirde fidye olarak küçükbaş hayvan kesilmesi gerektiğini söylemektedir. Ebu Hanefi bu görüşünü İbn Abbas'tan nakledilen şu sözlere dayandırmaktadır: “*Hac ibadetini ifa ederken bir işi ön alan ya da geriye bırakan kişi bundan dolayı kan akıtsın (Kurban kessin)*”;⁵⁸⁵ Hz. Peygamber'e (s.a.v.) vedâ haccında sorulan bu tarz sorulara “vebal yoktur” cevabını vermiş fakat hac menasiklerini öğrenmelerini emretmiştir.⁵⁸⁶

⁵⁸¹ İbn Dakîk el-İd, *İhkâmü'l-ahkâm şerhu Umdeti'l-ahkâm*, 2/92.

⁵⁸² Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, 2/238.

⁵⁸³ İbn Dakîk el-İd, *İhkâmü'l-ahkâm şerhu Umdeti'l-ahkâm*, 2/92.

⁵⁸⁴ Nevevî, *el-Minhâc fî şerhi Şahîhi Müslim b. el-Haccâc*, 9/55; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sâhîhi'l-Buhârî*, 1/181.

⁵⁸⁵ Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, 2/238.

⁵⁸⁶ Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, 2/238.

SONUÇ

Bu tez çalışmasında Vedâ Haccı Yılı'nda meydana gelen olaylarla ilgili rivâyetler değerlendirilmiştir. Çalışmamızın sonucunda bu yılda 144 hadisenin olduğu tespit edilmiş, bunlarla ilgili rivayetlerden bir veya birkaç tanesine yer verilmiştir.

İslâm dini'ndeki şer'i hükümler, Hz. Peygamber (s.a.v.) hayatta olduğu süre boyunca ortaya çıkmaya devam etmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) peygamberlik görevi geldikten sonraki hayatını Mekke dönemi ve Medine dönemi diye ikiye ayırmak mümkündür. Mekke döneminde daha çok tevhit ve ahiret inancı konularını önceleyen peygamber, Medine döneminde ise daha çok ibadet, cihat, muâelât ve devlet işleriyle ilgili konuları düzenlemiştir.

Vedâ Haccı Yılı hicrî 10. yılda Medine'ye heyetlerin gelmesiyle başlamış ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Vedâ Haccı'nı yapmasıyla son bulmuştur. Siyer, tabakât ve hadis kaynaklarında bu yıl içerisinde Medine'ye yaklaşık 19 heyetin geldiği ve Hz. Peygamber'e (s.a.v.) biatte bulunduğu kaydedilmektedir. Bu gelen heyetlerin arasında en meşhur olanı Müseylimetülkezzâb'ın içinden çıktığı Benî Hanîfe kabilesi heyetidir. Bunun yanında Hz. Peygamber (s.a.v.) İslâm dinini kabul eden kabilelere zekât memurlarını göndermiştir. Bu memurlar arasında Hz. Ali'de vardır. Hz. Ali iki kere olmak üzere Yemen'e gönderilmiştir. İkinci Yemen seferi dönüşünden sonra bazı sahâbeler, Hz. Ali'nin davranışlarından hoşnut olmadıklarını Hz. Peygamber'e (s.a.v.) bildirmiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber'de (s.a.v.) Vedâ Haccı dönüşünde bu durumu düzeltmek için ve Müslümanların arasında bir fitne çıkmasını engellemek adına Gadîr-i Hum bölgesinde bir konuşma yaparak, Hz. Ali'ye Ehl-i beytine iyi davranmasını tavsiye etmiştir. Gadîr-i Hum hadisesiyle ilgili rivâyetler Ahmed b. Hanbel, Müslim, İbn Mâce ve Hâkim en-Nîsâbûrî gibi muhaddisler tarafından nakledilmiştir. Bu olayın meydana geldiği sabittir ve konuyla ilgili rivâyetlerin çoğu sahih olarak kabul edilmiştir.

Zekât memurları dışında Hz. Peygamber, Muâz b. Cebel ve Ebû Mûsâ el-Eş'arî vali ve öğretmen olarak Yemen'in farklı bölgelerinde görevlendirmiştir.

Vedâ Haccı Yılı içerisinde Abdullah el-Becelî'nin komutanlığında yapılan Zü'l-halesa gazvesi haricinde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) katıldığı büyük çaplı bir gazve meydana gelmemiştir.

Vedâ Haccı Yılı kapsamında incelediğimiz şer'i hükümlerle ilgili rivâyetler; Kûsûf namazı, çocukların cenaze namazı ve ihramlı olan kişilerin cenaze namazı kılması, hac ibadetine bağlı olan hükümler gibi Müslümanların karşılaştığı olaylardandır. İlk kez meydana gelen bu olaylar, İslâmiyet açısından büyük önem arz etmektedir. Nitekim bu hadiseler, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu ibadetleri nasıl uyguladığıyla ilgili önemli bilgiler vermektedir. Böylece Hz. Peygamber'in (s.a.v) sünnetinin doğru bir şekilde tatbik edilmesini sağlayabilir.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Vedâ Haccı Yılı'nda Kûsûf namazını bir kere kıldığını görmekteyiz. Kûsûf namazıyla ilgili hadisler incelediğinde, Hz. Peygamber'in (s.a.v) kûsûf ile ilgili cahiliye döneminden kalma bazı batıl inançları düzelttiği anlaşılmıştır. Fakat konuyla ilgili farklı rivâyetlerde mevcuttur.

Vedâ Haccı Yılında önemli meydana gelen olaylarda biri Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ilk ve son kez hac yapmasıdır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yapmış olduğu bu hac ibadeti hadis kaynaklarında detaylı bir şekilde aktarılmaktadır. Hac ibadeti her ne kadar Kur'an'da yer alsada Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hac ibadetini uygulamalı olarak yapması bizim Kur'an'da geçen bu hac ibadetini tam anlamıyla anlamamızı sağlamıştır. Bu da Müslümanlar tarafından İslâm dini'nin tam anlamıyla, iyi bir şekilde yaşanabilmesi için Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünnetine ve hadislerine ihtiyacımız olduğunu göstermektedir.

Vedâ Haccında meydana gelen önemli olaylarda biri de Vedâ hutbesi'dir. Bu hutbesi ile Hz. Peygamber, cahiliye devrine ait kan davası ve faiz uygulamalarını iptal etmiştir. Bunun yanında evrensel bir mesaj olarak insan ve kadın haklarıyla ilgili de açıklamalarda bulunmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu hutbesinin sonunda orada bulunan insanları konuştuklarına şahid tutmuş ve anlattıklarının orada bulunmayalara da anlatmasını istemiştir.

Araştırmada yer alan hadislerden birçok fıkhi hüküm ortaya çıkmıştır. Mezhep imamları bu fıkhi hükümleri delillendirmek için bu hadisleri kullanmışlardır. Çalışmada, hadislerin şerhlerine bakılarak ortaya çıkan hükümler ve hadislerden çıkan sonuçlar ele alınmıştır. Hicrî 10. yılda meydana gelen olaylar başlı olarak vârid olduğunu tespit edilen 144 hadis incelererek hadis kaynaklarındaki yerlerine işaret edilmiştir. Aynı zamanda hadislerde teâruz gibi gözükten durumlar da açıklanmıştır.

Sonuç olarak tespit edilen 144 hadisin 101 tanesi Sahîhyn'da bulunup 43 hadis ise diğerk hadis kaynaklarında yer almaktadır. Hadislerin sıhhat durumunu maddeler halinde şu şekilde sıralayabiliriz:

- Sahîhayn'da yer alan hadis sayısı: 101.
- Sahîhayn dışında Sahîh olarak belirtilen hadis sayısı: 25.
- Hasen ve Hasen sahîh olarak belirtilen hadis sayısı: 14.
- Zayıf olarak belirtilen hadis sayısı: 4.

Araştırmada Yer Alan Hadislerin İstatistiksel Tablosu

No.	Hadisin Başı	Sahâbe Râvisi	Kaynak	Bölüm, Bab, Hadis No.	Hadisler i Derecesi	Hadisin Konusu	Sayfa No.
1:	نُفِستُ أسماءُ بنتُ عميسٍ بِمُحمَّدِ بنِ أبي بكرٍ بالشَّجرَةِ...	Hz. Âişe	Müslim, <i>el-Câmi 'u's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ إِحْرَامِ التَّهْنِيسِ وَاسْتِجَابِ اغْتِسَالِهَا لِلْإِحْرَامِ، وَكَذَا الْحَائِضُ، 109		Nifas ve Hayızlı Kadının İhrama Girmesi	61
2:	قَالَتْ: حَضَّتْ فَأَمَرَنِي رَسُولُ اللَّهِ أَنْ أَقْضِيَ الْمَنَابِلَ كُلَّهَا، إِلَّا الطَّوْفَ بِالْبَيْتِ...	Hz. Âişe	Tirmizî, <i>el-Câmiü'l-kebir</i>	أَبْوَابُ الْحَجِّ، بَابُ مَا جَاءَ مَا تَقْضِي الْحَائِضُ مِنَ الْمَنَابِلِ، 945	Sahîh	Nifas ve Hayızlı Kadının İhrama Girmesi	61
3:	قَالَتْ إِنَّ صَفِيَّةَ بِنْتَ حُجَيْبٍ قَدْ حَاضَتْ...	Hz. Âişe	Buhârî, <i>el-Câmi 'u's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَيْضِ، بَابُ الْمَرْأَةِ تَحِيضُ بَعْدَ الْإِفَاضَةِ، 328		Vedâ Tavafından Önce Hayız Olan Kadının Durumu	62
4:	قَالَ: أَمَرَ النَّاسَ أَنْ يَكُونَ آخِرُ عَهْدِهِم بِالْبَيْتِ...	İbn Abbâs	Müslim, <i>el-Câmi 'u's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ مُجُوبِ طَوَافِ الْوُدَاعِ وَسُغُوطِهِ عَنِ الْحَائِضِ		Vedâ Tavafından Önce Hayız Olan Kadının Durumu	63
5:	عَنْ أَبِيهِ، أَنَّهُ رَأَى النَّبِيَّ يَجْرُدُ لِإِهْلَالِهِ وَأَغْتَسَلَ...	Zeyd b. Sabit	Tirmizî, <i>el-Câmiü'l-kebir</i>	أَبْوَابُ الْحَجِّ، بَابُ مَا جَاءَ فِي الْإِعْتِسَالِ عِنْدَ الْإِحْرَامِ، 830	Hasen garib	İhramdan Önce Gusül Abdesti	63
6:	قَالَ: كُنَّا عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ فَانْكَسَمَتِ الشَّمْسُ...	Ebû Bekre	Buhârî, <i>el-Câmi 'u's-Sahîh</i>	أَبْوَابُ الْكُشُوفِ، بَابُ الصَّلَاةِ فِي كُشُوفِ الشَّمْسِ، 1040		Küsûf Namazı	66
7:	قَالَتْ: حَسَمَتِ الشَّمْسُ فِي عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ...	Hz. Âişe	Müslim, <i>el-Câmi 'u's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْكُشُوفِ بَابُ صَلَاةِ الْكَشُوفِ، 901		Küsûf Namazı	66
8:	قَالَ: لَمَّا كَسَمَتِ الشَّمْسُ عَلَيَّ عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ نُودِيَ أَنَّ الصَّلَاةَ جَامِعَةٌ.	Abdullah b. Amr b. Âs	Buhârî, <i>el-Câmi 'u's-Sahîh</i>	أَبْوَابُ الْكُشُوفِ، بَابُ الْبِدَاءِ بِالصَّلَاةِ جَامِعَةٌ فِي الْكَشُوفِ، 1045		Küsûf Namazı	66
9:	أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى رَجَعَتَيْنِ مِثْلَ صَلَاتِكُمْ هَذِهِ...	Ebû Bekre	Nesâî, <i>el-Muctbâ mine's-Sunen</i>	كِتَابُ الْكُشُوفِ، نَوْعٌ آخَرُ، 1492	Sahîh	Küsûf Namazı	67

10:	إِنَّمَا هَذِهِ الْآيَاتُ يُحْتَفَى اللَّهُ بِهَا فَإِذَا رَأَيْتُمُوهَا فَصَلُّوا كَمَا خَدَّتْ صَلَاةَ صَالِيئُوهَا مِنْ الْمَكْتُوبَةِ...	Ebû Kilabe ve Kabîsa el-Hilali	Tahâvî, <i>Şerhu me'âni'l- âsâr</i>	كِتَابُ الصَّلَاةِ، بَابُ صَلَاةِ الْكُشُوفِ كَيْفَ هِيَ؟	Sahîh	Küsûf Namazı	67
11:	جَهَرَ النَّبِيُّ فِي صَلَاةِ الْكُشُوفِ بِقِرَاءَتِهِ...	Hz. Âişe	Buhârî, <i>el- Câmi'u's- Sahîh</i>	أَبْوَابُ الْكُشُوفِ، بَابُ الْجَهْرِ بِالْقِرَاءَةِ فِي الْكُشُوفِ، 1065		Küsûf Namazı	67
12:	أَنَّ نَبِيَّ اللَّهِ صَلَّى سِتًّا رَكَعَاتٍ وَأَرْبَعَ سَجَدَاتٍ...	Hz. Âişe	Müslim, <i>el- Câmi'u's- Sahîh</i>	كِتَابُ الْكُشُوفِ، بَابُ صَلَاةِ الْكُشُوفِ، 901		Küsûf Namazı	68
13:	قَالَ: صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ حِينَ كَسَفَتِ الشَّمْسُ، ثَمَّانَ رَكَعَاتٍ فِي أَرْبَعِ سَجَدَاتٍ.	İbn Abbâs	Müslim, <i>el- Câmi'u's- Sahîh</i>	كِتَابُ الْكُشُوفِ، بَابُ دَكْرِ مَنْ قَالَ: إِنَّهُ رَكَعَ ثَمَّانَ رَكَعَاتٍ فِي أَرْبَعِ سَجَدَاتٍ، 908		Küsûf Namazı	69
14:	قَالَ: صَلَّى بِنَا النَّبِيِّ فِي كُشُوفٍ لَا نَسْمَعُ لَهُ صَوْتًا.	Semüra b. Cündüb	Tirmizî, <i>el- Câmiü'l- kebîr</i>	أَبْوَابُ الشَّفَرِ، بَابُ كَيْفِ الْقِرَاءَةِ فِي الْكُشُوفِ، 562	Hasen sahih	Küsûf Namazı	69
15:	جَهَرَ النَّبِيُّ فِي صَلَاةِ الْكُشُوفِ بِقِرَاءَتِهِ...	Hz. Âişe	Buhârî, <i>el- Câmi'u's- Sahîh</i>	أَبْوَابُ الْكُشُوفِ، بَابُ الْجَهْرِ بِالْقِرَاءَةِ فِي الْكُشُوفِ، 1065		Küsûf Namazı	69
16:	فَانصَرَفَ رَسُولُ اللَّهِ وَقَدْ تَجَلَّتِ الشَّمْسُ،...	Esmâ bint Ebû Bekir	Buhârî, <i>el- Câmi'u's- Sahîh</i>	أَبْوَابُ الْكُشُوفِ، بَابُ قَوْلِ الإِمَامِ فِي حُطْبَةِ الْكُشُوفِ: أَمَّا بَعْدُ، 1061		Küsûf Namazı	69
17:	وَقَدْ تَجَلَّتِ الشَّمْسُ، فَحَطَبَ النَّاسَ، فَحَمِدَ اللَّهُ وَأَثْنَى عَلَيْهِ...	Hz. Âişe	Müslim, <i>el- Câmi'u's- Sahîh</i>	كِتَابُ الْكُشُوفِ، بَابُ صَلَاةِ الْكُشُوفِ، 901		Küsûf Namazı	69
18:	قَالَتْ: مَاتَ إِبْرَاهِيمُ ابْنُ النَّبِيِّ...	Hz. Âişe	Ebû Dâvûd, <i>es-Sünen</i>	كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ فِي الصَّلَاةِ عَلَى الطِّفْلِ، 3187	Hasen	Çocuğa Cenaze Namaz	72
19:	قَالَ: لَمَّا مَاتَ إِبْرَاهِيمُ ابْنُ رَسُولِ اللَّهِ...	İbn Abbâs	İbn Mâce, <i>Sünen</i>	كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي الصَّلَاةِ عَلَى ابْنِ رَسُولِ اللَّهِ (ص.س) وَذِكْرُ وَقَاتِهِ، 1511	Hadisten geçen "kıbtî köleleri" ile ilgili cümlesi hariç sahîhdir.	Çocuğa Cenaze Namaz	72
20:	قَالَ: صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ عَلَى ابْنِهِ إِبْرَاهِيمَ...	Berâ b. Âzib	Ahmed b. Hanbel, <i>el- Müsned</i>	مُسْنَدُ الْكُوفِيِّينَ، حَدِيثُ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ، 18497	Zayıf	Çocuğa Cenaze Namaz	73
21:	: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ يَقُولُ: الطِّفْلُ يُصَلَّى عَلَيْهِ...	Muğîre b. Şu'be	İbn Mâce, <i>Sünen</i>	كِتَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي الصَّلَاةِ عَلَى الطِّفْلِ، 1507	Sahîh	Çocuğa Cenaze Namaz	73

22:	قَالَ: أَخَذَ النَّبِيُّ بِيَدِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ...	Câbir b. Abdillâh	Tirmizî, <i>el- Câmiü'l- kebîr</i>	أَبْوَابُ الْجَنَائِزِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي الرُّحَصَةِ فِي الْبُكَاءِ عَلَى الْمَيِّتِ، 1005	Hasen Sahih	Çocuğa Cenaze Namaz	73
23:	أَنَّ رَجُلًا وَقَصَهُ بَعِيرُهُ...	İbn Abbâs	Buhârî, <i>el- Câmi 'u's- Sahîh</i>	كِتَابُ الْجَنَائِزِ، كَيْفَ يُكْفَرُ الْمُخْرَمُ؟، 1267		İhramlı Ölen Kişin Cenaze İşlemleri	75
24:	اغْسِلُوهُ بِمَاءٍ وَسِدْرٍ وَكَفَّنُوهُ فِي ثَوْبَيْهِ،....	İbn Abbâs	Müslim, <i>el- Câmi 'u's- Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ مَا يُفْعَلُ بِالْمُخْرَمِ إِذَا مَاتَ، 98		İhramlı Ölen Kişin Cenaze İşlemleri	75
25:	فَإِنَّهُ يُبْعَثُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَهُوَ يُهْلُ... .	İbn Abbâs	Müslim, <i>el- Câmi 'u's- Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ مَا يُفْعَلُ بِالْمُخْرَمِ إِذَا مَاتَ، 102		İhramlı Ölen Kişin Cenaze İşlemleri	75
26:	قَالَ: صَلَّيْتُ مَعَ النَّبِيِّ بِمِئَى رَكَعَتَيْنِ...	İbn Ömer	Buhârî, <i>el- Câmi 'u's- Sahîh</i>	أَبْوَابُ تَقْصِيرِ الصَّلَاةِ، بَابُ الصَّلَاةِ بِمِئَى، 1082		Mekke'de Namaz	77
27:	عَنْ رَسُولِ اللَّهِ أَنَّهُ صَلَّى صَلَاةَ الْمُسَافِرِ بِمِئَى...	Sâlim b. Abdullah, babasından	Müslim, <i>el- Câmi 'u's- Sahîh</i>	كِتَابُ صَلَاةِ الْمُسَافِرِينَ وَقَصْرِهَا، بَابُ قَصْرِ الصَّلَاةِ بِمِئَى، 16		Mekke'de Namaz	78
28:	قَالَ: صَلَّيْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ بِمِئَى...	Hârise b. Vehd	Müslim, <i>el- Câmi 'u's- Sahîh</i>	كِتَابُ صَلَاةِ الْمُسَافِرِينَ وَقَصْرِهَا، بَابُ قَصْرِ الصَّلَاةِ بِمِئَى، 20		Mekke'de Namaz	78
29:	أَنَّهُ سِعَةٌ يَقُولُ: دَفَعَ رَسُولُ اللَّهِ مِنْ عَرَفَةَ،...	Üsâme b. Zeyd	Buhârî, <i>el- Câmi 'u's- Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ الْجَمْعِ بَيْنَ الصَّلَاتَيْنِ بِالْمُرْدَلْفَةِ، 1672		Mekke'de Namaz	78
30:	أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ جَمَعَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ...	Ebû Eyyûb el- Ensârî	Buhârî, <i>el- Câmi 'u's- Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ مَنْ جَمَعَ بَيْنَهُمَا وَمَنْ يَتَطَوَّعُ، 1674		Mekke'de Namaz	78
31:	مَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى صَلَاةَ إِلَّا لِمِيقَاتِهَا...	Abdullah b. Mes'ûd	Müslim, <i>el- Câmi 'u's- Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ اسْتِخْبَابِ زِيَادَةِ التَّغْلِيسِ بِصَلَاةِ الصُّبْحِ يَوْمَ النَّحْرِ بِالْمُرْدَلْفَةِ، وَالْمُبَالَغَةِ فِيهِ بَعْدَ تَحْقِيقِ طُلُوعِ الْفَجْرِ، 292		Mekke'de Namaz	79
32:	أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى الْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ...	İbn Ömer	Müslim, <i>el- Câmi 'u's- Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ الْإِفَاضَةِ مِنْ عَرَفَاتٍ إِلَى الْمُرْدَلْفَةِ وَاسْتِخْبَابِ صَلَاتِي الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ، جَمِيعًا بِالْمُرْدَلْفَةِ فِي هَذِهِ اللَّيْلَةِ، 286		Mekke'de Namaz	79
33:	حَتَّى أَتَى الْمُرْدَلْفَةَ، فَصَلَّى بِهَا الْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ بِأَذَانٍ وَاحِدٍ...	Câbir b. Abdillâh	Müslim, <i>el- Câmi 'u's- Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ حَجَّةِ النَّبِيِّ (ص.س)، 147		Mekke'de Namaz	79

34:	قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ يَغْتَكِفُ فِي كُلِّ رَمَضَانَ...	Ebû Hûreyre	Buhârî, <i>el-Câmi 'u 's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْإِعْتِكَافِ، بَابُ الْإِعْتِكَافِ فِي الْعَشْرِ الْأَوْسَطِ مِنْ رَمَضَانَ، 2044	î'tikâf	86
35:	كَانَ النَّبِيُّ يَغْتَكِفُ كُلَّ عَامٍ عَشْرَةَ أَيَّامٍ...	Ebû Hûreyre	İbn Mâce, <i>Sünen</i>	كِتَابُ الصِّيَامِ، بَابُ مَا جَاءَ فِي الْإِعْتِكَافِ، 1769	Sahîh	81
36:	فَكُنْتُ حَتَّى نَفَرْنَا مِنْ مِئَةٍ...	H. Âişe	Buhârî, <i>el-Câmi 'u 's-Sahîh</i>	أَبْوَابُ الْعُمْرَةِ، بَابُ أَجْرِ الْعُمْرَةِ عَلَى قَدْرِ النَّصَبِ، 1788	Ten'im Umresi	82
37:	فَلَمَّا كَانَتْ لَيْلَةُ الْحَصْبَةِ...	Esved b. Yezîd	Buhârî, <i>el-Câmi 'u 's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ إِذَا حَاضَتْ الْمَرْأَةُ بَعْدَ مَا أَفَاضَتْ، 1762	Ten'im Umresi	83
38:	عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: عَادَنِي النَّبِيُّ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ...	Âmir İbn Sa'd	Buhârî, <i>el-Câmi 'u 's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْمَغَازِي، بَابُ حَجَّةِ الْوَدَاعِ، 4409	Sa'd b. Ebî Vakkâs Ziyareti	85
39:	ثُمَّ انصرفت إلى المنحصر، فتنحز ثلاثاً وسبعمائة...	Câbir b. Abdillâh	Müslim, <i>el-Câmi 'u 's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ حَجَّةِ النَّبِيِّ (ص.س)، 147	Hedy	87
40:	أَهْدَى النَّبِيُّ (ص.س) مِائَةَ بَدَنَةٍ...	H. Ali	Buhârî, <i>el-Câmi 'u 's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ: يُتَصَدَّقُ بِجِلَالِ الْبَدَنِ، 1718	Hedy	88
41:	قَالَ: خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ مُهَلِّينَ...	Câbir b. Abdillâh	Müslim, <i>el-Câmi 'u 's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ الْإِشْتِرَاكِ فِي الْهُدْيِ، 351	Hedy	88
42:	قَالَ: ذَبَحَ رَسُولُ اللَّهِ عَنْ عَائِشَةَ بَقْرَةَ يَوْمَ النَّحْرِ...	Câbir b. Abdillâh	Müslim, <i>el-Câmi 'u 's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ الْإِشْتِرَاكِ فِي الْهُدْيِ، 356	Hedy	89
43:	أَمَرَنِي رَسُولُ اللَّهِ أَنْ أَقُومَ عَلَى بَدَنِهِ...	H. Ali	Müslim, <i>el-Câmi 'u 's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ فِي الصَّدَقَةِ بِالْحَوْمِ الْهُدْيِ، 348	Hedy	89
44:	أَنَّ النَّبِيَّ رَأَى رَجُلًا يَسُوقُ...	Enes b. Mâlik	Buhârî, <i>el-Câmi 'u 's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ رُكُوبِ الْبَدَنِ، 1690	Hedy	89
45:	سَأَلْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ رُكُوبِ الْهُدْيِ...	Ebû'z-Zübeyr ve Câbir b. Abdillâh	Müslim, <i>el-Câmi 'u 's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ جَوَازِ رُكُوبِ الْبَدَنَةِ الْمُهْدَاةِ لِمَنْ احْتِجَّ إِلَيْهَا، 375	Hedy	93
46:	يَقُولُ: كُنَّا لَا نَأْكُلُ مِنْ لَحْمٍ بَدَنًا...	Câbir b. Abdillâh	Müslim, <i>el-Câmi 'u 's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْأَضْحَايِ، بَابُ بَيَانِ مَا كَانَ مِنَ النَّهْيِ عَنْ أَكْلِ لَحْمِ الْأَضْحَايِ، 30	Hedy	93
47:	قَالَ: خَلَقَ النَّبِيُّ (ص.س)...	İbn Ömer	Buhârî, <i>el-Câmi 'u 's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ الْحَلْقِ وَالتَّقْصِيرِ عِنْدَ الْإِحْلَالِ، 1729	Halk ve Taksir	93

48:	اللَّهُمَّ ارْحَمِ الْمُحَلِّقِينَ...	İbn Ömer	Buhârî, <i>el-Câmi 'u's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ الْحَلْقِ وَالْتَقْصِيرِ عِنْدَ الْإِحْلَالِ، 1727	Halk ve Taksir	94
49:	أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ أَتَى مِنِّي... ..	Enes b. Mâlik	Müslim, <i>el-Câmi 'u's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ بَيَانِ أَنَّ السُّنَّةَ يَوْمَ النَّحْرِ أَنْ يَرْمِيَ، ثُمَّ يَنْحَرُ، ثُمَّ يَحْلِقُ، 323	Halk ve Taksir	94
50:	قَالَ رَسُولُ اللَّهِ لَيْسَ عَلَى النِّسَاءِ الْحَلْقُ...	İbn Abbâs	Ebû Dâvûd, <i>es-Sunen</i>	كِتَابُ الْمَنَاسِكِ، بَابُ الْحَلْقِ وَالْتَقْصِيرِ، 1985	Sahîh Halk ve Taksir	94
51:	فَأَتَى نَبِيَّ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ، يَسْأَلُونَ عَلَى زَمْرَمَ،...	Câbir b. Abdillâh	Müslim, <i>el-Câmi 'u's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ حَجَّةِ النَّبِيِّ (ص.س)، 147	Zemzem Suyundan İçilmesi	95
52:	سَقَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ مِنْ زَمْرَمَ... ..	İbn Abbâs	Buhârî, <i>el-Câmi 'u's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ مَا جَاءَ فِي زَمْرَمَ، 1637	Zemzem Suyundan İçilmesi	96
53:	قَالَ: اسْتَأْذَنَ الْعَبَّاسُ بْنُ عَبْدِ المُطَّلِبِ...	İbn Ömer	Buhârî, <i>el-Câmi 'u's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ سِقَايَةِ الْحَاجِّ، 1634	Zemzem Suyundan İçilmesi	96
54:	عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّهَا كَانَتْ تَحْمِلُ مِنْ مَاءِ زَمْرَمَ وَتُحْمِلُهُ...	Hiz. Âişe	Tirmizî, <i>el-Câmi 'u's-Sahîh</i>	أَبْوَابُ الْحَجِّ، بَابُ، 963	Sahîh Zemzem Suyundan İçilmesi	96
55:	أَنَّ النَّبِيَّ وَقَّتْ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ... ..	İbn Abbâs	Buhârî, <i>el-Câmi 'u's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ مَهْلِ أَهْلِ الْيَمَنِ، 1530	Mikât Yerleri	100
56:	قَالَ: لَمَّا فَتِحَ هَذَانِ الْمَضْرَانِ أَتَوْا عُمَرَ...	İbn Ömer	Buhârî, <i>el-Câmi 'u's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، ذَاتُ عَزِيٍّ لِأَهْلِ الْعِرَاقِ، 1531	Mikât Yerleri	100
57:	وَقَّتْ رَسُولُ اللَّهِ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ...	Hiz. Âişe	Nesâî, <i>el-Muctbâ mine's-Sunen</i>	كِتَابُ مَنَاسِكِ الْحَجِّ، مِيقَاتُ أَهْلِ الْعِرَاقِ، 2656	Sahîh Mikât Yerleri	101
58:	أَنَّ رَجُلًا قَالَ... مَا يَلْبَسُ المُحْرِمُ...	İbn Ömer	Buhârî, <i>el-Câmi 'u's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ مَا لَا يَلْبَسُ المُحْرِمُ مِنَ النَّيَابِ، 1543	İhram ve İhramın Yasakları	103
59:	قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ وَهُوَ يَنْطُطُ...	İbn Abbâs	Müslim, <i>el-Câmi 'u's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ مَا يُبَاخُ لِلْمُحْرِمِ بِحَجِّ أَوْ عُمْرَةٍ، وَمَا لَا يُبَاخُ وَبَيَانُ تَحْرِيمِ الطَّيْبِ عَلَيْهِ، 4	İhram ve İhramın Yasakları	103
60:	قَالَتْ: طَيِّبْتُ رَسُولَ اللَّهِ...	Hiz. Âişe	Müslim, <i>el-Câmi 'u's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ الطَّيْبِ لِلْمُحْرِمِ عِنْدَ الْإِحْرَامِ، 35	İhram ve İhramın Yasakları	103
61:	قَالَتْ: كُنْتُ أُطَيِّبُ رَسُولَ اللَّهِ...	Hiz. Âişe	Buhârî, <i>el-Câmi 'u's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ الطَّيْبِ عِنْدَ الْإِحْرَامِ، وَمَا يَلْبَسُ إِذَا أَرَادَ أَنْ يُحْرِمَ، وَيَتَرَجَّلَ وَيُدْهِنَ، 1539	İhram ve İhramın Yasakları	103

62:	أَنَّهُ قَالَتْ: كُنْتُ أَطِيبُ... ...	H.z. Âişe	Müslim, <i>el-Câmi 'u's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ الطَّيِّبِ لِلْمُخْرَمِ عِنْدَ الْإِحْرَامِ، 48		İhram ve İhramın Yasakları	104
63:	قَالَ: احْتَجَمَ النَّبِيُّ... ...	İbnu Buhayne	Buhârî, <i>el-Câmi 'u's-Sahîh</i>	كِتَابُ جِزَاءِ الصَّيْدِ، بَابُ الْحِجَامَةِ لِلْمُخْرَمِ، 1836		İhram ve İhramın Yasakları	104
64:	احْتَجَمَ النَّبِيُّ (ص.س)... ...	İbn Abbâs	Buhârî, <i>el-Câmi 'u's-Sahîh</i>	كِتَابُ الطَّيِّبِ، بَابُ الْحِجَامَةِ مِنَ الشَّقِيقَةِ وَالصُّدَاعِ، 5700		İhram ve İhramın Yasakları	104
65:	أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ خَرَجَ يُرِيدُ مَكَّةَ... ...	el-Behzi	Nesâî, <i>el-Muctbâ mine's-Sunen</i>	كِتَابُ مَنَابِيكِ الْحَجِّ ، مَا يُجُوزُ لِلْمُخْرَمِ أَكْلُهُ مِنَ الصَّيْدِ، 2818	Sahîh	İhram ve İhramın Yasakları	104
66:	أَنَّهُ أَهْدَى لِرَسُولِ اللَّهِ... ...	İbn Abbâs ve es-Sa'b İbn Cessâme el-Leysi	Buhârî, <i>el-Câmi 'u's-Sahîh</i>	كِتَابُ جِزَاءِ الصَّيْدِ، بَابُ: إِذَا أَهْدَى لِلْمُخْرَمِ جَمَارًا وَخَشِيئًا حَيًّا أَمْ يَقْبَلُ، 1825		İhram ve İhramın Yasakları	104
67:	عَنِ النَّبِيِّ قَالَ: صَبَدُ الْبَرِّ... ...	Câbir b. Abdillâh	Ebû Dâvûd, <i>es-Sunen</i>	كِتَابُ الْمَنَابِيكِ، بَابُ الْحَجِّ الصَّيْدِ لِلْمُخْرَمِ، 1851	Zayıf	İhram ve İhramın Yasakları	104
68:	أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ قَالَ: خَمْسٌ مِنَ الدَّوَابِّ... ...	H.z. Âişe	Buhârî, <i>el-Câmi 'u's-Sahîh</i>	كِتَابُ جِزَاءِ الصَّيْدِ، بَابُ مَا يُقْتَلُ مِنَ الْمَخْرَمِ مِنَ الدَّوَابِّ، 1829		İhram ve İhramın Yasakları	104
69:	أَنَّهُ سَمِعَ أَبَاهُ، يَقُولُ: مَا أَهْلُ رَسُولِ اللَّهِ إِلَّا... ...	Salim b. Abdullah	Müslim, <i>el-Câmi 'u's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ أَمْرِ أَهْلِ الْمَدِينَةِ بِالْإِحْرَامِ مِنْ عِنْدِ مَسْجِدِ ذِي الْحُلَيْفَةِ، 23		Telbiye	108
70:	قَالَ: فَأَصْبَحَ بِذِي الْحُلَيْفَةِ رَكِبًا... ...	İbn Abbâs	Buhârî, <i>el-Câmi 'u's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ مَا يَلْبَسُ الْمُخْرَمُ مِنَ الثِّيَابِ وَالْأَزْدِيَّةِ وَالْأَزْرِ، 1545		Telbiye	108
71:	أَنَّ النَّبِيَّ أَهَلَ فِي دُبُرِ الصَّلَاةِ... ...	İbn Abbâs	Tirmizî, <i>el-Câmi 'u's-Sahîh</i>	أَبْوَابُ الْحَجِّ، بَابُ مَا جَاءَ مِنْ أَيِّ مَوْضِعٍ أَحْرَمَ النَّبِيُّ (ص.س)، 818	Hasen Sahîh	Telbiye	108
72:	قَالَ: قُلْتُ لِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ: يَا أَبَا عَبَّاسٍ، عَجَبًا لِاخْتِلَافِ أَصْحَابِ... ...	İbn Abbâs	Ahmed b. Hanbel, <i>el-Müsned</i>	مُسْنَدُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ، 2358	Hasen li-Gayrihî	Telbiye	109
73:	عَنْ عَائِشَةَ (ر.ض)، قَالَتْ: إِنِّي لَأَعْلَمُ كَيْفَ كَانَ النَّبِيُّ... ...	H.z. Âişe	Buhârî, <i>el-Câmi 'u's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ مَنْ أَهَلَ حِينَ اسْتَوَتْ بِهِ رِجْلُهُ، 1550		Telbiye	109
74:	يُرِيدُ فِيهَا: لَبَيْكَ لَبَيْكَ... ...	İbn Ömer	Müslim, <i>el-Câmi 'u's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ التَّلْبِيَةِ وَصَفَتِهَا وَوَقْفَتَهَا، 19		Telbiye	110

75:	عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ قَالَ: " أَنَا بَنِي جَبْرِيلَ ..."	Hallad b. Sâid el-Ensari	Ebû Dâvûd, <i>es-Sunen</i>	كِتَابُ الْمَنَاسِكِ، بَابُ كَيْفَ التَّائِبِيَّةِ، 1814	Sahîh	Telbiye	110
76:	قَالَ: أَهْلَلْنَا مَعَ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَسُولَ اللَّهِ بِالْحَجِّ مُفْرَدًا ...	İbn Ömer	Müslim, <i>el-Câmi 'u's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ فِي الْإِفْرَادِ وَالْقِرَانِ بِالْحَجِّ وَالْعُمْرَةِ، 184		İfrad Haccı	111
77:	أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ أَفْرَدَ الْحَجَّ ...	Hz. Âişe	Tirmizî, <i>el-Câmiü'l-kebîr</i>	أَبْوَابُ الْحَجِّ، بَابُ مَا جَاءَ فِي الْإِفْرَادِ بِالْحَجِّ، 820	Hasen sahîh	İfrad Haccı	111
78:	رَسُولَ اللَّهِ أَفْرَدَ الْحَجَّ ...	Câbir b. Abdillâh	İbn Mâce, <i>Sünen</i>	كِتَابُ الْمَنَاسِكِ، بَابُ الْإِفْرَادِ بِالْحَجِّ، 2966	Sahîh	İfrad Haccı	111
79:	قَالَ: تَمَتَّعَ رَسُولُ اللَّهِ فِي حَجَّةِ الْوُدَاعِ ...	İbn Ömer	Buhârî, <i>el-Câmi 'u's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ مَنْ سَأَلَ الْبَيْدَةَ مَعَهُ، 1691		Temettu Haccı	113
80:	قَالَ: تَمَتَّعَ النَّبِيُّ فِي حَجَّةِ الْوُدَاعِ ...	İbn Ömer	Buhârî, <i>el-Câmi 'u's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ مَنْ سَأَلَ الْبَيْدَةَ مَعَهُ، 1691		Kıran Haccı	114
81:	قَالَ: "اعْتَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ اللَّهَ أَتَمَّ عُمْرًا ..."	İbn Abbâs	Ebû Dâvûd, <i>es-Sunen</i>	كِتَابُ الْمَنَاسِكِ، بَابُ الْعُمْرَةِ، 1993	Sahîh	Kıran Haccı	115
82:	قَرَنَ الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ ...	Câbir b. Abdillâh	Tirmizî, <i>el-Câmiü'l-kebîr</i>	أَبْوَابُ الْحَجِّ، بَابُ مَا جَاءَ أَنَّ الْعَارَانَ يَطُوفُ طَوَافًا وَاحِدًا، 947	Hasen	Kıran Haccı	115
83:	قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا شَأْنُ النَّاسِ ...	Hz. Hafsa	Buhârî, <i>el-Câmi 'u's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ قَتْلِ الْقَلَابِدِ لِلْبَيْدَةِ وَالْبَقَرِ، 1697		Kıran Haccı	115
84:	قَالَ: "صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ وَحْدَهُ مَعَهُ ..."	Enes	Buhârî, <i>el-Câmi 'u's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ التَّحْمِيدِ وَالتَّسْبِيحِ وَالتَّكْبِيرِ، قِتْلُ الْإِهْلَالِ، عِنْدَ الرَّجُوبِ عَلَى الدَّائِبَةِ، 1551		Kıran Haccı	116
85:	قَالَ: كُنْتُ مَعَ عَلِيٍّ حِينَ أَمَرَهُ رَسُولُ اللَّهِ ...	Berâ b. Âzib	Ebû Dâvûd, <i>es-Sunen</i>	كِتَابُ الْمَنَاسِكِ، بَابُ فِي الْإِفْرَادِ، 1797	Sahîh	Kıran Haccı	116
86:	قَالَ: اجْتَمَعَ عَلِيٌّ، وَعُثْمَانُ (ر.ض) بِعُسْتَقَانَ ...	Sâid b. Müseyyeb	Müslim, <i>el-Câmi 'u's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ حَوَازِ التَّمَتُّعِ، 159		Kıran Haccı	117
87:	قَالَتْ: أَنَّ أَوَّلَ شَيْءٍ بَدَأَ بِهِ حِينَ قَدِمَ مَكَّةَ ...	Hz. Âişe	Müslim, <i>el-Câmi 'u's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ مَا يَلْزَمُ مَنْ طَافَ بِالْبَيْتِ وَسَعَى، مِنَ الْبِقَاءِ عَلَى الْإِحْرَامِ وَتَرْكِ التَّحَلُّلِ، 190		Kudüm Tavafi	119
88:	حَتَّى إِذَا أَتَيْنَا الْبَيْتَ مَعَهُ، ...	Câbir b. Abdillâh	Müslim, <i>el-Câmi 'u's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ حَجَّةِ النَّبِيِّ (ص.س)، 147		Kudüm Tavafi	120

89:	قَالَ: لَمْ أَرِ رَسُولَ اللَّهِ يَمْسُحُ... ...	İbn Ömer	Müslim, <i>el-Câmi 'u's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ اسْتِخْبَابِ اسْتِیْلَامِ الرَّكْعَتَيْنِ الْيَمَانِيَيْنِ فِي الطَّوَافِ دُونَ الرَّكْعَتَيْنِ الْأُخْرَيْنِ، 242	Kudüm Tavafi	120
90:	يَقُولُ: لَمْ أَرِ رَسُولَ اللَّهِ يَسْتَلِمُ... ...	İbn Abbâs	Müslim, <i>el-Câmi 'u's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ اسْتِخْبَابِ اسْتِیْلَامِ الرَّكْعَتَيْنِ الْيَمَانِيَيْنِ فِي الطَّوَافِ دُونَ الرَّكْعَتَيْنِ الْأُخْرَيْنِ، 247	Kudüm Tavafi	120
91:	عَنْ أَبِيهِ قَالَ: رَأَيْتُ عَمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ قَبْلَ الْحَجْرِ،... ...	Zeyd b. Eslem	Buhârî, <i>el-Câmi 'u's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ تَقْبِيلِ الْحَجْرِ، 1610	Kudüm Tavafi	120
92:	قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ لَمَّا يَقُولُ: مَا بَيْنَ الرَّكْعَتَيْنِ... ...	Abdullah b. Sâib	Ebû Dâvûd, <i>es-Sunen</i>	كِتَابُ الْمَنَاسِكِ، بَابُ الدُّعَاءِ فِي الطَّوَافِ، 1892	Hasen	Kudüm Tavafi 121
93:	ثُمَّ رَكِبَ رَسُولُ اللَّهِ (ص.س) فَأَقَاصَ إِلَى الْبَيْتِ... ...	Câbir b. Abdillâh	Müslim, <i>el-Câmi 'u's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ حَجَّةِ النَّبِيِّ (ص.س)، 147	İfade Tavafi	122
94:	قَالَتْ: أَقَاصَ رَسُولُ مِنْ آخِرِ يَوْمِهِ حِينَ صَلَّى الظُّهْرَ... ...	HZ. ÂİŞE	Ebû Dâvûd, <i>es-Sunen</i>	كِتَابُ الْمَنَاسِكِ، بَابُ فِي زَمَنِ الْجِمَارِ، 1973	Sahîh	İfade Tavafi 122
95:	أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ أَقَاصَ يَوْمَ النَّحْرِ... ...	İbn Ömer	Müslim, <i>el-Câmi 'u's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ اسْتِخْبَابِ طَوَافِ الْإِقَاصَةِ يَوْمَ النَّحْرِ، 335	İfade Tavafi	122
96:	أَنَّ النَّبِيَّ لَمَّا يَرْمُلُ فِي السَّبْعِ الَّذِي أَقَاصَ فِيهِ... ...	İbn Abbâs	Ebû Dâvûd, <i>es-Sunen</i>	كِتَابُ الْمَنَاسِكِ، بَابُ الْإِقَاصَةِ فِي الْحَجِّ، 2001	Sahîh	İfade Tavafi 122
97:	قَالَتْ: طَافَ النَّبِيُّ فِي حَجَّةِ الْوُدَاعِ... ...	HZ. ÂİŞE	Müslim, <i>el-Câmi 'u's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ جَوَازِ الطَّوَافِ عَلَى بَعِيرٍ وَغَيْرِهِ، وَاسْتِیْلَامِ الْحَجْرِ بِمِخْجَنٍ وَنَحْوِهِ لِلرَّاكِبِ، 256	İfade Tavafi	122
98:	قَالَ: طَافَ رَسُولُ اللَّهِ بِالْبَيْتِ فِي حَجَّةِ الْوُدَاعِ عَلَى رَاحِلَتِهِ... ...	Câbir b. Abdillâh	Müslim, <i>el-Câmi 'u's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ جَوَازِ الطَّوَافِ عَلَى بَعِيرٍ وَغَيْرِهِ، وَاسْتِیْلَامِ الْحَجْرِ بِمِخْجَنٍ وَنَحْوِهِ لِلرَّاكِبِ، 255	İfade Tavafi	123
99:	قَالَ: طَافَ النَّبِيُّ عَلَى رَاحِلَتِهِ... ...	İbn Abbâs	Tirmizî, <i>el-Câmiü'l-kebir</i>	أَبْوَابُ الْحَجِّ، بَابُ مَا جَاءَ فِي الطَّوَافِ رَاكِبًا، 865	Hasen Sahîh	İfade Tavafi 123
100:	قَطَافَ الَّذِينَ أَهْلُوا بِالْعُمْرَةِ... ...	HZ. ÂİŞE	Buhârî, <i>el-Câmi 'u's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ: كَيْفَ تُحْلَى الْحَائِضُ وَالنَّفْسَاءُ، 1556	İfade Tavafi	123
101:	أَنَّ النَّبِيَّ أَخَّرَ طَوَافَ الزِّيَارَةِ إِلَى اللَّيْلِ... ...	İbn Abbâs	Tirmizî, <i>el-Câmiü'l-kebir</i>	أَبْوَابُ الْحَجِّ، بَابُ مَا جَاءَ فِي طَوَافِ الزِّيَارَةِ بِاللَّيْلِ، 920	Hasen	İfade Tavafi 123

102:	قَالَ: أَمْرَ النَّاسِ أَنْ يَكُونَ آخِرُ عَهْدِهِمْ بِالْبَيْتِ...	İbn Abbâs	Müslim, <i>el-Câmi 'u's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ وَجُوبِ طَوَافِ الْوُدَاعِ وَشُغُوطِهِ عَنِ الْحَائِضِ، 380	Vedâ Tavafî	125	
103:	عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ، أَنَّهَا قَالَتْ: شَكَوْتُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ...	Ümmü Seleme	Buhârî, <i>el-Câmi 'u's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ طَوَافِ النِّسَاءِ مَعَ الرِّجَالِ، 1619	Vedâ Tavafî	126	
104:	فَلَمَّا دَنَا مِنَ الصَّفَا...	Câbir b. Abdillâh	Müslim, <i>el-Câmi 'u's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ حَجَّةِ النَّبِيِّ (ص.س)، 147	Safa ve Merve Arasında Sa'y	127	
105:	قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ إِذَا طَافَ...	İbn Ömer	Buhârî, <i>el-Câmi 'u's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ مَا جَاءَ فِي السُّعْيِ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، 1644	Safa ve Merve Arasında Sa'y	128	
106:	يَقُولُ: طَافَ النَّبِيُّ فِي حَجَّةِ الْوُدَاعِ...	Câbir b. Abdillâh	Müslim, <i>el-Câmi 'u's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ جَوَازِ الطَّوَافِ عَلَى بَعِيرٍ وَغَيْرِهِ، وَاسْتِيلَامِ الْحَجْرِ بِمِخْجَنِ وَنَحْوِهِ لِلرَّاكِبِ، 254	Safa ve Merve Arasında Sa'y	128	
107:	، قَالَ: فُلْتُ لِابْنِ عَبَّاسٍ: أَرَانِي قَدْ رَأَيْتَ رَسُولَ اللَّهِ...	Ebu Tufeyl ve İbn Abbâs	Müslim, <i>el-Câmi 'u's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ اسْتِخْتَابِ الرَّمَلِ فِي الطَّوَافِ وَالْعُمْرَةِ، وَفِي الطَّوَافِ الْأَوَّلِ فِي الْحَجِّ، 239	Safa ve Merve Arasında Sa'y	128	
108:	فُلْتُ لِابْنِ عَبَّاسٍ: أَحْبَبْتَنِي عَنِ الطَّوَافِ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ...	Ebu Tufeyl ve İbn Abbâs	Müslim, <i>el-Câmi 'u's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ اسْتِخْتَابِ الرَّمَلِ فِي الطَّوَافِ وَالْعُمْرَةِ، وَفِي الطَّوَافِ الْأَوَّلِ فِي الْحَجِّ، 237	Safa ve Merve Arasında Sa'y	129	
109:	لَمْ يَطْفِ النَّبِيُّ وَلَا أَصْحَابُهُ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ...	Câbir b. Abdillâh	Müslim, <i>el-Câmi 'u's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ بَيَانِ أَنَّ السُّعْيَ لَا يَكْرَهُ، 265	Safa ve Merve Arasında Sa'y	129	
110:	فَلَمَّا كَانَ يَوْمَ التَّرْوِيَةِ تَوَجَّهُوا إِلَى مِنَى...	Câbir b. Abdillâh	Müslim, <i>el-Câmi 'u's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ حَجَّةِ النَّبِيِّ (ص.س)، 147	Terviye Günü	131	
111:	أَمَرَ النَّبِيُّ لَمَّا أَحْلَلْنَا...	Câbir b. Abdillâh	Müslim, <i>el-Câmi 'u's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ بَيَانِ وَجُوهِ الْإِحْرَامِ، وَأَنََّّهُ يَجُوزُ إِفْرَادُ الْحَجِّ وَالْتَمَتُّعِ وَالْقِرَانِ، 139	Terviye Günü	131	
112:	عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ جَابِرٍ قَالَ: حَتَّى إِذَا كَانَ يَوْمَ التَّرْوِيَةِ،...	Câbir b. Abdillâh	Müslim, <i>el-Câmi 'u's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ بَيَانِ وَجُوهِ الْإِحْرَامِ، وَأَنََّّهُ يَجُوزُ إِفْرَادُ الْحَجِّ وَالْتَمَتُّعِ وَالْقِرَانِ، 142	Terviye Günü	131	
113:	فَلَمَّا كَانَ عَشِيَّةُ التَّرْوِيَةِ أَهْلَلْنَا بِالْحَجِّ...	Ebû Saïd el-Hudrî	Ahmed b. Hanbel, <i>el-Müsned</i>	مُسْنَدُ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ (ر.ض)، 11677	Sahîh	Terviye Günü	131
114:	سَأَلْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ فُلْتُ: أَحْبَبْتَنِي بِشَيْءٍ...	Abdulaziz b. Rufey ve Enes b. Malike	Buhârî, <i>el-Câmi 'u's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ: أَتَى يُصَلِّي الطُّهْرَ يَوْمَ التَّرْوِيَةِ، 1653	Terviye Günü	131	

115:	عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ (ص.س) الطَّهْرَ يَوْمَ التَّوْبَةِ...	İbn Abbâs	Ebû Dâvûd, <i>es-Sunen</i>	كِتَابُ الْمَنَاسِكِ، بَابُ الْخُرُوجِ إِلَى مِئَى، 1911	Sahîh	Terviye Günü	132
116:	قَالَ: أَتَيْتُ النَّبِيَّ...	Abdurrahman b. Ya'mur ed-Deylemî	Ebû Dâvûd, <i>es-Sunen</i>	كِتَابُ الْمَنَاسِكِ، بَابُ مَنْ لَمْ يُدْرِكْ عَرَفَةَ، 1949	Sahîh	Arafat Vakfesi	134
117:	أَنَّهُ سَأَلَ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ وَهِيَ غَادِيَانِ مِنْ مِئَى إِلَى عَرَفَةَ...	Muhammed b. Ebî Bekir es-Sakafî ve Enes b. Mâlik	Buhârî, <i>el-Câmi 'u 's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ التَّلْبِيَةِ وَالتَّكْبِيرِ إِذَا غَدَا مِنْ مِئَى إِلَى عَرَفَةَ، 1659		Arafat Vakfesi	134
118:	وَأَمَرَ بِقَيْبَةٍ مِنْ شَعْرِ تُضْرَبُ لَهُ بِبِصْرَةٍ...	Câbir b. Abdillâh	Müslim, <i>el-Câmi 'u 's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ حَجَّةِ النَّبِيِّ (ص.س)، 147		Arafat Vakfesi	134
119:	أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ قَالَ: تَحَرَّثْ هَاهُنَا...	Câbir b. Abdillâh	Müslim, <i>el-Câmi 'u 's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ مَا جَاءَ أَنَّ عَرَفَةَ كَلَّمَهَا مُؤَقَّتٌ، 149		Arafat Vakfesi	134
120:	كَانَتْ قُرَيْشٌ وَمَنْ دَانَ دِينَهَا...	H. Âişe	Buhârî, <i>el-Câmi 'u 's-Sahîh</i>	كِتَابُ تَفْسِيرِ الْقُرْآنِ، بَابُ {تُمْ أَيُّضُوا مِنْ حَيْثُ أَقَاضَ النَّاسُ}، 4520		Arafat Vakfesi	135
121:	كَانَ النَّاسُ يَطُوفُونَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ عُرَاةً إِلَّا الْخَمْسَ...	Urve	Buhârî, <i>el-Câmi 'u 's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ الْوُفُوفِ بِعَرَفَةَ، 1665		Arafat Vakfesi	135
122:	أَنَّ نَاسًا اخْتَلَفُوا عِنْدَهَا يَوْمَ عَرَفَةَ...	Ümmü'l-Fadl bintu'l-Hâris	Buhârî, <i>el-Câmi 'u 's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ الْوُفُوفِ عَلَى الدَّابَّةِ بِعَرَفَةَ، 1661		Arafat Vakfesi	135
123:	عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ، قَالَ: أَكْثَرُ مَا دَعَا بِهِ رَسُولُ اللَّهِ...	H. Ali	Tirmizî, <i>el-Câmi 'u 's-Sahîh</i>	أَبْوَابُ الدَّعَوَاتِ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ (ص.س)، بَابُ، 3520	Zayıf	Arafat Vakfesi	136
124:	كَانَ أَكْثَرَ دُعَاءِ رَسُولِ اللَّهِ يَوْمَ عَرَفَةَ...	Amr b. Şuayb	Ahmed b. Hanbel, <i>el-Müsned</i>	مُسْنَدُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ الْعَاصِ (ر.ض) 6961	Şevahitle rle hasen mertebes ine ulaşabil mektedir	Arafat Vakfesi	136
125:	أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ قَالَ: أَفْضَلُ الدُّعَاءِ...	Talha b. Ubeydullah b. Kerfz	İmam Mâlik, <i>el-Muvafta</i>	بَابُ الدَّعَاءِ، 202	Zayıf	Arafat Vakfesi	136
126:	رَمَى رَسُولُ اللَّهِ الْجُمْرَةَ يَوْمَ النَّحْرِ ضَحَى...	Câbir b. Abdillâh	Müslim, <i>el-Câmi 'u 's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ بَيَانِ وَقْتِ اسْتِحْبَابِ الرَّمْيِ، 314		Remy-i Cimar ve Günleri	139
127:	كَانَ رَسُولُ اللَّهِ يَرْمِي الْجِمَارَ...	İbn Abbâs	Tirmizî, <i>el-Câmi 'u 's-Sahîh</i>	أَبْوَابُ الْحَجِّ، بَابُ مَا جَاءَ فِي الرَّمْيِ بَعْدَ زَوَالِ الشَّمْسِ، 898	Hasen	Remy-i Cimar ve Günleri	139
128:	كَانَ رَسُولُ يُقَالِمُ ضِعْفَاءَ أَهْلِهِ...	İbn Abbâs	Ebû Dâvûd, <i>es-Sunen</i>	كِتَابُ الْمَنَاسِكِ، بَابُ التَّعْجِيلِ مِنْ جَمْعٍ، 1941	Sahîh	Remy-i Cimar ve Günleri	140

129:	وَوَدِدْتُ أَنِّي كُنْتُ اسْتَأْذَنْتُ رَسُولَ اللَّهِ ...	H. Âiçe	Müslim, <i>el-Câmi 'u 's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ اسْتِخْبَابِ تَقْدِيمِ دَفْعِ الضَّعْفَةِ مِنَ النِّسَاءِ، 295	Remy-i Cimar ve Günleri	140	
130:	أَرْسَلَ النَّبِيُّ بِأَمِّ سَلَمَةَ لَيْلَةً التَّخْرُ...	H. Âiçe	Ebû Dâvûd, <i>es-Sunen</i>	كِتَابُ الْمَنَاسِكِ، بَابُ التَّعْجِيلِ مِنْ جَمْعٍ، 1942	Sahîh	Remy-i Cimar ve Günleri	140
131:	حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ، مَوْلَى أَسْمَاءَ، قَالَ: قَالَتْ لِي أَسْمَاءُ: وَهِيَ عِنْدَ دَارِ الْمُزْدَلِفَةِ هَلْ غَابَ الْقَمَرُ؟...	H. Esmâ	Müslim, <i>el-Câmi 'u 's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ اسْتِخْبَابِ تَقْدِيمِ دَفْعِ الضَّعْفَةِ مِنَ النِّسَاءِ، 297	Remy-i Cimar ve Günleri	141	
132:	أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ رَخَّصَ لِرِعَاءٍ...	Ebü'l-Beddâh b. Âsim	Ahmed b. Hanbel, <i>el-Müsned</i>	أَخَادِيثُ رِجَالٍ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ (ص.س)، حَدِيثٌ عَاصِمِ بْنِ عَدِيٍّ، 23775	Sahîh	Remy-i Cimar ve Günleri	141
133:	وَكَانَ زَيْدُ بْنُ رَسُولِ اللَّهِ (ص.س) أَنَّهُ...	İbn Abbâs	Müslim, <i>el-Câmi 'u 's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ اسْتِخْبَابِ إِدَامَةِ الْحَاجِّ التَّلْبِيَةَ حَتَّى يَشْرَعَ فِي رُمِي جَبْرَةَ الْعُقَيْبَةِ يَوْمَ النَّخْرِ، 268	Remy-i Cimar ve Günleri	141	
134:	عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ عَمْرٍو بْنِ الأخوص، عَنْ أَبِيهِ، قَالَتْ: رَأَيْتُ النَّبِيَّ، يَوْمَ النَّخْرِ...	Süleyman b. Amr bin el-Ahvas	İbn Mâce, <i>Sünen</i>	كِتَابُ الْمَنَاسِكِ، بَابُ قَدْرِ، خَصَى الرَّفِي، 3028	Hasen	Remy-i Cimar ve Günleri	142
135:	قَالَ رَسُولُ: غَدَاةَ الْعُقَيْبَةِ...	İbn Abbâs	İbn Mâce, <i>Sünen</i>	كِتَابُ الْمَنَاسِكِ، بَابُ قَدْرِ، خَصَى الرَّفِي، 3029	Sahîh	Remy-i Cimar ve Günleri	142
136:	حَتَّى أَتَى الْجُمُرَةَ الَّتِي عِنْدَ الشَّجَرَةِ...	Câbir b. Abdillâh	Müslim, <i>el-Câmi 'u 's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ حَجَّةِ النَّبِيِّ (ص.س)، 147	Remy-i Cimar ve Günleri	143	
137:	عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ، أَنَّهُ حَجَّ مَعَ ابْنِ مَسْعُودٍ (ر.ض)...	Abdullah ibn Mes'ûd	Buhârî, <i>el-Câmi 'u 's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ رُمِي الْجِمَارِ بِسَبْعِ حَصِيَّاتٍ، 1748	Remy-i Cimar ve Günleri	143	
138:	كَانَ يَرْمِي الْجُمُرَةَ...	Salim	Buhârî, <i>el-Câmi 'u 's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ رَفْعِ الْيَدَيْنِ عِنْدَ جَبْرَةِ الدُّنْيَا وَالْوُسْطَى، 1752	Remy-i Cimar ve Günleri	143	
139:	كَانَ الْفَضْلُ زَيْدُ بْنُ رَسُولِ اللَّهِ، فَجَاءَتْ امْرَأَةٌ مِنْ حَشْمَتِهِ...	İbn Abbâs	İbn Mâce, <i>Sünen</i>	كِتَابُ الْمَنَاسِكِ، بَابُ الْحَجِّ عَنِ الْحَنِي، إِذَا لَمْ يَسْتَطِعْ، 2909	Lâ Harace/Lâbe'se	146	
140:	أَمَرَتْ امْرَأَةٌ سَيِّئَةَ بَنِي سَلَمَةَ الْجُهَيْمِيِّ أَنْ يَسْأَلَ رَسُولَ اللَّهِ...	İbn Abbâs	Nesâî, <i>el-Muctbâ mine 's-Sunen</i>	كِتَابُ الْمَنَاسِكِ، الْحَجُّ عَنْ الْمَيْتِ، الَّذِي لَمْ يَحُجَّ، 2633	Sahîh	Lâ Harace/Lâbe'se	146
141:	جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ فَقَالَ: أَحُجُّ عَنْ أَبِي؟...	İbn Abbâs	İbn Mâce, <i>Sünen</i>	كِتَابُ الْمَنَاسِكِ، بَابُ الْحَجِّ، عَنِ الْمَيْتِ، 2904	Sahîh	Lâ Harace/Lâbe'se	146
142:	عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنِ النَّبِيِّ (ص.س) لَقِيَ رَجُلًا بِالرُّوْحَاءِ...	İbn Abbâs	Müslim, <i>el-Câmi 'u 's-Sahîh</i>	كِتَابُ الْحَجِّ، بَابُ صِحَّةِ حَجِّ الصَّيِّ وَأَجْرٍ مِنْ حَجِّ بِهِ، 409	Lâ Harace/Lâbe'se	147	

143:	أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ وَقَفَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ...	Abdullah b. Amr b. Âs	Buhârî, <i>el- Câmi' u's- Sahih</i>	كِتَابُ الْحُجَّجِ، بَابُ الْفُتْيَا عَلَى الدَّائِبَةِ عِنْدَ الْجُمُعَةِ، 1736	Lâ Harace/Lâbe'se	147
144:	أَنَّ النَّبِيَّ قِيلَ لَهُ: فِي الذَّبْحِ...	Ïbn Abbâs	Müslim, <i>el- Câmi' u's- Sahih</i>	كِتَابُ الْحُجَّجِ، بَابُ مَنْ حَلَقَ قَبْلَ النَّحْرِ، أَوْ نَحَرَ قَبْلَ الرَّؤْمِيِّ، 334	Lâ Harace/Lâbe'se	147

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, Adnan. “Vedâ Hutbesi’ndeki Temel Prensipler ve Kur’ânî Temelleri”. *Diyanet İlmî Dergi* 52/3 (01 Eylül 2016), 81-106. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/did/issue/34663/383161>
- Ahmed. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b.. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnâvut-Âdil Mürşid. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1421/2001.
- Akbulut, Fatma. *Hadis İlminin Gelişimi Açısından Vedâ Hutbesi’nde Yer Alan “Rubbe Mübellağ” Rivayetinin Tahric, Tahkik ve Değerlendirilmesi (Kütüb-i Tis’a Çerçevesinde)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012. <http://ktp.isam.org.tr/?url=makaleilh/findrecords.php>
- Algül, Hüseyin, “Hadramut”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 15/65. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Aras, M. Özgü. CEMRE”. *TDV İslâm Ansiklopedisi* Erişim 29 Mayıs 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/cemre>
- Aydınlı, Abdullah. *Hadis Istilahlari Sözlüğü*. İstanbul: Timaş Yayınları, 1987.
- Aynî, Ebû Muhammed Berrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed. *el-Binâye fî şerhi’l-Hidâye*. 13 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1. Basım. 1420/2000.
- Azimâbâdî, Ebu’t-Tayyib Muhammed Şemsu’l-Hakk. *Avnu’l-Ma’bûd Şerhu Sunen-i Ebî Davud*. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2. Basım. 1415.
- Baktır, Mustafa. “Hutbe”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 09 Temmuz 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hutbe>
- Begavî, Hüseyin b. Mes’ûd. *Me’âlimü’t-tenzîl*. thk. Abdürrezzak el-Mehdî. Beyrut: Dâru İhyâ’i’t-Türâsi’l-‘Arabî, 1420/1999-2000.
- Belâzurî, Ebu’l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ b. Câbir. *Ensâbu’l-Eşrâf*. thk. Süheyl Zekâr ve Riyâz ez-Zerkelî. 17 Cilt. Beyrut: Dâru’l Fikr, 1417/1996.
- Belâzurî, Ebu’l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ b. Câbir. *Fütûhu’l -Büldân*. Beyrut: Dâr ve Mektebetü’l-Hilâ, 1988.
- Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin. *Es-Sünenü’l-Kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ. 10 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 3. Basım. 1324/2003.

- Boks, Abdullah A.. “Arafat”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 31 Temmuz 2023.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/arafat>
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail *el-Câmi ‘u’s-Sahîh*. thk. Muhammed Züheyr b. Nasr. 8 Cilt. b.y.: Dâru Tavki’n-Necât, 2. Basım, 1422/2001.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *et-Târîhu ‘l-Kebîr*. Haydarâbâd: Dairatü’l-Meârifi’l-Osmaniyye, ts.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *Kitâbü’l-‘afâ ‘i’s-şagîr*. thk. Ebû Abdillâh Ahmed b. İbrâhim b. Ebi’l-Ayneyn. Mektebetü İbn Abbâs, 1426/2005.
- Cürcânî, Alî b. Muhammed b. Alîes-Seyyid eş-Şerîf. *et-Ta ‘rifât*. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1403/1983.
- Çataldaş, Ömer. *Vedâ Hutbesi’nin Kur’ânî Temelleri*. Harran: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Çetiner, Bedreddin. “Ahkâmü’l-Kur’ân”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 1/550. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Demircan, Adnan. *Hiz. Ali’nin Hilâfet Hakkı Meselesinde Gadîr-i Hum Olayı*. İstanbul: Beyan Yay, 3. Basım 2016.
- Demircan, Adnan. *Tarih ve Tarihçi*, İstanbul: Beyan Yay, 2. Basım, 2017.
- Ebû Dâvûd, Suleymân b. el-Eş‘as es-Sicistânî, *es-Sunen*. thk. Muhyiddîn Abdulhamîd. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü’l-‘Asriyye, ts..
- Ebû Dâvud, Süleymân b. el-Eş‘as es-Sicistânî. *Risâle ilâ Ehli Mekke fî Vasfi Sunenihi*, thk. Muhammed Sabbâğ. Beyrut: Dâr’ul el-Arabiyye, ts..
- El-Bessam, Abdullah b. Abdurraman. *Tavdîhu ‘l-Ahkâm min Bulûği ‘l-Merâm*. 3 Cilt. Kahire: Darü İbni Hazm, 1434/2013.
- el-Dâyîl, Fehd b. Abdülaziz. *Hutbetül Vedâ Dirase Mukarene bil İlanın Hukûku ‘l-İnsan*. Riyad: İmam Muhammed b. Suud Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
mandumah.com
- El-Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn. *Silsiletü ‘l-eĥâdîsi ‘ş-şahîha ve şey’ün min fikhîhâ ve fevâ ‘idihâ*. Riyad: Mektebetü’l-Maarif, 1415/1995.
- El-Ferra, Muhammed Süleyman. “Ahadisü’l- ahkâm ve eşheru muelle-fatihâ”, *el-Camiatu ‘l-İslâmiyye- Gazze*, (y.y).

- El-Firuzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'küb b. Muhammed, *el-Kâmûsu'l-Muhît*. çev. Mütercim Âsım Efendi. 6 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013.
- el-Gaziye, Rady b. Hamdân. *Madâmin et-Terbeviye Mustanbata min Haccetü'l- Vedâ*. Mekke-i Mükerrreme: Ümmü'l-Kurra Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2012. (mandumah.com)
- El-Mübârekpûrî, Ebü'l-Ulâ Muhammed Abdurrahmân b. Abdirrahîm. *Tuhfetü'l-aḥvezî bi-şerhi Câmi'i't-Tirmizî*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts..
- Es-Serahsî. Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî sehl Ahmed. *el-Mebsût*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1414/1993.
- Fayda, Mustafa, "Tarih". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 40/36. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Fıdantek, Betül. Hz. Muhammed'in Hitabetinin Mantık Bilimi Üzerine Tahlili Bir Çalışma. Dicle: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Fığlalı Ethem Ruhi. "Gadîr-i Hum", *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 12/ 279. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Gökala, Murat. *İlk Dönem Hadis ve İslâm Tarihi Kaynaklarına göre Vedâ Hutbesi Rivâyetlerinin Tetkiki*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001. <http://ktp.isam.org.tr/?url=tezilh/findrecords.php>
- Günay, Hac Mehmet, "Nifas". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 31 Aralık 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/nifas>
- Hâkim, Muhammed b. Abdillâh en-Nîsâbûrî. *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*. thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1990.
- Halîfe b. Hayyât, Ebû Amr Halîfe b. Hayyât b. Halîfe el-Uşfurî. *Târîhu Halîfe b. Hayyât*, thk. Süheyl Zekkâr. Beyrut: Dâru'l Fikr, 1414/1993.
- Hallâf, Abdulvahhâb. *İslâm Teşrî Tarihi*, çev. Talât Koçyiğit. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1970.
- Hamidullah, Muhammed *İslâm Peygamber*, çev. Mehmet Yazgan. İstanbul: Beyan Yay, 2015.
- Harman, Ömer Faruk. "Hac". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 14/382. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Hatîb, Ebû Bekr Ahmed İbn Alî İbn Sâbit el-Bağdâdî. *el-Kifâye fî Ma'rifeti Usûli İlmi'r-rivâyr*. 2 Cilt. Meytgamr: Dâru'l-Hüdâ, 1423/2003.

- Heysemî, Ebü'l-Hasen Nürüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân *Mecma'u'z-zevâ'id ve menba'u'l-fevâ'id*. thk. Hüsâmeddin el-Kudsî. 10 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Kudsî, 1414/1994.
- İbn Abdîrabbih, Ahmed b. Muhammed b. Abdîrabbih el-Endelûsî. *el-'İkdü'l-ferîd*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1404/1989.
- İbn Battal, Ebu'l-Hasan Ali b. Halef, *Şerhu İbn Battal ala Sahîhi'l-Buhârî*. thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhim. 10 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2. Basım. 1423/2003.
- İbn Dakîk el-İd, Ebü'l-Feth Takıyyüddîn Muhammed b. Alî b. Vehb el-Kuşeyrî el-Kûsî. *İhkâmü'l-ahkâm şerhu Umdeti'l-ahkâm*. nşr. Muhammed Hâmid el-Fıkî ve Ahmed Muhammed Şâkir. 2 Cilt. Kahire: Matbaatü's-Sünneti'l-Muhammediyye, 1372/1953.
- İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyn Ahmed. *Mu'cemu mekâyîsi'l-luğa*. thk. Züheyr Abdülmuhsin Sultân. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2. Basım. 1406/1986.
- İbn Hacer, Ebu'l Fazl Ahmet b. Ali b. Muhammed el-Askalâni. *ed-Diraye fi tahrici ehadisi'l-Hidaye*. thk. A. Hâşim el-Yemânî (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts..
- İbn Hacer, Ebu'l Fazl Ahmet b. Ali b. Muhammed el-Askalâni. *Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sâhîhi'l-Buhârî*, ed. Abdulazîz b. Bâz. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379.
- İbn Hamza, Buhânüddîn İbrâhim b. Muhammed b. Kemâliddîn el-Hüseynî ed-Dımaşkî. *el-Beyân ve't-ta'rîf fi esbâbi vürûdi'l-hadîsi's-şerîf*. thk. Seyfeddin el-Kâtib. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, 1401/1981.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelûsî el-Kurtubî. *Haccetü'l-vedâ*. thk. Abdülhak et-Türkmani. Beyrut: Darü İbni Hazm, 1429/2008.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim b. Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temîmî el-Büstî es-Sicistânî el-Adnânî. *es-Sîretün-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefâ*, çev. Harun Bekiroğlu. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, ts..
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim b. Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temîmî el-Büstî es-Sicistânî el-Adnânî. *es-Sîretün-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefâ*. Beyrut: Kütüp es-Sekafiyye, 3. Basım, 1417.
- İbn Hişâm, Ebu Muhammed Abdulmelik b. Eyyüb el-Hımyerî. *es-Sîretu'n-Nebeviye*. 2 Cilt. Dımeşk: Darü'l-Feyha, 1437/2016.
- İbn Kayyim, Ebu Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr el-Cevziyye. *Zâdü'l-Me'âd fi Hedyi Hayri'l-İbâd*. thk. Halîl Şihâ. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2. Basım 1430/2009.

- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Ömer el-Kureyşî *El-Bidâye Ve'n-Nihâye*. 15 Cilt. Dâru'l Fikr, 1407/1986.
- İbn Mâce, Ebü Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *Sünen*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 2 Cilt. Dâru İhyai'l-Kutubi'l-Arabiyye, 1372/1952.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrerem Ali el-Ensârî. *Lisânu'l-Arab*. 13 Cilt. Beyrut: Dâr Sâdır, 3. Basım 1414/1993.
- İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Ahmed el-Kurtubî el-Endelüsî. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihayetü'l-muktesid*. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1425/2004.
- İbn Sa'd, Ebü Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Menî' el- Basrî ez-Zührî. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, thk. İhsan Abbâs. 8. Cilt. Beyrut: Dâr Sâdır, 1968.
- İbni Abdülhânî, Ebü Abdullah Şemsüddîn Muhammed bin Ahmed. *El-Muharrer Fî'l-hadîs*. çev. Hanifi Akın. İstanbul: Çelik Yayınevi, 2019.
- İbnu'l-Kelbî, Ebu'l-Münzîr Hişâm b. Muhammed. *Kitâbu'l-Esnâm*, thk. Ahmed Zeki Paşa. Kahire, 4. Basım, 2000.
- İbnü'l Esîr, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Abdülkerim b. Abdülvâhid eş-Şeybânî. *el-Kâmil Fi't-Târîh*. thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, 1417/1997.
- İbnü'l-Arabî, Ebü Bekr. *el-Avâsım mine'l-Kavâsım*, thk. Muhibbuddîn el-Hatîb. Kahire: el-Matbaatü's-Selefiyye, 1371.
- İbnü'n-Nedîm, Ebü'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'küb İshâk b. Muhammed b. İshâk en-Nedîm. *el-Fihrist*. thk. İbrahim Ramazan. 2. Basım, Beyrut: Dâru'l-Maârif, 1417/1997.
- İmam Mâlik, Ebü Abdillâh Mâlik b. Enes el-Asbahî, *el-Muvaţta'*. thk. Abdülmeçîd Türkî. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1994.
- Kandehlevî, Muhammed Zekeriyâyâ. *Haccetü'l-vedâ' ve cüz'ü 'umrâti'n-nebî şallallâhu 'aleyhi ve sellem*. Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1437/2016.
- Kasânî, Alâüddîn Ebi Bekr b. Mes'ud b. Ahmed. *Bedâiu's-Sanâi*. 7 Cilt. y.y: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım 1407/1986.
- Koçyiğit, Talât. *Hadis Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Rehber Yayıncılık, 1992.
- Koçyiğit, Talât. *Hadis Usûlü*. Ankara: TDV Yayınları, 19. Basım, 2020.
- Köktaş, Yavuz. *Ana Hatlarıyla Ahkâm Hadisleri*. İstanbul: Ensar Yay, 2. Basım, 2016.
- Kur'an-ı Kerîm Meâli*, çev. Halil Altuntaş- Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. 12. Basım. 2009.

- Kurtubî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî. *El-Câmi'li Ahkâmi'l-Kur'an*. thk. Ahmed el-berdûnî- İbrahim el-Atfîş. 20 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Misriyye, 2. Basım. 1384/1967.
- Mektebetu's-Şamile. <https://shamela.ws/>
- Mizzi, Ebü'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdirrahmân b. Yûsuf, *Tehzibu'l-Kemal Fi Esmâ'r-Rical*. thk. Beşşar Avvad Ma'ruf. 35 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1400/1980.
- Mukâtil b. Süleyman, Ebü'l-Hasen. *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*. thk. Abdullah Mahmûd Şehhâte. Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsil, 1423.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi'u's-Sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsil Arabiyy. 1374-75/1955-56.
- Nesâî, Ebü Abdirrahman Ahmed b. Şuayd. *el-Muctbâ mine's-Sunen*, thk. Abdulfettah Ebü Gudde. 9 Cilt. Haleb: Mektebu'l-Matbû'ati'l-İslâmiyye, 2. Basım. 1406/1986.
- Nesâî, Ebü Abdirrahman Ahmed b. Şuayd. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Hasen Abdülmün'im Şelebî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.
- Nevevî, Ebu Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *el-Minhâc fî şerhi Şahîhi Müslim b. el-Haccâc* (Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsil, 2. Basım. 1392.
- Nevevî, Ebu Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*. Dâru'l-Fikr, ts..
- Oral, Rifat, *Peygamberimizle 27 gün (Veda haccı)*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım. 2007.
- Öğüt, Salim. “Sa'y”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 21 Mayıs 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/say>
- Öğüt, Salim. “Tavaf”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 18 Mayıs 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/tavaf>
- Önkâl, Ahmet. “Müseylimetülkezzâb”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 32/90-91. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Özafşar, Mehmet Emin. *Hadisi Yeniden Düşünmek*. Ankara: OTTO Yay., 4. Basım 2017.
- Özdemir, H. Ahmet. “Son Peygamber'in (S.A.V.) Son Mesajı Olarak Vedâ Hutbesi”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5/4 (01 Ağustos 2005), 95-112. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/daad/issue/4516/62159>

- Özel, Ahmet. “Ahkâm”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 1/551. İstanbul: TDV Yayınları. 1988.
- Özdemir, H. Ahmet. “Son Peygamber’in (S.A.V.) Son Mesajı Olarak Vedâ Hutbesi”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5/4 (01 Ağustos 2005), 95-112. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/daad/issue/4516/62159>
- Raşid, Fehd b. Abdullah b.. *Hukûku’l-İnsan fi Hutbeül Vedâ*. Medine: Medine-i Münevvere Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2011. <http://thesis.mandumah.com/Record/200452>
- Sehâvî, Muhammed b. Abdirrahman. *el-İ’lan bi’t-Tevbîh li-men Zemme’t-Târîh*. thk. Franz Rosenthal, çev. Salih Ahmed el-Ali. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, ts.
- Sırma İhsan Süreyya. *Müslümanların Tarihi*. 5 Cilt. İstanbul: Beyan Yay, ts..
- Sinanoğlu, Mustafa. “İbadet”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 31 Aralık 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibadet>
- Suyuti, Ebü’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân. *el-Hasâisu’l-kübrâ*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, ts..
- Suyuti, Ebü’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân. *Tedribü’r-Râvî fi Şerhi Takrîbi’n-Nevâvî*. thk. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâryâbî. Beyrut: Makâlâtü’l-Kevserî. 2. Basım, 1415/1994.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs. *el-Üm*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Maârif, 1410/1990.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs. *Tefsirü’l el-İmam eş-Şafi*, thk. Ahmed b. Mustafa el-Farran. 3 Cilt. Suûdî Arabistan: Daru’d-Tedmüriye, 1427/2003.
- Şeker, Dursun Ali. “Mescid-İ Nemire”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 28 Mayıs 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mescid-i-nemire>
- Şener. Mehmet. “İ’tikâf”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 23/457-459. İstanbul: TDV Yayınları, 2001. <https://islamansiklopedisi.org.tr/itikaf>
- Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr. *Târîhu’t Taberî-Târîhu’l-Ümem ve’l-Mülûk*. 11 Cilt. Beyrut: Dâru’l Tûras, 2. Basım, 1387/1967.
- Tahâvî, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed, *Şerhu me’âni’l-âsâr*. thk. Muhammed Zührî Neccâr - Muhammed Seyyid Câdü’l-hak. Beyrut: Âlemu’l-Kutub, 1414/1994.
- Tekin, Feridun. “Vedâ Hutbesinde Sosyal Hizmetlere Yönelik Bazı Tespitler”. *UMDE Dini Tetkikler Dergisi* 4/2 (31 Aralık 2021), <https://dergipark.org.tr/tr/pub/umde/issue/67661/1017805>

- Tirmizî, Muhammed b. İsâ b. Sevre b. Musâ b. ed-Dahhâk. *el-Câmiü'l-kebîr*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1419/1998.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ b. Sevre b. Musâ b. ed-Dahhâk. *el-İlelü'l-kebîr*, thk. Subhî es-Sâmerrâî. Beyrut: Mektebetü'n-nehda, 1409/1989.
- Türcan, Talip. “Şeriat”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 38/571. İstanbul: TDV Yayınları. 2010.
- Uğur, Mücteba. *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDV Yayınları, 2. Basım, 2018.
- Uslu, Recep. “Hums”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* Erişim 28 Mayıs 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hums>
- Vâkıdî, Muhammed b. Ömer b.. *Kitâbü'l-Meğâzî*, thk. Muhammed Abdülkadir Ahmed Atâ. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2004.
- Vâkıdî, Muhammed b. Ömer b.. *Kitâbü'r-Ridde*, thk. Yahya el-Cebûrî. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1440/1990.
- Yaşaroğlu, M.Kâmil. “Küsûf”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 26/587. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Yaşaroğlu, M.Kâmil. “Nasr Sûresi”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 27 Aralık 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/nasr-suresi>
- Yavuz, Yunus Vehbi. “Hayız”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 31 Aralık 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hayiz>
- Yıldırım, Selahattin. *Ahkâm Hadislerini Yorum Metodu İbn Dakîki'l-îd Örneği*. İstanbul: Çıra Akademi yay, 2018.
- Yüksel, Mukadder Ârif. *Siyer, Hadis ve Tefsir Bağlamında Haccın Ahkâmı ve Menâsiki*. Ankara: TDV Yayınları, 2019.
- Zebîdî, Muhammed Murtazâ. *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*. thk. Komisyon. 40 Cilt. Küveyt: Dâru'l-Hidâye, 1422/2001.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Târîhu'l-İslâm*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'ruf. 15 Cilti. Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2003.
- Zuhaylî, Vehbe. *Usûli'l-fikhi'l-İslâmî*. Dımeşk: Dâru'l Fikr, 23. Basım, 1440/2019.
- Zürkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilbâkî b. Yûsuf. *Şerhu'l-Mevâhibi'l ledünniyye*. 12 Cilt. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1417/1996.

ÖZGEÇMİŞ

Medyen ZAHİD, 2014 yılında Burc İslâm Lisesi Mezun oldu. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden 2019 yılında mezun oldu. 2020 yılında Karabük Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda yüksek lisansa başladı. 2019 yıldan beri SGDD-ASAM Adana ofisinde Arapça tercümanı olarak görev yapmaktadır.